

Tevîlât-i Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar	4
Ey İnsanlar!	5
Tefsir:	5
Ey İnsanlar! Rabbinize İbâdet Edin	5
Yeryüzü	6
Amellerin Göğe Yükselmesi ve Kurtuluş Yolu	8
Sadî buyurdu:	9
İhlası İle Evliyâ'nin İçine Katıldı	9
Tevîlât-i Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar	9
Kur'ân-ı Kerim Ümmi Peygambere İndi	11
Cehennemın Yakıtı	12
Cehennem Şu An Mevcuttur	13
Şeytanın En Sevdiği Şey, İnsanı Kur'ân-ı Kerim Ve İlimden Alıkoymaktır	13
Çocuğun Ebevyn Üzerindeki Hakları	13
İman Ve Sâlih Amel	14
Cennetler Sekizdir	15
Cennet Nehirleri	15
Cennet Nehirlerinin Kaynağı	16
Cennet Pınarları Kevser Havuzuna Dökülür	16
Rızıklar	16
Cennet Nimetleri Dünya Rızıklanından Farklıdır	16
Cennet Nimetleri	17
Huriler	18
Cennet Ehli	18
Te'vîlât-i Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar	18
Kâfir Ve Fâsiklar Anlamak İstemezler	19
Sebeb-i Nuzûlü	19
Büyük Ve Küçük Her Şeyi Yaratın Allah'dır	20
Kendini Bilen Rabbinı Bilir	20
Mesnevide Buyurdu:	20
Allah Aslanı Korkak, Sivri Sineği Cesur Yaratı	21
Hikâye	21
Allah İçin, Sivri sinekle Arşı Yaratması Birdir	21
İncirden İnciler	21
Arabların Bazı Darb-i Meselleri	22
Fâsik ve Fışkın Mertebeleri	23
Allah'ın Ahidleri	24
Ahid 3 Yerde	24
Hikâye	24
Sıla-i Rahim	25
Cennette Herkesin Bir Makamı Vardır	25
Te'vîlât-i Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar	25
Allahı Nasıl İnkâr Edersiniz	26
Mutlak İbâha Küfürdür	27
Yedi Kat Semâ	28
Herşeyi Bilen Ancak Allah'dır	28
Ruhâniyyatın Mertebeleri	28
Te'vîlât-i Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar	29
ÂDEM ALEYHİSSELÂM'IN YARATILIŞI	30
Melekler	30
Bir Meleğin Ömrü	31
Cinlerin Babası Cânn'ın Yaratılışı Ve Kavmi	31
Her Yüz Senede Bir Müceddid Gelir	32
Hilâfet Hz. Adem İle Başladı, Hz. İsa İle Son Bulacaktır	32
Cenâb-ı Allah'ın, Yaratacağı İnsanı, Meleklerle Haber Vermesinin Hikmeti	32
Sâliklere Tenbih	34
Te'vîlât-i Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar	34
Adem Aleyhisselâm'ın Meleklerden Üstünlüğü	35
İnsanın Allah'a Halife Olması	35
Meleklerin Hz. Adem'in Cesedinde Gördükleri	36

Âdem Aleyhisselâm'ın Toprağının Yeryüzünden Alınması	38
Âdem Aleyhisselâm Nerede Yaratıldı?	39
Hız. Adem'in Yaratılışı	39
Köpeğin Yaratılışı	40
Adem Aleyhisselâm'a Ruh Verilme Zamanı	40
Adem Aleyhisselâm'ın İlmi	40
Peygamberlerin Meslekleri	41
Hız. Adem'in Meleklerle Eşyanın İsimlerini Haber Vermesi	41
Bilmiyorum Diyebilmek	43
Hikâye	43
İlim meclisi	44
İlmin Fazileti Ve İlim Öğrenmek	44
İlim Talebeleri Cehennemden Azad Olmuşlardır	44
Te'vilât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar	44
Meleklerin Hız. Ademe Secde Etmeleri	45
Tefsiri:	45
İslâm'da İnsana Secde Etmek Yoktur	46
Te'vilât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar	46
Meleklerden İsyanın Tasavvuru	47
İblis Secde Etmedi Kibirlendi	47
Mesnevî'de Buyuruldu:	48
Şeytan Neden Secde'den Kaçındı?	48
Kibir İnsanı Saptırır	49
Hayırlı İnsan Ve Şerli İnsan	49
Hazreti Havva'nın Yaratılışı	50
Havva İsmi	50
Hazreti Havva'nın Yaratılış Hikmeti	51
Cennette Yiyin İçin Bu Ağaca Yaklaşmayın	51
Yasak Ağaç	51
Şeytanın Gayreti	53
Ve Bir vakit:	54
Te'vilât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar	55
Âdem Aleyhisselâm Yeryüzüne İndirilmesinin Hikmeti	55
Kıyamete Kadar Sürecek Düşmanlık	56
İstikrar Mekânları	56
Âdem Aleyhisselâm Nereye İndirildi	57
Yılan İle İnsanların Arasındaki Düşmanlık	57
Yılan ve Akrebin Zararını Defetme Duası	58
Yılan Ve Akreb Sokmaması İçin Okunacak Dua	58
Yılanı Öldürmek	58
Te'vilât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Manalar	58
Âdem Aleyhisselâm Rabbine Yalvardı	59
Âdem Aleyhisselâmın İstiğfar Duası	59
Ya Rabbi, beni Muhammed (s.a.v.) Hakkı için bağışla!	59
Tevbenin Kabul Edilmesinin Şartları	60
Allah Tevbeleri Kabul Edendir	60
İbrahim Edhem Hazretlerinden Rivayet Olundu:	60
Te'vilât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar	60
"Hidâyet"	61
Cennet Ve Cehennem Şu An Mevcûd Olup Azabları Daimîdir	62
Hikâye	62
Te'vilât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar	63
İSRAİL OĞULLARI	63
"Ey İsrâîloğulları!"	64
Yahûdî Âlimleri, İmandan Alıkoyan Maddî Düşünce	65
Sebebi Nüzulü	66
Hakkı Bâtıla Karıştırmayın	66
Bilerek Hakkı Gizlemeyin	66
Allah, Âlimlerden Hakkı Gizlememeleri İçin Ahid Aldı	67
Kur'an ve İlim Öğretme Karşılığında Ücret Caiz mi?	69

Namaz kılın	70
Cemaatle Namaz.....	70
Te'vilât-ı Necmiyye'den Tasavvuf? Manâlar	71
Yahûdî Âlimlerin İslâm'a Karşı Tutumu	71
Önce Nefsine Vaaz Et, Sonra İnsanlara Öğüt Ver	71
Sözün Tesiriyle Ölen Vaiz.....	72
Namaz Ve Sabır İle Yardım Dilemek.....	73
Allah'a Kavuşmayı Dilemek	74
Te'vilât-ı Necmiyyeden Tasavvuf! Manâlar	75
Ey İsrailoğulları Hatırlayın	75
Tefsiri:	76
Efendimiz (S.A.V.)'ın Ümmeti En Hayırlı Ümmettir	76
Kıyamet Günü Nesebin Faydası Yoktur	77
şefaati"	77
O Gün Fidyeye Alınmaz.....	77
"Fidyeye,"	77
O Gün Kimse Kimsenin Günahını Yüklenemez.....	78
Te'vilât-ı Necmiyyeden Tasavvufi Manâlar	78
Korkutmanın Mertebeleri	79
Firavun.....	79
Firavun'un Başlangıcı	79
Firavun'un İsrâiloğullarını Köleleştirmesi Ve Zulmü	80
Te'vilât-ı Necmiyyeden Tasavvufi Manâlar	82
Belâ İlâhî Rahmetin Habercisidir	82
Mûsâ Aleyhisselâm'ın İsrâiloğulları İle Gece Hicreti	83
Yusuf Aleyhisselâm'ın Sandukası.....	84
Âşûra Orucu.....	85
Hikâye	85
Aşûrâ Günü Namaz	85
Te'vilât-ı Necmiyyeden Tasavvufi Manâlar	85
Mûsâ Aleyhisselâm	86
İsrâiloğullarının Buzağıya Tapmaları	86
Mûsâ Aleyhisselâm'a Kitab Verildi	87
Sâmirî	87
Erbain	88
Kulun Allaha En Yakın Olduğu Vakit.....	88
ŞÜKÜR.....	89
Tevbe'nin Çeşitleri.....	91
Hallacı Mensûr'un Öldürülmesi	91
Te'vilât-ı Necmiyyeden Tasavvufi Manâlar	92
Yahudilerin Ali Ahi Görmek İstemeleri	92
İsrâiloğullarının İnançsızlığı	93
Tih Çölünde Bulut	95
İsrâiloğullarına Kudret Helvası Ve Bildircin Etinin İnmesi	95
"Eşbâh'ta Buyuruldu:	96
Gökten Yahudilerin Üzerlerine Azab'ın İnmesi.....	99
İsrâiloğullarına Gelen Ceza	99
Şehitler.....	99
Taun Hastalığı	99
Mesnevfde buyuruldu:	100
Calinus'un Ölümü	101
Tih Çölünde Yahudilerin İhtiyaçlarının Giderilmesi	101
Tefsiri:	101
Efendimiz (S.A.V.) Hazretleri Buyurdular:	102

Tevilât-i Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar

Te'vilât-ı Necmiyyede buyuruldu:

"Yahut (onların durumu), gökten boşanan, yağmur gibidir."

Bu iki âyet-i kerime iyice tahkik edilip incelendiği zaman, şu işaret ve teşbih vardır: Allâhü Teâlâ Hazretleri, bu hadîsi temenni edenlerin halini, onların başlangıçta zikirle meşgul olup Kur'ân-ı Kerime tâbî olmalarını ve onların hakkı talebde gösterdikleri tahammül ve sabır ve böylece onlara nefsi levvâme zahir olasıya kadar onlara gayb'ten açılan mükâşefeler, fetret âfetinde vaki olur ve yağmurlu ve karanlık gecede diğer (gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım gibi) korkulardan kurtulmak olan kişinin, haliyle durmasında mümkündür.

Burada zikir ve Kur'ân-ı Kerim, yağmura benzetildi. Su yeşilliği yeşerttiği gibi, Kur'ân-ı Kerim ve zikir de kalbde iman ve hikmetin yeşermesine sebep olmaktadır. "İçinde karanlıklar var."

Yani seyrü sulûka girildiği zaman, dilinde zahir olang müteşabihât ve müşkilât vardır. Anlaşılması ve halledilmesi mümkün olmayan, ince mânâlardır. Ve onun âfetleri, bilinen ' ahidlerden çıkmaktır. Ancak iman nuruyla nurlanan bir aklı olan hariç. İman nuru ile kalbi aydınlanan kişiler, bu âyetle kuvvetlendirilmektedirler.

Rahman (olan Allah) Kurân'ı öğretti."¹

Kandil'in ışığı olmadan karanlıkta yürümek olmadığı gibi; (mürşid-i kâmil ve mahir bir üstâd olmadan) Kur'ân-ı Kerim'in hakikatleri ve inceliklerini anlayıp ilerlemek de mümkün değildir. Rubûbiyyet hidâyetinin nuru olmadan beşeriyetin zulûmâtından (karanlıklarından) yürümek mümkün değildir. Bundan dolayı Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu:

"Şimşekler önlerini aydınlattığında ışığında yürürler." Yani hidâyet nuruyla yürürler.

"Karanlık üzerlerine çöktüğünde de dikilip kalırlar." Yani üzerlerine beşeriyetin zulmeti ve karanlığı çöktüğü zaman demektir. "Ve gök gürültüsü vardır," Yani korku, yalnızlık, çekinme, Kur'ân-ı Kerim ve zikir-i Celâl'in heybetinden ve korkusundan kalblerde doğan heybettir. Allâhü Teâlâ Hazretleri buyurduğu gibi:

"Biz bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirseydik, Her halde sen onu Allah'ın korkusundan başını eğmiş, çatlamış görürdün. Bu temsiller yok mu, işte biz onları insanlar için yapıyoruz. Gerek ki düşünürler."²

"Ve şimşek (ler vardır)" Kalbe hidâyet veren, okunan Kur'ân-ı Kerim ve zikrin nurudur. Kalıbları ve kalbleri zikrullah ile yumuşar. Böylece Kur'ân-ı Kerim'in ve dinin hakikatleri kendisinden zahir olup onu kalbe bildirir. Şu âyet-i kerimeden dolayı:

"Peygamber'e indirileni dinledikleri zaman, gözlerini görürsün ki, âşinâ çıktıkları haktan, yaşlar dolup boşanarak Onlar: "Ey Rabb'imiz, inandık, iman getirdik, bizi de şahadet getirenlerle beraber yaz" derler."³

Kendilerine saadetin nurları parıldayıp görüldüğü zaman, tabii zulûmât ve karanlıklardan çıktılar. Kurtulanların derecesine nail olmak için, irâde ipine yapıştılar lâkin , parmaklarını tikiyorlar, yani bozuk emellerini ve bâtil maksat ve meramlarını tikiyorlardı.

"Kulaklarının içine," korunarak,

"Yıldırımlardan" Hakka davet eden seslerden, ölümden korktuğundan, nefsin ölümünden... Çünkü nefis bir balıktır. Onun hayatı dünya denizine bağlıdır. O denizin suyu da neva ve hevestir. Eğer nefsi o dünya denizinin hevâ ve heves suyundan çıkarırsanız derhal ölür. Bu, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin: "Ölmeden Önce ölünüz," hadislerinin gerçekleşmesidir.

Allah, kâfirleri tamamen (çepeçevre) kuşatmıştır" Bu âyet-i kerimede, hayvanı ve tabiî bir hayatı olan kâfir, tabiî melûfat yani ülfet edilen şeylerden meydana gelen irâde ile ölse, elbette Allâhü Teâlâ Hazretleri, onu şeriatın nurları ile diriltir. Allâhü Teâlâ Hazretleri buyurduğu gibi:

"Hem bir adam... Ölü iken biz onu diriltmişiz ve kendisine bir nûr vermişiz... İnsanlar içinde onunla yürüyor. Hiç o, mesela, zulmetler içinde kalmış ve ondan bir türlü çıkamayanla bir olur mu? Fakat kâfirlere amelleri öyle yaldızlı gösterilmektedir."⁴ (1/73)

İrâde ile Ölmediğinden, Allah, kâfirleri kuşatmaktadır. Yani dünyada kalblerini ve suretlerini öldürmekle, onları helak edici ve onları öldürücüdür. Âhirette ölüm azabı ile onları kuşatacak; orada onlara ne ölüm var ne de hayat...

"O şimşek nerdeyse, o şimşek az kaldı," Yani Kuran ve zikrin nuru,

"Gözlerini kapıverecekti," Kötülükle emreden nefsi (emmârelerinin) gözlerini, "(Önlerini) onlara aydınlattığında," Hidâyet nuruyla,

"Onun ışığında yürürler," kademi sıdk (doğruluk yürüyüş ve ayağıyla) tarik-i hakka suluk ettiler. "Karanlık üzerlerine çöktüğü zaman," Nefsin sıfatlarının zulûmâtı (karanlıkları), hevâ ve heves, üzerlerine galebe çalması ve dünyaya meylettikleri zaman, "Dikilip kalırlar," seyr ü sulûk'tan çekilip durdular, hayret ettiler (şaşıtlar), tereddüt ettiler. Ve böylece, âfetler gelip bulur. Fetretler, onların başına gelir. Böylece şeytan onlara hakim olup onları kaplar, nefisleri onlara, şehvetleri dürtüp vesvese verir. Ve hatta böylece helak bataklığına düştüler.

"Ve eğer Allah dileseydi," Yani eğer Allah'ın iradesi olsaydı, onlara hidâyet verirdi. "Elbette Allah onların

¹ Er-Rahmân: 55/1,2

² El-Haşr: 59/21

³ El-Mâide: 5/83

⁴ El-En'âm: 6/122

işitmesini giderirdi." Yani şeytan'ın gurur, aldatma ve vesveselerine kulak veren işitmelerini giderirdi. "Ve gözlerini " yani dünyanın süs cazibe ve ziynetlerine bakan gözlerini alıp kör ederdi. Allâhü Teâlâ buyurdular:

"Eğer biz dilemiş olsaydık her nefse hidâyetinf verirdik.⁵

Şüphesiz Allah her şeye kadirdir." Yani Allahü Teâlâ Hazretleri, onların gözlerini ve kulaklarını almaya kadirdir. Böylece onlara, vesvese veren şeytanın ve nefsin kendilerine heva ile dokunma ve temasını işitmez olurlar. (Gözleri kör edilir böylece) dünyaya aklanmamaları için, dünyanın süslerini ve hayvanı lezzetlerini görmezler. Dini dünya karşılığında satarlar. Lâkin Allahü Teâlâ Hazretleri, hikmetiyle dilediğini yapar ve izzetiyle dilediğini hükmeder. (Te'vîlât-ı Necmiyye bitti)⁶

Ey İnsanlar!

Meali Şerifi:

Ey insanlar! O sizi ve sizden evvelkileri yaratmış olan rabbimza kulluk ve ibâdet ediniz ki, korunur müttakiyelerden olasınız.²¹

O, öyle bir lütfkâr ki, sizin için yeri bir döşek yaptı; semâyı bir bina ve sizin için semâdan bir su indirdi de, onunla türlü mahsullerden size bir rızık çıkardı. Siz de artık bilecek halde iken, tutup da Allah'a menendler (benzerler, ortaklar) koşmayın!²²

Eğer kulumuza (peygamberimize) ceste ceste (kısım kısım) İndirdiğimiz Kurandan şüphede iseniz, haydi onun ayarından bir süre meydana getirin ve Allah'tan başka, güvendiklerinizin hepsini çağırın; eğer sâdıksanız bunu yapın! ²³

Yok yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde -çırası insanlarla o taşlar olan- o ateşten sakının!.. O, kâfirler için hazırlandı!²⁴

tymân edip. sâlih ameller işleyenlere ise müjdele! Kendileri için altından ırmaklar akar cennetler var; onlardan (cennetlerdeki) hangi bir semereden bir rızık rızıklandıkça onlar, her defasında "Ha, bu bizim önceden merzûk olduğumuz" diyecekler ve ona öyle müteşâbih (benzerler) olarak sunulacaklar. Kendileri için orada pak, çok pâk zevceler(eşler)de var, hem onlar orada ebedî kalacaklar!⁷

Tefsir:

"Ey insanları"

Bu âyet-i kerime, imanın aslı olan tevhidi ve Hazreti Muhammed (s.a.v.) Hazretlerinin peygamberliğini isbât etmek için gönderilmiştir.

"İnsan" kelimesi, mü'min, kâfir ve münafıklar için isim olmaya uygun (elverişli) bir hitabtır.

Âyetin başındaki nida (yani U "Ey" ünlemi), gafilleri uyarmak, gâibtekileri hazır etmek, sakinleri harekete geçirmek, câhillere (hakikati) bildirmek, meşgul olanlara boşaltmak (meşguliyetlerini bıraktırmak), yüz çevirenleri (hakka) yöneltmek, sevenleri heyecana getirmek ve müridleri teşvik etmek içindir.

Bazı Arifler şöyle buyurdu: İbâdetteki külfeti, hitabının lezzetiyle telâfi etmek için, Allahü Teâlâ hazretleri onlara hitabıyla yöneldi. Yani (şöyle buyurdu:) Ey münîs! Doğumdan önce benimle olan ünsiyetini unutma! Veya ey nisyân'ın oğlu (Ey unutkan insan!) uyan unutma! Hani sen unutulmuş bir nesneydin, sen hatırlanacak bir şey değildin! Ben seni yarattım! Önce seni çamurdan yoğurdum, sonra nutfе, sonra kan, sonra alaka (yapışkan), sonra bir çiğdemlik et parçası, sonra kemik, sonra et, sonra damarlar, sonra deri sinir sistemini yarattım. Sonra seni cenin, sonra bebek, sonra çocuk, sonra genç, sonra orta yaşlı.

sonra ihtiyar yaptım. Bu arada sen benim nimetlerimin içinde yüzüp yuvarlandın; ama benden başkasının hizmetine koştun. Nefse ve hevâ (ve hevesine) taptın. Dini dünya karşılığında sattın. Ey insanî Seni yaratanı unutma! Seni o bilinmez şeyden yaratıp, kerim ve şükredici kıldı. Sana Öğretti (bilgi verdi). Seni kuvvetli kıldı. Sana ikram etti ve sana verdiklerini verdi. (Senin sahib olduğun her şey onun vergisidir.) işte bu, nefse ve bedene hitabtır.

Teyisir Tefsirinde buyuruldu: İnsan kelimesi, îiJLj unut-mak'dan müştakk olduğu zaman, insanda azarlama ve telkin vardır. Amma azarlama, sanki şöyle deniyor: Ey insan! Sen benim nimetimi nankörlük ve emrimi isyan ile değiştirdin. Amma telkin ise, sanki: Ey bilerek değil de unutarak bize muhalif olan, kasden değil de sehven (yanılarak) bize karşı geleni Sen unuttuğun için özrünü kabul ettim, imanın olduğu için seni affettim, deniliyor: ⁸

Ey İnsanlar! Rabbinize İbâdet Edin

"Rabb'inize kulluk edin,"

Burada kâfirlere, "Rabbinizi bir bilin," deniyor. Asîlere, "Rabbinize itaat edin," deniyor. Münafıklara,

⁵ Es-Secde: 32/13

⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/286-289.

⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/290-291.

⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/291-292.

"Rabbini bir tanımada, tevhidin marifetiyle ihlaslı olun," diyor.

İtaat edenlere, "Rabbimize itaat etmede sebat edin" diyor. Lafzın bütün bu manalara ihtimali vardır. 1_sj, 1>uii "Rabb'inize kulluk edin," âyet-i kerimesi uki gfe "Cevâmiü'l-kelim"⁹ Az kelimeyle çok manâ ifade edilen sözlerdendir. Ebû'l-Leysin tefsirinde olduğu gibi.

İbâdet, taatin mükemmel olması için, kişinin bütün takat ve gücünü ortaya koyması ve ma'siyetten uzak kalmak için, Allah korkusunun şuuruna varmasıdır.

"O Rabbiniz ki sizleri yarattı,"

Tazim ve ta'lil için Rabbin sıfatıdır. Manası: Siz bir şey değil iken sizi yoktan var ettiği için, sizi yaratmasından dolayı Rabbinize ibâdet edin.

Halk, yaratmak, daha önce bir misali (örneği) olmadan bir şeyi var etmektir. Ve yarattı, "Sizden öncekileri"

Yani sizin zamanınızdan önceki zamanlarda yaşayan milletleri yarattı. "den" manasına olan "min" harfi cerri ibtidâiyedir. Bir mahzufa taalluk etmektedir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin yaratma ile vasıflanması, yaratılmak, Allahü Teâlâ Hazretlerine ibâdet etmenin vâcib olma sebebi olduğunu ima etmek içindir. (1/74) Zîrâ onların atalarının yaratılması ibâdet etmek için olduğu gibi kişinin kendisinin de yaratılış gayesi yine Allah'a ibâdetidir. Cenâb-ı Allah, insanın yaratılış gayesini şöyle açıklamaktadır:

"Ve Ben cinleri ve insanları ancak bana'kulluk etsinler diye yarattım."¹⁰

Ve buradaki hitap, Allahü Teâlâ Hazretlerinin kudretinin şümülünü ifade ve gaflet uyusukluğundan uyandırmak içindir. Yani onlar, gelip geçtiler. Takdir-i ilâhî onlar hakkında gerçekleşti. Ey insanlar, varacağınız yeri unutmayın, kusurlarınızı caiz görmeyin.

Umulur ki, takvâli olur (ve korunursunuz.) Bu cümle, ijali ibâdet edin" fiilinin altındaki "Siz" zamirinden hâl'dir. Yani, belki (ibâdetlerinizin sayesinde) hidâyet ile kurtulan ve Allah'a yaklaşmayı hak eden felah ve kurtuluş ehli olan mütteknerin yoluna girmeniz ümid edilir.

Ümit ve tamah etmek içindir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin kelâmı Kur'ân-ı Kerimde geçen, bir şeye tamah veya ümid için değil de, vücûb, yani kesinlik ifâde etmek içindir. Çünkü kerim olan Allah, bir şeyin ümidini verdiğinde muhakkak onu yapar. Yani Allah ancak yapacağı şey hakkında ümid veru kullanna.

Seyrû sülûk yolunun en evvelkiler ve en sonuncuları başında ve daha tekâmül edip sona doğru varan herkes) takva emrinin muhatabıdır. Hususiyetle -muhatab zikredildi ki muhatablann, gaibler üzerine galib olmalarındandır. "Kevâşide olduğu gibi"

Bundan âyet-i kerimede geçen takvâ'nın, sâliklerin (seyrû sülûk ehlinin) derecelerinin son mertebesi olduğuna tenbih ve İşaret vardır. Takva, kişinin, Allah'dan başka her şeyden yani mâsivâ'dan uzak durmasıdır. Muhakkak ki âbid bir kişiye gereken, asla ibadetiyle mağrur olmaması ve hep recâ yani Allah'ın rahmetini umid etmekle, havf yani Allah korkusu arasında olmasıdır. Allahü Teâlâ Hazretlerinin buyurduğu gibi:

'Korku ve ümid içinde Rablerine dua ederler.'¹¹"Ve Allah'ın rahmetini umarlar, azabından korkarlar."¹²

Sa'di buyurdular: İyi kişi, dolunay gibi karanlıkları deler.

Yani her âbid imanını, ibadetiyle kurtaracak değildir.¹³

Yeryüzü

O (Allah) ki yeryüzünü sizin için kıldı.

Bu cümle, "(Sizin Rabbiniz) cümlesinin ikinci sıfatıdır. Lügat ehli (âlimleri), "Arz" âlemin yani dünyanın yaygısı ve dünyanın yaygın olması, onun okyanuslar ile çepeçevre kuşatılması demektir. Okyanus, yirmi dört bin fersahdır. Her fersah, üç mildir. Bir mil, zîrâ-i mürsele ile on iki bin zîrâ'dır. Her zîrâ' otuz altı parmak. Her parmak orta büyüklükte yan yana dizilmiş altı arpa tanesi uzunluğu kadardır.

Bunun, onun iki bin fersahı Sudanlıların (siyahilerindir.) Sekiz fersahı beyâzflerin, üç fersah Farısların, Bin fersah Arablarındır. "Melekût" kitabında böyle yazmaktadır.

Ka'be'nin çevresinde meskun yerlere dünyanın ortası denildi. Bu da, harab ve mamur olan bütün yeryüzünün ortasıdır. Oraya "kubbetü'l-arz" yeryüzünün kubbesi denilen yerdir. Bütün zamanlarda sıcaklık ve soğukluğun, mutedil olduğu; gece ve gündüzün ebediyyen birbirlerine eşit olduğu yerdir. Biri diğerinin üzerinde artmaz. "Melekût" kitabında böyledir."

Hazreti Ali (k.v.): Arz'a, arz, denilmesinin sebebi, içindekileri toprak haline getirdiği yani içindekilerini yediği içindir. Bazıları da, ayaklar ve tırnaklar ile eşildiği için kendisine arz denilmiştir, dediler.

"Döşek,"

Yani yeryüzünü döşek yaptık," demenin manâsı, dünyanın (kara parçasının) tabiatı, suyun dibine batması olmasına rağmen, suyun üzerine çıkıp bariz olması yükselmesi demektir. Aynı zamanda, sertlik ile yumuşaklık

⁹ Cevâmiü'l-kelim yani Az kelimeyle çok manâ ifade etmek Kur'ân-ı kerimin bir özelliğidir. Musannif Hazretleri bu ifâde ile şu hadis-i şerife atıfta bulunmuşlardır: Ben, bir aylık mesafeden korku ile yardım olundum've bana "cevami'ül-kelim" Az kelimeyle çok manâ ifade eden Kur'ân-ı kerim verildi." Sahih-i Müslim, Kitâbü'l-Mesâcid. Mevsûâtü'l-hadis no: 815

¹⁰ Ez-Zâriyât: 51/56

¹¹ Es-Secde: 32/16

¹² El-İsrâ: 17/57

¹³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/292-294.

arasında orta bir derecede bulunur. Böylelikle serilmiş bir yatak gibi üzerinde oturmak ve içinde uyumak elverişli olduğu gibi, dünyanın da üzerinde yaşamak uygun olmaktadır. Yeryüzünü döşek yaptı demek, onun hakikî manada düz bir düzey olması gerekmez. Çünkü dünyanın şeklinin kürevî yani yuvarlak olması ve büyük olması, üzerinde yaşamanın sahih ve müsait olması içindir.

"Semâyı," Semâ, seni gölgelendiren ve senin üst tarafı demektir.

Bina, üstünüze açılan bir kubbe.

Göğün her tabakası diğerinin üzerine gelmek suretiyle adetâ bir kubbe oluşturdu. Dünyâ semâsı da bütün boyutlarıyla yeryüzünü kubbeleyip sarmaktadır. Ebûîleys'in tefsirinde olduğu gibi.

"Gökten su indirdi,"

Yani yağmuru gökten bulutların üzerine indirdi, bulutlardan da yere indirdi. Bu âyet-i kerime, bulutların suyunu (buharlaşıma yolu ile oluşmayıp da doğrudan) denizlerden aldığı görüşüne bir reddiyyedir. "Onunla çıkarttı,"

Yani Allahü Teâlâ Hazretleri, gökten indirdiği su sebebiyle yeryüzünü yeşertti.

"Meyvelerden," kelimesi burada, meyve, sebze ve hububattan her türlü yiyeceğe ve bunların dışında yerden çıkan her türlü ağaç cinsine denir. Teysir'de olduğu gibi. "Sizin için rızık,"

Su ile ye'rden meyve, sebze, hububat, insanlara ve hayvanlara rızık olan diğer şeylerin çıkması, Allahü Teâlâ Hazretlerinin suya fâiliyyet kuvvetini (etkili bir güç) toprağa da infial eden bir kuvvet (etkilenen bir güç) vermesindendir. Su ile toprağın bu karşılıklı faaliyetlerinden (bu iki gücün birleşmesinden) sınıf sınıf ürünler çıkmaktadır. Azlık ve çokluk burada ortaya çıkmaktadır. Bu durum nikâha benzemektedir. Suyun gökten yeryüzüne inmesi ve gökten inen su sebebiyle yeryüzünün içinden yeşilliklerin çıkması, neslin üremesine sebeptir. Hayvanları ve renk renk ürünleri Âdem oğluna nızık olarak yarattı.

o beyân içindir. Açıklamak içindir.yani sizin için yiyecek; hayvanlarınız için de yem demektir.'Buna göre bu âyetin manâsı: Muhakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, bir bilmeniz ve onun Rezzâk ve Hallâk olarak tanımanız için, size maddi ve manevî bütün rızık ve nimetleri in'amda bulundu. (1/75)

"Öyleyse siz de, bile bile, Allah'a eşler koşmayın,"

"Eşler" kelimesi, k "eş" kelimesinin cemiidir. (çoğuludur:) misil, emsal, eş ve benzer demektir. Allah'a ibâdet eder gibi kendilerine taptığınız şeyler demektir. Yani, ona, kendisiyle beraber ibâdet edilen şerikler ortaklar demeyin, böyle bir şey edinmeyin.

İbnü Abbâs (r.a.) Hazretlerinden rivayet olundu; "Falanca kişi keşke bana şunu verseydi demeyin. Kapımızın önündeki köpek eğer havlamazsa eşyalarımız çalınır." Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden rivayet olundu:

"Siz eğer lafzını kullanmaktan sakının. Çünkü o (eğer sözü) münafıkların sözüdür. Münafıklar, yeryüzünde sefere veya savaşa çıkan kardeşleri için: "Eğer bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmelerdi," dediler."¹⁴

Sa'di buyurdu: Eğer dünyada zilletten kurtulup ebtnu i bulmak istersen zeyd Ve siz bildiğiniz halde,"

Muhakkak Allah, o ki sizleri ve sizden öncekileri yarattı. Yer ve göğü yarattı ve bütün rızıkları yarattı. Bunları yaratan putlar değildir. Zîrâ putlar, ne zarar verebilirler ne de fayda sağlayabilirler. Bu külli bir vaaz'dir. Allahü Teâlâ Hazretleri, âyette: iki "Sizin için kıldı, yarattı." Ve yine buyurdular: "Sizin için rızık olsun diye yarattı." Eğer Cenâb-ı Allah, kıyamet günü sana: "Ey kulum senin için şunları şunları yaptım, sana şu nimetleri verdimi Sen benim için ne yaptın?" derse, ona ne cevap vereceksin?

Şiblî (r.h.)¹⁵ Hazretleri, bir gün insanlara vaazetti. Kıyamet günü ve onun korkunç hallerini anlatırken bütün insanları (cemaati) ağılattı. Ebû Hüseyin En-Nurî Hazretleri¹⁶ onlara uğradı. Şöyle buyurdu:

"Onları o kadar korkutma! O günün hesabı o kadar uzun değildir. Oranın hesabının esası iki kelimedir.

Sana verene, senin şükürle karşılık vermendir, diyerek bu âyet-i kerimeyi ifade etti. (Gökleri, yerleri ve içindekileri senin faydan için yaratan ve sana rızık veren Allah'a ibâdet etmendir."

Gece ve gündüzün halıkı (yaratıcısı) olan Allahü Teâlâ Hazretlerinin şühûdü ile (kendisini görüp gözettiğine inanıp) ağıyara karışmayı terkederek. ibâdetlerinde ihlas gerekir.

Sadî buyurdular:

İhlas sahibi olursan ondan herkes mahrum iken, sen mahrum olmazsın.¹⁷

¹⁴ AI-ilmrân: 3/156

¹⁵ Şiblî (r.h.) Asıl ismi, Ebû Bekr Cafer bin Yunus'dur. 247 (M. 861) yılında Bağdatta yakın Samarra'da da doğdu. İyi bir eğitim gördü. Medrese eğitimi gördü. Vali nâibliği ve Valilik yaptı. Kırk yaşlarında iken, evliya'nın büyüklerinden, Hayrun-Nassâc hazretlerinin sohbetine katıldı. Tasavvufa girip kendisini ilme verdi. İmam Mâlik hazretlerinin "El-Muvatta" isimli hadis kitabını ezberledi. Hocasının işaretleriyle Cüneydî Bağdadî hazretlerinin sohbetine katıldı. Ona talebe oldu. Manevî makamlara yükseldi. Bir çok kitab yazdı. Havass, cin, ve rüya tabirleri üzerine kitapları bulunmaktadır. İmam Şiblî hazretleri, 334 {M. 945} tarihinde Bağdat'ta vefat etti..

¹⁶ Ebû Hüseyin En-Nurî Hazretleri, 'Asıl ismi Ahmed bin Muhammed'dirJ Doğum tarihi bilinmemektedir. Akli ve nakfi ilimleri tahsil etti. Keramet sahibi büyük bir evliya idi. Bir gün Bağdatta bakırcılar çarşısında yangın çıktı. Dükkanların birinde iki çocuk mahsur kaldı. Ustaları, "Kim bu çocukları yangından kurtarırsa ona bin altın vereceğim" dedi. Yangın yerine gelen Ebû'l-Hüseyin Nuri Hazretleri, besmele çekerek ateşin içine girdi. Alev alev yanmakta olan dükkanda o iki çocuğu kurtardı. Ustaları, bin altın çıkarıp Ebû'l-Hüseyin Hazretlerine takdim ettiği zaman, o büyük zât "Sen Allahü Teâlâya şükret. Al o altınları fakirlere dağıt. Allah, bu dereceyi bize para ve pula meyletmemiz için vermedi" diyerek, altınları almadı. 908 (H. 295) tarihinde Bağdatta vefat etti;

¹⁷ İsmail Hakki Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/294-298.

Amellerin Göğe Yükselmesi ve Kurtuluş Yolu

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Muâz'a (r.a.) tavsiyede bulunurken şöyle buyurdular:

"Ey Muâzî Sana bir hadis (söz) söyleyeceğim, eğer sen onu tutarsan, sana fayda verir. (Yok) eğer, kaybedersen (tutmazsan) o zaman da Allahü Teâlâ Hazretlerinin yanında senin delilin kesilir.

Ey Muâz! Mübarek olan Allahü Teâlâ Hazretleri, yedi kat semeyât ve yeri yaratmadan önce yedi melek yarattı. Yedi kat semâ'nın her birine bu meleklerden birini kapıcı yaptı. Kulun amellerini yazmak ve muhafaza etmekle vazifeli melekler, sabah vaktinden akşam vaktine kadar, göğe yükselirler. Onların güneş aydınlığı gibi bir nuru vardır. Melekler, o ameller ile dünya semasına çıkışıya kadar o ameli temiz ve çok görürler. Birinci kat sema ile müvekkel (vazifeli olan) melek, hafaza meleklerine şöyle seslenir:

-"Durun! Bu ameli alın, sahibinin yüzüne çarpın! Ben gıybet edenleri bilen ve tanıyan biriyim. Rabbim. gıybet edenlerin amellerini buradan öteye geçirmememi bana emretti. Bu amellerin sahibi gıybet yapan biridir. Onun amelleri buradan öteye geçmez; ne kadar temiz veya çok olursa olsun." Dil o ki, şükür ve teşekkür ede. Hak şinâs kişi kimsenin gıybetinde bulunmaz."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

"Sonra hafaza melekleri, kulun amellerinden sâlih amel ile gelirler. O ameli temiz ve çok görür oldukları halde ikinci kat semâ'ya gelirler. İkinci kat semâ ile vazifeli melek onlara:

-"Durun! Bu ameli (alın) sahibinin yüzüne çarpın! Ben iftihar edenlerle (yaptığı amel ile başkalarına karşı övünenlerle) vazifeli melekim. Bu amellerin sahibi bu güzel ameller ile (basit ve çirkin olan) dünya menfaatini elde etmek istiyordu. Rabbim: Onun amellerinin benden başkasına geçmemesini (buradan öteye yükselmemesini) emretti. Bu kişi amelleriyle, meclislerinde insanlar üzerine iftihar edip övünüyordu." Kişi'yi Cehennemden kurtaracak olan güzel ahlâkıdır.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

"(İkinci kat semâ'yı geçen) kulun amellerini melekler yükseltirler. Sadaka, oruç ve namaz gibi amellerinden nurlar çok güzel bir şekilde etrafa yayılır. Hafaza melekleri bile onun amelini hayret ederler. O ameller ile üçüncü kat semaya kadar gelirler. Üçüncü kat semâ ile vazifeli olan melek onlara:

-"Durun! Bu amelleri (alın) sahibinin yüzüne çarpın! Ben kibir (büyüklik taslayan kişiler ile vazifeli bir) melek'im. Bana Rabbim: Onun amellerinin beni geçmemesini (buradan öteye yükselmemesini) emretti. (Bu güzel görüp kendisine hayran kaldığınız amelleri) işleyen kişi, meclislerinde insanlar üzerine kibirlenen bir kişiliğe sahibti. Onun amelleri buradan öteye geçemez," der.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

"Melekler, kulun ameliyle yükselirler. Namazdan, teşbih, hac ve ömre amelleri inci taneleri ve yıldızların parıldayışı gibi parlar. Hafaza melekleri o amelleri ile tâ dördüncü kât'a kadar yükselirler. Dördüncü kat ile vazifeli melek, onlara: (1/76)

"Durun! O amelleri sahibinin yüzüne çarpın! Ben ucub sahibiyim! (Kendisini beğenen ve kendisini kendi gözünde yüksek gören kişiler ile vazifelidir.) Rabbim, onun amelini geçirmememi ve onun buradan öteye geçmesine izin vermememi, bana emretti. Bu kişi herhangi bir amel işlediği zaman, içine ucub girerdi, o amelinden dolayı kendisini çok beğenirdi."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

"Hafaza melekleri kulun ameliyle yükselirler, kat semâyâya kadar çıkarlar (geçerler). O ameller sanki ehnne Onunla beşinci hazırlanıp süslenen bir gelin gibiydi. Beşinci kat semâ ile vaz feli melek onlara:

-"Durun! Bu ameli sahibinin yüzüne çarpın! Ben hased meleğiyim (kıskançlık yapanların amellerini ve akıbetini bilen meleğim) Bu amellerin sahibi, ilim öğrenen ve öğrendiğiyle amel edenleri kıskanıyordu. Allah'ın kendisine ibâdet ve ilimde nasîb verdiği kişileri aşağı görüyor, onları ayıplıyor ve onları kıskanıyordu. Rabbim, onun amelinin beni geçip gitmesine izin vermememi bana emretti."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

"Hafaza melekleri, kulun, oruç, namaz, zekât, hac ve ömre'den işlemiş olduğu ameliyle yükselirler. O, tâ altıncı kat semâ'ya kadar çıkarlar. Altıncı kat semâ ile vazifeli olan melek, onlara:

-"Durun! Bu ameli sahibinin yüzüne çarpın! Çünkü bu kişi asla Allah'ın kullarından kimseye merhamet etmezdi. Başına bir belâ isabet eder ve onlara zarar dokunursa onları diline düşürüyor ve onunla seviniyorlardı. Ben rahmet ile vazifeli melek'im. Rabbim, onların amellerinin beni geçmemesini bana emretti."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

"Hafaza melekleri yedinci kat göğe yükselirler. Namaz, oruç, fıkıh, cihâd ve vera (haramdan kaçınmak gibi güzel amellerin)den kulun amelleriyle çıkarlar. Bal arısı gibi sesi ve güneş aydınlığı gibi aydınlığı olup kendisiyle beraber üç bin melek, onu ta yedinci kafa kadar yükseltirler. Yedinci kat sema ile vazifeli melek onlara:

-"Durun! Bu ameli sahibinin yüzüne çarpın! Kalbinin üzerine kilit vurun. Kendisiyle Allah'ın rızası murad edilmeyen bir amelin Rabbim'in katına çıkmasından hicâb ederim. Çünkü bu amel Allah'dan başkasının rızasını kazanmak için işlenmiştir. O amelin sahibi onunla (yapmış olduğu ameller ile) fukahâ (İslâm hukukçularının yanında yükselmek ve ulemâ'nın (âlimlerin ve bilginlerinin) yanında anılmak ve şehirlerde (toplumda) tavsiye

edilen bir kişi olmak için idi. Rabbim, onların amellerinin beni tecâvüz edip başkasına geçmemesini emretti. Allahü Teâlâ Hazretleri için ihlas ile yapılmayan her amel riyâ'dır." Yıllarca çalıştı. Amelini riya karşılığı sattı." Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

"Hafaza melekleri, kulun ameliyle yükselirler. Zekât, oruç, namaz, hac, umre, güzel ahlâk ve zikrullah'dan amelleri, (yedi kat) göklerin melekleriyle eşlik refakatiyle bütün perdeleri keserek Allah azze ve celle Hazretlerinin katına yükselirler. Melekler, O kişinin ameline sâlih ve muhlis olduğuna şahitlik etmek için Allahü Teâlâ Hazretlerinin manevi huzurunda dururlar. Allahü Teâlâ Hazretleri:

-"Ey hafaza melekleri! Siz benim kulumun ameline bakmaktasınız. Ben ise onun kalbinin üzerine Rakibim (gözetleyiciyim). (Salih ve ihlaslı bir kişi olarak gördüğünüz şu kulum!) Bu amelleriyle benim rızamı istemedi. Bu kulum amelleriyle benim rızamdan başka şeyler murad etti. Benim lanetim onun üzerinedir," buyurur. Bunun üzerine bütün melekler şöyle derler:

-"Yâ Rabbi! Senin lâ'netin onun üzerine olsun. Bizim lâ'netimiz de onun üzerine olsun.!" Bunun üzerine yedi kat semevât (gökler) ve içindekiler ona lanet okurlar."

Muâz (r.a.) Hazretleri:

-"Ben, Yâ Rasûlellah! Benim için kurtuluş, halâs'ın (ve ihlas)in yolu nasıldır (Ne ile kurtulurum)?" dedim. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri: (devam ile) buyurdular:

-"(Ey Muaz!) Bana tâbi ol. Yakın derecesine yüksel. Eğer senin ameline bir taksir (kusur) olsa da... Dilini vakiya'dan (yani gıybetten) koru. Hamele-i Kur'ân olan kardeşlerin (ihvân'ın) hakkında ileri geri konuşma, gıybetlerini etme. Onlara karşı kendini temize çıkartma (Kendini hamele-i Kur'ân olan ihvandandır üstün tutma). Dünyâ amelinin , âhiret ameline karıştırma (sokma). İnsanları sıkma. (Onlara tazyik etme). Seni sıkı (yani insanlara tazyik eden) Cehennem ateşinin köpekleridir, kıyamet günü ateştedirler. Amelinle insanlara gösteriş yapma." ¹⁸

Sadî buyurdu:

Asıl hüner, dost edinip söylemektir ayıbını ona.

Kişi yaptığıyla mağrur olmaya. ¹⁹

İhlâsı İle Evliyâ'nın İçine Katıldı

Ebû Yezid EI-Bestâmî (k.s.) Hazretlerinden²⁰(rivayet olundu), buyurdular: Ben ibâdetlere sabır ve tahammül ettim. Yani ibâdetleri ifa etmek için tam otuz yıl nefsimi zorladım. (1/77) Gördüm ki, biri, bana: Ey Ebu Yezid! Allah'ın hazineleri ibâdet ile doludur. Eğer sen ona vusûlu ve ulaşmayı istiyorsan, amellerinde zillet, ihtikâr ve ihlâsa sarıl," dedi. Ebû Yezid (k.s.) Buyurdular: Ey sultanlar Sultanı! Dört şey getirdim. Onlar senin tarafından değil. Benimdir, hacet, cürüm, günah getirdim.

Ebû Yezid Bestâmî Hazretleri bu sözleri, hakikî mübeşşirat (müjdeler) kendisinden hâsıl olup talebeleri kendisinden hediye istedikleri zaman söyledi. Bu hediyeler arz olunduğu zaman, ona: "Gir! Sen büyük hediyeler ile geldin" denildi. Böylece evliyâ'nın içine girmeye hak kazandı. ²¹

Tevlât-i Necmiyyeden Tasavvuf! Mânalar

Te'vîlât-ı Necmiyye'de (buyuruldu:)

"Ey insanlar" Bu İki âyet-i kerimelerin, incelemesinde hakikât işaret edilmektedir:

Allâhü Teâlâ Hazretleri, "mîsâk gününün" ahdini (sözleşmesini), Allah'ın Rubûbiyetini ikrarı ve O'na, ondan başkasına ibâdet etmeme hakkında verdikleri sözleri unutanlara hitâb etti. Onlar, bu unutmalar ile Allah'a muhalefet ettiler ve verdikleri sözleri bozdular, putlardan, dünyadan, nefis, hevâ (ve hevesten) ve şeytandan tâgutlara taptilar. Böylece, tevhid caddesinden ayaklan kaydı. Şirk ikilemine ve helâka düştüler. Allah onlara peygamberini (Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerini) gönderdi. Ona kitab yazdı, indirdi. İnsanlara, unutkanlıklarını ve şirki haber verdi. Onları tevhid ve ubudiyyete (ibâdete) davet etti.

¹⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/298-303.

¹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/303.

²⁰ Ebû Yezid El-Bestâmî (k.s.) Hazretleri, Bâyezid-i Bestâmî Hazretlerinin asıl adı, Tayfur, bin isa'dır. Sultan-ül-Ârifin lakabı ile meşhurdur. Künyesi Ebu Yezid'dir. Evliyâ'nın büyüklerinden olan Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri, 776 (H. 160) veya 803 (H. 188) tarihinde İranda Hazar denizi Kenarında Bestâm'da doğdu. Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri, İslâmî edep, terbiye ve Efendimiz (s.a.v.)'in sünneti seniyyesine çok önem verirdi. Bir gün talebeleri kendisine filan yerde büyük bir şeyh vardır. Fazilet ve keramet sahibi bir velî'dir, derler. Talebeleriye beraber, o zatın bulunduğu yere gittiler. Günlerce yorulduktan sonra övülen o zatı mescidden çıkarken gördüler. O şeyh, camide çıkarken halkın içinde esnedi, esnerken ağzını kapatmadı ve bütün halkın içinde kibleye karşı tükürdü. Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri, talebe ve müridlerine; "Dinî hükümlere riâyet etmeyen, Resûlullah'ın sünnetine uymayan, fîlâmî edep ve terbiye'den yoksun olan bir kişi kim olursa olsun, asla fazilet ve keramet sahibi olan bir evliya olamaz. Esnerken ağzını kapatmayan ve halkın içinde kibleye karşı tüküren, edep yoksunu bu adamı görmeye gerek yoktur," deyip geri dönerler. Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri, (H.261) veya (H.262) senesinde yine Bestam'a vefat etti

²¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/304.

Ve şöyle buyurdu: "Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabb'inize kulluk edin" Yani sizin ve sizden öncekilerin neslini yaratan, mîsâk günü, Rubûbiyyet, tevhid ve ibâdet ile ilgili olarak sizden vesikalar (andlaşma ve sözler) alan, Rabbinize ibâdet edin. Dil ile tevhid kelimesini getirerek, kalbi tecrid ederek, (mâsivâ'dan soyutlayarak), sırrı tekleştirerek ve mahzurluları terkederek emredilenleri yaparak, nefsi temizleyip; Rububiyyetin ahdini ifa edin. "Umulur ki (bu güzel hareketlerinize Allah'ın) azabından korunursunuz." AHah'dan başkasına ibâdet etme şirkinden korunursunuz." Allahü Teâlâ Hazretleri, Rubûbiyyet ahdine karşılık, Cehennem dereke ve çukurlarından kurtuluşu verir. Cennetlerde derecelerin yükselmesini nasib eder. Allah'a yaklaşmayı ve nice kerametleri âhirette ikram eder; dünyada ikram ettiği gibi...

"O öyle bir lütufkar ki, sizin için yeri bir döşek yaptı, semayı da bir bina..."

Bu âyet-i kerimede, Allahü Teâlâ Hazretlerinin kendi nefsinin, mükemmel bir kudret ile tanıtmasına, kullarının üzerinde (nimetlerinin güzel bir şekilde) sonuçlanmasına (bütün mahlûka-tın insan eksenini erafında dolaştığı ve insanın hizmetinde son bulduğuna) ve Allahü Teâlâ Hazretlerinin katında kullarının, bütün mahlûkattan faziletli olduğuna işaret vardır.

Allahü Teâlâ Hazretlerinin kendisini tam ve mükemmel bir kudret ile tanıtması; "O Rabb ki, yaptı" kavli şerîfiyledir. Mahlûkatın insan ekseninde son bulduğuna delil:

"Sizin (faydalanmanız) için yeri bir döşek, semayı da bir bina yaptı." Yani bu şeyleri {yen, göğü ve içindekileri} hususiyetle (özellikle) sizin için yarattı.

Allah'ın katında insanların bütün mahlûkattan daha faziletli olmasına delil ise, gökleri ve yeri ve aralarındaki her şeyi Allah'ın insanlar için yaratmış olması ve emrine Mûsâhhar kılmış olmasıdır.

"Hem göklerde ne var, yerlerde ne varsa hepisini kendisinden olarak sizin için Mûsâhhar (hizmetkar) kıldı, bulunan herşeyi kendinden bir lütuf olarak sizin hizmetinize vermiştir. Şüphesiz bunda düşünecek topluluklar için ayetler (ibret ve deliller) vardır.²² Göklerin ve yerin varlığını, varlığına tâbi kıldı. İnsanın varlığını hiçbir şeyin varlığına bağlı kılmadı. Yani insanın vücûdunun maksadı herhangi bir şeyin zâtı için değildir.

İşte bu sır ve incelikten dolayı, Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklerine, Âdem Aleyhisselâm'a secde etmelerini emretti. Âdem Aleyhisselâm ve evladına da (ibadet maksadı ile) Allah'dan başkasına secde etmeyi haram kıldı. Bundan şu zahir olmaktadır: Âdem Aleyhisselâm yaratılmadan önce melekler, mevcudatın faziletlisidiler. Âdem Aleyhisselâm yaratıldığında, Allah melekleri ona secde ettirdi ve Âdem Aleyhisselâm'ı meleklerden daha faziletli kıldı. Âdem Aleyhisselâm ve evlâdı Allah'a en sevimli ve en şerefli varlıktırlar. İnsanlar, her şeyin metbuû'dur. Her şey insanlara tâbi olmaktadır.

Ve sizin içi su indirdi'de, onunla türlü mahsûllerden nzik çıkardı."

Bu âyetin incelemesi şudur Su, Kurân-ı kerim'dir. Ürünler, hidâyet, takva, nûr, rahmet, şifâ, bereket, iyilik, saadet, kurbet (Allah'a yakın olmak), hakka'l-yakîn, kurtuluş, rifat (yükseklik) salah, felah, hikmet, hilim, ilim, edebler, güzel ahlâk, izzet, gına (zenginlik), kopmaz şeriat ipine tutunmak, Allah'ın sağlam ipine sarılmak, bütün hayırları kendinden toplamak, hayatın, bütün saadetler ile son bulması ve Rabbanî sıfatlar tahakuk edip, ilâhî tecelliler geldiği zaman, insanda vucud'un (varlığın) eriyip yok olmasıdır, " Ve de ki: "Hak geldi, bâtil zevale erdi (yok)olup gitti). Hakikaten bâtil, pek zavallıdır.²³

Cenâb-ı Allah, Kur'ân suyu ile, kullarının kalblerinin toprağında bu ürünleri çıkarttı. Allahü Teâlâ Hazretleri, bu ürünleri çıkartarak kullarına ihsanda bulundu. "Bu ürünler sizler için nzikdır, (buyurdu.) Hayvanlar için de orada rızık vardır. Lâkin hayvanların rızıklanmaları, insanlara olan tabiiyyeten dolayısıdır. Bu vehim ve hayal ile karışıp bozulmuş olan, akılların idrâk edemediği şeylerdendir. Bu belki, ihsan, atâ ve sevaba nail olan ve fazlû kerem ile teyid edilen akılların idrâk edebileceği bir incelikler.

Siz de artık, bilecek halde iken tutup da, Allah'a menendler (benzerler, ortaklar) koşmayın."

Bunda üç manâ vardır. (1/78)

Birincisi: Muhakkak bunları sizin için kıldım. Sizin kendi yaratılışınızda, göklerin, yerin ve oralarda olanların hepsini sizin için yarattım. Bunları benden başkası yapamaz.

"Ve bunu siz de bilecek haldesiniz." Öyleyse ey insanlar! Kullukta bana eş, denk ve şirkler edinmeyin. Sadece bana ibâdet edin.

İkincisi: Mevcudatı (bütün varlığı) ben yarattım. Her şeyin yaratılış gayesini başka bir şeye bağlı kıldım. (Her şeyi başka bir şey için yarattım.) İnsanın yaratılışını da muhabbetim (sevgim) ve ma'rifetim (bilinmem için) kıldım. Bir şeyin nasibi (yaratılış gayesi) kendisinden kesilir ve yok olursa, o şey helak olup işlevini kaybeder. Endâdı (bana şirk koştüğunuz şeyleri) beni sever gibi severek, benim muhabbet ve marifetimden nasibinizi kesmeyin. O zaman şirk vadilerine düşersiniz. Şu âyeti kerime buna delalet eder: "İnsanlardan kimi de Allah'tan beride bir takım endad ediniyorlar da onları, Allah'ı sever gibi seviyorlar."²⁴

"Endâd" Allah'dan gayri sevilen şeylerdir. Bundan sonra Allahü Teâlâ Hazretleri, iman ile Allah'a olan muhabbet (marifet ve sevgiyi) kesmeyenleri şöyle vafetti.

"İman edenler ise, Allah için sevgice daha kuvvetlidirler."²⁵ Buyurdular. Yani muhabbette Allah'dan başka ilâhlar

²² El-Câsiyye: 45/13

²³ El-İsrâ: 17/81

²⁴ Bakara: 2/165

²⁵ Bakara: 2/165

edinenler, gerçekten onlara iman etmemişlerdir. Onlar sadece iman ettiklerini sanıyorlar. Cidden bunu böyle anla. Veraset yoluyla alınan taklidi imana itibâr etme. Bu mahalde sahih olasıya kadar...

"Eğer kulumuza ceste ceste (kısım kısım) indirdiğimiz Kur'an'dân şüphede iseniz,"

Yani, eğer siz, Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerine indirdiğimiz Kur'an'ın Allah tarafından vahyedildiğinden şek ve şüphe ediyorsanız, demektir.

Kur'an-ı Kerimin tedricen (aşamalı) inmesidir.

Kur'an-ı Kerim, cümleten yani bir defada, dünya semâsına (birinci kat gökte bulunan) "Beyt-i İzzet'e indirildi. Sonra Kur'an-ı Kerimin hızfedilmesi (iyi korunması ve ezberlenmesi) için buradan Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine 23 yıl içinde, parça parça, (hak ile bâtılın arasını tefrik ederek) taksim edile edile peyderpey indirildi.²⁶

Kur'an-ı Kerim Ümmi Peygambere İndi

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ümmi idi.²⁷ Okumaz ve yazmazdı. Kur'an-ı kerimin, parça parça inmesi, onun nezdinde sabit olsun, kalbine yerleşsin ve ezberlensin, diyedir. Diğer peygamberler onun hilâfinadır. Onlar okuyorlardı, bütün kitabı ezberleyebiliyorlardı. Bundan dolayı diğer peygamberlere kitaplarının birden (cümleten) indiğini söylediler.

"Haydi getirin," Burası şartın cevabıdır. Buradaki emir "ta'ciz" içindir, (karşısındakini aciz bırakmak içindir.)

Sûre: sonu ve başı belli olan Kur'an'dan bir kıta ve parçadır. Sûrenin lügat manası, duvar ve sur ile çevirmek, çit çekmek ve bir şeyi koruma altına almaktır.) Sûrenin en azı üç âyettir. Sûre diye isimlendirilmesi, sûrelerin muhkem olma (baş ve sonlarının belli olup adetâ etraflarına sur çekilmiş olmak) ve ihatasının (yani içine aldığı) daha çok olması cihetinden âyetten kuvvetli olmasından dolayı kendilerine "sûre" denilmiştir. Bu ij^L "Sûre" kelimesinin vavı asıl olduğu zamandır. Eğer "sûre" kelimesinin vavı hemzeden münkalib (çevirilmiş) olsa, yani olursa manâ değişiktir hemze sakın mâ kabli'nin harekesi zamme olduğu için, hemzenin mâ kablinin harekesinin cinsine kalbedilmesi caizdir.²⁸ Bu kaideden dolayı hemze, tamamen vav harfine çevirilmesiyle bu kelime oldu.) i&L kelimesi bir şeyin artığı manasındır. Kur'an-ı Kerim'den bir kıt'a*dır. İfraz edilen bir şeyin geride kalanın dışındakilere denir.

"Mislinden bir âyet"

Yani, Kur'an-ı Kerimdeki bir sûresinin, bilinmeyeni açıklaması ve güzel nazımdaki yüksek tabaka'ya sahip olmada onun bir mislini getirin.

Zamir, » "Bizim indirdiğimiz şey" içindir. Âyetin manâsı: Yani, gönderilen Kur'an-ı Kerim'in bir mislini siz getirin. Eğer siz işin, kafanızda sandığınız gibi, Kur'an-ı Kerim'in insan sözü olduğuna inanıyorsanız, bu takdirde siz de insanlık cevheri, yaratılış ve dil bakımından ona eşitsiniz. Bu durumlarda o sizden değişik ve yüksek bir yaratılışa sahip değil. Sonra Kur'an-ı Kerim ortadadır. Kur'an-ı Kerim'in bir misli yoktur. Çünkü Kur'an-ı Kerim, Allah'ın sıfatıdır, Allah'ın kelâmıdır ve Allahü Teâlâ Hazretlerinin vahiy yoluyla gönderdiği kitaptır. Cenâb-ı Allah'ın zâtının bir misli (ve benzeri) olmadığı gibi sıfatının da bir misil ve benzeri yoktur. Lâkin Onun gibisinden" kavli şerifinin manası, yani sizin kendi kafanız ve düşüncenize göre Kur'an'ın bir misli demektir. Onlar, eğer biz istesek bunun bir benzerini getiririz diyorlardı. Teysir Tefsirinde olduğu gibi.

"Güvendiklerinizin (yardımcılarınızın) hepsini

çağırın" kelimesi, ,ıg a kelimesinin cemiidir. Hazır veya şahitlik eden veyahut da yardımcı manasındır.

"Allah'tan başka", Ya "çağırınız" emrine taalluk etmektedir;

O takdirde manâ: Sizin hazır olanlarınızdan Allah'a karşı mütecâvizkâr olanları çağırın, kim olursa olsunlar. Kur'an-ı Kerime muarız kendisiyle galib olmak istediğiniz kişileri veya size şahitlikte hazır olanları ve hazır olan reislerinizi ve mühim işlerinizi kendilerine havale edip danıştığınız ve kendilerinin sizi kınamalarından korktuğunuz eşrafınızı çağırın. Valilerin (idarecilerin) yanında sözlerinin geçerli olmasıyla hukukî meselelerinizi halleden ve kendi aranızda güvenilir kişiler olarak gördüğünüz şahidleriniz size kıyam ve yardım etmelerini isteyin. Veyahut gerçekten size yardım eden veya sizin yardımcı olduklarını sandığınız insan ve cinleri (Kur'an-ı Kerimin bir mislini getirmede size yardım etmeleri için) çağırın.

"Güvendikleriniz (şâhidleriniz)" cümlesine taalluk ederse, o zaman kendisinden putlar murad edilmiş olur.

Tecâvüz" manasındır. kelimesi zarf-i mustakar'dır.²⁹ Muhatab zamirine hâl vaki oldu. Âmil kendisinin üzerine delâlet eden cümlesidir. Yani: Sizin ilâhlar edindiğiniz putlarınızı çağırın. Siz onların kıyamet gününde size

²⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/304-308.

²⁷ Ümmi, okumak ve yazmak bilmeyene derler. fi "Ümm" asıl demektir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ümmi denilmesi dahi asıl manasındır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine kıraatin aslı denir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin okuması, yazması ve bilmesi asıl olmuştur. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin kitabı "Levhi mahfuz," kalemi ise kalemi a'lâdır. Bakara sûresinin birinci âyetinin tefsirinde de ©örüldüğü gibi, Cebrail Aleyhisselâm, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine ,ıı âyetini indirdiğinde Cebrail, (ı) Elif dediği zaman, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, "Biliyorum" buyurmuşlardı. Kur'anı kerimi indiren Cebrail bilmiyordu ama Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri biliyordu. Çünkü o yüce Rasul Ümmlydi,,

²⁸ İmam Azam Hazretleri, Maksud, s. 27

²⁹ Zarf-ı müstekar, câr ve mecrûrun muteallakı umumî fiillerden olup hazfedildiği zamanda manası câr ve mecrûr'un içinde mütezzamın olması (bulunması)na denir. Zeyd evdedir, cümlesinde olduğu gibi.

şahidlik edip size faydalı olacaklarını sandınız. (1/79) Siz bu putları ilâh edinmekle Allahü Teâlâ Hazretlerinin hukukuna tecâvüz etmektesiniz.

Bu âyet-i kerime, mahlûkattan bir şey istemenin kişiye fayda sağlamayacağına delâlet etmektedir. Çünkü, âciz'in, âcize dönmesinde bir fayda olmaz. Sen ihtiyaçlarını, onları gidermenin kendisine zorluk vermediği Allahü Teâlâ Hazretlerinin dergâhına yükseltip arzet. Hazineleri tükenmeyenden iste. Ve hiç bir şey kendisini aciz bırakmayan Allah'a güven (itimad et). O Allah, yardımcısız sana yardım eder, her cihetten ve kimse olmadan seni korur ve seni malsız (hiçbir İmkanın yok iken) zengin eder. Allah seni koruduğu ve savunduğu zaman, çok olan düşmanlarının sayısı azalır. Allah sana yetince adedi az olan malın çoğalır.

"Eğer siz sâdık (doğru) İseniz." Eğer Kur'ânı kerimin Muhammedin kendinden söylediği iddianızda doğru iseniz ve ilâhlarınızda (putlarınızda) yardımcılarınızda (ve gerçekten onlara güvenmede) doğru iseniz. Burası şarttır. Cevâbı mahzûfdur.

Haydi yapın! Yani Kur'ân-ı Kerimin âyetlerinden birinin bir mislini demektir.

"Yok, yapamazsanız, -"

Yani size emrettiğim, Kur'ân-ı Kerimin bir âyetinin benzerini getirmede bütün çalışmalarınızı, gayret ve cehdinizi getiremez-seniz ki de seniz ki, "ki, hiç bir zaman yapamayacaksınız."

(Siz bu gün bunu başaramadığınız gibi) Gecekte ebediyyen yapamayacaksınız.

Burası "İcâzü'l-Kur'ân"m izhârı içindir. (Kur'ân-ı Kerimin bir benzerini getirmekte herkesi âciz bıraktığının ortaya çıkması içindir.) Çünkü Kur'ân-ı Kerim, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin mucizesidir. Bu cümle, şart ile cevabının arasında "cümle-i itirâziyyedir" (parantez cümlesidir). Bu apaçık bir mucizedir. Hass (özel bir) gayb'tan (yani bilinmeyenden) Allahü Teâlâ Hazretleri, haber verdi. Allah azze ve celle Hazretleri, bunu (Habib-i Edibine) öğretti. İş (Kur'ân-ı Kerim'in mucize olması ve bir benzerinin getirilemeye meselesi) hakikaten bu şekilde gerçekleşti. Bu şekilde nasıl gerçekleşmesin ki, eğer gerçekten başlangıçta (büyük edebiyatçı ve şairlerin yaşadığı bir dönemde) Kur'ân-ı Kerimin âyetlerine azıcık bile olsa, bir âyetin benzeri arzedile-bilinseydi (sunulsaydı) elbette raviler, selef ve halef naklede naklede bu haber günümüze ulaşırdı. Tarihler böyle bir şey yazmadı. "Ateşten sakının."

Yani madem ki siz, Kur'ân-ı Kerimin bir benzeri ve mislini getirmekten aciz olduğunuza göre; öyleyse Muhammed (s.a.v.) Hazretlerinin benim peygamberim ve Kur'ân-ı Kerim'in de benim kitabım olduğuna kesin hücceti kabul etmeniz gerekir. (Bu kesin hüccet ve delilleri kabul ettiğiniz zaman) sizin onu tasdik etmeniz ve ona iman etmeniz gerekir. Eğer (bu kadar kuvvetli delil ve bariz hüccetlere rağmen) iman etmezseniz; Cehennem ateşi ehlinde olursunuz. Kendinizi o Cehennem ateşinden koruyun.

Keşşaf'ta buyruldu: "Kişiye, burada ateşten korunmanın yapıstırılması ve ona (ateşten korunanlara) eklenmesi, inadı terketmesidir. Çünkü ateşten korunmayı terketmenin neticesi inadı terketmektir. Kim ateşten korunursa o kişi, Kur'ân-ı Kerim ile inatlaşmayı terkeder."³⁰ Burada "ateşten korunun" cümlesi, "inadı terkedin" yerine kullanılmıştır.³¹

Cehennem Yakıtı

"O ateş ki çırası,"

Yani odunu, ateşin kendisiyle tutuşturulduğu o şey, ^İLjı "İnsanlardır," Yani âsî onlarıdır. ^U^Jij "Ve taşdır," yani kükürt taşlarıdır. Cehennem çırası kükürt taşından kılındı. (Bunun sebebi:) Kükürt taşları çok seri (hızlı) yanması yani tutuşması hızlıdır. Sönmesi ise çok yavaş olmasındandır. Hararetinin çok şiddetli ve kokusunun pis ve çirkin olması ve insanın bedenine yapışmasındandır.

Veya Ol'pJı taştan murâd, müşriklerin tapmakta oldukları putlarıdır. Putların Cehennemde yakılıp azabın onlar sebebiyle olması, kendilerinin putlara taptıkları için azab olundukları, ilâh diye taptıkları putların, izzet, şeref ve saygıdeğer varlıklar olduğunu ve büyüklüklerine itikad ettiklerinden sonra onların zillet ve mihnete düşüp değersiz bir hale geldiğini görsünler diyerdir. Kâfirler, putlara taptılar, puta itimad ettiler ve ondan bir şeyler talep ettiler. Putlar ile azab olunması, onların cehaletinin izhâr edilmesi ve putlardan (kenilerini kurtarmaları konusunda kapıldıkları) ümitlerinin kesilmesi içindir. (Çünkü onların kurtarıcı diye taptıkları şeylerin kendilerini Cehennemde yaktığını görecektir. Müşrikler bu durumu:) Büyüklere (liderlerine) tâbi olan ve onlara hizmet eden ve onlardan umutvâr olanların hali gibidir. Onlar, yani ayak takımı O (büyük, lider ve efendi deyip arkasında sürükledikleri başkanlarıyla) beraber sürüklenip Cehenneme atılıp yanarlar ki, dünyada onların arkasında gitmelerinin ayrıca kendilerine zor ve çok ağır gelmesi (azab içinde ikinci bir azab görmeleri) ve onlara olan bütün beklentilerini kesmeleri içindir.

(Çok dikkat etmek lâzım. Bu geçici dünyada maddi menfaat için hiç kimsenin arkasında gitmemek ve hiç kimsenin zulüm ve kötülükte ilerlemesine merdiven görevi görmemek lâzım. Özellikle gerçekten evliya olmadığı halde, "Ben evliyâyıml Ben şeyhimi" diyerek insanları aldatmamak ve böyle sahte şeyhlere asla aldanmamak lâzım. Yarın onlarla beraber Cehennemde yanmak için ikinci bir azab olur" Sakınmak lâzım. -

³⁰ Ebu'l-Kasım Mahmud bin Ömer Ez-Zemahşerî, El-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîli ve uyum 1-Akâvîli fi Vucûhrt-Tevîl. c. 1, s. 131. Darü'l-lhyâüt-Türâsü'l-Arabiyyi-Beyrut-1417

³¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/308-312.

Mütercim)

Eğer sen:

-"Cehennem ateşinin hepsinin çırası insan ve ateş mi? Yoksa değişik ateşler olup, onlardan bir kısmı bu sıfatı taşıyan ateş mi?" diye sorarsan, cevaben, ben (İsmail Hakkı Bursevi) derim ki:

-" Cehennem çırası olan taş, sadece bir taş cinsi değil; belki değişik taşlardır. İnsanlar ve taşlar da onlardan bir kısımdır. Şu âyet-i kerimde ateş'in nekre olarak kullanılması buna delildir:

"Ey o bütün iman edenler! Kendinizi ve ailelerinizi koruyun bir ateşten ki, yakacağı o insanlar, o taşlardır."³²

"Ben size bir ateşten haber verdim ki, köpürdükçe köpürür"³³ Bu iki âyette Cehennem ateşi kelimesi nekre (belirsiz) olarak geçmektedir.

Kâfir cinler ve şeytanlar için ayrı bir ateş olsa gerek. O ateşin yakacağı şeytanlardır. Nasıl ki kâfirler Cehennem yakıtı oluyorlar, şeytanlar da Cehennem yakıtları olacaklardır. Zîrâ her cinsin cezası kendi şekline uyan bir azab ile olacaktır.³⁴

Cehennem Şu An Mevcuttur

(Cehennem ateşi) Kâfirler için hazırlandı,"

Yâni bizim indirdiğimiz Kur'ân-ı Kerim inkâr edenler için Cehennem hazırlandı. Onların azabı için hazırlanıp bekletildi.

Bu âyet-i kerime, "Cehennem ateşinin şu anda yaratıldığı ve mevcut ve var olduğuna" delâlet etmektedir. "Mutezile"³⁵ (mezhebinin) hilâfına. (Mü'telize, Cehennem şu anda var olduğunu kabul etmese bile Cehennem şu anda mevcuttur.)

Yine bu âyet-i kerimde, Kur'ân-ı Kerim kabul etmenin, onu ikrar etmenin ve Muhammed (s.a.v.) Hazretlerini peygamber olarak kabul etmenin meyvesi, yakacağı insan ve taş olan bir ateşten kurtuluştur. Burada Kur'ân-ı Kerimin ve Kur'ân ehli'nin faziletinin ziyâde olduğuna işaret vardır.

İmam Bağavî Hazretleri, "Haydi bir sûresinin mislini getirin" âyetinin tefsirinde şöyle buyurdular: Sûre, yüksek menzil ve derecelerin ismidir. Kur'ân-ı Kerim'in sûrelerine, sûre diye isim verilmesi, onu okuyan kişilerin Kur'ân-ı Kerim'in sayesinde yüksek derecelere nail olmalarındandır. Hatta kişi, bütün Kur'ân-ı Kerim okursa kemâle erip, yüksek dereceleri elde etmiş olur."³⁶

Şeytanın En Sevdiği Şey, İnsanı Kur'ân-I Kerim Ve İlimden Alıkoymaktır

İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet olundu. Buyurdular ki: Her akşam şeytanın aveneleri (ona tâbi olanları) efendilerinin yanına dönerler. Her biri şeytanın önünde konuşup ona yaptıklarını rapor verip anlatırlar. Şöyle yaptım, böyle yaptım, Falanca zahidi aldattım, derler. Hatta en küçükleri, "Ben falanca sabiyyi (çocuğu) Kur'ân-ı Kerimi okumaktan alıkoymdum," der. Hemen şeytan yerinden kalkar. Onu alıp yanına oturtur ve onun yaptığıyla neşelenip sevinir.³⁷

Çocuğun Ebevyn Üzerindeki Hakları

Hukemâ (hakikat erbabı olan âlimler) buyurdular: Çocuğun anne ve babası üzerine olan hakları üçtür. (1/80)

(Birincisi) doğduğunda ona güzel bir isim koymak.

(İkincisi:) ona Kur'ân-ı Kerim, ilim ve edebi öğretileri,

(Üçüncüsü) onu sünnet ettirmeleridir.

Bundan sonra asıl maksat, Kur'ân-ı Kerim ile amel etmek ve Kur'ân-ı Kerim'in ahlâk ve adabıyla ahlâklanmaktır.

"Kur'anı kerimin inmesinden asıl murat, güzel ahlâkının tahsilidir. Sadece mushafta yazılanı okumak değildir," denildiği gibi.

Kur'ân-ı Kerim'in bir zahirî bir de bâtinî (manâsı) vardır. Batınî manâsının da ta yedi manâ'ya kadar bâtını vardır.

Mesnevîde buyuruldu:

Kur'ân-ı Kerim sadece zahirî sanma. İbjis de Âdem Aleyhisselâmı ancak toprak olarak görmüştü.

Kur'ân-ı Kerimin zahirî de insanın terkiğine benzer. Sureti görünür ama can (ruh) gizlidir.

Tevilât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar

Şeyh Necmü Dâye buyurdular: Kur'ân-ı Kerim'in zahiri, âlimlerin tefsir ettiği manâlara delâlet eder. Bâtını ise, tahkik ehlinin kitap ve sünnete uyması şartıyla doğru olarak beyan ettikleri, kitap ve sünnetin de doğruluğuna şahitlik ettiği manâlardır. Kur'ân-ı Kerim ve sünnet-i seniyye'nin doğruluğuna şahitlik etmediği her hakikat (gibi

³² Et-Tahrim: 66/6

³³ El-Leyl: 92/14

³⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/312-313.

³⁵ Mutezile Kur'ân ve sünnetten çok, aklı ön plana alan ve hak olmayan sapık bir mezhebtir.

³⁶ Tefsirül-Bağavî-Meâlimü't-Tenzil el. s. 27

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/313-314.

³⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/314.

görünen şeyler) ilhad yani dinden çıkma ve zındıklıktır. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretleri,

"Ve, ne bir yaş, ne de bir kuru

yoktur ki, her hâl, bir Kitabı mübiynde olmasın.³⁸

Yine Şeyh Necmü Dâye bu âyeti kerimenin tefsirinde şöyle buyurdu:

"Eğer kulumuz'a ceste ceste indirdiğimiz Kur'ândan şüphe içinde iseniz," Allahü Teâlâ Hazretleri itiraz edenlerin itirazlarını Rasûl olan habibine olan gayretine keskin kılıç yaptı ki, Allah tarafından habibini müşahede etmesinler diye. İtiraz edenlerin itirazlarını izzetine çadır ve duvar yaptı ki, Allah'a ve kitabına muttali olmasınlar diye.

Allahü Teâlâ Hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerini mutlak "kul" tabiri ile isimlendirdi. Habibinden hariç diğer peygamberleri ise isimleriyle birlikte kullukla isimlendirdi. Şöyle buyurulduğu gibi: "Kulumuz Eyyûb'u da zikret,³⁹ "Kulumuz Davud'u da zikret,⁴⁰ Ve bu iki peygamberin dışında (diğer bütün peygamberlerde isimleriyle beraber ali kul kelimesi de kullanılmıştır. Sadece Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinde "kulumuz" buyurulmuştur.) Çünkü ubudiyetin kemâlâtı âlemde sadece ve sadece Habibi Edibi Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretleri için hazırlanmıştır. Kulluğun kemâl bulması, kişinin Allah'ın dışında kalan şeylerden yani mâsivâ'dan kurtulup tam hürriyet ile mümkündür. Bu şeref ve olgunluk ise Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine mahsustur. (Mi'râc gecesinde Cenâb-ı Allah'ın saltanatını müşahede ettiği zaman, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri Allah'ın cemâlinden başka bir şeye iltifat etmediler) Allahü Teâlâ onun için şöyle buyurdular: göz ne (başka bir şeye) şaştı, ne de (sınırı) aştı.⁴¹

"Haydi onun gibi bir sûre getirin, Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın." Yani mîsâk gününde sizinle beraber zarar edenleri çağırın. Çünkü siz, yardımcılarınız ve Muhammed (s.a.v.) Hazretleri hep beraber "Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?" hitabını işittiniz. Ve beraberce hepiniz topluca "Evet! Sen bizim Rabbimizsin," dediniz. Eğer Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretleri kendi nefsi tarafından bir kitab getirmeye gücü yetiyorsa; siz de insanî, fitrî istidadında ona denksiniz. Haydi siz de kendi nefsinizde Kur'ân-ı Kerimin bir benzerini getirin."Eğer iddianızda sâdık kişiler iseniz Yok yapamadıysanız, ki hiçbir zaman yapamayacaksınız, o hâlde öyle bir ateşten sakının," Bu ifâdeler kahr ve Cenâb-ı Allah'a mahsus gadab şeklidir. Allahü Teâlâ Hazretleri ateşe buyurdıkları gibi:

"Ey ateş! Sen ancak benim azabımsın. Seninle kullarımdan dilediğime azab ederim." "O ateşin çırası insandır" İnsanın "enâniyet"idir. (bencilliğidir) O enâniyet ki, Allah'ı unutmak onun hassasmdandır (özellikindedir).

"Ve (yine o Cehennem yakıtı) taşır." Yani "altın" ve paradır. Çünkü nefsin acılığı ve şehvetleri altın sevgisiyle oluşmaktadır. Ona ancak, hevâ (ve hevesine) kapılanlar meyleder. insan enâniyetinin taptığı şeyler, "taş" ile tabir ve ifade edildi. Çünkü taptığı putların çoğu taştandır. Ve yine insanın enâniyeti "nâs" yani insan kelimesiyle ifade edildi. Çünkü insan, mîsâk gününde Allah'a verdiği sözü unuttu. Hakkı unutup Allah'dan başka ibâdet edilen şeyler aradığı için insana unutkan manasında "nas" denildi. Sonra Allah, bu insanı Cehennem ateşinin yakacağı yaptı. Şöyle buyurdu:

"(Ey müşrikler!) Haberinizi olsun ki, siz ve Allahtan başka taptığınız nesneler, hep Cehennem mermisisiniz, siz ona vürûd edeceksiniz..(geleceksiniz)⁴²

"(O Cehennem) kâfirler için hazırlandı." Haseten kâfirler içindir. Lâkin tevhid ehlinde günahkâr olanlar , da kâfirlere tab'an (uyarak) Cehennem ateşiyle temizlenirler, t" Cennet takva ehli için hazırlandı; lâkin Cehennem ateşine girmek * ve üzerinden geçmekle temizlenen günahkârlar da takva ehline tâbi olup cennete girdikleri gibi.. Cenâb-ı Allah'dan hikâye ederek, (hadîs-i kudî'yi) Efendimiz (s.a.v.) bize bildirdikleri gibi:

"Ben cenneti yarattım. Ve ona ehil olanları da yarattım. Cennet ehli amel eder, onlar amel ederler. Ben Cehennem ateşini yarattım. Cehennem ateşine ehil olanları yarattım. Ateş ehli amel eder, onlar amel ederler." ⁴³

İman Ve Sâlih Amel

"Ve o iman edenlere ise müjdele," (Müjcle), sevindirici haber, kendisi sebebiyle yüzde sevincin eseri görünen şeydir. Yani Ey Muhammed! Kur'ân-ı Kerimin Allah tarafından indiğinin müjdesiyle iman edenlerin kalblerini sevindir. Burada hitab Efendimiz (s.a.v.) Hazretle-rinedir. Kendisine müjde gelen herkes içindir, denildi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şu hadîs-i şeriflerinde olduğu gibi.

"Karanlık gecelerde mescid (ve camilere) gidenleri, kıyamet gününde tam bir nûr ile müjdele.⁴⁴ Bu hadîs-i şerîfiyle Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri herhangi bir kişiye müjdeleme emrini vermedi, belki müjde kendisinden gelen her bir kişiye bu emri verdi. (1/81)

"ve Salih amel işleyenlere müjdele. Yani iman edip yararlı sâlih işler yapanlara müjdele. Salih amel, Allahü Teâlâ'nın rızası için olan her şeydir. Amelin, iman üzerine atfedilmesinde, iman ile amelin ayrı ayrı şeyler olduğuna delâlet vardır. Müjdeye müstehakk olmak için, iman ile ameli bir arada toplamakla mümkün

³⁸ El-En'âm: 6/59

³⁹ Sad: 38/41

⁴⁰ Sad: 38/17

⁴¹ En-Necm 53/17

⁴² El-Enblyft: 21/96

⁴³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/314-317.

⁴⁴ Ebu Davud, namaz: 561; Sünen-i Tirmizi, Kitâbü's-Salat; Mevsûâtü'l-Hadîs no: 207

olduğuna işaret vardır. Çünkü iman, esas ve temeldir. Sâlih amel ise, o temel üzerine yapılan bina gibidir. Bir temelin üzerinde bina olmazsa o temelin fazla bir faydası olmaz. Amelsiz cenneti istemek, sefih ve akılsızların hâlidir. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretleri, ameli cennete girmeye sebep kıldı. Kulu, Allahü Teâlâ Hazretleri mücerred iman ile cennete sokar (koyar); lâkin amel, imanın nurunu arttırır. Amel ile mü'minin kalbi nûrlanır. Nice nice zor geçitleri kul ibâdetin sayesinde geçip tâ cennete ulaşır. Bu geçitlerin ilki iman geçitidir. Bu geçitte imanını salimen geçirebilecek mi yoksa geçiremeyecek mi? Sâlih amel bu zorlu ve çetin geçitlerin kolaylaştırılmasını sağlar.

"Muhakkak onlar için vardır." Yani onlar için var olduğunu müjdele.

"Cennetler," içinde meyveli (ürün veren) ağaçlar bulunan bostanlar vardır. Cennet, içinde hurma ağaçları olandır. Firdevs, içinde, üzüm bağları bulunan cennettir.

Yine İmam Ferrâ Hazretleri de⁴⁵ buyurdular. Ağaçların dallarının ifrâd derecesinde birbirine girdiği ve (adetâ) ağaç dallarıyla örtünen yere cennet adı verildi. Sanki o bir gizleniş ve örtünmedir.⁴⁶dir.

cennet kelimesi, "masdar binâ-i Çünkü merre" Cennete aynı zamanda "darû's-sevâb" sevâb yurdu da denir. Cennet vasfedilemeyecek ve anlatılamayacak kadar köşkler ve saraylardan meydana gelmektedir. Zîrâ cennet, nimetlerin merkezi ve büyük kaynağıdır.

Eğer sen, oili- "Cennetler" kelimesinin cemi ve nekre (belirsiz) gelmesinin manâsı nedir?" diye sorarsan derim ki: Cennet, bütün sevâb evlerinin (yurtlarının) adıdır, oili- "Cennetler" kelimesi, değişik mertebeler ve birçok cennetlerin ismidir. Her bir cennet, sâlih amel işleyenlerin hakkettikleri mertebelere göredir. Her tabaka için bu cennetlerden bir cennet vardır.⁴⁷

Cennetler Sekizdir

Sonra (bil ki) cennetler sekizdir.

(Birincisi) Darû'l-Celâl: İçinde olan her şey nurdandır. Şehirleri, sarayları, evleri, avluları, balkonları, kapıları, merdiveleri, odaları, tavanı, tabanı, (altı üstü), çadırları, süsleri ve içinde bulunan her şey nûr'dandır.

(İkincisi) Dârû'l-Karâr: Hepsi mercân'dandır.

(Üçüncüsü) Dârû's-Selâm: Hepsi kırmızı yakuttandır.

(Dördüncüsü) Adn Cennetidir. Hepsi zeberced'dendir. Adn cenneti, cennetin köşk, saray ve kuyularıdır. 0 diğer cennetler üzerine daha parlaktır. Adn cennetinin kapısının iki kanadı vardır (ortadan iki tarafa açılmaktadır.) Kapıları zümrüt ve yakuttandır. Her iki tarafın arası doğu ile batı kadar geniştir.

(Beşincisi) Me'vâ Cennetidir: Hepsi kırmızı altındandır.

(Altıncısı) Huld Cennetidir: Hepsi gümüş'tendir.

(Yedincisi) Firdevs Cennetidir. Hepsi incidendir. Duvarlarının tuğla ve kerpici altın, gümüş, yakut ve zebercettendir. Ve sıvaları, yine altın, gümüş, yakut ve zebercettendir. İki kerpicin arasına harç olarak misk konulmuştur. Sarayları yakuttandır. Odaları incidendir. Kapılarının kanatları altındandır. Toprağı gümüş'tür.

Çakıl taşları mercandandır. Toprağı misk, nebatatı (otları) za'fe-ran ve anber'dendir.

(Sekizincisi) Naîm Cennetidir: Her şeyi zümrüttendir.

Haberde (şöyle bir rivayet vardır):

"Muhakkak, mü'min cennete girdiği zaman, yetmiş bin bahçe görür. Her bahçede yetmiş ağaç vardır. Her ağacın üzerinde yetmiş bin yaprak vardır. Her yaprağın üzerinde

"Allah'dan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın peygamberidir. Günahkâr bir ümmet ve halbuki Rabbü'l-âlemin gafurdur (yazılıdır). Her yaprağın eni doğudan tâ batıya kadardır."

"Altından nehirler akar,"Cennetler" kelimesinin sıfatıdır."Nehirler" kelimesi, "nehr"in cemiidir. "nehr" kelimesi (u) he harfinin fetha ve sukûnüyle okunur. Nehir, Mısır'm Nîl nehri gibi, çay ve dereden büyük, denizden küçük olan geniş su yatağına denir. Burada "Nehirlerden" murad; nehirlerin sulandır.⁴⁸

Cennet Nehirleri

Eğer sen: "Nehirler nasıl cennetlerin altından akar?" diye sorarsan, cevaben derim ki: "(Bu durum) Senin akar suların kenarında bittiğini gördüğün ağaçlar gibidir."

⁴⁵ İmam Ferrâ Hazretleri, Meşhur nahiv âlimidir. Asıl adı, Yahya bin Ziyâd bin Abdullah bin Mervân Ed-Deylemidir. Künyesi Ebu Zekeriyadir. İmam Ferrâ diye bilinir. İmam Ferrâ Hazretleri, Küfe'lilerin büyük nahiv, lügat ve belagat alimi olduğu gibi aynı zamanda fıkıh ve kelâm âlimiydi. Büyük nahiv âlimi Ebû Abbâs Sâ'lebî onun için: "Eğer Ferra olmasaydı, Arapça olmazdı" derdi. Başta tefsir olmak üzere birçok kitaplar yazdı. 761 (H. 144) tarihinde Küfe'de doğdu. 822 (H. 207) tarihinde Mekke-i mükerrmeye giderken yolda vefat etti.

⁴⁶ Masdar binâ-i merre, kemiyete delâlet eden masdarlara denir. & Cennet kelimesi, ikinci sülâsi mücerred ikinci bâb'dan masrad binâ-i merre'dir. Aynı manada birinci bâb'dan gelen fiil de vardır.,

⁴⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/317-319.

⁴⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/319-320.

Mesrûk'tan⁴⁹ (rivayet edildiğine göre,) Cennetin nehirleri hendeksiz olarak akar. Hendek, yerin uzunluğuna yarılıp (su kanal ve yataklarının meydana gelmesine) denir. Bahçelerin en temizi ve manzara bakımından en hoş ve güzeli ağaçları gölge veren ve aralarında su nehirlerinin aktığı bahçelerdir. Çünkü akar su en büyük nimetlerdendir. Gerçekten bahçeler, ne kadar güzel olursa olsun, içinde sular akmadıkça neşeyi celbetmez. Eğer bahçelerde su akmazsa insana sevinç vermez ve ürünlerini de kaybeder. Susuz olan bir bahçe, ruhsuz bir heykel ve cansız bir suret gibidir. Allahü Teâlâ Hazretleri cennetleri zikrettiği zaman elbette onlara bağlı olarak, altlarında nehirlerin aktığını zikretti.

Cennetteki nehirler: Şarap, süt, bal ve su (nehirleridir).

Su nehrinden içtikleri zaman hayat bulurlar. Bundan sonra onlar asla ölmezler.

Süt'ten içtikleri zaman ise, bedenlerinde terbiye hasil olur. (1/82) Bedenlerinde düzelme ve arınma olur. Bundan sonra noksanlık olmaz (eksiklik diye bir şey hissetmezler).

Bal nehrinden içtikleri zaman şifâ ve sıhhat bulurlar. Bundan sonra onlar hastalanmazlar.

Şurup nehrinden içtikleri zaman, içlerinde bir neşe, huzur ve sevinç duyarlar. Bir daha üzülmazler. Mesnevi de buyuruldu: Sabrın, cennet ırmağı olur. Sevgin oradaki süten pınarlar gibidir. İbâdet zevki, bal ırmağı, kullukta duyduğun şevk, şarap pınarlarıdır. Bu sebepler, o eserlere benzemez. Bunun nasıl böyle olduğunu kimse bilmez.

50

Cennet Nehirlerinin Kaynağı

Rivayet olunduğuna göre, Arşın direklerine enine yazıldı.

Su pınarı, mim'inden kaynamaktadır.

Süt pınarı, "Allah" kelimesinin he harfinden kaynamaktadır.

Şarap pınarı "Rahman" kelimesinin mim harfinden kaynamaktadır.

Bal pınarı, "Rahim" kelimesinin mim harfinden kaynamaktadır.⁵¹

Cennet Pınarları Kevser Havuzuna Dökülür

Cennetteki bütün pınarların, döküldükleri yer ise, kevser havuzudur. Cennetin bu güzel pınarları, "Kevser" havuzuna akıp dökülürler. Kevser, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin havuzudur. O bu gün cennettedir; kıyamet günü, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri onun ümmetine su vermesi için, Kevser havuzu "Arâsâfa İntikâl edecektir. Sonra cennete intikâl eder ve cennet ehline oradan su verilir. Yine cennette "Kafur" pınarından, "ZencebîT pınarından, "Selsebîl" pınarından ve mizacı "tasnîm"den olan "Rahîk" pınarından; melekler vasıtasıyla içerler. Ve Allahü Teâlâ Hazretleri, vasıtasız olarak "Tahûr şarabından onlara içirir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdukları gibi.

"Rableri onlara temiz bir içecek (tahûr şarab) içirmiştir."⁵²

Rızıklar

Ne zaman" Her ne zaman ki,

"Onlar ondan (cennet meyve, yiyecek ve

içeceklerinden)! rızıklandındılar" Yani cennetten olan nimetler ile yedirilseler

"Meyveden"...

Burada geçen, meyveden murad, meyve çeşitleridir. Bu âyeti kerime'de geçen her iki "meyvesinden," ve Ondan rızıklandılar," kavli şeriflerinden geçen, kalirhesi, ibtidâ'nın gayesi içindir. Yani meyvelerin başlangıç noktasını belirtmek içindir. Çünkü rızık cennetlerde başladı. Cennetlerde rızık cennetlerin meyveleriyle başladı.⁵³

Cennet Nimetleri Dünya Rızıklanndan Farklıdır

"Ha! bu bizim önceden merzuk olduğumuz" diyecekler.

Yani bu rızıklar, dünyada daha önce rızıklandıklarımızın benzeridir, derler. Lâkin benzetme kendilerine hakîm olduğu zaman, cennet meyvelerini dünya meyvelerinin aynısı sandılar. İlk gördüklerinde canlan çektiği ve ona meylettikleri için cennet meyvelerini, dünya meyveleri gibi gördüler. Çünkü insanın tabiatı, tanıdığına ve bildiğine ülfet eder. Tanımadığından nefret edip kaçır. Kendisinden meziyetleri belirgin olsun diye... Eğer

⁴⁹ Mesrûk: Tabiinden meşhur fıkıh ve hadis âlimidir. İlk adı Mesrûk bin Ecdâ bin Mâlik'tir. Ecdâ kelimesi, çekişen, şeytan ve kötü insan manasına olduğu için Hazreti Ömer onun adını Mesrûk bin Abdurrahman bin Mâlik diye değiştirdi. Doğum tarihi bilinmemektedir. 683 (H, 63) yılında Hazreti Ali {k.v.) döneminde şehid oldu

⁵⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/320-321.

⁵¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/321

⁵² El-İnsan: 76/21

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/322.

⁵³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/322.

verilen rızık ve meyvelerin cinsi bilinmeyen bir şey olsaydı, bu şekilde olacağını sanmazdı. (Bilmediği bir meyveyi dünya nimetleriyle benzetmezdi.) Ancak dünyada tanıdıkları meyvelerin cinsinden verildiğinde cennet meyvelerini, dünya meyvelerinin üstünde olarak benzetirler. İnsanlar, hacmi çok büyük olan dünya narlarından bir nar görürler. -Tabi ne kadar büyük olursa olsun, dünya narı karpuzdan küçük olur- sonra bir de cennet narı görürler. Cennet narı bir evde oturan bütün aileyi doyuracak büyüklüktedir. Üstünlüğü buradan ortaya çıkmaktadır. İnsana sevinç verir. Bir aileyi doyuracak büyüklükteki narı, cinsi bakımında ve umûmî olarak, daha görmedikleri, bilmedikleri ve işitmedikleri için onu ilk gördüklerinde taaccüb ederler.

Onların bu şüphe ve hayretlerine, ilk evvel rızıklandıkları her meyve için: Ha! bu bizim önceden merzuk olduğumuz" demeleri buna delâlet etmektedir.

Bununla kendilerinde sevinç zahir olur. Aralarında, bilinmemenin ifrâd derece olması, büyüklükleri ve lezzetlerinin değişik olmasındandır. Fakat, şekilleri ve renkleri bir olduğundan cennet ehli onları gördüklerinde, bunlar bizim dünyada rızıklandık-lanmızın aynısıdır, dediler. Tabi ki, dünya meyvelerinin bu kadar güzel kokusu ve lezzeti yoktu. İbnü Abbas Hazretle-rinden rivayet edilen şu hadîs-i şerif, cennet meyvelerinin dünya meyvelerine şekil ve renk bakımından benzediklerini dile getirmeleriyle çelişmez. Böyle bir ilâhî hükme aykırı değildir.

"Cennette dünya yiyeceklerinden yoktur. Ancak isim benzerliği vardır." Buyurmaları, dünya ve cennet meyve ve yiyeceklerinin lezzet, güzellik ve şekilleri bakımında aralarındaki değişikliğin tam kemâl derecesini beyan etmek içindir. Yoksa, aralarında asla benzerlik olmadığını beyan etmek için değildir. Nasıl olmasın ki, isimlerin kullanılması, çeşitlerinin bir olmasına bağlıdır.

"Ve ona sunulacaklar"

Yani bu nızıklar getirilecek. Veya hem dünya ve hem de âhirette ceman (topluca) rızıklanacaklar. Zamir, kendisine delâlet edene gitmektedir. Sözün manası, dareynde (dünya ve âhirette) rızıklandıkları şeylerden demektir. Bunun benzeri şu âyeti kerimedir. "Gerek zengin ve gerek fakir bulunsun, Allah ikisinden de akdemdir (daha ehemmiyetlidir).⁵⁴ Yani, zenginlik ve fakirlik cinsi demektir.

"Müşabih ve birbirinin benzeri"...

Renk, iyilik ve mükemmellikte birbirlerine benzerler. Cennet meyvelerini yedikleri zaman, onun tadını dünya lezzetlerinin dışında daha lezzetli ve daha güzel görürler. Yani cennet meyvelerinde bozukluk olmaz.⁵⁵

Cennet Nimetleri

Mesrûk (r.h.) Hazretlerinden rivayete göre, cennet hurmaları (meyveleri), kökünden dallarına doğru sarkar. Bazısı bazısının üzerine sarkar. Yani üst üste gelmekte ve toplanmaktadır. Dünya ağaçları gibi dağınık ve ayrı değildir. Cennetin meyveleri üzüm asma gibi (yukarıdan aşağıya doğru sarmaktadır). Meyvelerinden biri koparıldığı zaman yerine yenisi üremektedir. Cennet asmalarının bir salkımı on iki zira' yani yaklaşık 10 metredir. Bütün insanlar (İ/83) bir salkımın üzerine toplansalar, elbette karınları doyar.

"Kitab ehlinden (Yahudilerden) bir adam Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine geldi.

Ey Ebe'l-Kâsım! Sen cennet ehlinin cennette yediklerini ve içtiklerini mi sanıyorsun?"cledi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine geldi.

-"Evet! Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki, cennet ehlinin her birine yemede, içmede ve cima'da yani cinsel ilişkide yüz kişinin kuvveti verilecektir." Buyurdu. Yahûdî:

-"Yiyen ve içen kişinin haceti olur (dışarıya çıkması gerekir). Cennet ise temizdir. Orada insanlara eziyet veren şey yoktur. (Buna göre yeme ve içmenin olmaması lâzım)" Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Cennette haceti (dışarıya çıkması) terleme (yoluyla olacaktır. Teri de orada) misk gibi güzel kokar.⁵⁶

"Ve onlar için orada vardır." Yani cennette vardır. "Zevceler" Yani, kadın ve hurilerden eşler vardır.

"Çok temiz, tertemiz, temizlenmiş,"

Pis hallerden arınmış yani, hayız, nifâs, bevl (işeme) gâit (büyük abdest) meniy, kir, pislik, sümkürmek, balgam, verem, baş ağrısı ve diğer acılardan, doğumdan, tabiatının bozukluğundan, kötü ahlâktan ve kocasının haricinde başkalarına meyletme tabiatından ve bunların dışında kalan maddî ve manevî kötü hallerden arınmış eşler vardır.

"Tertemiz" kelimesi, "temiz" kelimesinden ve "temizlenmiş, temizliği kabul etmiş" kelimelerinden daha belîğdir.

Onları bu pislik, iğrençlik, kötü ahlâk ve hastalıklardan temizleyen Allah olduğuna işaret etmesi içindir. (Çünkü kelimesi babından gelmektedir. Tef il babının binası müteaddilikle beraber kesret içindir. sülâsî mücerred'den geliyor. Sülâsî mücerredin harfleri az olduğu için az manâya delâlet etmektedir. Sülâsî mücerred'den gelen bir kelimenin ifâde ettiği temizlik mezidât'tan gelen bir kelimenin ifâde ettiği temizlik kadar fazla ve iyi olamaz. kelimesi ise jils babından gelmektedir, jîl; babının binası ise mutavaat içindir. Mutavaatlar da lâzım fiildir. Mutavaat fiilin ifade ettiği temizlik müteaddi bir fiilin ifâde ettiği temizlik kadar olamaz.)

Hasan (r.h.) Hazretleri buyurdular: "0 cennetteki temiz ve güzel eşler, dünyada iken sizin, gözleri çıkarılmış,

⁵⁴ En-Nisa 4/135

⁵⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/322-324.

⁵⁶ Ahmed bin Hambel Müsned:4/367 Mevzüatü 'İHadis 18479

belleri bükülmüş zayıf yaşlı kadınlarınız olup, hepsi dünyanın kirlerinden ve pisliklerinden arınmışlar." ⁵⁷

Huriler

İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet olundu: Huri ıvnlr, ayaklarından dizlerine kadar, za'ferandan yaratıldılar. Dizlerinden memelerine kadar, keskin kokulu miskten, memelerinden boyunlarına kadar, beyaz anberden, boynundan başına kadar kâfûr'dan yaratılmıştır. Birine döndükleri zaman, onların yüzünden fışkıran nûr, dünyayı aydınlatan güneşten daha aydın ve parlaktır.

"Ve hem onlar orada ebedî kalacaklar." Yani onlar daimîdirler, ölmezler ve cennetten çıkarılmazlar. ⁵⁸

Cennet Ehli

İkrime (r.h.) Hazretleri⁵⁹ buyurdular: Cennet ehli kadın ve erkeği 33 (otuzüç) yaşında olacaktır. Boylan, babaları Âdem Aleyhisselâm'ın boyu gibi 60 zira' (48 m) olacaktır. Hepsî genç, kılsız, tüysüz ve sürmelidirler. Üzerlerinde yetmiş hülle vardır. Hüllelerin her biri bir saatte yetmiş renk ile renklenmektedir. Tükürmezler ve sümürmezler ve bunların üzerinde olan eziyetler, cennet ehlinden sadır olmaz. Dünya ehli sürekli yaşlandığı ve zayıf düştüğü gibi, cennet ehlinin ise her gün (biraz daha) güzellikleri ve hüsnü cemâlleri artmaktadır. Gençlikleri sona erip yaşlanmazlar ve elbiseleri de eksilmez.

Bilki, muhakkak dünya ehlinin yüksek arzulan, meskenler (makam-mevkiler) yiyecek (ve içecekler ve bunları satın almaya yarayan para) ve nikahlanan şeylere kasredilmektedir. Bunlarda karar kılınmak iktizâ eder. Bütün mülkler bunların devam ve sebatı üzerine kaimdir. Çünkü bütün nimetler, her ne kadar büyük, açık ve sevinç verir olursa olsun, eğer o nimet bir gün şeref zail olur ve varlığı izmihlale uğrayıp yok olursa hüznün verir. Elemin şaibelerinden arınmamış olur. Çenette ise mü'minlerin, nimetlerin kendisi ve devamıyla müjdelenmeleri, mü'minlerin mutluluk ve sevinçlerini tamamlamaktadır. ⁶⁰

Te'vîlât-I Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

Te'vîlât-ı Necmiyye'de (buyuruldu:)

"İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele!" Yani onlara "kurbet cennetleri" yakınlık cennetleri hakîkî imanın tohumundan ta'cilinden hâsıl olur. Ve onların, tevhid, tecrid (kötülüklerden soyutlanmış) ve tefrîd (kötü halk ve niyyeten münferid olmuş) gizli, ruhanî ve kalbî olan sâlih amellerinin meydana gelen yakınlık cennetleridir. O da, tevekkül ağaçlarından, yakîn, zühd, vera', takva, sıdk, ihlas hidâyet, kanaat, iffet, mürüvvet, fütüvvet, mücâhede, mükâbede (düşmanlara karşı şedid olmak), şevk, zevk, râğbet, rahbet (Allah'dan çekinme), havf (Allah'dan korkma), haşyet, recâ (rahmet ümit etmek), vefa, taleb (istmek), irâde, muhabbet, haya, kerem, sehâvet (cömertlik) şecaat, ilim, marifet, izzet, rifat (yükselmek), kudret, hilim, affetmek, rahmet, himmet-i âliyye (yüce himmetler-düşünceler) ve bunların dışında makam ve güzel ahlâk ağaçlarından hâsıl olurlar. Bu kurbet cennetinin altında, inayet (yardım), tevfiğ (başarı), ra'fet (acıma), utûfet (şefkat) ve fazilet suyu akmaktadır.

"Ondan her ne vakit rızıklandırıldıklarında" yukarıda sayılan ağaçların, "meyvelerinden" müşehedât, mükâşefât ve ilâhî yardım meyvelerinden nızıklandırıldıklarında "rızık" şefkat, sıhhat ve ilâhî atıyye (vergi), "Bu daha önce de rızıklandığımız şeydir" derler" ' Ve bu çünkü onlar müşahedât ashabı olup, onlar mücâhedelerinin meyvelerinden değişik halleri bir surette seyretmektedirler. Mücâhedede orta halde olanların bazıları, müşahedenin, daha önce müşahede ettiği makam olduğunu sanır. Bu müşahedede seyretilikleri sûret ve gördükleri makam daha önceki şekil gibi olur onlara. Lâkin manâda bu başka bir makam ve «müşahededir. Bunun misâli, bazen, sâlik (seyrî sülûka giren kişi) nuru ateş suretinde (şeklinde) görmesidir. Mûsâ Aleyhisselâm'ın hidâyet nurunu ateş suretinde müşahede ettiği gibi. Buyrulduğu gibi:

-"Bir vakit o (Mûsâ) hani bir ateş gördü de ehline durun, dedi: benim gözüme bir ateş ilişti belki size ondan bir yalın getiririm, yahut ateşin üzerinde bir kılavuz bulurum ⁶¹

Bazen de bu ateş, gadaba sıfat olur.(1/84) (Ateş Mûsâ Aleyhisselâm'a gadabın sıfatı olması) Mûsâ Aleyhisselâm, gadablandığı zaman, sarığının tutuşup ateş alması gibi.

Bazen de sâlik (nur değil de) ateşi (nârı) müşahede etmektedir. Bu şeytanlığın sıfatıdır.

Sâlik bazen de muhabbet ateşini müşahade etmektedir. Muhabbet ateşi nefsin, sevdiklerinin üzerine vaki olur ve onları yakar. Bu muhabbet ateşi bazen de,

"Allah'ın tutuşturulmuş ateşi 6 Ki çıkar gönüller "üstüne! ⁶² Durumuna gelir. Onların varlık (vucûd) evlerini

⁵⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/324-325.

⁵⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/326.

⁵⁹ İkrime (r.h.) Hazretleri, Tabi'in en büyük âlimlerinden İkrime bin Abdullah el-Berberî'dir. Doğum tarihi ihtilaftır. Sahabelerden ders aldı. Büyük bir müfessirdir. 725 (H. 107) tarihinde Medine-i Münevvere'de vefat etti.

⁶⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/326.

⁶¹ Taha: 20/10

⁶² El-Hümeze: 104/6,7

yakar. Nârî (yani ateş ile ilgili) suretlerin bazıları bazılarına benzemektedir. Allahü Teâlâ buyurduğu gibi.

"Ve o rızık birbirinin benzeri olmak üzere, kendilerine verildi (sunuldu)." Lâkin vasıl olan bir sâlik bu ateşlerin her birinden ayrı bir zevk ve başka bir sıfat bulur.

"Ve onlar için orada zevceler vardır." Yani kurubât cennetlerinde müşahede erbabı vardır. Gaybın bakirelerinden eşler vardır. "Tertemiz" Başkalarının dokunmalarından temiz, "Ve onlar orada (oranın içinde)" onlar o zevk halinde, "Ebedî kalacaklar," Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdıkları gibi.

"Muhakkak ilimlerden gizli gibi olanlar vardır. Onları ancak Allah'ı bilen âlimler bilir. O âlimler, o gizli heyeti olan ilimleri konuştukları zaman ise, ancak, Allah için en şerefli ve hayırlı olan kullan inkâr etmezler."

Bil ki, müşahedede her şey seyredilir, görülür; dünyada bir sureti olduğu gibi onun hakikî manâ'da ve gayıp âleminde de bir sureti vardır. Onun için Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle dua ettiler: "Allahım! Bize eşyayı olduğu gibi gösgöster." Âhirette eşyanın şekli olur ve hakikatleri hâsıl olur. Lâkin hakikat ve manâlar gâlib olan suret üzerine olurlar. Âhirette bir şeyin şekli biaynihi (kendisinin olduğu şekliyle) görülür ve bilinip tanınır. O zaman insan şöyle der: "Bu daha önce de rızıklandığımız şeydir" Âhirette isim ve suretler (mahiyetlerinin) olduğu gibi olurlar. Lâkin dünyada bilinen zevkin dışında bir zevkleri olur. İşte bundan dolayı İbnü Abbas (r.a.) Hazretleri, "dünyada olan şeylerden hiçbir şey cennette yoktur, ancak isim olarak vardır," buyurdular. Yine bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

"Müslümanm Allah yolunda konuştuğu her kelime, kıyamet günü, aslî heyetine bürünüp mahiyeti olduğu gibi olur. Yaralandığı zaman, kendisinden kan akar. Rengi kan rengidir ama; kokusu misk kokusudur..⁶³

Şu anda, bu kanın rengi şehâdetle hâsıl olur (kişinin şehid olmasıyla müşahede edilir). Lâkin kokusu gayb âleminde. Burada müşahade edilmez. Âhirette ise hem dünyevî şekli yani rengiyle ve hem de gayb âlemindeki manevî şekliyle görülecektir. Cidden bunu anla ve bu gerçeği ganimet bil..⁶⁴

Kâfir Ve Fâsıklar Anlamak İstemezler

Meali Şerifi:

"Bilmeli ki, Allah bir sivrisineği, hatta daha üstününü bir mesel yapmaktan sıkılmaz. İmân edenler bilirler ki, o şüphesiz Hakk'tır, Rablerindendir. Amma küfre saplananlar, "Allah böyle bir mesel ile ne murad etmiş?" derler. Evet!... Allah onunla bir çoklarını şaşırtır, yine onunla bir çoklarını yola getirir; hem onunla ancak o fâsıklan şaşırtır²⁶

ki, Allah'ın ahidini O'nun mîsâki ile bağlandıktan sonra bozarlar, Allah'ın vasimi (birleştirmesini) emrettiğini kat' ederler (ayırırlar) ve yeryüzünde fesad yaparlar. İşte bunlar hep o hüsrana düşenlerdir!²⁷

Allah'a nasıl küfr ediyorsunuz ki, ölü idiniz sizleri diriltti; sonra sizleri yine öldürecek, sonra sizleri yine diriltecek, sonra da dündürölüp O'na götürüleceksiniz!²⁸ O, o haliktır ki, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı; sonra semâya inayet buyurdu da onları yedi semâ halinde nizamına koydu. O her şeyi bilir bir alimdir!²⁹

"Bilmeli ki, Allah bir sivrisineği, hatta darîa üstününü bir mesel yapmaktan sıkılmaz." ⁶⁵

Sebeb-i Nuzûlü

Hasan (Basrî) ve Katâde hazretlerinden⁶⁶ rivayet olundu. Cenâb-ı Allah, Kuran-i Kerim'de:

"Ey insanlar! Bir mesel darbedildi, şimdi ona iyi kulak verin! Haberiniz olsun ki sizin Allah'tan başka tapdıklarınız bir sinek yaratamazlar, hepsi onun için toplansalar bile; ve şayet sinek onlardan bir şey kaparsa onu ondan kurtaramazlar; talip de zayıf, matlûb dal ⁶⁷Diyerek sinekten söz etmesi;

"Allah'tan başka velîlere tutunanların meseli örümcek meseli gibidir; bir ev edinmiştir, fakat evlerin en çürüğü de şüphesiz örümcek evidir. Eğer bilselerdi... ⁴¹⁶⁸Âyetinde de, örümcekte bahsedip; bunlarla müşriklere "darb-meseller" verince, Yahûdî-ler, buna güldüler ve Kur'an-ı Kerim ile alay ettiler. Yahudiler, "Bu Allah'ın kelâmına benzemez," dediler. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Haya (ar, çekinme, sıkılma): Korku, ayıplama ve kötü-lenme gibi şeyler yüzünden insana ânz olan değişiklik ve kırılma halidir. Bu âyet yoluyla üzerine akıp anlatmadır. Sivrisinek ile darb-ı mesel vermeyi Allah terketmez. Sivrisinek ve benzerlerinin

benzerlerinin küçük ve değersizliğinden utananlar, onu darb-ı mesel getirmekten utanırlar. "darb-etmeklik" cümlesi, yani zikretmek, mefûliyyet üzerinö mahallen mensubtur. "maa" ismiyye ve ibhâmiyye mâ'sıdır. Mmaa" nekre olan bir isme ziyâde kılınır, ona kapalılık ve umumilik manasına yakın bir manâ verir. Sanki şöyle denilmektedir: misâllerden bir misâl olarak yani, misâl oldu. u "maa" kelimesi mâ kablinin (bir öncesinin) sıfatıdır. "sivrisinek" kelimesi, ia "misâl" kelimesinden bedeldir.

⁶³ Sahih-i Buhârî, Kitâbü'l-vudu; Mevsûâtü'l-Hadîs no: 230

⁶⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/327-329.

⁶⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/330-331.

⁶⁶ Katâde,

⁶⁷ El-Hacc: 22/73

⁶⁸ El-Ankebût: 29/41

Sivrisinek diye tercüme edilen kelimesi, tahta kurusunun küçüğüne denilmektedir. Zamanla sivrisineğe isim oldu. Sanki, sivrisinek, tahta kurusunun bazisidir.⁶⁹

Büyük Ve Küçük Her Şeyi Yaratan Allah'dır

"Ve sivrisineğin üstünde olan varlıkları" Yani sivrisinekten daha ziyâde olan, kara sinek ve örümcek gibi hayvanları da misal getirip zikreder. Veyahut da, küçüklükte sivrisinekten daha küçük olan varlıkları da anar. Sivrisinekten küçük varlık, o adlardandır, en yüksek ve küçüğe itlâk olunur. O "daabbe"dir; (deprenen bir hayvandır). Sakin olduğunda yani hareket etmediğinde çıplak gözle görülmez ancak, hareket ettiği zaman zahir olup farkedilir. Farkedilmesi için ancak, onun hareket etmesi gerekir.

Eğer sen: "Allah, müşriklerin ilâhlarını (putlarını) örümcek evine (ağına) ve sineğe benzetti. Allah'ın sivrisinek ve daha küçük bir varlığı misâl vermesinden gaye nedir?" dersin; cevaben derim ki: Bu ayette sanki şöyle dedi: Muhakkak ki Allahü Teâlâ Hazretleri, sizin ilahlarınızı (taptıklarınızı) bir sivrisinek veya daha küçük ve düşük bir şeye benzetmekten haya etmez. Sizin örümcek ve sinek hakkındaki zannınız nedir? Siz örümcek ve sineği bir kenara Dirakın. İsa Kara suresi, Hyei:

Rabf bin Enes Hazretleri⁷⁰ buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretlerinin sivrisinek ile misal vermesi, dünya ehline ibret içindir. Çünkü sivrisinek, aç kaldıkça yaşar; karnı doyduğu zaman Ölür. Dünya sahibi de böyledir. Müstağnî olduğu yani, (zengin olup kimseye ihtiyacı kalmadığı) zaman tuğyana düşer, azginlaşır ve kendisini kötülük kaplar.

İmam Ebû Mansûr Hazretleri⁷¹ buyurdular: Cisim ve cüssesi küçük olan varlıkları yaratmasında Allah'ın varlığına ve birliğine olan deliller, büyükleri yaratmasındaki delillerden daha acâibtir. Zîrâ insanlar, sivrisinek ve sinek benzeri cisimleri küçük olan varlıkların suretlerini tasvir etmek için bir araya toplansalar ve bunlar için lâzım olan, ağız, burun, göz, el, ayak, medhal (gıdanın girdiği yer) ve mahreçlerini (pisliklerinin çıktığı) organları yeniden yapmaya güçleri yetmeyecektir. Fakat belki, sivrisinekten çok büyük bir hayvanın kemiklerini tasvir edebilirler. Sivrisineğe küçük olan hacim ve cismine rağmen, büyük ve kuvvetli olan file verilen bütün organlar, sivrisineğe verildi.⁷²

Kendini Bilen Rabbini Bilir

Burada insanın haline ve mükemmel istidadına işaret vardır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdıkları gibi.

"Allahü Teâlâ Hazretleri Âdem Aleyhisselâm'ı kendi sureti yani kendi sıfatı üzere yarattı." İnsanın zaifliğine rağmen Allahü Teâlâ Hazretleri, kendi Cemâl ve Celâl sıfatından insana verdi. İnsanın kendi nefsinin sıfat aynasında müşahade etmesi için onu bir örnek yaptı. Buyurdıkları gibi:

Nefsini bilen, Rabbini de bilmiş olur." Bu şeref ve üstünlük hiç bir mahlûkâta nasib olmadı. İnsanlara mahsus bir şereftir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdular:

"Şanım hakkı İçin, biz Adem oğlunu terkîm ettik , karada ve denizde binitlere yükledik ve hoş hoş nimetlerden besledik, yarattıklarımızdan çoğunun üzerine geçirdik!70⁷³

Mesnevide Buyurdu:

Topraktan yaratılan Âdem Aleyhisselâm,
İlmi Allahü Teâlâ Hazretlerinden öğrendi.
Hatta yedi kat gök ve içindekilerin ilmi ona verildi.
Âdem Aleyhisselâm, ilmiyle meleklerin nâm ve namusunu kırdı. Onları geçti.
Şeytan büyük olan Allah'ın karşısında kibirlendi. Gönül katresine bir gevher düşürttü.
Allah onu denizlere ve feleklere vermedi.
Ne vakte kadar suretler ile meşgul olacaksın?
Ey suret perest olan insan,
Manâsız olan canın suretten kurtuldu.

⁶⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/331-332.

⁷⁰ Rebi' bin Enes: Tabînin tefsir ve hadis âlimlerindendir. Doğum tarihi kesin olarak belli değildir. Sahabe-i kirâmın büyüklerinden ders aldı. Übey bin Ka'b (r.a.)'in tefsirdeki rivayetlerini, Ebû'l-Âliyye ve Vasitiya aktardı. Çok talebe yetiştirdi. 757 (H. 140) tarihinde vefat etti.

⁷¹ İmam Ebû Mansûr Hazretleri. Ehli sünnetin iki itikad imamından birincisidir. İsmi Muhammed bin Muhammed el-Maturidîdir. Künyesi Ebû Mansûr'dur. 862 (H. 238) yılında Semerkandın Maturid köyünde doğdu. Haiid bin Zeyd Ebû Eyyub-el-Ensârî Hazretlerinin soyundan gelmektedir. İyi bir tahsil gördü, imam Azam Hazretlerinin rivayetlerini topladı ve yazdığı ehli sünnet itikadıyla itikâd ve kelâm ilimlerinde "İmam" oldu. Ebû'l-Mansûr Hazretleri. 944 (H. 333) yılında Semerkantta vefat etti.

Ebu Mansûr adında, bir de Ebû Mansûr Muhammed Ezherî Hazretleri de vardır. Şafii fıkıh, lügat, hadis ve tefsir âlimidir. Bu zat, 895 (H. 282) yılında Herat'ta doğdu. 980 (H. 980) yılında vefat etti. "İmam Ebû Mansûr" demekle İsmail Hakkı Bursevi Hazretlerinin "İmam" karinesıyla İmam Ebû Mansûr Maturidî Hazretlerini kasdettiler tahmin edilmektedir. Diğer zatta olabilir...

⁷² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/332-333.

⁷³ El-fsrâ: 17/70

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/333-334.

Eğer Adem yalnız, suretle insan olsaydı,
Efendimiz (s.a.v.) hazretleriyle Ebû Cehilin bir olması lâzımdı.⁷⁴

Allah Aslanı Korkak, Sivri Sineği Cesur Yaratı

Bazı âlimler buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretleri, zayıf insanların kalblerini, zayıf cinslerinin zikirleriyle kuvvetlendirdi. Böylece halk, Allahü Teâlâ Hazretlerinin kuvvetli hayvanlar heyetinde zayıf varlıkları yaratmasındaki kudretini anlamış oluyor. Zîrâ Sivrisinek, küçüklüğüne rağmen, filin büyüklüğü heyetin-dedir. Hatta sivrisineğin fazladan iki kanadı bile var. Bu hal, Allahü Teâlâ Hazretlerinin halkın yapmış olduğu az amele karşı, çok amelin yapmış olduğu sevabı vermesini akıldan uzak tutmamaktadır. Cüssesi küçük olan bir varlığa, cüssesi büyük olan varlığa vermiş olduğu bütün özellikleri verdiği gibi. Yine acâibatandır ki, bu küçük varlık kendisinden çok büyük olan varlıklara zarar ve eziyet vermektedir. Fil gibi büyük hayvanlar, sivrisineğin kendilerini ısırılmalarına mani olamıyor.

(Sivrisinek, sadece "Rabbim Allandır" dediği için İbrahim Aleyhisseiâm gibi yüce bir peygamberi ateşe atan Nemrud'u bile öldürdü.)

Allahü Teâlâ Hazretlerinin lutfundandır: Aslanı gayet kuvvetli, sinek ve sivrisineği gayet zayıf yaratması. Sonra Allahü Teâlâ Hazretleri, sinek ve sivrisineğe cesaret verdi. Böylece hiç çekinmeden ve korkmadan insanların yüzlerine ve başlarına uçuşuyorlar. Sürekli olarak bunu yapmaktan çekinmiyorlar. İnsanlar, sinek ve sivrisineğin bu hareketlerine mani olmak için mübalağa ile çalışmalarına rağmen onlara mani olamıyorlar. Allahü Teâlâ Hazretleri, Aslanda ise korkaklığı yarattı. Onun bu korkaklığı insanların meskun oldukları yerlerden ve yollarından kaçmasıyla tezahür etti. Eğer aslanda sinek ve sivrisineğin cesareti bulunmuş olsaydı elbette insanlar helak olurlardı. Cenâb-ı Allah'ın insanlığa büyük lütfuyla güçsüz (ve zayıf varlıklara) cesareti, güçlü varlıklara ise korkaklığı verdi. Şaşılacak şey ki, seni bu zayıf varlık karşısında güçsüz, o büyük ve güçlü varlık karşısında da güçlü kıldı.⁷⁵

Hikâye

Hikâye olunur: Halife Me'mûn⁷⁶ bir gün hutbe okuyordu. Bu sırada gözünün üzerine bir sinek kondu. Halife Me'mûn sineği kovdu. Sinek yine geldi. Halife Me'mûn sineği kovması ve sineğin tekrar gelip gözünün ve yüzünün üzerine konmaya çalışması defalarca tekrar etti. Sonunda Halife Me'mûn sineğe teslim oldu, hutbesini kesmek mecburiyetinde kaldı.

Halife Me'mûn, sineğin kendisini rahatsız etmesi üzerine hutbesini kesip namazı kıldırdıktan sonra Mûtezile'den Basralı İsmail büyük şeyhi ve âlimi olan Ebû Hüzeyle⁷⁷ getirtti. Halife Me'mûn Ebû Hüzeyle:

- "Allahü Teâlâ Hazretleri, sineği neden yarattı?" diye sordu. Ebû Hüzeyle:

- "Zâlimleri onunla küçük düşürmek için yarattı," diye cevap verdi. Halife Me'mûn:

- "Doğru söyledin" dedi ve Ebû Hüzeyle bu manidar cevabından ötürü büyük miktar mal verdi. "Ravzatü'l-ulemâ"da böyle geçmektedir.⁷⁸

Allah İçin, Sivri sinekle Arşı Yaratması Birdir

Kuşeyrî (r.h.) Hazretleri, buyurdular: Halik zül-celâlin kudretine nisbetle, yaratma işi, havada uçan bir zerreden de daha önemsizdir. Çünkü Allahü Teâlâ Hazretleri katında, kudret açısından arşı yaratmakla sivrisineği yaratmak arasında bir fark yoktur. Allahü Teâlâ Hazretleri için, Arş'ın yaratılması zor gelmediği gibi, sivrisineğin yaratılması da (arşın yaratılmasından) daha kolay değildir. Zîrâ noksan sıfatlardan münezze olan Allah subhânehu ve tekaddes hazretleri, kolaylık ve zorluğun ilhakından münezzehtir.

(0 bir şeyin olmasını istediği zaman ona "ol" der o da olur. "O'nun emri, bir şeyi murad edince ona sade ol demektir, o, olur." ⁷⁹

İncirden İnciler

⁷⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/334.

⁷⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/334-335.

⁷⁶ Halife Me'mûn: Abbâsî Halifelerinin yedincisi, Halife Harun Reşid'in oğludur. 786'da Bağdat yakınlarındaki Yasisiyye'de doğdu. İyi bir eğitim gördü. Babasının sağlığında valiliklerde bulundu. Halifeliği döneminde ilme ve ilim adamlarına çok önem verdi. Tıp ve felsefe üzerine yazılmış olan Yunanca ve Süryanice kitapları Arabçaya tercüme ettirdi. Ehli beyte saygılıydı. Müslümanlara saldıran Bizanslılar ile savaştı. Niğde yakınlarında Bizans Kayseri Theophiis'i mağlup etti. 9 Ağustos 833 yılında Pozantı'da vefat etti. Tarsus Ulu Caminin naziresine defnedildi.

⁷⁷ mezhebinden olup BasraTM « büyük âlimi idi.

⁷⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/335-336.

⁷⁹ Yasin 36/82

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/336.

Bil ki, küçük şey küçük şeyle olunur; büyük bir şey büyük bir şeyle olunduğu gibi. Eğer misal verilen şey her şeyden daha büyükse, İncil-i şerifte "kalbin hilesini", elek ve kalburun üzerine çıkan değersiz şeylere benzetilmesi gibi. İndide şöyle buyruldu:

"Elek gibi olmayın. Elek'ten temiz ve iyi olan un çıkar, dökülür; artıkları (olan kepek ve çöpleri) tutar. Siz de böylesiniz. Hikmeti ağzınızdan çıkarır; hile ve desiseleri kalbinizde bırakırsınız." (1/86)

Yine İncil, sefih (ahmaklar) ile konuşmayı, eşek anlanya kışkırtmaya (ve oynamaya) benzetti: Eşek anlanya oynayıp onları kışkırtmayın; sizi ısırırlar. Sefihler (ahmaklar) ile muhatab olmayın size sövüp sizi kırarlar.

Yine İncil'de şöyle buyruldu: Zahirelerinizi depolamayın. Zîrâ depolanan zahireleri, güve ve kurt ifsâd eder (bozar). Zahirelerinizi açık arazîde de yağmayın, hırsız ve sâ'm yeli vardır. Hırsız zahirelerinizi çalar, sâ'm yeli ise yakar, kurutur. Lâkin zahirelerinizi (Allah yolunda infak etmek suretiyle) Allah'ın katında biriktirin (depolayın).

Yine tncil-i şerifte geldi (rivayet edildi). Semâ'nın melekû-tunun misâli, köyünde en iyi buğday (tohumunu) eken adamın hali gibidir. İnsanlar uyudukları zaman, düşmanı geldi, geceleyin onun tarlasına delice otunun (gökçek denilen karaca) tohumunu tarlasına saçıp eker. Onu buğdayın tanelerinin içine iyice karıştırır. Çiftçinin hizmetçisi:

"Efendim! Sen tarlaya iyi buğday tohumunu ekmemiş miydin?" dedi. Çiftçi:

"Evet! (En iyi buğday tohumunu ektim,) dedi. Hizmetçi:

"Peki bu delice otunun tohumları nereden ekildi?" dedi.

"Belki siz, buğday biçmek için gittiğinizde onunla beraber delice otunu da biçtiniz ve bu tohumları oradan gelmiştir." dedi. Adam ikisinin (buğday tohumu ile delice otunun tohumlarının) beraberce yetişmeleri için olduğu halde terketti. Hasad zamanına kadar böyle gitti. Hasad zamanı çiftçi önce delice otunun biçilip deste deste toplanılmasını emretti. Biçilen ve bir yerde yığılan delice otunu ateşe verip tamamen yaktı. Sonra buğdayını topladı. Onları güzelce döğüp, sap ve samandan ayırdı.

Bunun tefsiri (açıklanması): Çiftçi, beşeriyetin babası Âdem Aleyhisselâm'dır. Köy, (tarla) bu âlemdir. Buğday, taattir. Delice otunu eken düşman, şeytandır. Delice otu isyan ve hatadır. Ekini biçenler, melekler olup, Ademoğlunun ruhlarını alıp vefat ettirmektedirler.⁸⁰

Arabların Bazı Darb-i Meselleri

Arabların böyle darbı meselleri vardır.

O zürriyetine yeteni topluyor.

Yedi yıllık maişetini depoladığı sanılan kişi için söylenir.

Sinekten daha atılğan ve cesûr.

Çünkü sinek hiç çekinmeden en zorba kral ve zalimlerin burnuna konabilmektedir.

Aslan menetti.

Su'dan men olduğu ve su almadan geri döndüğü zaman söylenir.

Maymundan daha iyi iştir.

Bedevî Arablar, maymunların, en gizli söylenen fisiltı ve hışırtiları işittiklerini sanıyorlardı.

Devenin tırnaklarından daha gizli.

Yani onun gizliliği yedi mil ve yedi gecelik yoldan daha gizlidir.

Maymundan daha uzun ömürlü.

Onlar maymunların yediyüz yıl yaşadıklarını sanmaktadırlar.

Yılandan daha uzun ömürlü.

Bedeviler, yılanların öldürülme olmadan ölmediklerini sandıkları için böyle diyorlardı.

Akbabadan daha uzun ömürlü. Bir akbaba üçyüz yıl yaşamaktadır.

Filanca (kişi) çekirgeden daha çok üşümektedir. Çekirgeler, kışın soğuğuna tahammül edemedikleri ve sabredemedikleri için, kışın ortaya çıkmazlar. Ancak yazın havalar ısındıktan sonra ortaya çıkarlar.

Kelebekten daha hızlı uçar.

Yani kelebekten daha hafif. Kelebeğe farsçada pervane denir.

Sivrisineğin beyninden daha değerli. Bulunmayan bir şey için söylenir.

Sivri sineğin beyniyle mükellef kılınmış.

Bir kişi asla bulamayacağı ve takat getiremeyeceği bir şeyle mükellef kılındığı zaman böyle söylenir.

Sivri sinekten daha zayıf.

Güçsüz ve çok zayıf olan kişi için söylenir.

Güveden daha fazla yiyci.

Güve, buğday ve arpaları yiyen haşare (bit) ve yün ve pamuktan imal edilen kumaş, elbise ve başka şeyleri yiyen küçük hayvancıklar (haşarelerdir).

Hulâsa, mahakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, insanlar için darb-ı meselleri getirir. Allahü Teâlâ Hazretleri hakkı beyan etmekten haya etmez, çekinmez. Allahü Teâlâ'nın darb-ı mesellerinde mutlaka hikmet ve faydalar vardır.

⁸⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/336-337.

Ancak akıllı selim sahibi olan kişiler düşünüp, ibret alırlar.

Fârisî beyit tercümesi:

Ev evin içinde iklimde değildir.

Yanılığdan sonra yine yanlış yapmak var ama,

Eğitimden doğan bir yanlışlık değildir.

"Amma iman edenler" Kur'ân-ı Kerim ve Muhammed (s.a.v.) Hazretlerine iman edenler....

Cümlelerin başındaki (ü) fe harfî, mâ kablinin delâlet ettiğî tertibe, manâ'ya mâ ba'dinin delalet etmesi içindir.

Sanki şöyle denilmektedir. İman edenler şöyle darbetmektedirler.

"Biliyorlar ki, muhakkak o" yani sivrisinek ve sineğin doarb-ı mesel getirilmesi,

"Hakdır, gerçektir". Yani inkârına yol olmayan sabit bir gerçektir.

"Rabbleri tarafından..."

Bu cümle, "Hakdır, gerçektir" kelimesinin müttekıyne ait olan zamirden hâldir. Veya misâle ait olan zamirden haldir. Yani bu darb-ı mesel, Allahü Teâlâ Hazretleri tarafından. Bu hak olan misal üzerine düşünüyorlar. Tefekkür ediyorlar ve yakinen inanıyorlar ki büyük ve küçük şeyleri yaratan hakikaten Allah'dır. Büyük ve küçük şeyleri yaratmak, Allah'ın kudretinin katında müsâyi (eşit) olduğuna inanmaktadırlar. \jjî& ^»Jü i ul} "Ve amma küfre saplananlar ise," Onlar Yahûdî ve müşriklerdir. (Çünkü o dönemde hicaz bölgesinde Hristiyanlar yoktu. Daha sonra bu âyetleri okuyup Yahûdî ve müşrikler gibi düşünen herkes bu âyetin "kâfir" diye beyan ettiğî mananın altına girer)

"Diyorlar ki; neyi?" Neyi veya hangi şeyi?

"Allah bu şeyle murad etti" Yani bu kötü misal ile "şu" (esmâ-i işaret) kelimesiyle müşârün ileyhi (kendisine işaret edilen şeyi yani darb-ı meseli) küçük görme ve önemsiz bir şey olduğuna işaret vardır.

"misâl" yani bu darb-ı mesel ile "misâl" kelimesinin başındaki lami tarif (elif ve lâm) hafzedildiğinden hal olmak üzere nasb oldu. Yani "misâl olduğu halde" veya temyiz olmak üzere mensubtur. Allah kâfirlere şöyle cevap verdi:

"Onun sebebiyle dalâlete düşürür sapıttırır," Yani bu misal ile yolunu şaşırttırır.

Hakdan sarfî nazar edip bâtila sapmaktır. Doğru yoldan eğri yola sapmaktır. Sapıtmanın Allah'a isnâd edilmesi, yani sapıtmayı yaratan noksan sıfatlardan münezze olan Allahü Teâlâ'ya isnâd edilmesi, bütün eşyayı yaratan O olması manâsındadır. Dalâlet, kulun kesb olan efâлиндendir. Allah'ın bir kişi için dalâleti yaratması onun dalâleti kesbetmesinden dolayıdır. çoğu, çok kişiyi" kâfirlerden çok kişiyi. Bu da onların Kur'ân-i Kerim'i yalanlamalarına küfür ve dalâletlerinin artması şeklindedir.

"Ve onun sebebiyle hidâyet verir" yani bu darb-i mesel sebebiyle muvaffak kılar. (1/87) "çoğu, çok kişiyi" Mü'minlerden... Mü'minler, Kur'ân-ı Kerim'i ve oradaki darb-ı meselleri tasdik ettikleri için hidâyetleri ziyâde olup artmaktadır.

Allahü Teâlâ Hazretleri, onlardan dalâleti tercih ettiğini bildiğî kulunu bunun sebebiyle dalâlete düşürdü. Onlardan hidâyeti tercih ettiğini bildiğini de onun sebebiyle hidâyeti verdi.

(Yani Allahü Teâlâ Hazretleri ezeli olan ilmiyle kulların hangisinin dalâlet ve hidâyeti seçtiğini biliyor. Allah'ın ilmi, ezeldir. Allahü Teâlâ, kendi istek serbest arzu ve iradeleriyle dalâleti tercih eden kullarına onların seçmiş olduğunu bildiğî dalâleti verdi. Hidâyeti tercih edenlere de onların seçmiş olduklarını bildiğî hidâyeti yarattı. Burada dalâlet ve hidâyeti kasteden kuldur. Yaratıcısı Allahü Teâlâ Hazretleridir.)

Eğer sen: "Allah onun sebebiyle çoklarını hidâyete erdirir" âyetiyle hidâyete erenleri çoklukla vasıflandırdı, halbuki azdırlar?" diye sorarsan cevaben derim ki: Hidâyet ehli kendi azlıkla vasıflandırdıkları zaman kendi nefislerinde çokturlar. Çoklukları, dalâlet ehline kıyaslıdır. Hidâyet ehlinin çokluğu hakikî manâdadır. Her ne kadar suret bakımından az olsalar bile hakikî manâda çokturlar. Çünkü onlar hak din üzeredirler; kâfirler ise bâtil ve dalâlet üzeredirler.

İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet olundu: "Sevâdü'l-azâm (ekseriyet, çoğunluk) bir kişi de olsa hak üzere olandır.

"Ve Allah onunla sapıttırmaz, dalâlete düşürmez," Allahü Teâlâ Hazretleri, bu darb-ı meseli yalanlamakla rezil ve rüsvay etmez.

"Ancak fasıkları sapıttırır." Allah'ı inkâr eden ve emrinden çıkanları...⁸¹

Fâsık ve Fıskın Mertebeleri

Fısk, lugatta çıkmak demektir. Şeriatın istilâhında ise, büyük günahları irtikâb etmekle Allah'ın taatından çıkmaktır. O büyük günahlar ki, küçük günahlara isrâr etmek de onların cümlesindendir. Büyük günahların ve fıskın üç mertebesi vardır.

Birincisi: Ahmaklık ve cehalet. Bu da büyük günahları bazen irtikâb etmeye sebeptir. Bu kişi büyük günahı işlediğî için kendini kabahatli görüp suçlar. Tevbe etmediğî zaman bunun için kabahatlidir.

İkincisi: Büyük günahlar işlemeyi mütemadiyen alışkanlık haline getirip sürekli işlemektir.

⁸¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/337-341.

Üçüncüsü: Kabahat olduğunu bilmekle beraber büyük günahları sürekli işlemeyi azmetmek ve cehdetmektir. Bu takaba küfrün mertebelerindendir. Fasık bu dereceye ulaşmadıkça ondan "mü'min" adı selbedilip (soyulup) alınmaz. Kendisinde tasdik olduğu için... Küfürle imanın çevresinde dönüp dolaşmaktadır.

"Onlar ki, Allah'ın ahidini (Allah'a-verdikleri sözü) bozarlar." Yani muhalefet ederler ve Allah'ın emirlerini terkederler. Nakz, feshetmek ve terkibi açmaktır.

Eğer sen: Ahdin ibtâlinde Nakz kelimesinin kullanılmasına yol nedir? dersen; cevaben derim ki: Müteâhidlerin (sözleşenlerin) arasında içinde bulunan vuslatdan yani kavuşmadan dolayı, ahd, kelimesi istiare yoluyla ipe benzetilip bu ismi aldı.⁸²

Allah'ın Ahidleri

Denildi ki: Allah'ın ahdi üçtür.

Birincisi: Allahü Teâlâ Hazretleri'nin Âdem Aleyhisselâm'ın zürriyetinde Rububiyeti hakkında almış olduğu ahid ve sözdür. Allahü Teâlâ Hazretleri Âdem Aleyhisselâm'ın zürriyetinde almış olduğu ahdi şöyle beyan etmektedir: "Hem rabbin, Benî Âdem'den, bellerinden zürriyetlerini alıp da onları nefislerine karşı şahid tutarak: "Rabbınız değil miyim!" diye şahit tuttuğunda: "Belâ! Evet, şahidiz." dediler.

"Kiyâmet günü bizim bundan haberimiz yoktu." Demeye-siniz.⁸³

İkincisi: Allahü Teâlâ Hazretlerinin peygamberlerden almış olduğu ahiddir. Allahü Teâlâ Hazretleri peygamberlerden almış olduğu ahdi şöyle beyan etmektedir: "Dini doğru tutun ve onda tefrikaya düşmeyin!"⁸⁴

Üçüncüsü: Allahü Teâlâ Hazretlerinin âlimlerden almış olduğu ahiddir. Allahü Teâlâ Hazretleri âlimlerin hakkı gizlememeleri ve insanlığa hakikati anlatmaları için ahid aldı.

"Vaktiyle Allah, kendilerine kitâb verilen okur-yazarların şöyle mîsâkını (sözünü) aldı: "Celâlim hakkı için, onu (dini) insanlara anlatacaksınız, gizlemeyeceksiniz" derken, onlar onu, omuzlarının arkasına attılar da, mukabilinde biraz para aldılar. Bakın! Ne kötü veriş.⁸⁵ 187."

Ahid 3 Yerde

"Mîsâk'mdan (söz verip andlaştıktan) sonra..." Yani bu ahdi vesikâlandırıktan ve onu kabul ile bağladıktan sonra... Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın zürriye-tinden almış olduğu ahdi üç nüsha yapıp ayrı ayrı yerlerde muhafaza edilmektedir:

1 - Levh-i Mahfuz'da

2- Ahfâ mevkîinde,

3- Hacerül-Esved'de

Asli-» "mîsâkı" kelimesindeki zamir, ahd içindir. Veya, Allahü Teâlâ Hazretleri bunu peygamberleri gönderdikten ve kitabları indirip vesikâlandırıktan sonra, demektir. Zamir Allahü Teâlâ Hazretlerine racidir. Burada mîsâk'dan murad, masdarın kendisidir. Ahdin kendisi değildir.⁸⁶

Hikâye

Mâlik bin Dinar Hazretlerinden⁸⁷ hikâye olunur. Onun amcasının bir oğlu vardı. Zamanlarındaki Sultanın sarayında çalışıyordu. Zâlim ve zorba bir kişiydi. Bu adam bir gün hastalandı. Kendi kendine söz verdi, ahdetti ve adakta bulundu:

-"Bu hastalığımдан şifa bulursam, bir daha ebediyyen Sultanın sarayında çalışmayacağım." dedi. Allâhü Teâlâ Hazretleri hemen kendisine şifa verdi. Bu hastalıktan kurtuldu, ikinci kere yine Sultanın işine girdi. Birinci defa insanlara etmiş olduğu zulümden daha fazla zulüm ve haksızlık etmeye başladı.

İkinci defa hastalandı. İkinci kere yine kendi kendine söz verdi. Allah'a ahdetti:

-"Eğer iyileşirsem, Sultanın işlerinde çalışmayacağım ve insanlara zulmetmiyeceğim," diye söz verdi. Allah'ın lutfu ile iyileşti, yine sözünü bozdu. Sultanın işlerine girdi. Önceki iki durumundan daha fazla zulüm ve haksızlık etmeye başladı.

⁸² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/341-342.

⁸³ El-A'râf: 7/172

⁸⁴ Eş-Şurâ: 42/13

⁸⁵ Al-ilmrân: 3/187

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/342-343.

⁸⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/343.

⁸⁷ Mâlik bin Dinar Hazretleri, Büyük âlim ve velilerdendir. Künyesi Ebû Yahya'dır. Gençliğinde günahlarından tevbe edip, Hasan Basri Hazretlerinin talebesi olmuştur. Bir çok büyük tabiiyenden ders aldı. Hattatlık yaparak geçimini sağlıyordu. Birinde gemiye bindiğinde gemiciler kendisinden para istedi. Parasının olmadığına farkına vardı. Parası olmadığı için gemiciler onu Ölesiye kadar dövdüler ve denize atacaktı. Denizdeki balıkların her biri ağzından birer altın ile gemiye doğru fırladılar. Mâlik bin Dinar Hazretleri sadece iki altın alıp gemicilere verdi. Bu hadise üzerine kendisine Mâlik bin Dinar (Dinar sahibi) denildi. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 748 (H. 131) tarihinde Basra'da vefat etti.

Kendisinde çok şiddetli bir illet (hastalık) peyda oldu. Mâlik bin Dinar Hazretlerine haber verdiler. Mâlik bin Dinar Hazretleri onu gördü. Durumuna baktı. Ona:

"Ey Amca oğlul Kendi nefesine bir şeyi adayarak vâcib kıl. Allah'a bir ahid (söz) ver. Belki bu adağın sayesinde bu hastalıktan kurtulursun," dedi. O'da:

"Eğer ben bu yatağımdan sağ ve salim olarak kalkarsam bir daha ebediyyen Sultanın işlerine dönmeyeceğim," dedi. O zaman Mâlik bin Dinar Hazretleri gaibten bir ses işitti:

"Ey Mâlikî Biz onu gerçekten defalarca tecrübe ettik. Onu çok yalancı gördük. Onun nezri (adağı) ona fayda sağlamaz. Yani biz onu nefsiyle tecrübe ettik, nefsinin yalanladığını. O genç bu hali üzere vefat etti. (Ravzâtül-Ulemâ'da böyle geçer.)

Mesnevide buyuruldu:

Mîsâkî bozmak ve tevbeyi kırmak, ömrün sonunda laneti macibtir.

"Allah'ın birleştirmesini emrettiği şeyi (iman ve akrabalık bağlarını) keserler"

"Birleştirmesi"

Cümle mevsûl zamirinden bedel olmak üzere mahallen mensubtur. Yani Allah'ın kendisini ulaştırmayı emrettiği şey. O da noksan sıfatlardan münezze olan Allahü Teâlâ Hazretleri'nin, kesilmesinden razı olmadığı her türlü kesikliğe ihtimâli vardır. Sıla-i rahmi yani yakın akrabalar ile ilişkiyi kesmek, mü'minler ile dostluğu kesmek, tasdikte ve inançta peygamberlerin (a.s.)'ın ve ilâhî kitapların arasını tefrik etmek, farz namazlarda cemaati terketmek ve kendisinde hayırdan ve sevâb'tan ayrılmak bulunan diğer emirleri kesip atmaktır veya şerri alışkanlık haline getirip işlemektir. Zîrâ şer, Allahü Teâlâ Hazretleriyle kul'un arasında bulunan vuslatı keser. Her vasil ve fasıl ise bizzat maksut olandır. Ve hadîs-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: (i/88)⁸⁸

Sıla-i Rahim

"İnsanların arasında ilim zahir olup, amel zayi yani kayıp ve yok olduğu, dilden birbirlerini sevip; kalben birbirlerine buğzettikleri ve yakın akrabalar ile ilişkiyi kestikleri zaman, Allah onlara lanet eder. Bu durumda Allah onları sağlar eder ve gözlerini kör eder."

Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular: Te'vîlât-ı Necmiyye'de (buyuruldu:)

"Üç (zümre) kıyamet günü, Allahü Teâlâ Hazretlerinin arşının gölgesinde olurlar.

(Birincisi:) Bir kadındır. Kocasını vefat etti, (geride) küçük yetimler bıraktı. Kadının bir çok isteyenleri çıktığı halde evlenmedi: "Ben yetimlerin üzerinde otururum, tâki onlar büyüüp bana ihtiyaçları kalmadığı veya öldükleri zamana kadar," dedi.

(İkincisi:) Bir karı ve koca ki, malları var. Kadın bir yemek pişirdi. Yemeğine konulan şeyleri güzel yapıp iyi pişirdi. O yemeğe yetim ve miskinleri çağırdı.

(Üçüncüsü:) Sıla-ı rahm yapan (yakın akrabalarını- ziyaret eden kişinin) rızkı genişler ve onun ömrü uzun olur. Ve (kıyamet gününde) Rabbinin arşının gölgesinin altında olur.

Ve yeryüzünde fesat ve bozgunculuk yapırlar." İnsanların iman etmelerine mani olmakla, hak ile istihza etmekle, âlemin nizâmının kendisiyle döndüğü ve kâim olduğu şeyleri (kanun ve nizâmları) ve âlemin düzenini kesmekle yeryüzünde fesat çıkarıyorlar. "İşte bunlar hep, hüsrana düşenlerdir"

Yani âhirette, sevâb ile cennete girmek yerine; ikâb yani ceza ile ziyana uğramış ve aklanmışlardır. Çünkü onlar, bozgunculuğu ve feshi vefa ile ilişkileri kesmeyi visal ile, fesadı islâhla ve ahiretin cezasını, sevabıyla değiştirdiler.⁸⁹

Cennette Herkesin Bir Makamı Vardır

Mü'min ve kâfir hiç kimse yok ki onun mutlaka cennette bir makamı, ehli ve hizmetçisi vardır. Eğer o kişi Allah'a itaat ederse, cennette onun makamı, ehli ve hizmetçisi kendisine verilir. Eğer kişi, Allah'a asî olursa, ona mü'minler varis olur. Âsî, ehli, hizmetçisi ve makamından zarar etmiş olur.⁹⁰

Te'vîlât-ı Necmiyyeden Tasavvuf? Mânalar

"Bilmeli ki, Allah bir sivrisineği, hatta daha üstününü bir mesel yapmaktan sıkılmaz. İmân edenler..." İman edenler, imanın nuruyla, darb-ı meseller suretinde, mânaları ve hakikatleri müşahede ediyorlar.

"İmân edenler bilirler ki, o şüphesiz Hakk'tır, Rablerinden. Amma küfre saplananlar.

Kâfirler hakkı inkâr etme haysiyetiyle inkârlarının zulmeti, gözlerine perde kılındı. Ve böylece darb-ı mesellere giydirilmiş olan hakikatleri müşahede edemediler. Nasıl ki, acem yani Arab olmayan, Arab dili ve edebiyatına vakıf olmayan birinin Arab lügatına giydirilen mânaları müşahade edemez... Yine böylece, kâfirler ve câhillerde darb-ı mesellerin hakikatlerini idrâk edemeyip hayretle (ve şaşkınlıklarına) şöyle dediler:

⁸⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/344-345.

⁸⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/345-346.

⁹⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/346.

"Allah böyle bir mesel ile ne murad etmiş?" derler. Cehâletleriyle inkârları üzerine inkârları ziyâde oldu. Cehalet ayağıyla dalâlet vadisine düştüler.

"Evet!.. Allah onunla bir çoklarını şaşırtır 26," Yaratılışın başlangıcında, nurun saçılıp serpintisinde hata edenlerden çoğunu saptırır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdıkları gibi:

"Muhakkak Allah, mahlûkâtı bir karanlık içinde yarattı. Nurundan onların üzerine saçtı. Bu nur kime isabet ettiyse hidâyet buldu. Ve nurun isabet etmediği kişi ise dalâlete girdi, (saptı).⁹¹

Âlemi ervahta, bu nuru şaşıran kimse, burada (dünyada) iman nurundan hataya düşer. İman nurundan hatâ'ya düşen Kur'ân-ı Kerim'in nurundan mahrum olup hidâyete nail olamaz. Kime âlem-i ervahta bu nûr isabet ettiyse dünyada iman nuru isabet eder. Kime iman nuru isabet ederse, ona Kur'ân-ı Kerim'in nuru isabet eder. Ve kendisine Kur'ân-ı Kerim nuru isabet edenler.

Allah'ın ahidini, yine onunla bir çoklarını yola getirir..." cümlesinden olurlar. Kur'ân-ı Kerim kimileri için şifâ ve rahmettir; kimiler için de hastalık ve şekaavettir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın kelâmıdır. Allah'ın sıfatıda lütuf ve kakra şâmildir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin lutfu ile sâdıklar hidâyete erdiler; kahrıyla da fâsıklar dalâlete düşüp sapıtılar. Allahü Teâlâ buyurdular:

"Hem onunla ancak o fâsıkları şaşırtır." Yaratılışın başlangıcında kendisine nurun serpintisi değenlerin haricinde kalanlar, sapıtılar. Sonra Cenâb-ı Allah, nurun serpintisinin dışında kalanları zikredip, ahidini bozanları haber verdi. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdıkları gibi:

"Onlar ki, O'nun mîsâkı ile bağlandıktan sonra bozarlar."

Mîsâk günü ihlâs ile ubudiyet ve tevhid üzerine Allahü Teâlâ Hazretlerine verdikleri ahdi, sözleştikten sonra bozanlar,

"Allah'ın birleştirmeyi emrettiğini kat' edip keserler."

Hakka ulaştıran seyrü sulûk'un iplerini ve kötülüklerden arınıp, can ü gönülden Allah'a yönelmenin bağlarını ve halka bağlılığı keserler. (Halbuki) Allahü Teâlâ buyurdu: "ve mâsivâdan kesilerek O'na çekil"⁹² Allahü Teâlâ Hazretlerinin gayrisinden külliye ve tamamen kesilip Allah'a yönelmektir.

"Ve yeryüzünde fesad çıkarıyorlar (bozgunculuk yapıyorlar.)" Yani onlar, tıynetlerinin toprağında bulunan fitrî tevhidin tohumlarını, şîrk ve peygamberlerin davetini kabulden yüzçevirmekle bozuyorlar. Tevhid tohumunu iman ve sâlih amel ile sulamaktan yüzçevirenler.

"İşte bunlar hep o hüsrana düşenlerdir!"

Kendi içlerinde var olan, insan kemâliyet istîdâtını hüsrana uğrattılar; suyun yokluğunda yerin içindeki çekirdekler, kabuklarını kırıp çıkma istidatlarını kaybedip çürüdüğü gibi... Allahü Teala şöyle buyurdu:

"Kasem olsun ki asra...1 İnsan mutlak bir hüsranda;2 Ancak o kimseler başka ki, iman edip sâlih ameller işlediler ve hep hakkı vasiyet ettiler ve sabrı vasiyet ettiler!"⁹³

Allahı Nasıl İnkâr Edersiniz

"Nasır inkâr ediyorsunuz?"

"Nasıl" kelimesi, ij'ik; "İnkâr ediyorsunuz" fiilinin altında bulunan zamirden hâl olup mahallen mensubtur. Yani inat eder olduğunuz halde. (1/89) inkâr ediyorsunuz, reddediyor ve tanımiyorsunuz.

Allah'ı.

Yani Allah'ın vahdâniyyetini (birliğini) inkâr ediyorsunuz. Âfâkî ve enfûsî (dışınızda ve içinizde) bir çok deliller sizinle beraber olup sizi küfürden imana çevirdiği halde nasıl inkâr ediyorsunuz?

Âyet-i kerimedeki istifham (yani soru) inkârîdir. Pratikte böyle bir şeyin olmayacağını inkâr için değildir. Belki vak'anın inkârı, Allah'ı inkâr etmenin akıldan uzak olduğunu ve ondan taaccüb yani hayret edildiğini ifâde içindir. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretlerinden taaccüb, taaccüb şekli üzerine olur. Bu taaccüb, onun taaccüb'a davet etmesidir. Sanki Allahü Teâlâ Hazretleri şöyle diyor: Siz onların Allah'ı inkâr etmelerine şaşmıyor musunuz? Ebû'l-Leys'in tefsirinde de olduğu gibi.

Kadî (Beyzâvî) istifhamın (sorunun) haber vermek için olduğunu söyler. Manâsı şöyledir: Bana haber verin! Siz neye göre inkâra kalkışıyorsunuz?

"Ve sizler ölü idiniz."

Ölüler" kelimesi, "Ölü" kelimesinin cemiidir.

"sözler" kelimesinin "söz"ün cemii olduğu gibi. Yani siz, ölü olduğunuz bir halde yani hayatı olmayan cisimler idiniz. Anasır, gıdalar, nutfe (meni), bir çiğnemlik et, şekil almış ve almamış iken.

Keşşafıta buyuruldu: Eğer sen, onlar, câmid (cansız varlıklar) iken onlara nasıl ölümler denilebilir? Çünkü kendisinden hayat eseri görüldükten sonra onu kaybedenlere ölü demek sahih olur," dersin cevaben derim ki: Onlara ölü denilmesi, hayatlarının olmayışından dolayıdır. Allahü Teâlâ, "Ölü belde"⁹⁴ buyurdu.⁹⁵

⁹¹ Camiu'l-Usul, 10/19

⁹² El-Müzemmil: 73/8

⁹³ El-Asr: 103/1,2,3

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/346-349.

⁹⁴ El-Furkan: 25/49

"Allah, sizleri diriltti."

Ruhları yaratmakla ve onları, siz annelerinizin rahimlerindeki için içinize üflemeyle ve sonra dünyanızda size hayat verdi. Bu aynı zamanda onları yeniden diriliş için ilzam etmektir (susturmaktır). (Fe) harfi ta'kib'e delâlet etmesi içindir. Çünkü dirilme, onların ölüm halinin ardından meydana gelen bir hâldir. Eğer onların üzerlerine bu haller tavırdan tavıra terettüb etmiş ve bazısı bazısından sonra (terâhî) yoluyla gelse bile; buna birazdan işaret edileceği gibi takib var. Bunların gerçekleşme makamı dünya olduğundan uzun bir zamanda meydana gelmesi üzer. Bundan dolayı terâhî (mühlet) manasına olan li (atıf harfi ile) geldi. Buyurdu:

"Sonra (Allah,) sizi vefat ettirecek." Ecelleriniz geldiği zaman canlarınızı alacak. Çünkü ruhlarınız, (Allah'ın varlığına ve birliğine ve kudretine delâlet eden bir zahiri hüccet olarak bedenlerinizde emânet idi.

Ölüm bir nimettir. Çünkü ölüm, ebedî bir hayat olan ikinci hayata bir vesiledir. Ölüm büyük bir nimettir.

Allah, yine sizleri diriltecek" kabir'de suâl için.

Allah, mezardaki ölüyü diriltir. O kabrinin başında dönenlerin terliklerinin ayak seslerini bile işitir. Ve ona (Münker ve Nekir isimli iki sorgu meleği tarafından) söylenir:

"Rabbin Kim?"

"Peygamberin kim?"

L* "Dinin nedir?" Buna (Yani "Sonra sizleri diriltecek" kavli şerîfiyle) ölümden sonra kıyamet için yeniden dirilişi değil de, kabir suali için diriliş manasına delalet ettiğine, terâhî yani mühlet yoluyla takib manasına olan (atıf harfi)

delâlet etmektedir. Bu kavli şerîf ile kabirden sonra kalkış manasındaki dirilme murad edilseydi, o zaman, hesap ve ceza için terâhî olmadan (fasılasız olarak, ara vermeksizin) hemen Allah'ın huzuruna dönüş zikredilirdi. Halbuki burada, "sonra" (atıf harfi) zikredildi. Bu da kıyamet günü (haşr) dirilişine uygun düşmemektedir. Bu âyeti kerime aynı zamanda kabir azabına ve kabirde rahat etmeye delâlet etmektedir. Teysir tefsirinde olduğu gibi.

"Sonra da döndürölüp ona götürüleceksiniz."

Haşr'den sonra. Allah'dan başkasına değil (ona götürüleceksiniz.) Allahü Teâlâ Hazretleri, size amellerinizle karşılık verir. Eğer amelleriniz hayır ise, cezası (karşılığı) da hayır olur; eğer amelleriniz şer ise cezası da şer olur. Hesap için kabirlerinizden haşrolursunuz. Siz bu halinizi bildiğiniz halde, küfürde olmanıza ne kadar şaşılır!

Eğer denilse: "Eğer onlar, ölü olduklarını, sonra Allah'ın onları dirilttiğini ve daha sonra onları öldürdüğünü biliyorlarsa, neden Allah'ın, kabirlerinde onları bir daha diriltip kendisine döndürdüğünü bilmediler?"

Cevaben derim ki: tkisi hakkında ilim (yokluk ve yokluktan sonra var olmak ile ilgili bilgi) Allahü Teâlâ Hazretleri'nin kademe kademe onlara sunmuş olduğu ilimden almaları mümkündür. Bunun izahında ise hiç şüphesiz özür vardır. Âyet-i kerimde ise, ikisinin sıhhati üzerine delil olan şeylere tenbih vardır. O da Cenâb-ı Allah, eğer onları ilk defa yarattıysa, ikinci defa olarakta (ölümlerinden sonra bir daha) diriltmeye kadir olduğu gerçeğidir. Zirâ bir şeyi ilk kez yaratmak ona ikinci kez yaratmaktan daha ehven (kolay) değildir.

o haliktir ki, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı."

Bu başka bir nimetin açıklamasıdır. Yani Allahü Teâlâ Hazretleri, onları sizin için, sizin kendisinden faydalanıp dünyanızı mamur etmeniz ve dininizi ayakta tutmanız için yarattı. Eşyanın hepsi bu vakit yaratılmadı.

"Yerde olanlar" yeryüzünde bulunan eşya. Beyan lercui

"Hepsi" ikinci mevsûl'den hal olup mensubtur. Bu â-yet-i kerime ile eşyada asıl olan şeyin, mübâhlık⁹⁶ olduğuna delil getirilmektedir. El-Kevâşjde olduğu gibi.⁹⁷

Mutlak İbâha Küfürdür

Teysîr'de buyuruldu:

"O (Allah) ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı." Âyet-i Kerimesindeki, j^kî "Sizin için" kelimesinin başındaki Lâm (harf-i cer) edatını, bazı câhil mutasavvıflar (gerçek manâda tasavvuf ehli olmadığı halde tasavvuf ehli olarak geçinenler,) mutlak manâya hamlettijer. Ve Her şeyin mübâh olduğuna hükmettiler ve şöyle dediler: "Yasak yok, haram yok ve emir yoktur. Bir kişide marifet tahakkuk ettiği (gerçekleştiği) ve muhabbet kuvvetlendiği zaman ondan ibâdetler sakıt olur (düşer). Haramlar sakıt olur. (Ona haram kalmaz her şey helâl olur dediler). Çünkü sevgili, sevgilisini yoracak şeyleri (iş, emir ve yasakları) emretmez. Canın arzuladığını ve istediğini yapmaktan onu menetmez." Bu sözler onlardan yani mutasavvıf ve müteşeyyihlerden (gerçek tasavvuf ehli olmadığı halde sofu görünen ve evliya ve şeyh olmadığı halde, şeyhlik taslayanlardan) sadır olan sarih

⁹⁵ El-Keşşâf: 1/151

⁹⁶ Bu âyet-i kerimeden çıkarılan hüküm, fıkıh ve usul-u fıkıh kitaplarında;

"Eşyâ'da asıl olan ibâhedir" Hukuku İslâmiyye ve Istilahat Fikhiyye Kamusu, c'a. s. 298, Ömer Nasuhi Bilmen. Bilmen Yayın ve Basımevi, İstanbul-1985

⁹⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/349-352.

(apaçık) küfürdür. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretleri, nehyetti (yasaklar koydu), emretti, (bazı şeyleri) mübâh kıldı, (bazı şeyleri) yasakladı, iyilik yapanlara cennet va'detti, kötülük yapanları Cehennemle korkuttu, müjdeledi ve tehdit etti. Bu konuda nasslar zahir ve deliller, gayet açıktır. Ki, bu âyet-i kerime'yi mutlak ibâhe'ye yorumlayanlardan, islâm dini külliyyen soyulur ve dinden çıkar. Teysir'in kelâmı bitti.

"Sonra semâya inayet buyurdu da," Ona yöneldi, yani irâde ve dilemesiyle onu yarattı. Eğrilikten uzak, bir istiva ve semâyı üst üste, kat kat... Onun irâdesi başka bir şeyin sena ve atfina (1/90) veya bundan başka bir şeyi kast ederek yöneldi.

"Sonra semaya inayet buyurdu da onları, yedi sema halinde nizama koydu." Bu âyet-i kerimesiyle;

"Bundan sonra da yeryüzünü döşedi."⁹⁸ Arasında bir tenakuz (çekişme ve zıdlık) yoktur. Çünkü yaymak demektir. Hasan'dan rivayet olundu: Allahü Teâlâ Hazretleri, arzı (yer küreyi) Beyti Makdis'in (Mescidi Aksâ'nın bulunduğu) yerde avucun içine sığacak bir taş parçası heyetinde (şeklinde) yarattı. Üzerinde kendisine yapışan bir duman vardı. Sonra duman yükseldi. O dumandan gökler yaratıldı. O avuç kadar olan taş olduğu yerde bırakıldı, sonra ondan yeryüzü döşendi. Kevâşî'de de böyledir.

İbnü Abbas (r.a.) Hazretleri buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretleri önce bir cevher yarattı. Onun eni ve uzunluğu bin senelik yıllla on bin senelik yıl kadardı. Allahü Teâlâ Hazretleri o cevhere heybetle baktı. Eridi ve hareket etti. Sonra ondan duman meydana geldi ve yükseldi. Suyun üzerinde toplanan köpük gibi oldu. O köpük yer yüzü, duman da sema oldu.

Bazı âlimler buyurdular: Sema dumandan yaratıldı. Rüzgar ile yükseltildi. Bir işaretle birbirlerinden ayrıldılar. Direksiz (ve dayanaksız) yükseltildi. Ve sonra bir üfürmeyle (İsrafil Aleyhisse-lâm'ın kıyamet için üfürmesiyle) kırılıp dökülecektir.⁹⁹

Yedi Kat Semâ

"Onları düzenledi"

Yani onları tamamladı, tam kıvamına koyup, kuvvetlendirdi ve onları başlangıçta her türlü eğrilik ve yanlışlıktan korunmuş bir şekilde yarattı. Çünkü Allah onları yarattı ve sonra da bu şekilde olmadılar. (Sonra da gökte herhangi bir eğrilik veya yaratılış hatası oluşmadı). "Onları düzenledi" cümlesindeki "Onlar" zamiri mübhemdir (kapalıdır) Bu zamir şöyle açıklandı:

"Yedi kat semâvât, yedi kat gök" olarak yarattı.

Bu cümle, "Nice adam olarak" sözündeki "adam" gibi, temyiz olmak üzere mensubtur. (Çünkü temyizler mensubâtandır).

Gök, yedidir.

Birincisi'nin adı, Rakî'dir. Yeşil zümrüddendir. İkincisi'nin adı "Erfelûn"dir. Beyaz gümüştedir. Üçüncüsü, "Kaydûm"dur. Kırmızı yakuttandır. Dördüncüsü, "Mâûn"dur. O da, beyaz incidendir. Beşincisi, "Dîbkâae"dir. O da kırmızı altındandır. Altıncısı, "Vefnaae"dir. O da sarı yakuttandır. Yedincisi, "Urûbâae"dir. O da parıldayan bir nurdandır.¹⁰⁰

Herşeyi Bilen Ancak Allah'dır

(Allah), her şeyi bilendir." Burada (sebebiyet ve illet) vardır. Sanki Allahü Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmaktadır: Allah, bütün eşyanın künhünü (mahiyetini) bildiğinden, yarattığını (yaratmayı dilediğini) en mükemmel bir şekilde ve en faydalı bir yöntemle yarattı. Buradan, işi bu (akıllara durgunluk veren ve insana) taaccub veren bir tertip üzere olanın, gerçek âlim olması gerekli olduğu delili çıkmaktadır. Çünkü fiilleri muhkem ve yerinde yapmak, onları en güzel ve en faydalı bir şekilde tahsis etmek; ancak ve ancak, âlim, (her şeyi hakkıyla bilen) hakîm (bütün işlerini bir hikmetle yapan) ve rahim olan Allah'dan tasavvur edilir. O onların gönüllerindeki tereddüt ve şüpheleri uzaklaştıran ve giderendir. Onların bedenleri, kırılıp, toz haline gelip bütün parçaları birbirinden dağılıp ayrıldıktan ve toz haline gelip karıştığında, Allahü Teâlâ Hazretlerinin dilemesiyle hepsinin birleşmesi onların gönüllerindeki tereddütleri ve şüpheleri uzaklaştırıp gideren gerçektir. Her bedenün cüzleri (parçaları), hiç bir şeyi eksik bırakmadan ve eklenme olmadan ikinci kere bir daha bir araya gelmekte ve daha önce olduğu gibi olmaktadır.¹⁰¹

Ruhâniyyatın Mertebeleri

Bu âyeti kerimede ruhâniyyatın mertebelerine de işaret vardır.

Birincisi: Arz (yeryüzü) melekût ve nefsânî kuvvetlerin âlemidir.

ikincisi: Nefs âlemidir.

⁹⁸ En Naziat 79-30

⁹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/352-353.

¹⁰⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/353-354.

¹⁰¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/354.

Üçünüsü: Kalb âlemidir.

Dördüncüsü: Akıl âlemidir.

Beşincisi: Sır âlemidir.

Altıncısı: Ruh âlemidir.

Yedincisi: Hafâ (ahfâ) âlemidir. Hafâ, ruhun sırrıdır. Buna emirü'l-mü'min Hazreti-i Ali (r.a.) şu sözleriyle işaret ettiler.

"Siz bana semâ'nın (manen yükselmenin) yollarını sorun. Ben onları arzın (yeryüzünün) yollarından daha iyi biliyorum. Onun yolları, haller ve makamlardır." Zühd, takva tevekkül, rızâ benzerleri gibi.

Bilki mertebeler, göklerin ve beş arş'ın sayısınca on ikidir.

Şeyh Üftade (k.s.) Hazretleri¹⁰² şöyle derdi:

Tevhid için, on iki yol vardır. Celvetiyye¹⁰³ (yolunu takip edenler) onu tevhid ile kesiyorlar (bu yolları katediyorlar). Çünkü onların sırrı yakınlıktır. Halvetiyye¹⁰⁴ ise, bu yolları, esma ile kateder (keser). Çünkü onların sırrı berzahıdır. Ve onlar, cünnetü'l-efâl, cünnetü's-sıfat ve cünnetü'z-zât, diyorlar. Bu cünnetler (kapalılıklar), İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet olunduğuna göre, yedidir. Onlardan dördü yakın ehli, yani Celvetiyye yolunun yolcuları içindir. Üçü berzah, yani halvetiyye yolunun yolcuları içindir. Bu üçü'de ef'âl, sıfat ve zâtır.¹⁰⁵

Te'vîlât-i Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar

Te'vîlât-ı Necmiyyede buyruldu;

Allah'ı nasıl inkâr edersiniz" Bu, mü'minlere tevhid ile hitab etmektir. Yani siz Allah'ı ve peygamberlerini inkâr eder misiniz? Çünkü:

"Siz ölümler idiniz" Âdem Aleyhisselâm'ın sulbünde zürriyetler idiniz.

"Allah, sizleri diriltti" Sizi Âdem Aleyhisselâm'ın sulbünden çıkarmakla ve sizlere "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Hitabını duyurma lezzetiyle ve size hitâb lezzetlerini tattırdı. Allahü Teâlâ Hazretleri, sizlere doğru cevâbı verme başarısını nasip etti. Hatta siz korkarak değil; severek: "Evet! Sen bizim Rabbinizsin," dediniz.

"Sonra sizi öldürecek." Sizi babalarınızın sulblarına ve tabîî insan âlemine döndürmekle sizi tekrar Öldürecek.

"Sonra Allah sizi diriltecek" Peygamberleri göndermek ve onların davetini kabul etmenizle. (1/91)

"Sonra da döndürölüp ona götürüleceksiniz." Peygamberlerin delaletiyle, şeriat caddesine tevhid kademi (ayağı) ile girerek; cennetin derecelerine yükseleceksiniz. Buradaki hitâb, peygamberler ve evliyaya, şerefinden dolayıdır. Yani, siz inkâr mı ediyorsunuz? Hani siz "adem" yokluk gizlilik ve bilinmezliğinde ölüydünüz (yoktunuz.) Âlem-i Ervâh'ın var olmasıyla sizi diriltti ve üzerinize nur serpti ruhunuzun tıynetini (çamur ve hamurunu) inayet suyuyla ve dört muhabbet eliyle vuslat sabahında yoğurdu. Sonra Allah, öldürdü. Hayal ve his mezarlığına (girdiniz ve böylece) Cemâlini müşahade etmekten ayrıldınız ve öldünüz. Sonra sizi yine diriltti. Peygamberler, insanları, vahyin nuruyla aydınlatıp nûrlandırdılar. Evliya ise, ruhla aydınlatıldılar. İmanın nurunun ruhuyla... Sonra ona döndürüleceksiniz. Peygamberlerin ona dönmesi, uruç (yani Hakka yükselmek ve) miraç iledir. Evliyanın dönmesi ise, rücu' (yani) hakkın cezbelerine dönmektedir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdıkları gibi: "Ey o rabbine muti olan nefis-i mutmainne! 27 Sen dön o rabbine; hem râdiye olarak, hem merdiyye !.. Gir kullarımın içine, 29 Gir cennetime!"¹⁰⁶ Allahü Teâlâ Hazretleri'ne dönmek zarurî (kaçınılması mümkün olmayan) bir emir olduğuna göre, ya severek Allah'a dönülür. Yakûb'un kıraatında olduğu gibi. (Sülâsî mücerredten cemi müzekker muhatab olarak) "dönersiniz" o harfinin fethasi, cim'in kesresiyle okunur. Ya da zorla dönersiniz diğer (kıraat imamlarının) okuduğu gibi. ifâl babında okumaları gibi. O zaman da: "Döndürölürsünüz (zorla da olsa)" manasına gelir. Kendisine döndürüleceğiniz zât'a şu âyet-i kerimeyle işaret edildi:

"O (Allah) ki, yeryüzünde rie varsa hepsini sizin için yarattı." Yani sizi herhangi bir şey için yaratmadı; herşeyi sizin için yarattı. Belki sizi de sadece ve sadece kendi nefsi için yarattı. Allahü Teâlâ Hazretleri, buyurduğu gibi: "Ben seni kendim için yetiştirdim.41"¹⁰⁷ Bunun manâsı, "Benden başka bir şey için olma. Ben de senden başka

¹⁰² Üftade Hazretleri'nin asıl adı, Muhammed olup, babası Manyaslı Mehmed Efendi'dir. Üftade lakabı ile meşhur oldu. Celvetiyye Tarikatının büyük Şeyhlerinden olan Üftade Hazretleri, bütün ömrünü Kur'an-ı Kerim öğretmek ve islâmî terbiyeyi ve irfanı vermekle geçirdi. Bir gecede Farsçayı öğrenen zattır. Bir gece rüyasında Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (k.s.) gördü. Mevlânâ ona: -Talebelere bizim Mesnevî'den de okutunuz" buyurdu. O; -Farsça bilmiyorum, deyince Mevlânâ Hazretleri; -Sen başla bir kere, Allahü Teala yardım eder, buyurdu.

Ertesi sabah hiç Farsî bilmediği halde kırk yıldır Farsça tahsili görmüş gibi Mesnevî'den vaaz ve nasihat vermeye başladı. Üftade Hazretleri, 1490 (H. 895) senesinde Bursa'da doğdu. 1581 (H. 989) da Bursa'da vefat etti.

¹⁰³ Celvetiyye; ilâhî sıfat ve ahlâklarla süslenmiş bir şekilde insanlarla olmaktır. İnsanlara hizmet etmek, insanların dert ve sıkıntılarını paylaşmak ve onların sevinçlerine ortak olmak ve güzel ahlakiyle onların hidâyetine sebep olmaktır. Daha sonra Aziz Mahmud Hüdâî Hazretlerinin tarikatına Celvetiyye denilmiştir.

¹⁰⁴ Halvetiyye, halvet etmek, inîzâ'ya çekilmek, yerini ve yurdunu terketmek demektir. İnsanlardan kopuk bir şekilde zikirle meşgul olup manen yükselmeye çalışmak demektir. Bu sekli esas olan tarikat ve sistemlere halvetivve denir.

¹⁰⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/355-356.

¹⁰⁶ El-Fecr: 89/27,28,29,30

¹⁰⁷ Taha: 20/41

bir şey için olmam. Sen bana olduğun kadar; ben de o kadar senin için olurum." Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin buyurdıkları gibi: "Kim Allah için olursa, Allah'da onun için olur." Bu istidâd, mevcudattan hiç bir varlığa nasib olmadı. Yani insan gerçekten Allah'a hakikî kul olduğu zaman, Allah, onun olur (ve bütün dileklerini kabul eder.) Bu büyük bir sırdır. Rubûbiyyet sırrını ifşa etmek (yanlış yorumlamak) küfürdür. Kendisi için olduğunu bırakıp; senin olmayan şeylerle meşgul olma. Sonra O'suz kalırsın.

"Sonra semaya inayet buyurdu da, onları yedi sema halinde nizama koydu." Bu âyeti kerime, göklerin ve yerin yaratılışının insanın vücûduna tâbi olduğuna işaret etmektedir.

(Allah), her şeyi bilendir" Yani yarattığı herşeyi bilendir. Yaratmış olduğu herşey, mahlûkatında her zerre onun hamdini ve sıfatını teşbih etmektedir. Onun vahdaniyyet ve samadâniyyetine şahitlik etmektedir. Ve şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bunu sen boşuna yaratmadın, Sen noksan sıfatlardan münezze ve yücesin, O halde bizleri o ateş azabından kurtul." ¹⁰⁸ Mevlânâ Câmî (k.s.) buyurdular:

Âlemler, senin vahdetinin (birliğinin) cilvegâhıdır. âhid ve senin vahdetinin delilleridir
tinin (bi şahid ve senin vahdetinin delilleridir). ¹⁰⁹

ÂDEM ALEYHİSSELAM'IN YARATILIŞI

Meali Şerifi:

Ve düşün ki, rabbın melâikeye;

"Ben yerde, muhakkak bir halife yapacağım" dediği vakit,

"Â!... Orada fesad edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın; biz hamdinle tesbih ve seni takdis edip dururken?!" dediler. (Cenâb-ı Hak da:)

Her halde, ben sizin bilemeyeceğiniz şeyler bilirim." buyurdu.

Ve Âdem'e bütün esmayı tâlim eyledi (öğretti). Sonra o âlemini (âlemleri) melâikeye gösterip:

Haydin, da'vânızda sâdıksanız, bana şunları isimleriyle haber verin!" buyurdu. ³¹ (Melekler dediler:)

Sübhânsın (sen, hiç eksiksiz tamsın) yâ rab! Bizim için, senin bize bildirdiğinden başka ilim ne mümkün! 0 alîm, hakîm sen, şüphesiz sensin!" dediler. ³² (Cenâb-ı Hak Âdem'e:)

"Ey Ademî Bunlara, onları isimleriyle haber ver" buyurdu. Bu emir üzerine Âdem, onlara isimleriyle, onları haber veriverince de (Cenâb-ı Hak) buyurdu ki:

"Demedim mi size; ben, her halde, semâvât ü arz'ın gaybını (göklerin ve yer yüzünün bilinmeyen her şeyini) bilirim!..

Ve biliyorum; ne izhar ediyorsunuz (ne açıklıyorsunuz) da ne ketmeyliyordunuz... (ne gizliyordunuz)

Tefsiri: kelimesi mukadder olan "Hatırla, zikret," (emri hâzırın) rhesûlûdûr. Yani onlara zikret ve (o) vakti haber ver, manâlarına gelir. "Rabbın buyurdu, dedi.

Zikretmek (ve hatırlamak) ile emir, zamanı hatırlamaya yöneltiyor, içinde meydana gelen hadiseler değil. Zamanı hatırlamaktan maksad, zamanın içinde meydana gelen hadiseler olmakla beraber zikrinin mübalağa ile gerekli olmasından dolayıdır. Çünkü bir vakti hatırlamak; o vaktin içinde meydana gelen hadiseleri burhan yoluyla hatırlamak demektir. Çünkü vakit, o meydana gelen hadiseye müştemildir. İnsan, (zamanı hatırlayıp onu aklında) hazır ettiği zaman, sanki o zaman içerisinde yaşanılmış olan olayı bütün tafsilatıyla o an hatırlamıştır. Sanki o hadisenin meydana gelişini müşahade etmekte ve ayânen (apaçık) görmektedir.

"Meleklerle"

Kelimenin başındaki j "Lam" tebliğ içindir. Bu bâbda câr ve mecrûr'un takdimi (mutaallikin'dan önce gelmesi), söylenen sözdeki uzunluğa uygunluktur. Takdimde kendisine ihtimam olmakla beraber, sonra gelecek olan ilâhî beyyînâta aynı zamanda teşvik de vardır.

Melek kelimesi

"Melâike" kelimesi, dLi "melek" kelimesinin cemiidir. Melekler", kelimesinin sonundaki (s) te harfi, te'kid içindir. (Cemi müzekker salimin dışındaki bütün) cemiler (hükmen) müennes oldukları için, müennes bir kelimeyle isimlendirildiler.

(Yoksa meleklerde müenneslik ve müzekkerlik söz konusu değildir.)

Melekler, Cenâb-ı Allah ile peygamberleri arasında vasıtadırlar (aracıdırlar.) Melekler, Allah'ın Resulleridirler. Çünkü "Melek" in aslı, "den gelen 'Me'leke" den maklub (çevrilmiş) olan 2) "Mel'ek'e'dir. de, risâlet manasıdır.

¹¹⁰

Melekler

İslâm âlimlerinin çoğuna göre. Melekler, Latif cisimler olup değişik şekillere girebilen varlıklardır. Bunun delili, peygamberlerin melekleri, değişik suret ve şekillerde görmesidir. Meleklerin çokluğu anlatılırken şöyle rivayet

¹⁰⁸ Âhlmrân: 3/191

¹⁰⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/356-358.

¹¹⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/359-360.

edilmiştir: Adem oğlu, cinlerin onda biri kadardır. İkisi (yani insan ve cinler) kara hayvanlarının ancak onda biri kadardır. Hepsi, kuşların onda biri kadardır. Hepsi deniz hayvanlarının ancak onda biri kadardır. Bütün bunların hepsi, semâ dünyasının meleklerinin onda biridir. Bütün bunlar, ikinci kat semâ'nın meleklerinin onda biri kadardır. Bu şekilde tâ yedinci kat semâ'ya kadar yükselir. Sonra bütün bunların hepsi, Âlem-i Kürsîde bulunan meleklerin yanında küçük, az ve önemsiz bir miktardır. Sonra bunların hepsi, arşın kubbelerinden sadece bir kubbe bulunan meleklerin onda biri kadardır. Arşın Surâdîkının yani çadır ve kubbelerinin sayısı altıyüzbindir. Her kubbenin uzunluğu, eni ve kalınlıkları ise, gökler yer ve bunların aralarında bulunanlar karşısında ancak, hissedilebilecekleri kadar olabilirler. O kubbe ve çadırların her bir karışında mutlaka bir melek, secde, rûkû' ve kıyam halindedir. Onların teşbih ve takdis ile iniltileri vardır. Sonra bunların her biri (1/92) Arşın çevresinde dolaşan ve tavaf eden meleklerin yanında denizden bir damla kadardır. Sonra Levh'in melekleri gelir. Onlar, İsrâfil Aleyhisselâm'ın emrindedirler. Sonra Cebrail Aleyhisselâm'ın ordusu olan melekler gelir. Melekler sayısızdır. Onları bizim matematik değerlerimiz ifade edip sayılamadığı gibi ömürlerinin bir müddeti yoktur. Meleklerin, ibâdetlerinin keyfiyeti tam bilinmiyor. Meleklerin sayısını ancak yaratıcısı, alîm ve habîr olan Allah bilir. Allahü Teâlâ bu konuda şöyle buyurdu. "Ve rabbinin ordularını ancak kendisi bilir"¹¹¹

Bir Meleğin Ömrü

Rivayet olundu: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, semâ'ya yükselip Mi'râca çıktığı zaman, bir yerde melekler gördü. Şerefli bir yerde bazıları bazısının (ardına) doğru gidiyordu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Cebrail Aleyhisselâm'a sordu.

-"Bu melekler, nereye gidiyorlar?" Cebrail Aleyhisselâm: -"Bilmiyorum! Ancak ben yaratıldığım günden beri onların böylece gittiklerini görüyorum. Onlardan daha önce gördüğümü bir daha hiç görmedim," dedi.

Sonra Efendimiz (s.a.v.) Hazretleriyle, Cebrail Aleyhisselâm, onlardan birine sordular:

-"Ne zaman yaratıldın?" O, melek:

-"Bilmiyorum! Sadece bildiğim, Allah Teâlâ Hazretleri, her dört bin senede bir, altı yıldız yaratır. Allah, beni yarattığı günden beri, dört yüz bin yıldız yarattı," dedi. Kudreti bu kadar büyük ve melekûtu bu kadar geniş olan Allah Subhânehû ve Teâlâ Hazretleri, noksan sıfatlardan münezzehtir. Kendileriyle yeryüzünde olan melekler murad edilmiştir.¹¹²

Cinlerin Babası Cânn'ın Yaratılışı Ve Kavmi

Allahü Teâlâ Hazretleri, gök ve yeri yarattı. Melekleri ve cinleri de yarattı. Melekleri semâ'da iskân etti (yerleştirdi), cinleri de yeryüzüne yerleştirdi. Cinler, "Cânn"ın evlâdıdır. Cânn, cinlerin babasıdır. Âdem Aleyhisselâm, beşerin (insanlığın) babası olduğu gibi... Allahü Teâlâ Hazretleri, Cânnı ateşin dumsız alevinden yarattı. Semâ ile gök arası onundur. Yıldırımlar oradan iner. Orada oturduklarında nesilleri çoğaldı. Cânnın yaratılması, yerle gök arasında yaşaması, Âdem Aleyhisselâm'dan altmış bin sene önceydi. Cânn ve kavmi, bu âlemde, yedibin sene kadar uzun bir ömür sürdüler.

Sonra onların arasında hased (kıskançlık), aşırılık ve zulümler başgösterdi. Fesat ve fitne çıkarttılar. Birbirlerini öldürdüler.

Allahü Teâlâ Hazretleri, onların başına dünya semâsının meleklerini gönderdi. İblis'i onların başına "âmir" tayin etti. İblisin (şeytanın) adı (o zaman) Azâzil idi. İblis, cinlerin en bilginiydi. Yeryüzüne indirildiler. Melekler, cinleri hezimete uğratıp, onları yerden çıkarıp, deniz adalarına ve dağların yüksek tepe ve oyuklarına sürdüler. Arzda sakin oldular. Üzerlerindeki ibâdet emri hafif idi. Çünkü meleklerden sınıfın her biri göklere yükselirdi. Korkulan şiddetli olurdu. Dünya semâsının meleklerinin işleri bir üsttekilerine nazaran kolay olurdu. Allahü Teâlâ Hazretleri İblise yeryüzünün mülkünü (saltanatını) ve cennetin hazinelerini verdi. İblisin yeşil zümrüden iki kanadı vardı. Bazen yerde Allah'a ibâdet ederdi, bazen gökte ve bazen de cennette ibâdet ederdi...

Zamanla içine "ucub" girdi. Kendi kendini beğenme kapisine kapıldı. Kendi kendine şöyle düşündü.

-"Allahü Teâlâ Hazretleri, bu maddî ve manevî saltanatları bana verdiğine göre, ben Allah'a karşı meleklerden daha müker-rem ve sevimliyim," dedi. Yine böylece dünyaya yönelip onunla mutmain olan herkese işinin değiştirilmesi emredilmiştir. Allahü Teâlâ Hazretleri, İblis ve ordusuna: "ben kılacağım, yaratacağım," yapacağım, "Yeryüzünde," gökte değil, çünkü, azgınlıklar ve zulümler yeryüzünde olmaktadır.

"Halife"...

Halife, Âdem Aleyhisselâm'dır. Çünkü Âdem aleyhisselâm, cin'den sonra geldi. Âdem Aleyhisselâm, yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Yani, "yeryüzünde siz meleklerden bedel bir halife yaratacağım ve sizleri kendime yükselteceğim." Dedi. Onlar bunu kerih (sevimsiz) gördüler, hoş karşılamadılar. Çünkü onlar, ibâdet

¹¹¹ El-Müdesir: 74/31

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/360-361.

¹¹² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/362.

cihetinden meleklerin en önde gelenleriydiler.¹¹³

Her Yüz Senede Bir Müceddid Gelir

Bil ki, Allahü Teâlâ Hazretleri, bu âlemin nizâmını halifeler ile muhafaza etmektedir. Hazineser, mühürlerle korunduğı gibi... Bu âlemin (gerçek) halifeleri, kutublardır. O kutublar. her asırda ancak bir tane olur.

(Efendimiz s.a.v. Hazretleri, gerçek halife, kutub ve müceddidier için şöyle buyurdu:

Muhakkak Âllahü Teâlâ Hazretleri, bu ümmet için her yüz senenin başında onların dinlerini yenileyen bir müceddid gönderir.¹¹⁴¹¹⁵)

Hilâfet Hz. Adem İle Başladı, Hz. İsa İle Son Bulacaktır.

Halifelik, Âdem Aleyhisselâm ile başladı, İsa Aleyhisselâm ile de son bulacaktır.

(Halifeliğı peygamberlikle karıştırmamak lâzım'. İsa Aleyhisselâm, âhırzamanda yeryüzüne inip Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ümmet olacak, onun şeriatıyla amel edecek ve hatta İmam-ı Âzam Ebû Hanife Hazretlerinin içtihad ve mezhebiyle amel edecektir.¹¹⁶ İsa Aleyhisselâm, Mehdi aleyhisselam'm yardımcısı ve veziri olması olması itibariyle son halifedir. Yoksa son peygamber Efendimiz (s. a. v.) Hazretleridir. Mütercim)

Halife tayin etmede hikmet, üzerlerine halife tayin edilenlerin, ilâhî feyiz ve emirleri vasıtasız almaktaki kusurlarıdır. Çünkü feyiz veren Allahü Teâlâ Hazretleri noksan sıfatlardan münezze olup mukaddes ve temiz olduğı halde, feyiz alacak olanların kirli ve gayet düşük (alçak) şeylere bağlanmalarındandır. Yemek, içmek ve bunların dışında kötü vasıflar gibi insanı (feyizden) meşgul eden engellerden dolayı, Allah halifeler gönderdi. Kendisinden istifade edilecek olan feyiz, ancak iki cihet sahibi olanların vasıtasıyla elde edilir. Yani bir tarafta tecerrüd etmiş (dünya sevgisinden soyutlanmış) cihet, diğer taraftan taalluk etmiş cihet, işte o nerede olursa halifedir. İşte bu sebeple Allahü Teâlâ Hazretleri, bir meleğı halife olarak göndermedi, 1 Çünkü insan meleklerden istifade etmeye güç getiremez. (Direkt faydalanamaz). Çünkü cinsleri farklıdır.

Görülüyor mu? Kemikler, etten gıda almaktan aciz oldukları, aralarında cins uzaklığı olduğı için, Allahü Teâlâ Hazretleri hikmetinden dolayı aralarına, ikisine münâsib kıkırdak koydu. Kıkırdak, etten gıda alıp, kemiğe versin diye... Sultanlar (kral ve padişahlar) kendileriyle teb'alannın (vatandaşlarının) arasında vezir koydular. Zîrâ vatandaşlar, sultan'dan çok, vezirin kabulüne daha yakındırlar. (1/93) Ve yine ateş yakmak isteyen kişi, yaş odunlar ile ateş arasına tutuşması ve yanması için, kuru odunları koydu.¹¹⁷

Cenâb-I Allah'ın, Yaratacağı İnsanı, Meleklerle Haber Vermesinin Hikmeti

"Ve düşün ki, rabbın melâikeye,

- "Ben yerde, muhakkak bir halife yapacağım" dediğı vakit..." Bu âyet-i kerimenin dört faidesi vardır:

Birincisi: İnsanlara, müşavereyi (danışmayı) öğretmektir. İnsanlar, bir işe girişmeden, onu en takvâlı (en bilginlerine) ar-zedip nasihatlerini almalıdır. Allahü Teâlâ Hazretleri, herşeyi bildiğı ve hikmeti bütün eşyaya balığ olduğı ve kimseyle müşavere etme ihtiyacı olmadığı halde meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" dedi.

Mesnevî'de buyuruldu:

"Meşveret (danışmak) ileriye görenlerin işidir.

Akıl aklın sırdaşıdır. Zîrâ peygamber'in sözüdür:

"Danışılan kimse emin olmalıdır."

Şöyle denilmiştir: En akıllı kişi bile, akıl sahipleriyle müşavere etmekten müstağni değildir. Hayvanı en çok koşan kişi bile kamçıdan müstağni değildir. En verâlı (takvalı) kadın bile kocadan müstağni değildir.

İkincisi: Yarıtılacak olan insanın, şanınin yüceliğine işaretir. Çünkü beşer, varlığıyla Allahü Teâlâ Hazretlerinin melekûtuna yerleşti. Ve Allahü Teâlâ Hazretleri onu yaratmadan önce ona halife adını (lakabını) verdi.

Üçüncüsü: İnsanın açık olan faziletini izhâr etmektedir. Melekler insandan fesatlıklar görerek;

Orada fesađ edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın; biz hamdinle tesbîh ve seni takdîs edip dururken?!..." dediler.

Allahü Teâlâ Hazretleri, onlara şöyle cevâb verdi:

"Her halde, ben sizin bilemeyeceğiniz şeyler bilirim." buyurarak insanın faziletini izhâr etti.

Dördüncüsü: Muhakkak hikmet, çoğunlukla içinde iyiliğın fazla olduğı şeyi gerektirir. Eğer çok hayır, az şer için terke-dilirse, çok şer işlenmiş olur. Meselâ, kangren olmuş bir uzvu (organı) kesmek, az bir serdir. Bütün bedeni kurtarmak çok büyük bir hayırdır. Eğer kangren olmuş olan organ kesilmezse onun hastalığı bütün

¹¹³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/362-363.

¹¹⁴ Sünen-i Ebû Davud, MevsûâtüTHıadls no: 3740

¹¹⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/363-364.

¹¹⁶ İmam-ı Rabbani Mektûbât-ı ffaöbâm 1/304. Mektub 282. F.N.Ist.

¹¹⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/364-365.

bedene sirayet edecektir. Onu helâka götürür. İşte böyle büyük bir şerre yol açmış olur.

"Dediler,"

Bu cümle istinaftır. Sanki: "(Allah, ben halife yaratacağım) dediği zaman, melekler ne dediler," denilmektedir. Onun için: ıyı "Dediler," denildi.

"Orada yaratacak mısın" yani yeryüzünde.

"Orada bozgunculuk yapacak, fesat çıkaracak kimseler mi?" Cinler fesat çıkardıkları gibi mi?

Zarfin tekrar edilmesinin faydası, onun akıldan uzak olduğunu te'kid içindir.

" Ve kan dökecek (birisini mi?)" Cânn'ın evladı kan döktüğü gibi, yeryüzünde zulmen kan dökecek birisini mi yaratacağsın. Kati (adam öldürme) yerine "kan dökmek"le tabir edilmesinin sebebi, kan dökmenin öldürmenin en çirkin çeşidi olmasındandır.

Bazı arifler, Âdem Aleyhisselâm hakkında münazaa eden melekler, Ceberut ehlinden değillerdi ve semâ melekûtunun ehlinden de değillerdi. Onlar, üzerlerine nûr galib olan nur ve onları ihata eden mertebelerden dolayı, kâmil olan insanın şerefini ve onun Allahü Teâlâ Hazretleri'nin katındaki rütbesini biliyorlardı. Her ne kadar tam manası ile kavrayamasalar da... Yer melekleri, cinler ve üzerlerine zulmen galib olan şeytanlarla münazaa etti. Bu da hicabı mücib olmaya başladı.

"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" âyet-i kerimesinde arzın (yeryüzünün) zikredilmesi ve tahsisi vardır. Her ne kadar Âdem Aleyhisselâm hakikâtte bütün âlemlere de halife ise de... Burada aynı zamanda yeryüzünde yaşayan o meleklerin (ta'n ediciler) yerici ve karalamacı olduklarına imâ

vardır. Çünkü zan, ancak makamın vitrininde olandan sadır olur. Semâvât ehli (göklerde yaşayan melekler) ulvî âlemin müdeb-birâtıdır. (Âdem Aleyhisselâm'ın yaratılışı ile ilgili olarak) Yeryüzü meleklerinin söyledikleri ise; ancak onların üzerinde oldukları neş'et ile Âdem Aleyhisselâm'ın yeryüzündeki hilâfet makamına gibta ettikleri için böyle söylediler. Ve kendi mülklerinin makamlarına olan gayretleri ve üzerinde oldukları (yapmaları gereken) teşbih ve takdis ile Allah'a ibâdet etmelerindendi. Her kab içindekini süzüp dışarıya verir. Amma niza' (meleklerin Âdem Aleyhisselâm'ın yaratılışı hakkında konuşmaları) Hakîm olan Allah'ın fiili üzere cereyan etti. Nîzâ' onun huzurunda ve onun işiyle oldu. Kemâli hikmetinden ve sanatının kuvvetinden dolayı bağışlandılar.

Mesnevî'de buyruldu:

Zira bu sözleriniz gerçi layık değilsede rahmetim gadabım üzerine sebkât ve gâlibtir.

Ey Melik, bu sebkattan senin vücûdunda işkâl ve şek çağrısını vazederim.

Bizim hikmetimizde, her nefis, yüz peder doğar yine yüz anne fenâ'ya düşer.

Ananın ve babanın hilmi ve merhameti, hilim ve merhametimizin köpüğü gibidir.

Futuhât-(ı Mekkiyede) şöyle buyruldu: Hârût ve Mârut Âdem Aleyhisselâm hakkında münazaa eden meleklerden idiler. Bundan dolayı Allahü Teâlâ Hazretleri onları, fesatlıkları izhâr etmek ve kan dökmekle mübtelâ kıldı (imtihan etti). Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şu hadis-i şeriflerinin sırrını (iyi) anla:

(1/94) "(Kardeşinin başına gelen bir hadiseden dolayı) Kardeşini ayıplamayı bırak, (bir müddet sonra) Allah ona afiyet verir de, seni (aynı duruma) mübtelâ kılar.¹¹⁸ (Gülme komşuna gelir başına demişlerdir.) Yine Âdem Aleyhisselâm'ı kan dökmekle yeren ve karalayan bu melekler, Allahü Teâlâ Hazretlerinin mücâhidlerine yardım etmesi için gönderdiği, Allah'ın dini ve şariatının gayretiyle kan dökenlerdir. "Hallürr-Rûmûz ve keşfü'l-Kûnûz" isimli kitabda da böyledir.

"Halbu ki biz" yani halbu kî bizler.

"Teşbih ediyoruz." Yani senin şanına yakışmayan şeyleri sana mal etmekten seni tenzih ederiz.

"Senin hamdinle, (seni överek)",

Bize in'âm etmiş (vermiş) olduğun değişik nimetlere hamd olmak üzere. O nimetlerin başında bu ibâdet için bize vermiş olduğun tevfikeyyet (başarı) gelir. Teşbih: Celâl sıfatının izhârıdır. Hamd: in'âm (nimetlendirme) sıfatının hatırlatılması içindir.

"Ve biz takdis ediyoruz"

Takdis etmekle takdis ediyoruz, "Seni, senin için" Yani sana layık yücelik ve izzetle (ve üstünlükle) seni vafederiz. Sana yakışmayan sıfatlardan seni tenzih ederiz. Buradaki Lam, beyân (açıklama) içindir.

"Allah sana güzellik (İyilik) versin" deyiminde olduğu gibi, mahzûf bir masdara taalluk etmektedir. Lam'ın zaid olup (tezyini kelâm için gelmesi de) caizdir. O zaman "Ve biz seni takdis ediyoruz" manasına gelir.

Teyisir Tefsirinde buyruldu: "Teşbih": Allah'a yaraşmayan (ve ona yakışmayan) sıfatları ondan uzak tutmaktır. Takdis ise, Allah'a yakışan sıfatları Onun hakkında söylemektir.

Davudü'l-Kayserî (k.s.) Hazretleri¹¹⁹ buyurdular. "Teşbih", "Takdis"den daha umûmidir. Çünkü teşbih, Cenâb-ı Hakki noksan sıfatlardan, mümkünât ve hudûsten tenzih etmektir. Takdis İse, Allah'ı hudûsten tenzih etmektir. Ve varlıklar için lâzım olan kemâlâtten tenzih etmek içindir. Çünkü kemâlâtın varlıklara izafeti onu mutlak

¹¹⁸ Sünen-i Tirmizî hadis no 2621

¹¹⁹ Davudü'l-Kayserî (k.s.) Hazretleri, Tasavvuf, hadis ve tefsir âlimi. Adı Davud bin Mahmud bin Muhammed'dir. Aslen Kayserilidir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İyi bir tahsil gördü. Osmanlı'nın ilk medresesi olan İznik'teki Orhaniye Medresesine tayin edilen ilk müderristir. Aklî ve Naklî ilimlerde imam idi. Osmanlı'nın ilmiyye sınıfı onun talebeleri sayılır. Bir çok kitaplar yazdı. 1350 (H. 751) tarihinde İznik'te vefat etti

kullanmadan çıkarır. Onu noksanlıklara bağlar. Davud Kayserinin sözü bitti.

Sanki şöyle denilmektedir: "Sen kendisinin şanı, asla fesat çıkarmak ve kan dökmek olmadığı halde, zürriyetinin şanı fesat çıkarmak ve kan dökmek olan birisini mi halife kılacaksın?" Burada onların (meleklerin) bu sözleri arzetmelerinin maksadı kendilerinin halifelige daha elverişli olduklarını ve Benî Âdemin (Adem oğlunun) kendileri üzerine tercih edildiği halde onlarda fesat çıkarmak ve kan dökmek varlığını ifade etmektir. Bu durumda sanki şöyle denildi: Meleklerin bu itirazlarına karşılık Allahü Teâlâ Hazretlerine buyurdu:

"Dedi", Allah buyurdu.

"Muhakkak ki Ben sizin

bilmediklerinizi bilirim."

Âdem Aleyhisselâmı halife seçmemdeki hikmet ve maslahatı ve zürriyetinden kimin itaatkâr ve kimin asî olacağını herhalde ben bilirim. Böylece fazilet (Âdem Aleyhisselâm'ın fazîleti) ve adalet zahir oldu. Benim hüküm ve takdirime itiraz etmeyin. Gayıb olan (sizde bilinmeyen) tedbirimin keşfedilmesini benden istemeyin. Her mahlûk, Halıkın gaybına muttali' olamaz. Zîrâ hiç bir teb'a melik'in sırrına vakıf olamaz.¹²⁰

Sâliklere Tenbih

Bu âyet-i kerimde "Salık" (Talebe ve mürîdler) için şu tenbih vardır: Sâlik Hak Teâlâ Hazretlerinin, önünde (yani onun kitabı ve Rasûlünün sünnetiyle) halifelerinin, şeyhlerin ve âlimlerin yanında yetişmelidir. Asla "enâniyet" izhâr etmemelidir. Ve (Kendilerinden ders aldığı) Halifelerin, şeyhlerin ve âlimlerin yanında ilmini izhâr etmemelidir. (Bilgiçlik taslamamalıdır.) Çünkü o fena yoluna girmiş bir sâliktir. Fânî kişi ise, Tavus (kuşu) gibi olmamalıdır. O (Tavus kuşu), nefesine âşık olduğu, kendisini çok beğenip, kendisine hayran olduğu ve kendisine taaccub ettiği halde asla vücûdunu görmez. Allahü Teâlâ Hazretleri böyle bir duruma düşmekten melekleri sakındırarak bizlere vaazetti.

"Muhakkak ki ben, sizin bilmediklerinizi bilirim." Buyurdu.

Sa'di buyurdular:

Ondan başka bilen yoktur.

Ona bağlan. Herşeyi bilen odur.¹²¹

Te'vîlât-i Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar

Te'vîlât-i Necmiyyede (buyuruldu):

"Ve düşün ki, rabbın melâikeye:

- "Ben yerde, muhakkak bir halife yapacağım" dediği vakit, Burada Allahü Teâlâ Hazretleri, ;) "Kılacağım" dedi Yaratacağım" demedi. Bu iki ma'nâ'dan dolayıdır. Birincisi: Çünkü "Kılma ve yapma işi, "Yaratmak" işinden daha umûmidir. Çünkü "Kılma ve yapma işi", yaratmak olduğu gibi aynı zamanda başka bir şey de olabilir. Yaratıcı sıfatıyla Allahü Teâlâ Hazretleri onu yaratır. Bu husûsiyet herkes için değildir. Allahü Teâlâ buyurdıkları gibi:

"Ey Davud Gerçekten biz seni yeryüzünde bir halife yaptık"¹²² Yani biz seni halifelige müsait bir şekilde yarattık ve onu sana verdik.

İkincisi: Kılma ve yapma işi", "Âlem-i emre"¹²³ mahsustur. O da melekût içindir. Ve o "Halk âlemi"nin zıddıdır. Çünkü o, halk âlemi cisimler ve hissiyat âlemidir. Allahü Teâlâ buyurdular:

"Baki (Alem-i) Halk O'nun, (Alem-i) Emir O'nun...."¹²⁴ Yani mülk âlemi ve melekût âlemi onundur. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âlem-i emre mahsus olan şeyleri, "Kılma ve yapma" ile zikretti. Bu, Emri, Halk'tan ayırmak içindir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdıkları gibi:

"Hamd, o Allah'ın hakkıdır ki, gökleri ve yeri yarattı. Zulmetleri ve nuru yaptı.

Burada, gökler ve yer, cisimlerden ve mahsusattan oldukları için Allahü Teâlâ Hazretleri onları, "Yaratmakla zikretti. Zulûmat ve nûr, mahsûsâtın dışında melekûttan oldukları için de Allahü Teâlâ onları, "Kılma ve yapma" zikretti. Bizim zulûmat ve nûr melekût'tandır dememiz şu mübarek âyetten dolayıdır:

"Allah 'imân edenlerin velîsidir; onları zulûmâtta nura çıkarır."¹²⁵ Bu âyeti kerime zulûmat ve nûr'un melekût'tan olduklarını kaydetip, mahsusattan olmadıklarını beyan etti. Amma zulûmat ve nûr (dan) mahsusattan (fizikî olarak, karanlık ve aydınlık manasına) olanlar ise, onlar, göklerde ve yerde dahil olanlardır. (1/95) Gökler ve yerde olan aydınlık ve karanlıklar mahsusattandır. Bunu iyi anla!..

(Dünyamızı aydınlatan ışık mahsûsattır. Kalbimizi aydınlattan nûr ise melekût âlemindendir. Dünyamızı karartan

¹²⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/365-369.

¹²¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/369.

¹²² Sâd: 38/26

¹²³ Âlem-i Emr, Alemleri anlatırken beyan edildiği gibi, "Âlem-i Emr" Arş-ı Âlâ'dan sonra gelip, bütün âlemleri içine alan emir âlemidir. Âlemi emir beş tabakadır. En son tabakası "daire-i ahfâ"dır. Kâinat dediğimiz "Âlem-i Kebirin hududu da daire-i Ahfa ile nihayet bulur. Bütün âlemler onun yanında bir hardel tanesi kadar bile değildir. Fezyî ilâhî'nin merkezidir.

¹²⁴ El-A'râf: 7/54

¹²⁵ Bakara: 2/257

karanlık mahsûsattır. Kalbimizi karartan zulûmat ise melekût âlemindeydir. Mütercim)

Yine böylece Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın cismâniyete taalluk eden yaratılışını haber verirken; "Yaratmak"la zikretti ve (Âdem Aleyhisselâm'ın cismîni yaratacağını şöyle haber verdi):

"Rabbin melâikeye dediği vakit; 'Haberiniz olsun, ben bir çamurdan bir beşer yaratmaktayım.71.¹²⁶

Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın "Ruhâniyef'ini yaratmaya taalluk eden yaratmayı da "Kılma ve yapma, fiili ile zikretti ve (Âdem Aleyhisselâm'ın ruhaniyetini yaratacağını şöyle haber verdi:)

"Ben yerde, muhakkak bir halife yapacağım" dediği vakit..".¹²⁷

Adem Aleyhisselâm'ın Meleklerden Üstünlüğü

"Ben yapacağım, kavli şerifinde başka bir işaret daha vardır. O" da, Âdem Aleyhisselâm'm melekler üzerine şeref ve izzetini izhâr etmektedir. Bu da meleklerin Âdem Aleyhisselâm'a tazim (ve saygı) nazarı ile bakmaları ve Âdem Aleyhisselâm'dan zahir olan ve evladından (hasbe'l-beşer meydana gelen) beşeriyet vasıflarından dolayı değerlerini inkâr etmemeleri içindir. Allahü Teâlâ Hazretleri, "halife" buyuruyor ve işte bundan dolayı onları yarattı, Âdem Aleyhisselâm'a halife adını verdi? Mevcudattan hiçbir şey, bu hilkat ve kerametın şerefine nail olmadı. Halife adını alması iki manâ'dan dolayıdır.

Birincisi: Çünkü o yani Âdem Aleyhisseiâm ve zürriyeti, bütün mahfûkatın halifesidir. (Bütün varlıklardan sonra gelip onların meziyyetlerine sahihtir). Hiçbir varlık onun esrarına (varis olup onun) halifesi olamaz. Bu şundandır: Çünkü Allahü Teâlâ Hazretleri, bütün âlemlerde var olan herşeyi Âdem Aleyhisseiâm (ve zürriyetinin) içinde topladı: Ruhâniyetten, cismâniyyet, semâvât (gökler) arzî (olan şeyler), dünyevî (olan şeyler), uhrevîyât, (uhrevî olan şeyler), câmidât, nebatat, hayvâniyyat ve melekûtî alemleri onda topladı.

O hakikaten her şeyin halifesidir. Allahü Teâlâ Hazretleri, ona hususî bir keramet (değer ve saygı) ikram etti *^/j "(Onu yarattı ve) içine kendi ruhundan üfürdü.¹²⁸ Allah, bunu âlemde hiçbir (varlığa) ikramda bulunmadı. Allahü Teâlâ Hazretleri, şu kavli şerîfiyle bu manâ'ya işaret etti.

"Şanım hakkı için, biz benî Âdem'i terkîm ettik (mübarek kıldık), karada ve denizde binitlere yükledik ve hoş hoş nimetlerden besledik, yarattıklarımızdan çoğunun üzerine geçirdik!70¹²⁹ Bundan dolayı bütün mevcudat için elverişli olan şeylerin hepsi Âdem Aleyhisselâm'a tahsis edilmiştir. Hak Teâlâ Hazretlerine mahsus sıfatlar değil. (Âdem Aleyhisseiâm ve zürriyeti bütün varlıkların özelliklerini taşımaktadır; ama Hak Teâlâ'nın sıfatlarını taşımamaktadır.)

İkincisi: Âdem Aleyhisseiâm, halife olup, sûreten ve mâ'nen Allahü Teâlâ Hazretlerinin naibi (vekîli)dir. Sûreten nâib olması, Âdem Aleyhisseiâm'ın hakikaten Hakk'ın varlığına halife görünmesidir. Çünkü insanın varlığı, Allahü Teâlâ Hazretlerinin varlığına delâlet etmektedir. Binâ'nın, yapıcının varlığına delâlet etmesi gibi. İnsanın vahdaniyeti, Hakkın vahdâniyyetinin, insanın zâtı, Allahü Teâlâ Hazretlerinin zâtının, insanın sıfatı Allahü Teâlâ Hazretlerinin sıfatının halifesidir. İnsanın hayatı, Allah'ın hayatına halifedir; insanın kudreti, O'nun kudretine, insanın irâdesi, Allah'ın irâdesine, insanın işitmesi. O'nun işitmesine, insanın görmesi, O'nun görmesine, insanın konuşması, O'nun kelâmına, insanın ilmi, O'nun ilmine, insanın (vücudunda ruhunun berli bir mekânının olmayışı ruhun vücudun bütün hücrelerinde aynı anda bulunması, ruhunun bir mekâna bağlı olmayışı), Allahü Teâlâ Hazretlerinin mekândan münezzehe oluşuna, insanın ruhunun bir ciheti olmayışı, Allahü Teâlâ Hazretlerinin bütün cihetlerden münezzehe oluşuna halifedir. İnşallah anlarsın! Âdem Aleyhisselâm'ın Allahü Teâlâ Hazretlerine halife olduğu gibi başka bir varlık halife olmadı. Ve eğer, onlarda bunların bazıları bulunsan bile, hiçbirinde Hakkın sıfatlarının insanda toplandığı söylenemez. Allahü Teâlâ Hazretlerinin sıfatlarından hiçbir sıfat, hiçbir varlık için aynada tecelli eder gibi (apaçık) tecelli etmedi. İnsanın kalbi O'nun sıfatının tecelligâhıdır. Amma hayvanlar: Her ne kadar hayvanlarda bu sıfatların bazıları varsa da; lâkin hayvanlar kendilerinde var olan bu sıfatların farkında değiller.

Amma melekler: Onlar, her ne kadar kendilerinde var olan sıfatlardan haberdâr iseler; lâkin onlardan hiçbirini kendilerinde var olan bu sıfatların hepsini kuşatacak bir ilme sahip değiller. Ve bu sıfatların hepsi meleklerde tahakkuk etmiş değiller. Bunun için melekler: "Yücesin sen (ya Rab!). Bizim, senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur," dediler. İnsan ise, kendi nefsinin hilâfete mahsus olduğunu bilmektedir. İnsan, Allahü Teâlâ Hazretlerinin bütün isimlerini bilmektedir.¹³⁰

İnsanın Allah'a Halife Olması

Amma mâ'nen insanın Allah'a halife olması ise, âlem'de Allahü Teâlâ Hazretlerinin nurunun ışıyla aydınlatan bir kandil bulunmamasındandır. Allahü Teâlâ Hazretleri'nin sıfatlarının nuru yeryüzünü onun halifesi olarak ancak insan kandil'inden aydınlatmaktadır. (Çünkü hiçbir meleğin ulaşamadığı âlemi emr'den insanın kalbine

¹²⁶ Sad: 38/71

¹²⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/369-371.

¹²⁸ Es-Secde: 32/9

¹²⁹ El-İsra: 17/70

¹³⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/371-373.

ilâhî feyiz ve nur inmektedir.) Çünkü insan, Allahü Teâlâ Hazretlerinin feyzini kabul etmeye masâid bir şekilde yaratıldı. Zîrâ ona kalb camının (lambasının) içinde "sırrın" kandili verildi. Cam (ampul) cesedin kandilindedir. Kalbin ampulunda ise, ruhun yağındadır. Aklın sıfatlarında yanması yakın olur. Ateş değmezse bile yanar. Sırrın kandilinde hafî fitili vardır. Aliahü Teâlâ Hazretleri yeryüzünde bir halife kılmak istediği zaman, Cemâlinin nuruyla o insana ait sırrın kandiline tecelli eder. Dilediği kimsenin, hafî (ve ahfâ) fitilini nuru için elverişli kılar. Onun kandili, Aliahü Teâlâ Hazretlerinin nurunun ışığıyla aydınlanmaya (nurlanmaya) başlar. O kişi Rabbinden gelen bir nûr üzerinedir. Ve böylece yeryüzünde Aliahü Teâlâ Hazretlerinin halifesi olmuş olur. Sıfatlarının nuru bu âlemde zahir olur. Müstahakkına (hakkeden kişiye) adalet, ihsan, ra'fet (acıma) ve rahmet ile zahir olur. Hakkeden kişiyede, izzet, kahr, gadab ve intikam ile zahir olur. Aliahü Teâlâ Hazretleri buyurdular:

"Yâ Davudi Muhakkak ki biz seni arz'da bir halife kıldık; İmdi insanlar arasında hak ile hükmet de hevâya (keyfe) tâbi olma ki, seni Allah, yolundan sapıtmasın. Çünkü Allah yolundan sapanlar hesap gününü unuttukları cihetle, kendilerine pek şiddetli bir azap vardır!¹³¹

Aliahü Teâlâ Hazretleri habibi Hazretleri için şöyle buyurdular: edibi Efendimiz (s.a.v.)

"Sânım hakkı için, size bir Resul geldi ki, kendinizden... Gayet izzetli... Zorlanmanız ona aör geliyor, üstünüze hırs ile titriyor, mü'minfere raûf rahîmdir.¹³²

Aliahü Teâlâ Hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ve ümmeti için şöyle buyurdu:

"Muhammed Rasûlullah'tır! Onun maiyyetindekiler ise küffara karşı çok çetin, kendi aralarında gayet merhametlidirler..¹³³Bu sıfatlar, ne bir hayvana ve ne de bir melek üzerine zahir olmadı. Ve seni Hârut ile Mârufun haliyle nehyedene de açılmadı. Âdem Aleyhisselâm'ın zürriyetinin (değerini) inkâr ettiler; hevâ (ve heveslerine) tâbi olmalarından, kati (1/96), zulüm ve fesattan dolayı. Onlar: "Eğer insanların yerinde yeryüzünde biz halife olsaydık; biz onların yaptıklarını asla yapmazdık," dediler. Aliahü Teâlâ Hazretleri ikisini (Hârût ile Mârufu) yeryüzüne indirdi. Onlara beşeriyetin elbisesini giydirdi. Onlara insanlar arasında hakk (ve adaletle) hükmetmelerini; insanları, şirk, haksız yere kati (adam öldürme), zina, ve şarap içmekten nehyedip (alıkoymalarını) emretti.

Katâde Hazretleri buyurdular: Hârût ile Mârufun (dünyada beşeri bir sıfatla inmeleri üzerine) bir ay geçtikten sonra, imtihan olundular. Şarap içtiler, kan döktüler, katlettiler (adam öldürdüler) ve puta secde ettiler. (Bundan) insanın halifelige mahsus olduğu sabit oldu ve Allah'ın nurunun feyzini kabule elverişli olduğu kesinlikle anlaşıldı. Eğer melekler için, bu hususiyet olmuş olsaydı, bu hayvanî, yedi kötü vasıflar ile imtihan olunmazlardı. Peygamberler (Aleyhimüsselâm)'ın bunlara benzer âfât ve (kötü) ahlâklardan masum oldukları gibi. Her ne kadar onların beşeri sıfatları için bunlar lâzım ise de... Lâkin onların, tecelli eden nûr ile kalblerinin kandili nurlanır. Kalblerinin nuruyla, zahirî ve bâtinî olarak, cesedlerinin bütün kandillerini aydınlatmak (nurlandırmak) istediler. Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlandı. Nurun şanının yüksekliğiyle beraber, bu sıfatların zahirine mecalleri ve zulumâtı kalmadı.¹³⁴

Meleklerin Hz. Adem'in Cesedinde Gördükleri

Melekler, işin başında Âdem Aleyhisselâm'ın cesedine baktıklarında, cesedin melekûtunda yırtıcı (zarar verici), hayvânî ve beşerî zulumâtı müşahade ettiler. Meleklerle ait bir melekût ile gördüler. Bu sıfatlar onların nazarlarından gizli kalmadı.

Âl... Orada fesad edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın"

Meleklerin bu sözleri, değişik manâlara delâlet etmektedir.

(Birincisi:) Şundandır ki, Mahakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, melekleri, bu şekilde konuşturmasının sebebi, şunun bizim tarafımızdan iyice anlaşılması içindir: Muhakkak bu kötü sıatlar (sıfatı zemime)'nin bizim tıynetimizde var olduğunu ve cibilliyetimizde terki edildiğini ve bizim kötülüğü emreden nefsi emmâremizin hilelerinden asla emin olmamamızdır. Nefse asla itimad etmemeli ve nefsimizi asla temize çıkarmamalıyız. Allahü Teâlâ Hazretleri, Yusuf Aleyhisselâm'ın sözünden hikâyeten buyurdıkları gibi:

"Nefsime terbiye de etmiyorum (temize çıkarmıyorum); çünkü nefis cidden emmare'dir, (mübalağa ile) fenayı emreder, meğer ki rabbim rahmetiyle yarlıgaya. Çünkü rabbim gafur, rahîm'dir."¹³⁵

(İkincisi:) Şundandır: Bizim, yapmış olduğumuz bütün sâlih ameller. Allahü Teâlâ Hazretlerinin bize olan rahmetinden. fazlından ve bize vermiş olduğu başarıdan dolayıdır. Ve (çıkarmış olduğumuz her) fesâd ve işlemiş olduğumuz her zulüm ise. kötü tabiatımızdan ve tıynetimize mahsus bir durumdan dolayıdır. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdıkları gibi:

"Sana güzellikten her ne ererse, bil ki Allah'tandır. Kötülükten de başına her ne gelirse, anla ki sendendir."¹³⁶

¹³¹ Sad: 38/26

¹³² Et-Tevbe: 9/128

¹³³ El-Fetih: 48/29

¹³⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/373-375.

¹³⁵ Yusuf: 12/53

¹³⁶ En-Nisâ: 4/79

Üzerimizden geçmeyen ve bizden sadır olmayan her türlü fesad ve zulüm, (yani eğer kötülük ve günah işlemiyorsak bu) Cenâb-ı Hakk'ın muhafazası ve Rabbın korumasıyladır. "(Nefis şiddetle kötülüğü emreder.) Ancak Rabbimiri rahmetiyle yarlıgıdığı müstesna.¹³⁷

(Üçüncüsü:) Şundandır: Allahü Teâlâ Hazretleri, fazlû kereminin kemâlinden dolayı bizleri, kulluğa ve hilâfete kabul etti. Bizim hakkımızdaki güzel yardımından (hüsnü inayetinden) dolayı, mukarrabbîn (kendisine yakın olan) meleklerle:

"Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi. Rahmetinden ümit kesmememiz ve hizmetinden kesilmememiz için böyle buyurdu.

(Dördüncüsü:) Şundandır: İstidatın bozulması büyük bir iş, iri bir yapıdır. Halifelîğin binası da istîdât ve kabiliyyet üzerine kuruludur. Meleklerin bu istîdât ve kabiliyeti yoktur. Bu saadetten asla gâfil olmamalıyız. Bunu elde etmek için çalışmalı ve hakîkî saadete kavuşmalıyız.

(Beşincisi:) Şundandır: Melekler, gerçekten buyurdular:

"Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacağsın?" dediler. Çünkü melekler, ruh üflenmeden önce Âdem Aleyhisselâm'ın cesedine baktılar. Meleklerle ait bir nazar ile Adem Aleyhisselâm'ın birbirlerine zıd olan dört unsurdan (anâsırı erbaa, yani toprak, su, hava ve ateşten) yaratılmış olan cesedinin melekûtunda, birbirlerine zıd olan unsurların terkiibinde doğan beşeri, behimî ve hayvanî ve yırtıcı (zarar verici) sıfatını müşahade ettiler. Melekler, bunları zararlı olan hayvanların ve canavarların cesedle-rinde müşahade ettikleri gibi... Belki melekler, ayân-beyân gördü-ler. Çünkü melekler Âdem Aleyhisselâm'dan önce yaratıldılar. Onu müşahade ettikten ve gerçekleştirdikten sonra onun üzerine hallerini kıyas ettiler. Bu onların hakkında gayb olmaz. Bu ancak bizim için gaybtır. Çünkü biz hisle bakıyoruz. Melekût his ehli ve bizim için gayb olur. Melekût nazarıyla bakan kimse, melekleri müşahade eder ve melekûtleri ruhani bir bakışla görür. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdular:

"Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu (manevî varlıklarını) gösteriyorduk ki, yakıyn elde edenler (kesin inananlardan olsun).¹³⁸ Ve yine buyurdu:

"Onlar, göklerin ve yerin melekûtuna bakmadılar mı? ¹³⁹ Bu zaman, gayb olmaz (gayb diye bir şey kalmaz.)

Gayb, senden gayb olan (sana görünmeyen) şeydir. Senin müşahade ettiğin (gördüklerin ise) şehâdet yani görünendir. Melekût, melekler için müşahade edilen şeydir. İlâhî huzurda bulunmak ise onlar gaybtır. Melekler için, bulundukları mertebeden yüce Rabbin huzuruna yükselmeleri yoktur. (Melekler, oldukları makamın bir üst makamına geçemezler). Muhakkak insan surî olarak, hissî bir şehâdet âlemindeydir. Ruhî olarakta hissî olmayan melekûtî gayb âlemindeydir. (Bu) İlâhî nurların feyzinin kabulüne musâit olma sırrıdır. İnsan terbiye ile şehâdet âlemindeyken gayb âlemine yükselir. (1/97)

O da melekût ve tâbî olmak sırrı ile, hususiyetle rnelekût âlemindeyken Ceberut ve azemût (büyük) âleme yükselmesidir. Bu da gayb'ın gaybidir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin Celâl ve Cemâlinin nuruna tâbî olan sırdan istifade eden, Allah'ın nuruyla müşahade edilir. O zaman Allahü Telâlâ Hazretlerinin halifelîğinde, "gaybı" yani görünmeyen ve "şehâdeti" yani görüneni hakikaten bilinmiş olur. Allah buyurdu;

"O (Allah) bütün gaybı bilir, fakat gaybına kimseyi apaçık agâh etmez,¹⁴⁰ Yani kendisine mahsus olan şey, gayb'ın gaybıma "biri" (hiç bir kimeseyi) muttali kılma. Ancak seçtiği bir rasûl müstesna! Çünkü "

" Ancak seçtiği bir rasûl müstesna! Çünkü 'o'nun önünden ve ardından râsîdlar (gözetleyiciler) dizer. ¹⁴¹Yani insanlardan hiç bir varlık gayba muttali olmadı; resul müstesna. İşte bu insanın istîdâmda merkezleşmiş ve örtülü bir sırdır. İnsandaki bu sırrı Allahü Teâlâ Hazretleri biliyordu; ama melekler bilmiyordu.

Bundan dolayı: Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." Buyurdular.

(Altıncısı:) Şundandır: Melekler, kendi taat ve ibâdetlerinin çokluğuna ve günahlardan korunmuş olan istîdâtlanna, nefsânî sıfatlarının neticelerine baktılar.

Kendi (melek olma) kişiliklerini büyük gördüler. Âdem Aleyhisselâm (ve zürriyetini) küçük gördüler. Ve dediler: Orada kılacak mısın (yani yeryüzünde) "Halife", onlar halife olmakla beraber;

"Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi kılacaksın? Oysa biz seni överek teşbih ediyor ve seni takdis ediyoruz" Yani biz, onların bu vasıflarından dolayı daha layıkız, (halifelik bizim hakkımızdır) dediler. Allahü Teâlâ Hazretleri İsrail oğullarına, Talut'u gönderdiği zaman, şöyle demeleri gibi:

Peygamberleri onlara: "Allah, size hükümdar olmak üzere Talut'u gönderdi." demişti. Onlar:

"Ona bizim üzerimize hükümdar olmak nereden geldi? Oysa hükümdarlığa biz ondan daha lâayıkız, ona maldan bir genişlik, bir bolluk da verilmemiştir." dediler. Allahü Teâlâ Hazretleri onlara, "melik" (idareci) olmaya hak kazanmak için mal sahibi (zengin) olmanın şart olmadığını, Talut'u İsrail oğullarının başına idareci seçmesinin sebebi, Talut'un ilerlemiş olması ve cisminin (beden ve sağlığının düşmanın içine korku verecek şekilde) büyük olmasından olduğunu beyan edip, Peygamberleri de :

"Onu sizin başımıza Allah seçmiş ve ona bilgi ve vücut bakımından bir güç, bir genişlik vermiştir." dedi. Hem

¹³⁷ Yusufa: 12/53

¹³⁸ El-En'âm: 6/75

¹³⁹ El-AYâf: 7/185

¹⁴⁰ El-Cinn: 72/26

¹⁴¹ El-Cinn: 72/27

Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah('ın rahmeti) genişdir, o her şeyi bilir' dedi.¹⁴²

Allahü Teâlâ Hazretleri, burada meleklerle aynı şekilde cevap verdi: "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi. İcmali olan bu cevap'tan sonra Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm (zürriyetinin) halife seçilmelerini tafsilatıyla şöyle açıkladı.

Gerçekten Allah, Adem'i, seçti.¹⁴³

"Ve Adem'e isimlerin hepsini öğretti,¹⁴⁴

"Ey İblis! O benim yedi kudretimle yarattığıma secde etmene ne menetti (engel oldu)?¹⁴⁵

Hilâfet istîdâtma mâlik (ve sahib) olmanın çok taat ile olmadığına bilinmesi içindir. Mülkün mâliki Allah'dır. Allahü Teâlâ Hazretleri onu dilediğine verir:

Karara suresi, Ayet:

De ki: "Ey mülkün sahibi Allahım! Dilediğine mülk verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın ve dilediğini azîz edersin, dilediğini zelîl edersin. Hayır yalnız senin elindedir, muhakkak ki, sen her şeye kadırsın.¹⁴⁶

Hiz. Adem'in ilmi meleklerin ibâdetinden üstündür

Melekler, Âdem Aleyhisselâm'a karşı taatleriyle övündükleri zaman, Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'a bütün eşyâ'nın isimlerinin ilmini verdi. Bilsinler: Kendileri her ne kadar taat ve hizmet ehli iseler, Âdem Aleyhisselâm da akıl ve minnet ehlidir. Hizmet ehli olan (meleklerin değeri) nerede, Allah'ın minnetine kavuşmuş eşyâ'nın isimlerinin ilmiyle nimetlendirilmiş olan Âdem Aleyhisselâm'ın kıymeti nerede? Melekler, Âdem Aleyhisselâm'a karşı üstünlük taslayıp, övündükleri için, ona secde ediciler oldular. Hak Teâlâ Hazretlerinin onların ibâdetinden müstağni olduğu (kimsenin ibâdetine ihtiyacının olmadığı) anlaşılabilir diye. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'a maddi ve manevî nimetleri ihsan ettiği için, melekler, Âdem Aleyhisselâm'a secde etmiş oldular. Melekler iyi bilsinler ki, fazilet, Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir.

Allahü Teâlâ Hazretlerinin, "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." Kavli şerifinde başka bir işaret daha var. O da Âdem Aleyhisselâm'ın melekler tarafından bile bilinmeyen bir çok fazilet (ve üstünlüğü) olduğu gibi, yine melekler tarafından bilinmeyen, birçok kötü vasıf ve değerini küçültücü (rezaletlerin peşinde koşan) nefsinin olduğunu melekler bilmiyorlar. Çünkü melekler, onun kötü vasıflarını bilmiyorlardı. Bu kötü vasıflar, kalıbının neticelerinden, hayvanî (sıfatlar ile) müşterek olarak, kötü sıfatlarının dışında melekûtuna konulmuş olmasındandır. Bu kötü sıfatlar, ruhun nefse nazarında, kendisine uyulduğu zaman nefsi emmârenin neticesi olur. Nefse uymakta, ucbe (kendi yaptığını beğenme hastalığına) kapılmaktan, riya (gösteriş) sum'a (yapmış olduğu ibâdetleri halka duyurmak), hased, âhiret'in karşılığında dünya hayatını satın alma, bid'ata saplanmak, eğri yollara girmek, kötü (yanlış ve bozuk) itikada bağlanmak ve bunlardan başka, hayvanların kendisinde müşterek olmadığı haller, şeriatın gereğiyle amel etmemedir. Tevilât-i Necmiyyede olanlar burada bitti.¹⁴⁷

Âdem Aleyhisselâm'ın Toprağının Yeryüzünden Alınması

Ve (Allah,) Adem'e isimlerin hepsini öğretti,"

Veheb bin Münebbîh Hazretleri buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ı yaratmayı murad ettiği zaman, yeryüzüne vahyetti yani yeryüzüne anlattı ve ona ilham etti.

"Ben senden halife kılacağım, onlardan kim bana itaat ederse onu cennetime koyarım ve onlardan kim bana asî olursa onu da Cehenneme koyarım." dedi. Yeryüzü (toprak):

"Benden bir varlık yaratacaksın da o da Cehennemlik mi olacak?" diye sordu: Allahü Teâlâ Hazretleri:

"Evet!" dedi. Yeryüzü (arz) ağlamaya başladı. Toprağın ağlamasından, kendisinden kıyamete kadar olacak olan pınarlar fişkırdı. Allahü Teâlâ Hazretleri, yeryüzünün dört zaviyesinden toprağın siyahından, beyazından, kırmızısından, güzelinden, çirkin ve kötülüğünden, kolayından, zorundan, dağından ve ovasından kendisine bir avuç toprak getirmesi için, Cebrail Aleyhisselâm'ı yeryüzüne gönderdi. Cebrail Aleyhisselâm, yeryüzünden toprak almak için geldiğinde, toprak şöyle yalvardı:

"Benden toprak alman için gönderen Allah'ın aşkına, benden bir şey alma," diye yakardı. Çünkü Sultana yaklaşmakta birçok menfaatler olduğu gibi, büyük bir tehlike de vardır.

Denildiği gibi: Babacığım! Sayısız, menfaatler oradadır. Ve eğer huzur istersen kenarı uzlete çekil. (1/98)

Cebrail Aleyhisselâm, ondan bir şey alamadan mekânına geri döndü.

"Yeryüzü senin büyük adına yemin ederek bana yalvardı. Bunun üzerine ondan bir şeyi almayı kerih (çirkin ve kötü) gördüm.

Allahü Teâlâ Hazretleri, Mikâil Aleyhisselâm'ı gönderdi. Mikâil Aleyhisselâm, yeryüzüne indi. Yeryüzü, Cebrail Aleyhisselâm'a

¹⁴² Bakara:2/247

¹⁴³ Âl-i İmrân: 3/33

¹⁴⁴ Bakara: 2/31

¹⁴⁵ Sad: 3R/7R

¹⁴⁶ Âl-i İmrân: 3/26

¹⁴⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/375-381.

dediğinin aynısını söyledi. Mikâil Aleyhisselâm, bir şey almadan geri döndü ve Cebrail Aleyhisselâm'ın söylediğinin aynısını söyledi. Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrâfil Aleyhisselâm'ı gönderdi. İsrâfil Aleyhisselâm da bir şey almadan döndü. Cebrail Aleyhisselâm'ın dediği gibi mazeret beyan etti.

Allahü Teâlâ Hazretleri, ölüm meleğini (Azrail Aleyhisselâmı) gönderdi. Azrail Aleyhisselâm, yeryüzüne geldiğinde, arz (yeryüzü) ona:

-"Seni gönderen Allah'ın izzet (ve üstünlüğüne) sığınırım. Bu gün benden alacağın bir avuç toprak yarın Cehennemde olacak"dedi. Azrail Aleyhisselâm:

-"Ben de 0 yüce ve azîz olan Allah'ın bir emrine asî olmaktan ona sığınırım," dedi. Azrail Aleyhisselâm, yeryüzünün dört köşesinde (açı ve boyutunda) kırk zira kadar bir avuç toprak kapıp aldı. Bundan dolayı topraktan yaratılan insan oğlu, yeryüzünün değişik renklerinden dolayı değişik renk ve vasıflarda dünyaya gelmektedirler. Onlardan kimi beyaz, siyah, kırmızı, yumuşak ve serttir. Bütün zürriyet bu avuç topraktan oldu. İnsanın bedeninin aslı bu topraktır. İnsan vefat ettiği zaman, toprağının alındığı yere defnedilir.

Azrail Aleyhisselâm bu toprağı aldıktan sonra göğe yükselir. Allahü Teâlâ Hazretleri, Azrail Aleyhisselâm'a sordu:

-"Yeryüzü sana yalvardığında ona rahmet edip acımadın mı?" Azrail Aleyhisselâm:

-"Ya Rabbil Senin emrin mi üstün, yeryüzünün yalvarması mı?" dedi, Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdular:

-"Sen onun evladının ruhlarını kabzetmeye (almaya) elverişlisin," buyurdu.

Ravzatül-ulemâ'da buyuruldu: Yeryüzü Allahü Teâlâ Hazretlerine şikâyetle bulundu:

-"Ya Rabbi! (İnsanın yaratılması için benden alınan toprak ile) ben eksiliyorum," dedi. Allahü Teâlâ Hazretleri:

-"(Senden alınan toprağın) en iyi ve en güzel kokar bir şekilde elbette sana geri iade edeceğim," buyurdu. Onun için cenazelere misk ve güzel kokular sürülmektedir. (Bitti)¹⁴⁸

Âdem Aleyhisselâm Nerede Yaratıldı?

Allahü Teâlâ Hazretleri, Azrail Aleyhisselâm'a emretti. Âdem Aleyhisselâm için yeryüzünden alınan toprağı, Mekke ile Tâif

arasında bulunan Nu'mân vadisine koydu. Bu toprağın yansını cennette ve diğer yansını ateşe koyduktan sonra onu orada Allahü Teâlâ Hazretlerinin dilediği zamana kadar terketti. Sonra onu çıkarttı. Sonra üzerine "kerem" yağmurunu yağdırdı. Onu yapışkan bir çamur haline getirdi. Allahü Teâlâ Hazretleri, o topraktan Âdem Aleyhisselâma suret ve şekil verdi.

Âdem Aleyhisselâm'ın yaratılışında yaratıldığı yer hakkında ihtilaf ettiler. Bazı âlimler tarafından denildi ki, Âdem Aleyhisselâm, gökte yaratıldı, Bazıları dünya cennetlerinden bir cennette yaratıldı. Nilin ve diğer nehirlerin kendisine aktığı cennetler gibi.

Müfessirlerin çoğuna göre, Âdem Aleyhisselâm "Adn cennetinde yaratıldığı ve oradan çıkarıldığı görüşündedir. Keşfü'l-Kunûz'de olduğu gibi.¹⁴⁹

Hiz. Adem'in Yaratılışı

Hadis-i kudsi'de buyuruldu: oy*"Ben Âdem'in toprağını kırk sabah (yed-i) kudretimle yoğurdum."

Yani kırk gün, (o alemin her günü) dünya seneleriyle tam bin sene kadar uzun bir zaman dilimidir. Sona Allah onu kırk yıl terketti yani olduğu gibi bıraktı. Ta kuruyasıya kadar. Âdem Aleyhisselâm'ın çamuru "salsal" (kuru balçık) haline geldi. Salsal, kurumuş bir çamurdur. Gayet kuruduğu için "fehâr" yani balçıktan yapılan çanak, çömlek, testi ve bardak gibi ses veriyordu. Sonra Allahü Teâlâ Hazretleri onun üzerine tam otuz dokuz (39) yıl "hüzün" üzüntü yağmurunu yağdırdı. Sonra onun üzerine bir sene de "sürür" yani sevinç yağmurunu yağdırdı. Bundan dolayı insan oğlunun düşünce ve üzüntüleri çok olur. Lâkin akıbeti sevinçle biter.

"Her başlangıcın bir sonucu vardır." Allahü Teâlâ Hazretleri de: "Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık var! Evet, o zorlukla beraber bir kolaylık var! 6"¹⁵⁰ buyurdular. Muhakkak her zorluktan sonra kolaylık vardır. Sevin bundan dolayı; bu Allahü Teâlâ Hazretlerinin kelâmı (va'di)dir.

Melekler, Âdem Aleyhisselâmın (daha kuru çamur hafinde olan cesedine) uğrayıp geçiyorlardı. Âdem Aleyhisselâm'ın suret ve şeklinin güzelliğine ve boyunun uzunluğuna taaccubla bakıp hayran kalıyorlardı. Çünkü uzunluğu beşyüz zira idi. Amma hangi zira ile beşyüz zîrâ olduğunu ancak Allah bilir. Âdem Aleyhisselâm'ın başı göklere değiyordu. Melekler daha önce ona benzeyen bir suret görmemişlerdi.

İblis ona uğradı. Âdem Aleyhisselâm'ı gördü. Ona, niçin hangi iş için yaratıldın dedi. İblis eliyle Âdem Aleyhisselâm'ın salsal halindeki cesedine vurdu. (Çıkardığı sestem) içinin boş olduğunu anladı. İçine girip öbür taraftan çıktı. İblis beraberindeki meleklerle: Bu boş olarak yaratılmış! Bir yerde sabit kalamaz ve dayanılmaz, dedi. Sonra meleklerle:

-"Siz bunun sizden daha faziletli olduğunu mu sanıyorsunuz? Siz ne yapıyorsunuz?" dedi. Melekler:

¹⁴⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/381-382.

¹⁴⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/382-383.

¹⁵⁰ El-İnşirâh: 94/6

"Biz Rabbimize itaat ediyoruz," dediler. Şeytan kendi kendine şöyle söylendi: Eğer bu benden faziletli yaratılırsa vallahi ben ona itaat etmem. Eğer ben ondan üstün olursam elbette onu helak edeceğim." Akibeti söylediği gibi oldu. Tükrüğünü ağzında topladı ve sonra tükrüğünü Âdem Aleyhisselâm'ın salsal halindeki cesedine fırlattı. Melun şeytanın tükrüğü, Âdem Aleyhisselâm'ın göbeğinin olduğu yere düştü. Allahü Teâlâ Hazretleri, Cebrail Aleyhisselâm'a, Âdem Aleyhisselâm'ın karnından şeytanın tükrüğünü oyup çıkarmasını emretti. Cebrail Aleyhisselâm'ın oymasıyla Âdem Aleyhisselâm'ın karnı kazılmış oldu.¹⁵¹

Köpeğin Yaratılışı

Cebrail Aleyhisselâm'ın oyup çıkardığı Âdem Aleyhisselâm'ın göbeğinden köpek yaratıldı. Köpekte üç özellik vardır.

(Birincisi:) Köpek Âdem Aleyhisselâm'ın çamurundan yaratıldığı için, insan oğluna ünsiyet ve yakınlık etmektedir.

(İkincisi:) Gecelerin çoğunu uykusuz geçirir, Cebrail Aleyhisselâm onun çamuruna dokunduğu için.

(Üçüncüsü:) İnsan ve başkasını ısıtır. Kendisine eziyet edildiği halde köpek sahibine ihanet etmez. İblisin tükrüğünün eser ve izi olarak.¹⁵²

Adem Aleyhisselâm'a Ruh Verilme Zamanı

Adem Aleyhisselâm, cuma günü ikindiden sonra yaratıldı. (1/99) Yeryüzünden alınan topraktan yaratıldığı için kendisine

"Âdem" adı verildi. Çünkü Âdem Aleyhisselâm, toprağın her çeşidinden yaratıldı. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'a ruh üfleme istediği zaman, ruh'a Âdem Aleyhisselâm'ın içine girmesini emretti. Ruh:

"Ya Rabbi! Çok derin, uzak ve karanlık bir yerdir," dedi. Allahü Teâlâ Hazretleri, ikinci kere emredince yine:

"Ya Rabbi! Çok derin, uzak ve karanlık bir yerdir," dedi. , Üçüncü kere emredince yine:

"Ya Rabbi! Çok derin, uzak ve karanlık bir yerdir," dedi. Allahü Teâlâ Hazretleri, üçüncü kere yine:

"Ey ruh! Kerhen yani istemeyerek de olsa gir; kerhen de yani istemiyerek de çık. Bundan dolayı ruh bedenden ancak kerhen (istemeyerek) çıkar. Ruh, Âdem Aleyhisselâm'ın içine girdiğinde, Âdem Aleyhisselâm'ın başına, alınına, kulaklarına ve dillerine girmeye başladı. Sonra ruh, bütün cesedine sirayet etti. Hatta ruh ayaklarına indi. Ruh, çıkış yeri bulamadı. Burnuna geldi. Burnuna gelince aksırmaya başladı. Aksırdığı zaman, Rabbi ona:

"Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur," de, dedi. Âdem Aleyhisselâm, "Elhamdülillahi'-r-Rabbil'âlemîn" deyince, Allahü Teâlâ Hazretleri ona: Allah sana rahmet etsin dedi. Allahü Teâlâ Hazretleri: Ey Âdem seni bunun için yarattım," buyurdu. Ruh dizlerine kadar indiğinde, Âdem Aleyhisselâm, sıçrayarak, ayağa kalkmak istedi. Ayağa kalkamadı. Buna gücü yetmedi. Ruh ayaklarına ulaştı, ayağa kalktı. Allahü Teâlâ Hazretleri: "İnsan pek acelecidir."¹⁵³

' insan aceleci olarak yaratılmıştır."¹⁵⁴ Buyurdular. Böylece Âdem Aleyhisselâm, et, kan, kemik, sinir ve barsakları (iç organları olan) bir beşer haline geldi. Sonra Allahü Teâlâ Hazretleri ona, tırnaktan elbise giydirdi. Cesedi her gün, ziyadeleşmeye başladı. Hızla gelişti. Cesedinde dokuz kapı vardı. Başında iki kulak açıldı. Onlar ile işitmeye başladı. İki gözü açıldı. Gözler ile görmeye başladı. İki burun deliği açıldı. Burun delikleriyle her türlü koku ve nefes aldı. Bir ağız açıldı. Ağız içinde dili olup onunla konuşmaya başladı. Kendisine damak verildi. Damak ile her şeyin tadını buldu. İki kapıda cesedinde açıldı. Onlar ön ve arkasıdır. Bunlardan da yediklerinin ve içtiklerinin ağırlıkları çıkmaktadır.

Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın; aklını dimağına, iştahını böbreklerine, Gadabını kara ciğerine, şecaatini (cesaretini) kalbine, rağbetini (bir şeye yönelmesini) akciğerine, gülmesini dalağına, sevinç ve üzüntüsünü yüzüne koydu. Âdem Aleyhisselâm'ı, kemikle ıstır, yağ ile görür, et ile konuşur ve kan ile bilir hale getiren Allahü Teâlâ Hazretleri gerçekten noksan sıfatlardan münezzehtir. Adem Aleyhisselâm, tam tesviye edilince, her şeyi kendisine verilince ona kendi ruhundan üfledi.

"Sonra onu düzenli bir şekle sokup, içine kendi ruhundan üfledi."¹⁵⁵

Adem Aleyhisselâm'ın İlmî

Ve Âdem'e eşyanın hepsini öğretti. Yani Âdem Aleyhisselâm'a bütün eşyanın isimlerini ilham edip kalbine koydu. Kalbinde olan eşyanın isimlerini dili konuşmaya başladı ve yanındakilere onları söyledi. Allahü Teâlâ Hazretleri, her dilde eşyanın bütün isimlerini öğretti. Allahü Teâlâ Hazretleri, yarattığı bütün cinslerin

¹⁵¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/383-384.

¹⁵² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/384.

¹⁵³ El-İsrâ: 17/11

¹⁵⁴ El-Enbri: 21/37

¹⁵⁵ Es-Secde: 31/9

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/384-386.

(şeylerin) isimlerini Öğretti. Allahü Teâlâ Hazretleri Âdem Aleyhisselâm'a (her şeyi gösterdi. Ona atı gösterip): Bunun adı attır. (O'na deveyi gösterip:) Bu deve, buyurdu. Böylece bütün varlıkları gösterip bu şudur, adı budur, buyuruldu. (Sadece eşyanın isimlerini değil) o varlıkların hallerini, onların dinî ve dünyevî faydalarını öğretti. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'a meleklerin isimlerini, zürriyetinin hepsinin isimlerini (ta kıyamete kadar yeryüzüne gelecek olan bütün insanların kendi dillerindeki isimlerini), hayvanların isimlerini, nebatat ve câmidâtın isimlerini, her şeyi yapma sanatını, şehirlerin ve köylerin, kuşların ve ağaçların isimlerini, olacakların ve kıyamet gününe kadar yaratılacak olan şeylerin isimleri (bu gün bizim bildiğimiz ve bilmediğimiz bütün âlet ve edevatın isimlerini öğretti), yiyeceklerin ve içeceklerin isimlerini, cennetteki bütün nimetlerin isimlerini, her şeyin ismini hatta bütün çanak-çömlek ve çömlekciklerin isimlerini, kalkan, siper, kap kaçak ve hatta süt sağacak kabın bile adını öğretti.

Keşfü'l-Künûz'da buyuruldu: İlim ehlinin büyük bir çoğunluğu, isimlerin, Allahü Teâlâ Hazretlerinden bir tevfikeyet (başarı vermesi) ile Âdem Aleyhisselâm'a öğretildiğinde ittifak ettiklerinin manâsı: Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm için zarurî bir ilim yarattı; lafızların ve manâlarının bilinmesiyle. (Allahü Teâlâ, Âdem Aleyhisselâm'a şöyle buyurdu:) Bu lafızlar, şu manâların karşısına vazedilmiştir¹⁵⁶ (konulmuştur).

Haber'de (geldi): Allahü Teâlâ, Âdem Aleyhisselâm'ı yarattığında, onun içine harflerin sırlarını koydu. Bunu hiç bir melek'in içine koymamıştı. Harfler, Âdem Aleyhisselâm'ın diliyle değişik lisân yani lûgat halinde dışarıya çıktı. Allahü Teâlâ Hazretleri, harflere değişik suretler, şekiller (kelime ve cümleler) verdi, harflerden envâ-i çeşit şekillerde diller türedi.

Yine haber de geldiğine göre, Allahü Teâlâ Hazretleri Âdem Aleyhisselâm'ı yarattığında, ona yediyüzbin dil (lûgat) öğretti. Âdem Aleyhisselâm, kendisine yasak edilen ağaç'tan yediği zaman; Arabça hariç, diğer bütün diller kendisinden (soyulup) alındı. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ı peygamberlikle seçtiği zaman, o dilleri yine kendisine verdi. Böylece Âdem Aleyhisselâm, bütün dilleri konuşur oldu. Âdem Aleyhisselâm'ın mucizelerinden biri de, ta kıyamete kadar evladının konuştuğu bütün dilleri bilmesidir. Arabîden, Farisî, Rumca, Yunanca, İbrânice ve Zenci dili ve diğer bütün dilleri biliyordu.

Bazı müfessirler buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'a kazanç yollarından tam bin meslek öğretti. Sonra Âdem Aleyhisselâm'a şöyle buyurdu:

-"Ey Âdem! Evlâdına söyle: Eğer siz dünyayı istiyorsanız; onu bu sanat ve meslekler ile talep edin (isteyin ve elde etmeye çalışın). Dünyayı dine {alet ederek} veya şeriatın hükümlerinin karşılığında dünyayı elde etmeyin."

157

Peygamberlerin Meslekleri

Âdem Aleyhisselâm, çiftçi, yani zirâatçi idi. Nuh Aleyhisselâm, naccâr yani marangozdu.

İdrîs Aleyhisselâm, terzi idi.

Salih Aleyhisselâm, tüccar idi.

Dâvud Aleyhisselâm, demirci olup zırh örerti.

Süleyman Aleyhisselâm, sepet örüp satardı. Büyük bir saltanatına rağmen, beytül-mâl yani hazineden maaş almayıp, sepet yapıp satarak kendi elinin emeğiyle geçinirdi. Ondandır yer ve çocuklarına yedirirdi. Asla beytül-malden alıp yemezdi.

Mûsâ Aleyhisselâm, Şuayb Aleyhisselâm ve Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, çobandılar. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin geçimlerinin çoğu evinde yapmış olduğu dikişten idi. Hadis-i şerifte şöyle:

"Erkeklerden ebrâr yani iyilerin ameli (mesleği) dikiş işleri (terziklik), kadınlardan iyilerin işi de ip örmektir." Ravzatül-Ahbâr'da da böyledir.¹⁵⁸

Hiz. Adem'in Meleklerle Eşyanın İsimlerini Haber Vermesi

Âlimler, buyurdular: Ve Âdem'e isimleri öğretti, "âyet-i kerimesinde geçen, "İsimler" (kelimesi) (1/100) Külleha sözünün isitigrâk ve iktiranını gerektirir. Bu sebeple "Onların hepsi" kavli şerîf ise, şumûl (geneli) icâb eder. Âdem Aleyhisselâm'a mahlukâtın isimleri öğretildiği gibi Hak Teâlâ Hazretlerinin isimleri de öğretildi. Âdem Aleyhisselâm'a mahlu-kâtın isimleri öğretilmesiyle meleklerin ona secdesi sahih oldu. Âdem Aleyhisselâm mahlûkâtın isimlerini öğrendiği için melekler ona secde ettiler. Hak Teâlâ Hazretlerinin isimlerini öğrenen kişiye gerekli olan şey nedir? Ne düşünürsün? "sonra onları meleklerle arzetti". Yani o müsemmaları (isimlerin sahiblerini), burada, onlar" (cemi müzekker gaib) zamiriyle zikredilmesinin sebebi, müsemma'nın içinde akıl sahihlerinin bulunmasındandır, akıl sahipleri diğerlerine galib oldu. Bundandır maksat, bir şeyin başkası için izhâr

¹⁵⁶ 443 Lafızların manalara vazedilmesini anlatan ilme "İlm-i Vaz'iyye" denir. Vaz'iyye ilminde lafızları manalara göre vazedenin Allahü Teâlâ olduğu beyan edilmektedir. Daha geniş bilgi için bakınız: "Mecmûatül'l-Vaz'iyye" ve özellikle bakınız: "Tasviri) 1-vaz'î alâ metni numûzecü'l-vaz'î s. 3, Fatih Ders-i âmlarından Beyşehirli Ahmed

Sukrî Fîrîrî. mathaah-i amir. istanbul-1305;

¹⁵⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/386-387.

¹⁵⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/387-388.

edilip, ondan maksat olan bir başkasının halinin bilinmesidir. Hadis-i şerîfte, "(Allah) onları,, zürriyetler halinde onlara arzetti." Allah azze ve celle Hazretleri, bir örnek olmak üzere, meleklerle bütün varlıkların her çeşitlinin fertlerinden her birini onlara arzetti. Arzedilen o fertlerden geride kalanların halleri ve hükümleri kendiliğinden bilinir. Bu talim'den hikmet ve maksat Âdem Aleyhisselâm'ın şerefi ve onun seçilmesidir. Esrarın izhârı ve gizli ilimlerin, Allahü Teâlâ Hazretlerinin ilminin gay-binden, kullarından dilediğinin dili üzere izhâr etmektir. O (Allahü Teâlâ Hazretleri, bu nimeti) kendisinin seçtiği (saffiyullah) olan Âdem Aleyhisselâm'a talim edip, ikram etti. Onun, ilmi ve marifetiyle mülk'e ve başkasına muhtaç olmasın içindir. İşte, Allah'ın herşeyi kaplayan rahmetidir. "Ve rahmetim her şeyi kaplamış ve kuşatmıştır."¹⁵⁹

Olii "Dedi, buyurdu." Allahü Teâlâ azze ve celle Hazretleri, melekleri matem içinde taciz bırakmak içindir. Ta'ciz bırakma hitabı caizdir. Aciz bırakmak, bir şeyin getirilmesini emretmektir. Burada emredilen şey, muhataba onu getirmesini emretmek değil, muhatabın onu yapmadığını ve bu konuda aciz olduğunun zahir olmasıdır. Bu emir, yapılması muhal olan bir şey olsa da; ressamların yapmış oldukları suretlere, kıyamet gününde diriltmekle emir olunmaları gibi. Suret yapanlara yapmış oldukları suretleri diriltmeyle emir olunmaları, bundan aciz olduklarının anlaşılması ve pişmanlıklarının artması içindir. Bu son pişmanlık fayda vermeyecektir.

"Bana haber verin," yani bana haber verin, bildirin, "Şunların isimlerini", mevcudatı, şunları isimleriyle at "Eğer siz sadık iseniz,"

Kendi düşüncenize" göre siz, hilâfete daha layık (ve müstehak) olduğuna ve bu şekilde konuştuğunuzda sâdık iseniz. Denir ki bu âyet-i kerime, "tevhid ilmi"nden sonra evlâ olan (insana yarışan en güzel şey) lügat ilmini öğrenmektir. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın fazilet ve üstünlüğünü meleklerle, lügat ilmi sebebiyle gösterdi.

Yani bu âyet-i kerime, bir şeyi iddia edenden delil istenir. Çünkü melekler, Âdem Aleyhisselâm'dan üstün olduklarını söylediler, onlardan delil istendi. Melekler, gaybi araştırdılar.

onların kapılan ayânen çalındı. Yani melekler, Allahü Teâlâ Hazretlerinin kendilerine gösterdiği eşyâ'yı bilmedikleri halde, nasıl oluyor da kendilerince görünmeyen fesad hakkında konuşabiliyorlar? Ey iddialarda bulunanlar, nerede manâlar? Ey marifet ehli! Nerede muhabbet? Ey muhabbet ehli! Nerede taat ve itaat?

Ebû Bekir Vasitî¹⁶⁰ Kulun onu tanıyıp sevmemesi muhaldan-dır. Bir kişinin Allahü Teâlâ Hazretlerini sevip onu zikretmemesi, muhaldir. Bir kişinin zikredip, zikrin tadını kendisinde bulmaması yine muhâl'dandır. Zikrin halâvetini (tadını) bulan kişinin, başka bir şeyle meşgul olması muhâl'dır.

"Dediler," İstinaf cümlesi olup, cevap makamına kaimdir. Sanki' şöyle denilmektedir: Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklerle, eşyâyı gösterip haydi bunların isimlerini bana haber verin dediği zaman, melekler ne dediler? Mükellefiyetlerinden çıktılar mı? Ne yaptılar? Melekler bu durumda ne dediler? Denildi ki melekler şöyle dediler: İÜIKİL "Seni tenzih ederiz"

Yani senin mukaddes şanına layık olmayan şeylerden seni tenzih ve teşbih ederiz, demektir. İşlerinin hikmet ve maslahattan hali (yoksun) olması başta olmak üzere sana yakışmayan bütün işlerden seni tenzih ederim demektir. O (yani İÜIKİL- "Seni tenzih ederiz") kelimesi tevbelerden önce söylenen bir kelimedir. Mûsâ Aleyhisselâm şöyle demişti: "Sen sübhansın", "tevbe ettim, sana döndüm."¹⁶¹

Yunus Aleyhisselâm (balığın karnında iken) şöyle demişti: Senden başka ilâh yoktur, sen münezzehsin. Şüphesiz ben hafozlık edenlerden oldum"¹⁶²

"Seni tenzih ederiz" kelimesi, masdann yerine vaki olan bir isimdir. Ancak izafet ile kullanılır. Eğer izafet soyulup müfred isim olursa o zaman da teşbih için alem isim olur. kelimesi, sonundaki elif ve nun'dan dolayı gayri munsariftir. (Çünkü kendisinde iki illet bulunmaktadır).

"Bizim, senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur."

Meleklerin mükellef oldukları şeyden (eşyanın isimlerini söylemekten) aciz olduklarının itirafıdır. Onlara sorulan sorunun tefsir ve açıklamak istemek için olup, itiraz için olmasını belirtmektir. Zîrâ: "Bizim, senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur" âyet-i kerimenin manası, "bizim ilmi kabiliyetimiz ancak bulunmuş olduğumuz âleme münâsib şeyleri bilmektir. Bu âlemin dışındaki şeyleri bilmeye gücümüz yoktur. Onlar bizim istidamız dairesinin dışındadırlar. Eğer bu eşyanın isimlerini bilmeye bizim gücümüz ve istidatımız yeterli olsaydı, elbette sen o eşyanın bilgilerini öğretir ve içimize koyardın," demektir, ü- masdariyet içindir, yani biz ancak senin bize öğrettiğin ilmi biliriz demektir. Mahallen merfu'dur.

Çünkü"ilim yoktur" kelimesinin masdannndan bedeldir. Senin:

"Allah'dan başka ilah yoktur" sözünde olduğu gibi.

"Şüphesiz sen, sen" "sen" zamirinin i'rab'dan mahalli yoktur.

"Alîm" Kendisine bir şey gizli olmayan, herşeyi hakkıyla bilen.

¹⁵⁹ El-A'raf 7/156

¹⁶⁰ Ebû Bekir Vasitî Hazretleri, evliyanın büyüklerindendir. Asıl adı Muhammed bin Mûsâ olup ibni Ferganî olarak bilinir. Doğum tarahi kesin olarak bilinmiyor. Cüneydi Bağdadî hazretleri ve Süfyânî Sevrî hazretleri gibi büyük âlim ve evyâ'dan ders aldı. Zahiri ve batîni ilimlerde iyi yetişen Vasitî hazretleri, 932 (H. 320) tarihinde Merv'de vefat etti.

¹⁶¹ EITVrâf: 7/143

¹⁶² El-Enbiya: 21/87

Bu, (Alim kelimesi), "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim," kavli şerifinin onlar hakkında gerçekleştiğine işarettir. "Hakîm," İşlerini muhkem yapan, hikmet sahibi. Herşeyi kendisinde bulunan bir yüksek bir hikmete binâen yapan demektir.¹⁶³

Bilmiyorum Diyebilmek

Bu âyet-i kerime, kula noksanlarından, Allahü Teâlâ Hazretlerinin ihsan ve fazlû kereminden asla gafil olmaması gerektiğine işaret etmektedir. Ve insanın bilmediği konularda "bilmiyorum" demesini ve bildiği konularda da bilgiyi asla

gizlememesinin gerekli olduğundan asla çekinmemelidir, hükmünü ifâde etmektedir.

Dediler ki, "Ben bilmiyorum" (demek) ilmin yarısıdır.

Kâdî Ebû Yusuf Hazretlerine¹⁶⁴ bir mesele soruldu. İmam Ebû Yusuf:

-"Bilmiyorum," dedi. Kendisine:

-"Sen her gün beytül-mal'dan (hazineden) şu kadar mal alıp geçiniyorsun (maaş alıyorsun). Ondan sonra da bilmiyorum, diyorsun," dediler. İmam Hazretleri:

-"Ben ilmim kadar hazineden maaş alıyorum. Eğer cehaletim kadar alsaydım dünya malı buna yetmezdi," buyurdular.¹⁶⁵

Hikâye

Hikâye olunur ki, âlimin biri mimberin üzerindeyken ona bir mesele soruldu. Alim:

-"Bilmiyorum," dedi. Ona:

-"Mimber, cahillerin yeri değildir," denildi. Alim:

-"Ben ilmim kadancaya yükseldim, eğer cehaletim kadarınca yükselsedim, başım göklere değirdi," buyurdu.

"Dedi", Allah buyurdu. Bu da istinaftır.

"Ey Adem bunlara haber ver," Yani onlara bildir.

"Onların isimleriyle" Meleklerin kendisini bilmekten aciz ofdukları, kusurlarını itiraf edip, isimlerini bilme mertebesine ulaşamadıkları şeylerin isimlerini meleklerle haber ver.

Bu emir üzerine Âdem onlara isimleriyle onları haber verdiğinde," Rivayet olunur ki, Âdem Aleyhisselâm, bir mimberin üzerine çıktı. Ve ona meleklerle eşyanın isimleri vermesi emir olundu. Âdem Aleyhisselâm, eşyanın isimlerini meleklerle haber verirken, melekler onun önünde oturmuşlardı. Âdem Aleyhisselâm herşeyin fayda ve menfaatini zikretti.

Hanefî mezhebinin müçtehidlerindendir. Yıllarca Kadılık yaptı. 798 (H. 182) yılında Bağdatta vefat etti.

Allah buyurdu.

"Ben size, ben göklerin ve yerin gaybılarını bilirim, dememiş miydim?"

İstifham (soru) ıkrar içindir. Yani, ben yerde ve gökte gayb olan varılmasına yol ve bilinmesine delil olmayan her şeyi bilirim.

"Ben sizin açıkladığınızı bilirim,"Yani sizin,

"Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacağsın? Oysa biz seni överek teşbih ediyor ve seni takdis ediyoruz" sözünüzde izhâr ettiğinizi bilirim.

"Ve içinizde gizlediğiniz şeyleri de bilirim"

Ve sizin Allah, bizden daha şerefli, üstün ve kendisine bizden daha sevimli bir varlık yaratmaz, temenninizi de bilir. Buda.

"Ben sizin bilmediklerinizi bilirim," kalvi şerifinin delâlet ettiği'manâdır. Lâkin Allahü Teâlâ Hazretleri, bunu geniş bir şekilde yayarak getirdi. Üzerine delil gibi olsun diye. Muhakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklerin bilmediği (onlarca gizi olan) göklerin ve yerin işlerini, onlara zahir olan onların zahirî ve batınî hallerini bilmekte ve onların bilmediğini bilmektedir.

Burada meleklerin suâl ile evlâ olanı terketmeleriyle azarlanmaları vardır. O da onların gözetleme yerinde durup, hadisenin kendilerine açıklanmasıydı. Bu âyet-i kerime, insanın şerefine, ilmin meziyyetine ve ilmin ibâdetten daha faziletli olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü melekler, Âdem Aleyhisselâm (ve zürriyetinden) daha çok ibâdet etmektedirler. Bununla beraber halifelik için seçilmediler, (halifelik onlara verilmedi. Yine bu ayeti kerime) hilâfette ilmin şart olduğuna delâlet etmektedir. Belki ilim hilâfette umde (asıl maksat ve halifeligi ayakta tutan direk)dir. Adem Aleyhisselâm, bu meleklerden üstündür. Çünkü Âdem Aleyhisselâm, onlardan daha alimdir. En çok bilen daha faziletlidir. (En faziletli en çok bilendir). Şu âyeti kerimeden dolayı:

¹⁶³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/388-391.

¹⁶⁴ Ebû Yusuf Hazretleri, İmamı Azam Hazretlerinin talebelerinin en başta gelenlerindendir. Asıl adı Yakub bin İbrahim'dir. Sahabe-i kiram'dan Sa'd bin Hâtem (r.a.) hazretlerinin soyundan gelmektedir- Ebû Yusuf künyesidir. 731 (H. 113) yılında Küfe'de doğdu. İmamı Azam Hazretlerinden okudu

¹⁶⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/391-392.

De ki: 'Hiç bilirlerle bilmezler müsavi olur mu?' Ancak temiz akıllı olanlar anlar!¹⁶⁶

İlim meclisi

İlim, en şerefli cevherdir. (Cevheri bakımından şerefli). Lâkin ilimle beraber elbette ibâdetin de olması lâzımdır. İlim ağaç menzilesinde (mertebesinde) ibâdet ise onun meyvesi menzilesindedir. Şeref ağacıdır. Çünkü ağaç asıldır. Lâkin ağaçtan faydalanmak meyveleri sebebiyle olmaktadır. Ebû Zer (r.a.) Hazretlerinin hadîs-inde şöyle buyrulmuştur:

"İlim meclisinde bulunmak, bin rek'at (nafile) namaz'dan daha faziletlidir. Bin hastayı ziyaret etmekten bin cenazeye katılmaktan daha faziletlidir. Denildi ki:

-"Ya Rasûlellah" ilim meclisinde bulunmak Kur'ân-ı Kerim okumaktan da faziletli mi?" Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Kur'ân-ı Kerim ancak ilim ile fayda verir," buyurdular.¹⁶⁷

Mesnevi de buyruldu:

Süleyman Aleyhisselâm'ın mülkünün mührü ilimdi.

Bütün âlem onunla şekil ve cân buldu.¹⁶⁸

İlmin Fazileti Ve İlim Öğrenmek

Hadis-i serîfte sövle buyruldu:

"Babanın yüzüne bakmak ibâdetdir. Kâbe-i mukerremeye bakmak ibâdetdir. Mushaf a (Kur'an-i kerime) bakmak ibâdetdir. Âlim'in yüzüne bakmak ibâdetdir. Kim bir âlimi ziyaret ederse, sanki beni ziyaret etmiş gibi olur. Kim bir âlim ile musâfaha ederse, sanki benimle musâfaha etmiş gibidir. Kim bir âlimin yanında oturursa benimle oturmuş gibidir. Dünyada benim yanımda oturan kimseyi kıyamet gününde Allahü Teâlâ Hazretleri, onu yine yanımda oturturur."¹⁶⁹

İlim Talebeleri Cehennemden Azad Olmuşlardır

Hadis-i şerîfelerinde Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

"Kim Allahü Teâlâ Hazretlerinin Cehennemden azâd ettiklerine bakmak istiyorsa ilim talebelerine baksın. Muhammed (s.a.v.) nefsi kudret elinde olana and olsun ki, hiçbir talebe yok ki değişir yani âlimlerin kapısına gider ve gelirse muhakkak Allahü Teâlâ onun her adımına bir senelik ibâdet (sevabını) verir. Her adımına cennette bir şehir yaratır. O yeryüzünde yürür, üzerinde yürüdüğü toprak onun için istiğfarda bulunur. Akşama ve sabaha da günahları bağışlanmış olarak girer. (Günahları affolunur)."¹⁷⁰

Te'vîlât-I Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

Tevîlâtı Necmiyyede buyruldu.

"Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti,"

İsimler üç kısım üzeredir.

Birinci kısım, bunlardan bir kısım, ruhanîlerin, melekûtîlerin isimleridir. Bu, meleklerin makamı ve mertebesidir. Melekler bu isimlerin bazısına sahihtirler. Yine bu ilmin bazısına istidatları da vardır. Çünkü onlara ilimleri olmayan şeyler haber verilmiştir. Ruhanîlerin ve melekûtîlerinde cismânîler gibi bize şehâdetleri vardır. (İ/102)

ikinci kısım: Onlardan bir kısım, cismânîlerin isimleridir. Bu meleklerin mertebesinin altında bir mertebedir. Onların haber vermeleri mümkündür. Çünkü meleklerle göre cismânî şeyler, bize nisbetle hayvanlar gibidir. Çünkü hayvanların mertebesi insanların mertebesinin altındadır. İnsan, hayvanların hallerinden haber verebilir.

Üçüncü kısım, ilahiyattır. Bu mertebe meleklerin mertebelerinin üstündedir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdıkları gibi.

"Kendilerine hakîm olan Rabblerinden korkarlar ve emrolundukları her şeyi yaparlar."¹⁷¹

İnsana ondan haber vermek mümkün değildir. Melekler içinde kendilerini aşan şeyden haber vermek mümkün değildir. Allah'ın kendilerine öğrettiğinin üstünde olanları haber veremezler. Çünkü o gaybtır. Meleklerle gayb âlemine yükselmek yoktur. O cebârut âlemidir. Melekler ise melekût âlemindeyler. Meleklerin bilinen bir makamı vardır. Onu aşamazlar.

Sidre-i muntahâ'da Cebrail Aleyhisselâm'ın Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine: "Bir parmak ucu kadar yaklaşısam,

¹⁶⁶ Ez-Zümer: 39/9

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/392-394.

¹⁶⁷ İbni Cevzî, Mevzuat: fhyâ-u ulumiddin c. 1, s. 9; Daru i-marife, Beyrut

¹⁶⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/394.

¹⁶⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/394-395.

¹⁷⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/395.

¹⁷¹ En-Nahl: 16/50

yanarım" demesi gibi. Âdem Aleyhisselâm, isimleri bilmekle tahsis edildi. Çünkü Âdem Aleyhisselâm, âlemin hulâsasıdır (Özetidir.) Âdem Aleyhisselâm'ın ruhu âlem ağacının tohumuydu. Onun şahsı âlem ağacının meyvesiydi. Bundan dolayı onun şahsı (âlemin) içindeki her şey yaratıldıktan sonra yaratıldı. Meyve, ağacın tamamen yaratılmasından sonra yaratıldığı gibi. Meyve, ağacın bütün dallarında (parçalarında) olduğu ve hatta ağacın en yüksekliklerinde görüldüğü gibi; böylece Âdem Aleyhisselâm da mevcudat ağacının dalları üzerinde tabir edilip o ağacın alt ve üstünde bulunur. O mevcudat ağacının bütün parçalarında (dallarında) onun için bir menfaat, zarar, maslahat ve mefset vardır. Mevcudat ağacında var olan her şey "isim" ile isimlendirildi. Bu menfaat ve mazarratı (zararlı şeyleri) Allahü Teâlâ Hazretlerinin kendisine öğrettiği ilim ile kavramaktadır. Bunlar, Allahü Teâlâ Hazretlerinin Âdem Aleyhisselâm'dan bilip, meleklerin bilmediği şeylerin cümlesindendir. Âdem Aleyhisselâm'ın halinin kemâlini beyan etmektedir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin isimleri, onun menfaati ve mazarratı üzerine geldi; başkaların isimlerinden fazla olarak. Bu, Âdem Aleyhisselâm'ın mahluk, Allahü Teâlâ'nın Halik (yaratıcı), Âdem Aleyhisselâm, nızıklanan, Allahü Teâlâ'nın rezzâk (rızik veren), Âdem Aleyhis-selâm, âbid, Allahü Teâlâ Hazretleri ma'bud (ibâdet olunan), Âdem Aleyhisselâm (ve zürriyeti) ayıp sahibi (ayıp işleyenler olunca) Allahü Teâlâ Hazretleri settâr (hataları ve ayıpları örten), Âdem Aleyhisselâm, zelle (ve evladları günahkâr olunca) Allahü Teâlâ Hazretleri, gaffâr (günahları bağışlayıcı), Âdem Aleyhis-selâm, tevbe edici olunca, Allahü Teâlâ Hazretleri, tevâb (tevbe-leri kabul edici), İnsanlar, faydalı olunca Allahü Teâlâ Hazretleri ona fayda ve menfaati yarattı, İnsanlar, başkalarına zarar verici olunca Allahü Teâlâ Hazretleri de ona zarar veren oldu, insanlar, zâlim olunca Allahü Teâlâ Hazretleri adaletiyle tecelli etti, insan mazlum olunca Allahü Teâlâ Hazretleri müntekim (mazlumun hakkını zâlimden alan) oldu ve diğer bütün halleri buna kıyas et. Hamîd Aytâç'dan celi divani hatla yazılmış bir Ayet-i Kerime¹⁷²

Meleklerin Hz. Ademe Secde Etmeleri

Meali Şerifi:

Ve o vakit melâikeye,

-"Âdem için secde edin!" dedik. Derhal secde ettiler... Ancak iblis dayattı, kibrine yediremedi. Zâten, kâfirlerden idi...³⁴

Ve dedik ki;

"Yâ Ademî Sen ve zevcen, cenneti mesken edin. ikiniz de, ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin. Fakat, şu ağaca yaklaş-mayın ki, haddi aşan zâlimlerden olmayasınız!"³⁵

Bunun üzerine. Şeytan onları oradan kaydirdi... ikisini de, bulundukları nâz ü na'im'den (cennet nimetlerinden) çıkardı. Biz de,

-"Haydi" dedik; "bâzınız bâzınıza düşman olarak inin! Ve size yerde, bir zamana kadar bir karar ve nasip alma var..."³⁶

Derken, Âdem Rabbinden birtakım kelimeler telakki etti, yalvardı. O da tevbesini kabul buyurup, ona yine baktı. Filhakika, O'dur ancak, öyle Tevvab, öyle Rahîm...³⁷

Dedik:

-"İnin oradan hepiniz! Sonra, benden size ne zaman bir hidâyetçi gelir de, kim o hidâyetçimin izince giderse, onlara bir korku yoktur ve mahzun olacaklar onlar değildir. 38 Küfre saptananlar ve âyetlerimize yalan diyenler ise, işte bunlar, ateş arkadaşlarıdır; onlar, onda muhalled kalacaklardır."³⁹¹⁷³

Tefsiri:

"Ve biz meleklerle dediğimiz zaman."

Yani Ey Muhammedi (s.a.v.) söylediğimiz zamanı hatırla. ikîScJJ "Meleklerle," Yani hepsine Allahü Teâlâ Hazretlerinin şu âyetinden dolayı: "Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler."¹⁷⁴

"Adem için secde edin,"

Yani ona saygı ve hürmet edin. "Sucûd", aslında sükûnetle beraber tezellül demektir. Şer'-i şerifte ise, ibâdet kasdıyla yüzü yere koymaktır.

Emredilen şey, ya şeriat manâsına olur. Kendisine secde edilen hakikî manâda Allahü Teâlâ Hazretleridir. Âdem Aleyhis-selâm şân ve şerefinden dolayı meleklerin secdelerinin kıblegâhı kılındı.

(Emredilen şey) ya da lügat manasında olur. Bu da Âdem Aleyhisselâm'a karşı mütevâzi olmaktır. Ona tahiyyet (selâm ve saygılar sunmak) ve ona tazimde bulunmaktır. Yusuf Aleyhisse-lâm'ın kardeşlerinin kendisine secde etmeleri gibi. Geçmiş ümmetlerde tahiyyat (yani, selam ve saygı secdesi) caizdi.¹⁷⁵

¹⁷² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/395-397.

¹⁷³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/398-399.

¹⁷⁴ El-Hicr: 15/30

¹⁷⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/399.

İslâm'da İnsana Secde Etmek Yoktur

Selmân-ı Fârisî Hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine secde etmek istediği zaman, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin:

-"Mahlûk'a Allah'dan başkasına secde etmesi yakışmaz. Eğer ben bir kişinin bir kişiye secde etmesini emretseydim; elbette kadının kocasına secde etmesini emrederdim,¹⁷⁶ buyurmalarıyla mahlûka secde etmenin hükmü nesh oldu (yürürlükten kalkı, haram oldu.) Bu ümmetin iyi dilek ve saygı belirtme hareketi selâm'dır. Lâkin selâm verirken eğilmek mekruhtur. Çünkü selam verirken eğilmek, Yahudilerin işlerine benzemektedir. Dürer¹⁷⁷ de olduğu gibi.

Bu güzel söz, (yani meleklerle Âdem Aleyhisselâma secde etme emri) Âdem Aleyhisselâm'ın meleklerle eşyanın isimlerini haber vermesinden sonraydı.

Denildi ki, Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ı yarattığında, meleklerle kendilerinin mi daha bilgili yoksa Âdem Aleyhisselâm mı meselesi müşkil geldi (çözemediler). Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklerle eşyanın isimlerini sordu, melekler bilemediler. Âdem Aleyhisselâm'a sordu. O bildi. Âdem Aleyhisselâm, eşyanın isimlerini bilince melekler, onun kendilerinden daha âlim olduğunu kabul ettiler. Meleklerle, kendilerinin mi daha faziletli yoksa Âdem Aleyhisselâm'ın mı daha üstün olduğu konusu müşkil geldi (anlayıp çözemediler). Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklerle Âdem Aleyhisselâm'a secde etmelerini emredince melekler, Âdem Aleyhisselâm'm kendilerinden daha faziletli oldu-ğunu anladılar.

Allahü Teâlâ Hazretlerinin lütfü ve keremindendir ki, meleklerle babamız Âdem Aleyhisselâm'a secde etmesini emretti; bize de kendisinden başkasına secde etmeyi yasakladı.

"Güneşe ve aya secde etmeyin. Onları yaratan Allah'a secde edin."¹⁷⁸ Mukarrabîn melekler, Âdem Aleyhisselâm'a secde etmeye emrolundular. Biz de Allahü Teâlâ Hazretlerine hizmet ve secde ile emrolunduk.¹⁷⁹

Te'vîlât-I Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

Te'vîlât-ı Necmiyyede buyuruldu.

Ve o zaman meleklerle: "Âdem için secde edin!" dediğimizde," ayeti kerimesinde geçen, "Secde edin," kelimesinin üç manası vardır.

Birincisi: Siz Allahü Teâlâ Hazretlerine melekî bir tabiat ve ruhani bir meleke ile secde ediyorsunuz. Tabiatınızın hilâfına Âdem Aleyhisselâm'a secde edin. Belki ibâdet edin, emre uyarak incelin alçalın ve ilâhî hükme yapışarak ona secde edin.

İkincisi: Âdem Aleyhisselâm'a mahsus fazîletine saygı duyarak ve onun hilâfet şanına tazimen Ademe secde edin. Bu Allahü Teâlâ Hazretlerinin Âdem Aleyhisselâm'da tecelli etmesinden dolayıdır. Kim Âdem Aleyhisselâm'a secde ederse gerçek manâda Allahü Teâlâ Hazretlerine secde etmiştir. Allahü Teâlâ Hazretleri Habîbî Aleyhisselâm, hakkında buyurdıkları gibi. (1/103)

"Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler."¹⁸⁰

Üçüncüsü: Ademe secde edin," yani Adem için secde edin demektir. Çünkü meleklerin, taatleri ve ibâdetleri, sevabı mücib olmayıp derecelerini yükseltmemektedir. Meleklerin ibâdetlerinin faydası iki manâ'dan insana dönmektedir.

Birincisi: İnsanlar, taatta meleklerle uymakta ve onların edebleriyle edeblenmekte, emirlere uymakta ve nehiylerden kaçmakta insanlar, kendilerine melekleri numûne-i imtisal (örnek) edinerek, gurur ve kibirden kaçınmaktadır. Kendisine lanet ve rahmetten kovulma bitişmesin diye, şeytana lanet ve rahmetten mahrumiyet ile cezalandırıldığı gibi. İnsanlar, meleklerle tâbi olmakla övülen ve saygıdeğer bir varlık olmaktadır. Melekler, Allah'ın emirlerine sarılmakta asla geri kalmadıkları gibi...

"(Melekler,) Allah'ın emirlerine asi olmazlar ve emredildikleri şeyi yaparlar."¹⁸¹

İkincisi: Allahü Teâlâ Hazretlerinin rahmet ve fazlû kereminin kemâli insanlar ile beraberdir. Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklerin, taat, teşbih, hamdlerindeki bütün himmet ve gayretlerini insanların mağfiretini isteme istidâtı üzerine yoğunlaştırdı. Allahü Teâlânın buyurduğu gibi:

Melekler Rablerini hamd ile teşbih ediyorlar ve yeryüzünde bulunan kimseler için mağfiret diliyorlar.¹⁸² İşte bundan dolayı melekler, insanlar için secdeyle emir olundular. Onlara istiğfarda bulunmaları için secdeyle emir olundular.

¹⁷⁶ Dürer, Molla Hüsrev Hazretlerinin yazmış olduğu bir fıkıh kitabıdır. 0 günden (Fatihin devrinden) bu yana ders kitabı olarak okunmaktadır.

¹⁷⁷ EI-Fu8SİÜt: 41/37

¹⁷⁸ Bu hadîs-i şerif, Tirmizi ve Ebû Davud'a geçmektedir: Mevzuat hadis no: 1079 ve 1B28; Tirmizi de şu kadarı geçmektedir: Eğer ben bir kişinin bir kişiye secde etmesini emretseydim; elbette kadının kocasına secde etmesini emrederdim." Bakanız: Tirmizi, Kitâbü'l-Rıda,

¹⁷⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/399-401.

¹⁸⁰ El-Fetih: 48/10

¹⁸¹ Et-Tahrim: 66/6

¹⁸² Eş-Şurâ: 42/5

"(Hemen) secde ettiler," Yani melekler, hemen secde ettiler, çünkü melekler, nurdan yaratılmışlardır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdıkları gibi: "Melekler, nurdan yaratıldılar." Boyun eğmek ve taat etmek ise nurun şanıdır. Âdem Aleyhisselâm'a ilk secde eden melek Cebrail Aleyhisselâm olduğundan Allahü Teâlâ Hazretleri ona peygamberlere vahiy indirmesini ve özellikle Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine vahiy indirme vazifesini vermekle ona ikramda bulundu. Sonra Mikâil, sonra İsrâfil, sonra Azrail ve daha sonra diğer melekler secde ettiler. Denildi ki, ilk secde eden İsrâfil Aleyhisselâmdı. Başını secdeden kaldırdığı zaman, kendisine bir ikram olarak, bütün Kur'ân-ı kerimi alında yazılı buldu. Secde emrine uymada bütün melekleri geçtiği için.

"(Hemen) secde ettiler,"

Buradaki harfi, meleklerin Allah'ın emrine uymada süratli davrandıklarını ve bu konuda asla tereddüt edip tenbellik göstermediklerini ifade etmek içindir.

İblis hariç,"

Yani İblis secde etmedi. Çünkü o ateşten yaratılmıştı. Kibirlenmek, yücelik ve büyüklük taslamak ateşin şanıdır. Alimler, bu istisnâ'dan iki görüş belirtmişlerdir.

Birincisi: hariç," cümlesi istisnâ-i muttasıldır.¹⁸³ Çünkü İblis, binlerce meleğin arasında bulunan sadece cin, kabilesine mensub bir cin idi. İblis meleklerin arasında bir cin olduğu için, melekler ona galib olmuşlardı. Meleklerin sıfatıyla muttasıl olmuştu. "(Hemen) secde ettiler," kavli şerifiyle melekler ona galebe çalmışlardı. Sonra İblis onlardan birinin istisna edildiği gibi istisna edildi. Bundan dolayı müfessirlerin çoğu İblis'in meleklerden olduğuna kaildirler. Çünkü meleklerle secde hitabı geldiğinde şeytan meleklerle beraberdi. Bağavî bu görüşün daha sahih olduğunu söyledi.¹⁸⁴

Meleklerden İsyanın Tasavvuru

Teysir'de buyuruldu: Melekler, için

"(Melekler,) Allah'ın kendilerine emrettiklerine karşı asi olmazlar ve emredildikleri şeyi yaparlar"¹⁸⁵ Ve Rabbinin katında olanlar, Allah'a kulluk etmekten asla kibirlenmezler, O'nu tenzih eder, şanını ulularlar ve yalnızca O'na secde ederler.¹⁸⁶ Buyurulması, meleklerden isyanın tasavvuruna delildir. Eğer meleklerden isyanın tavassur edilmesi mümkün olmasaydı, melekler, "isyan etmezler" ve "kibirlenmezler" şeklinde övülmezlerdi. Lâkin meleklerin taati tabiatleri gereğidir; isyanları ise çok zordur. Beşerin (insanların) ise, taati zor, hevâ (ve hevese) tâbi olmak ise, insanlarda tabiatleri gereğidir. Meleklerden isyanın tasavvur edilmesi inkâr edilemez. Gerçekten Hârut ve Mârûta zikredilenler zikredildi.

Mesnevî'de buyuruldu:

İmtihanda onlar, altüst oldularsa da sarhoş olan (birbirlerinin sırlarını saklayan) bundan daha basiretsizdi."

İkinci söz: Melekler hemen secde ettiler. Yalnız İblis dayattı secde etmedi," ayeti kerimesi, istisnâ-i mü-nkati'dir. Çünkü İblis meleklerin cinsinden değildir. Belki cinlerdendir. İblis'in cinlerden olduğuna (Kur'an-ı kerim'in ayetleri) vardır.

"Yine o vakti hatırla ki biz, 'meleklerle: "Âdem'e secde edin!" demiştik. İblis hariç olmak üzere onlar hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi. Rabbinin emrinden dışarı çıktı.¹⁸⁷ (Doğrusu budur. İblis meleklerden değildi. Şeytan cinlerdendi.)

Hâfız'dan (rivayet edileli):

Cin ve melekler bir cinstir.

Onlardan temiz olan melektir.

Kötü olan ise o şeytandır.

Melekle, şeytanın arasında olan ise cindir.¹⁸⁸

İblis Secde Etmedi Kibirlendi

"İblis kaçındı, imtina etti," Yani İblis secde emrinden İmtina etti. kendi iradesiyle bir şeyden kaçınmaktır. "kibirlendi"

Yani büyüklük tasladı ve kibrini izhâr etti. Âdem Aleyhis-selâm'a secde etmeyi, ona tazim etmeyi ve Âdem Aleyhisselâm'ı selam ve saygıyla karşılamayı Rabbinin ibâdetine bir vesile edinmediniz Kişinin nefsinin başkalarından daha büyük görmesidir. ise bunu büyük bir pişkinlikle istemektir. Yani kendisini bâtil ile süslemek suretiyle aslında kendisinde olmayan bir şeyle üstünlük taslamaktır. Âyet-i kerimede "Kaçınmayı", "Kibir

¹⁸³ İstisna, bir hükmi mâ kablinde (bir öncekiden) ayırmaktır. Ayırılana müstesna, mâkabline (bir öncekine) müstesna minh (kendisinden istisna yapılan) denir.

¹⁸⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/401-403.

Müstesna, müstesna minh'in cinsinden olursa ona "İstisnâ-i muttâil" denir. Eğer müstesna müstesna minh'in cinsinden değilse ona İstisnâ-i munfasıl" veya "İstisnâ-i munkatr denir.

¹⁸⁵ Et-Tahrim: 66/6

¹⁸⁶ El-A'râf: 7/206

¹⁸⁷ El-Kehf: 18/50

¹⁸⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/403-404.

taslama"dan önce zikretmesi, kaçınmak, kibirlenmesinin sebebi, onun zahîrî olması ve eserinin açıklığa kavuşmasıdır.¹⁸⁹

Mesnevî'de Buyuruldu:

Bu, (büyüklük taslama işi) donmuş buzun güneşten gâfil olması gibi manâ'dan habersiz olmaktır. Buz, güneşi görünce, kalmaz. Yumuşayıp, ısınır akar gider.

(Âlimler) buyurdular: Melekler, secde ettiklerinde, İblis İmtina etti. Âdem Aleyhisselâm'a yönelmedi ve hatta sırtını ona çevirdi. Bu şekilde secde eden meleklerle doğru dikilip kaldı, (1/104)

Melekler secde halinde tam yüz sene kaldılar. (Başka bir rivayette) melekler, secde halinde beşyüz sene kaldı, denildi. Melekler secdeden başlarını kaldırdılar. Şeytan hâlâ orada ayakta idi, onlara tariz etmekte ve secde etmekten imtina etmekten pişman da değildi. Melekler, şeytanı orada durup, kendileriyle beraber secde etmediğini görünce, Allahü Teâlâ Hazretlerinin rızası için ikinci kez secdeye kapandılar. Melekler bu şekilde iki secde yapmış oldular. Secde'nin biri Âdem Aleyhis-' selâm içindi: diğeri Allahü Teâlâ Hazretleri için. Şeytan, meleklerin yapmakta olduğu secdeleri gördü, onların yaptığı gibi yapmadı. İşte bu, şeytanın secde etmekten kaçınmasıdır. Şeytan Âdem Aleyhisselâm'a secde etmekten kaçınıp secde etmediğinden dolayı Allahü Teâlâ Hazretlerinin onun, sıfatını, halini, suretini, şeklini ve nimetini değiştirdi. Böylece şeytan bütün çirkinlerden daha çirkin oldu. Allahü Teâlâ buyurdular:

"Her halde Allah bir kavme verdiğini onlar nefislerindeki bozmadıkça- bozmaz..¹⁹⁰ Bazıları, şeytan secde etmemekle; şeytanın cesedi, domuzların şekline, yüzü de maymun yüzüne dönüştü. Şeytanın nesli ve zürriyeti vardır. Neshedilenin nesli olmuyorsa daf lâkin istediğinde, bir bakışla bakar ve onun bakmasıyla nesli olur.¹⁹¹

Şeytan Neden Secde'den Kaçındı?

Rivayet olunduğuna göre, Hak Teâlâ Hazretleri tarafından, Şeytana:

-"Âdem Aleyhisselâm'ın kabrine secde et, senin tevbeni kabul edeyim, günahlarını bağışlayayım," denildi.

Şeytan:

-"Ben Adem'in kalıbına, cesed ve bedenine secde etmedim: nasıl olur da onun mezar ve ölüsüne secde edeyim," dedi.

Yine haber'de geldiğine göre, Allahü Teâlâ Hazretleri, şeytanı her yüz bin senede bir ateşten çıkarır. Âdem Aleyhisselâm'ı da cennetten çıkarır ve ona secde etmesini emreder. Şeytan yine secde etmekten kaçınır. Âdem Aleyhisselâm'a secde etmeyen şeytanı yine ateşe döndürür.

"Ve şeytan kâfirlerden (inkarcılardan) idi."

Yani Allahü Teâlâ Hazretlerinin ilminde kâfir idi. Veya kendisinin Âdem Aleyhisselâm'dan üstün olduğuna itikad ettiğinden Âdem Aleyhisselâm'a secde etme emrini çirkin gördüğü için kâfirlerden oldu. Şeytan kendisinin Âdem Aleyhisselâm'dan üstün olduğuna inanıyordu. Bir kişinin kendisinden daha üstün olduğu bir şeye secdeyle emredilmesi ve onunla tevessül etmesi güzel olmazdı.

Şu âyet-i kerime bunu anlatmaktadır: (Şeytan Âdem Aleyhisselâm'a secde etmekle emir olunduğunda secde etmediğinde:)

Allah: "Ey İblis! O benim kudretimle yarattığıma secde etmene ne engel oldu? Kibirlenmek mi istedin? Yoksa yüksek derecelerde bulunanlardan mı oldun?" dedi.¹⁹² Bu soruya şeytan şöyle cevap verdi: İblis dedi ki: "Ben ondan hayırlıyım. Beni âteşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.¹⁹³ Şeytan sadece kendisine emredileni terketmekle şeytan olmadı. Kendisini Âdem Aleyhisselâm'dan üstün ve daha hayırlı olduğunu iddia etmesiyle lanete uğradı. Ehli sünnet ve'l-cemaatin mezhebin de, şakî olan kişi gerçekten said olabilir. Saîd kişi de şakî olabilir. Kâfir kişi Müslüman olduğu zaman, Müslüman olduğu âna kadar kâfir idi. Islâmı tasdik ve ikrar etmesiyle Müslüman olduğundan, Allahü Teâlâ Hazretleri onun geçmiş olan bütün günahlarını bağışlar. Müslüman kâfir olduğu zaman, bundan Allaha sığınırız, bu vakte kadar Müslüman sayılırdı. Ancak eskiden yapmış olduğu bütün ameli yanar, silinir.

Sonra Allahü Teâlâ Hazretleri, şeytan için, "Ve şeytan kâfirlerden idi," buyurdu. Halbu ki o zaman şeytandan başka kâfir yoktu. Ondan sonra kâfirlerin olacağı Allah'ın bilgisi dâhilinde olduğundan onun kâfirlerden olduğunu zikretti. Yani şeytan kendisinden sonra inkâr eden kâfirlerden idi, demektir. Bu Allahü Teâlâ Hazretlerinin Adem Aleyhisselâm ve eşi Hazreti Havva'ya yasak edilen ağaçtan yememelerini tenbih ederken buyurdıkları: "(Eğer yasak edilen ağaçtan yerseniz) ikiniz de zalimlerden olursunuz," kavli şerifine benzemektedir.¹⁹⁴

¹⁸⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/404.

¹⁹⁰ Er-Ra'd 13-11

¹⁹¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/404-405

¹⁹² Sad: 38/75

¹⁹³ Sad: 38/76

¹⁹⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/405-407.

Kibir İnsanı Saptırır

Bu âyet-i kerimenin faydalarındandır:

(Birincisi:) Kibir taslamanın çirkinliğini izhâr etmesidir. Zîrâ kibir sahibini küfre götürür.

(İkincisi:) Bu ayeti kerime, insanı Allah'ın emrine bağlanmaya teşvik etmektedir. Kişiyi Allah'ın sırrını araştırmaya dalmayı terkettirir. Emir vucûb içindir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin kendisini, küfür üzere öleceğini bildiği kişiler, hakikaten kâfirdirler.

(Üçüncüsü:) İtibâr ömrün sonunadır. Her ne kadar şimdiki haline göre mü'min olduğuna hükmedilirse de, o gerçekten kâfirdir. Bunlar vefat ile ilgili meselelerdir. Yani itibâr Ömrün tamamlanmasına, ölüm vaktinedir. İtibâr sonuca olduğuna göre, kul ibâdet ve taate koşmalıdır. Her kolaylığı, özellikle Allahü Teâlâ Hazretleri, ömür senelerinin sonunda iyi bir sonuçla kapaması için kolaylıklar yarattı. İnsanın sonuçta amel defterini sâlih amel ile mühürlemesi içindir.

Rabiatü'l-Adeviyye (r.h.) Hazretleri, Süfyân-ı Sevri (k.s.) Hazretlerine şöyle buyurdu:

-"Sen sayılı günler içinde yaşayacaksın. Bir gün gittiğinde, senin sayılı günlerin bir kısmı gitmiş olur. Senden bazı günlerin gittiğinde, hepsi gitmiş (ve bütün ömrünün gitmesi yakınlaşmış) olur. Sen amel edersen amel et ve giden ömründen ibret al. Benim dirhem ve dinarım (altın ve gümüşlerim) gitti, malım azaldı, makam ve mevkim düştü, deme. Belki bunun aksine, günüm gitti. Bu giden günümde ne yaptım? De. Çünkü bu giden gün ile ömür eksilir."

Bir âbid ölüm düşüğünde iken şöyle dedi:

-"Üzüntüm hüznüler diyarı olan dünya için değildir. Benim üzüntüm, uykuyla geçirdiğim gecelere, iftar (yeme ve içmeyle) geçirdiğim günlere ve Allahü Teâlâ Hazretlerinin zikrinden gafil olarak geçirdiğim saatlere üzülmekteyim.

Alâ ibni Ziyâd'dan şöyle rivayet olundu:

Dünya hergün şöyle seslenir: Ey insanlar! Ben yeni bir günüm, ben yapacağın amellere şahidük etmekteyim. Eğer benim güneşim batarsa, bir daha kıyamete kadar ben size dönmem."¹⁹⁵

Hayırlı İnsan Ve Şerli İnsan

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine, soruldu: "Yâ Resûlellah! İnsanların hayırlısı kim-1dir?"Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

"Ömrü uzun ve ameli güzel olandır" buyurdular. Yine soruldu: şer" ve kötü insan, ömrü uzun, ameli kötü; insanların şerrinden korkup ve hayrı umulmayan kişidir," buyurdular.

Hasan Basrî Hazretleri, meclisinde oturanlara şöyle dedi:

-"Ey şeyhler topluluğu (gün görmüş kimseleri) Ekin hakkında ne düşünürsünüz? Tam kemâle erdiği zaman ne yaparlar?"

-"Biçilir" dediler. Hasan Basrî Hazretleri:

-"Ey gençler topluluğu! Bazen de ekin olgunlaşmadan önce afetlere uğrar," buyurdu:

Bazıları şöyle buyurdular: (1/105)

Ölümden önce sen, kendin için bir hazırlık yapî

Çünkü yaşlılık ölüme hazırlıktır.

Göç oldukça zordur, o halde çaba göster.

Asıl durak yerinde durup dinlenmemek için.

Yine Hasan Basrî Hazretlerinden rivayet olundu: "Ey Ademoğlu! Bir senenin sıkıntısını bir güne getirip sıdırmaya kalkışma. Çünkü o günün sana getireceği şeyler, sıkıntı olarak zaten sana kâfidir (yeter). Eğer sen o yıl yaşarsan zaten Allah senin rızkını verir. Şayet yaşayamayacaksan, bu takdirde kendine ait olmayan birşeylerle uğraşır olacaksın." Ebû Derdâ (r.a.) Hazretlerinden rivayet olundu: "Güneş doğduğunda muhakkak yanında iki melek vardır. O melekler, seslenirler ve onların seslerini insan ve cinler hariç bütün varlıklar işitirler. O melekler şöyle derler: "Ey insanlar! Rabbinize gelin. Az ve yeterli olan bir şey; çok ve insanı oyalayan şeylerden daha hayırlıdır. Güneş her battığında mutlaka yanında yine iki melek vardır. Melekler, nida ederler ve o meleklerin seslerini insan ve cinler hariç yeryüzünde bulunan bütün varlıklar işitirler. Melekler şöyle dua ederler:

"Allahım, malını senin yolunda infak edenin yerine yenisini ver. Malını infak etmeyip, elinde tutanın da malını telef et"

Mesnevî'de buyuruldu:

Verilen her bir ekmek on ekmek getirir.

Can dahi on cana bedel olur.

"Dedik ki: "Ey Âdem, mesken tut, sen." Kurtubî Hazretleri tefsirinde buyurdu: Hiç şüphesiz, İblis kâfir olunca,

¹⁹⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/407-408.

Allah, onları cennetten çıkardıktan sonra onu oradan uzaklaştırdı. Allah buyurdu: Ey Adem kal, otur, yani, ikâmetin lâzımdır, dedi. Adem aleyhisselâm, cenneti mesken edindi. Cennet sükûnet mahallidir.¹⁹⁶ Sükûn'den, yerleşmekten murad, hareketsiz olmak demek değildir. Belki giymek ve istikrar demektir.

"Ve zevcin",

Havva, Kadına (eş manasında), denir. kelimesi daha fesihtir. Ebû'l-Leys tefsirinde olduğu gibi. Allahü Teâlâ Hazretleri, onlara evvelâ hüküm'den maksadın o olduğunu tenbih için onlara hitabetmedi. Matufun aleyh, ona tabidir.

"Cennette"

Bütün müfessirlerin icmâi ile cennet, sevâb yurduudur. Bazı mü'tezile ve kaderiyye buna muhalefet ettiler. Onlar, cennetten murad, bostan (bağ ve bahçe) demektir. Filistin toprağmdaydı. Veya Faris ile Kirman arasında bir yerdeydi. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ı imtihan etmek için yarattı. Burada geçen, inmek, intikâl manasıdır. Âdem Aleyhisselâm, oradan Hind'e indi. Allahü Teâlâ hazretleri;

"Bir kasabaya inin"¹⁹⁷ buyurulduğu gibi. Bu (görüş) tartışmalıdır. Çünkü inmek (evet bazen) intikâl manasında istiare yoluyla kullanılır. Hakikî manasında kullanmak mümteni ve akıldan uzak olduğu zaman, mecazî olarak, intikâl manasında kullanılır. Amma burada öyle değildir.¹⁹⁸

Hazreti Havva'nın Yaratılışı

Hazreti Havva'nın yaratılışında ihtilâf edildi. Cennete girdikten sonra mı, önce mi yaratıldı? İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilen bu hadis, birincisine (yani Havva annemizin cennete girmeden önce yaratıldığına) delâlet etmektedir: Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklerden bir ordu gönderdi. Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'yı altından yapılmış, yakut, inci ve zümrüd ile süslenmiş koltuklar üzerinde taşıdılar. Âdem Aleyhisselâm'ın üzerinde yakut ve inciyle donatılmış taçlar ve elbiseler vardı. Melekler bu şekilde onları cennete götürdüler.

İbnü Mesûd (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilen ise, ikincisine (yani Havva annemizin cennette yaratıldığına) delâlet eder: Allahü Teâlâ Hazretleri, cenneti yarattı. Âdem Aleyhisselâm'ı cennete yerleştirdi. Âdem Aleyhisselâm, cennette yalnız kaldı. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'a uyku verdi. Sonra onun sol eğe kemiklerinden birini aldı. Onun yerine et koydu. Ondan Havva'yı yarattı.¹⁹⁹

Havva İsmi

İnsanlardan bazıları, şöyle denilmesi, yani "Hazreti Havva'nın Âdem Aleyhisselâm'ın ege kemiğinden yaratıldığını söylemek caiz değildir, diyorlar. Çünkü, (Havva'nın yaratılması için ondan alınan bir ege kemiğiyle) onda noksanlık meydana gelmiş oluyor. Peygamberlerden noksanlık olduğunu söylemek ise caiz değildir."

Biz onlara cevaben deriz ki, Âdem Aleyhisselâm'dan meydana gelen bu noksanlık, suret bakımındandır. Manâ bakımında ise onu mükemmel kılmak içindir. Zîrâ onun ege kemiğinden yaratılan Hazreti Havva ile Âdem Aleyhisselâm sükûnet buldu, yalnızlığını ve üzüntüsünü giderdi.

Âdem Aleyhisselâm, uykudan uyandığında Havva'yı başı ucunda oturur buldu. Hemen ona sordu:

-"Sen kimsin?" O:

-"Ben bir kadını" dedi. Âdem Aleyhisselâm sordu:

-"Sen niçin yaratıldın?"

-"Senin benden; benim de senden sükûnet (huzur ve saadet) bulmam için, yaratıldım", dedi.

Melekler, sordular:

-"Ey Adem! Onun adı nedir?" Âdem Aleyhisselâm:

-"Havva," dedi. Melekler:

-"Niçin (Havva)" dediler. Âdem Aleyhisselâm:

-"Çünkü o bir "hayy" canlıdan" yaratıldı. Veya o bütün canlıların (insanların) aslı olduğu için. Veya onun çenesinde, siyaha çalan bir kırmızılık (ben) olduğu için (Havva) ismini aldı. Denildi ki dudaklarında (siyaha çalan bir kırmızılık) vardı.

Kadına "Mer'eh" denilmesinin sebebi, "mer'e" erkekten yaratıldığı içindir. Âdem Aleyhisselâm, Edemeden yani, yeryüzünün üstündeki bazı topraktan yaratıldığı için kendisine Adem denildiği gibi... Hazreti Havva, Âdem Aleyhisselâm'dan sonra, yedi sene ve yedi ay yaşadı. Bütün ömrü, dokuz yüz doksan yedi (997) seneydi.

Bil ki, Allahü Teâlâ Hazretleri, birini anne olmadan babadan yarattı, o, Hazreti Havva'dır. Birini babasız olarak bir anneden yarattı. O, İsa Aleyhisselâm'dır. Diğer insanları bir anne ve bir babadan yarattı. Yani Âdem Aleyhisselâm'ın evladından yaratıldı. Diğerini de babasız ve annesiz yarattı, o da Âdem Aleyhis-selâmdır. (1/106)

¹⁹⁶ İmam Kurtubî, Ebû Abdullah bin Muhammed el-Ensârî; El-Câmiu Li Ahkâmîl-Kur'ân, c. 1, s. 282-283; Darül-fikr, Beyrut: 1414

¹⁹⁷ Bakara:2/61

¹⁹⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/408-410.

¹⁹⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/410.

Akıllan şaşırtacak şekilde yaratmış olduğu varlıklara ilahî sanatının hayret uyandıran sırlarını ortaya koyan Allah sübhânehü ve Teâlâ Hazretleri, noksan sıfatlardan münezzehtir. Onu teşbih ederim.²⁰⁰

Hazreti Havva'nın Yaratılış Hikmeti

Allahü Teâlâ Hazretleri, Hazreti Havva'yı (kadını) bazı hikmetleri gerektiren bir emirle yarattı.

(Birincisi:) Onunla Âdem Aleyhisselâm'm yalnızlığını gidermek içindir. Çünkü Hazreti Havva, onun cinsindendi.

(İkincisi:) Züriyetinin devam etmesi (bâW olması) içindir. Zaman geçtikçe ta kıyamet saatine kadar evladı devam etsin diyedir. Çünkü Âdem Aleyhisselâm'ın züriyetinin bakası, (devam etmesi) peygamberlerin gönderilmesine, şeriatlerin teşri edilmesine ve hükümlerin indirilmesine sebeptir.

(Üçüncüsü:) Hazreti Havva'nın yaratılmasının neticesi, Allahü Teâlâ Hazretlerinin marifetidir (AHahı tanınmasıdır). Çünkü Allahü Teâlâ Hazretleri mahlûkatı marifeti, yani bilinmesi için yarattı.

Evlilikle dinî, dünyevî ve uhrevî bir çok faydalar vardır. Allahü Teâlâ Hazretleri, kitabında zikrettiği bütün peygamberler evlenmişlerdir. Alimler buyurdular ki, Yahya Aleyhisselâm, evliliğin faziletine nail olmak ve peygamberlerin sünnetini ikâme etmek ve ayakta tutmak için evlendi. Lâkin cima etmedi. Çünkü bu azimettir. Onun için Allahü Teâlâ Hazretleri onu Derken melekler kendisine nida ettiler -o kalkmış mihrâbda namaz kılıyordu.

"Haberin olsun, Allah sana Yahya'yı müjdeliyor; Allah'tan bir kelimeyi tasdik edecek, hem bir efendi, hem gayet zâhid ve bir peygamber, sâlihînden...3/39"²⁰¹ Bu âyette Allahü Teâlâ Hazretleri, Yahya Aleyhisselâm' nefesine hakim olan, iffetli diye övdü.

Eşbâh'ta beyan edildi: İman ve nikâh'dan başka; Âdem Aleyhisselâm'ın zamanından beri meşru kılınmış ve günümüze kadar devam edip gelen ve cennette de devam edecek hiç bir ibâdet yoktur.

Evli kişinin, bekâra karşı fazîleti, mücâhid'in evinde oturana olan üstünlüğü gibidir.

Evli kişinin kılmış olduğu bir rek'at namaz, bekârın yetmiş rek'at namazından daha faziletlidir. Bütün bunlar, evliliğin, neslin devamına ve kişinin zinâ'dan korunmasına sebep olduğu içindir.

Evlilikle ilgili teşvik ve faziletler, İkinci bin yılının birinci yüz yılından önceki zaman içindir. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

"Ümmetimin üzerine, bin yüz seksen sene²⁰² geçtikten sonra, evlenmemek, uzlet ve dağ başlarına çekilmek, gerçekten helal oldu." Çünkü ikiyüz yılın insanları, harb ve kati (öldürme) ehliyidiler. Bu durumda bir eniği (köpek yavrusunu) terbiye etmek, çocuk terbiye etmekten daha hayırlıdır. Kadınların yılan doğurmaları, çocuk doğurmalarından daha hayırlıdır.

Sadî buyurduğu gibi:

Kadınlar yüklendiklerinde çocuklara, doğum vakti olduğunda sanki birer yılan doğurmakta.²⁰³

Cennette Yiye İçin Bu Ağaca Yaklaşmayın

"Ve ikiniz ondan yiyeceğiniz,"

Yani cennet meyvelerinden yiyeceğiniz. Hitabın şekli, her ikisine (Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'ya) müsâvî (eşit) bir şekilde olup, emredilen şey ikisinedir. Muhakkak Hazreti Havva (yasaklanan ağaçtan) yeme hakkında Âdem Aleyhisselâm'a örnek olmuştur. Cennette yerleşmenin aksine... Ancak cennette yerleşmeleri ve orada kalmaları hususunda, kendisi Âdem Aleyhisselâm'a tabidir. Sonra bununla emretmenin manası ve Âdem Aleyhisselâm'ın hilâfet için seçildiği ve ona tahsis edilmesiyle beraber onunla meşgul olması, (yasak ağaçtan yemesi) Âdem Aleyhisselâm'ın mahlûk olmasından ileri gelmektedir. Zîrâ mahlûka yakışan kendisi gibi bir mahluk ile sükûnet bulması ve onunla haz almaya çalışmasıdır.²⁰⁴

Yasak Ağaç

"Bol bol,"

Yani geniş, bol, sayısız ve sıkıntıya girmeksizin yiyeceğiniz. "İstediğiniz cihetten"

Yani cennetin dilediğiniz yerinden yiyeceğiniz. İkisine emrin geniş tutulması, cennetin ağaçlarının arasında nehyedilen ağacın meyvesini yemede doğan illet ve özürlü uzaklaştırmak ve hasır içindir.

"Yaklaşmayınız," Yemek için yaklaşmayın.

Eğer sadece yaklaşma nehyedilseydi harfinin zamme (ötre) olması gerekirdi.

²⁰⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/410-411.

²⁰¹ Âl-i İmrân: 3/ 39

²⁰² Hicri bin yüz seksen (1 muharrem 1) tarihi; Milâdî takvimin, 09.06.1766 pazartesi gününe takâbül eder ki 236 sene önce (2002 itibarı ile) bu hüküm başlamış tutunuyor. İhya'da geçen bir başka hadisi şerif de; "Hayruküm ba'del mieteyni hafifül nâz. lâ ehle leh vela veledde leh" buyurulmuştur. Manası "(Hicri bin) İkiyüz yılından sonra insanların en hayırlısı çoluk çocuğu olmayandır" demektir.

²⁰³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/411-413.

²⁰⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/413.

"Bu ağaçtan."

kelimesi, esmâ-i işaretten (yani jli kelimesinden) bedel olduğu İçin nasbtır veya te'vil ile onun sıfatıdır. Def'ül'dür. Esmâ-i işaret rhenbidir. İ'râb kabul etmez. Esmâ-i işaretin i'râbı müşârun ileyhlerinde tezahür eder. kelimesi bundan dolayı nasb'tır.) Müstakkiyla yani, bu ağaçtan hazırlanan şeyden yemeyiniz. Burada nehyin yaklaşmamak için ifade edilmesi, yemeden haramda mübalağa içindir. Kendisinden kaçınmanın vucûbunu (yani farzı) ifade etmektedir. Haram edilen ağaçtan murad. buğday ve sümbül'dür. Meşhur olan budur. Tasavvuf ehlinin yanında üzerinde icmâ edilen ve en münâsib olan budur. İnsanlık nevî, sümbül'ün devrinden zahir olmaktadır. Onun üzerinde her renk vardır. Onun meyvesi, bal'dan daha tatlıydı. Kaymaktan daha yumuşaktı. Kar'dan daha beyazdı. Buğday ağacının her başağında bulunan, her bir buğday dânesi, sığırın böbrekleri kadardı. Allahü Teâlâ Hazretleri, dünyada onun evladının rızkını buğdaydan yaptı. Bundan dolayı denildi ki, insanoğlu, başak yemek, başaklan ekmekle (zîrâat) ile mübtelâ oldular. Yasak edilen ağaçtan) murad. üzumdür. Bundan dolayı üzümünden yapılan şarap, üzerimize haram kılındı. (Veya haram edilen ağaçtan murad) incirdir. Âdem Aleyhisselâm, yasak edilen incir ağacından yediği için. Hak Teâlâ Hazretleri, onu incir ağacının yapraklarından elbise giymeye mübtelâ etti, meyvesini yemekle mübtelâ kıldığı gibi... Bu güzel bir mübtelâ'dır. Denildi ki (yasak edilen ağaç) bunların dışında bir şeydi. Evlâ olan (yasak edilen ağacın cinsini) tayin etmemektir. Çünkü bu konuda kesin bir nass (âyet ve hadîs-i şerif) yoktur.

"(Yasak edilen ağaçtan yediğiniz) takdirde ikiniz de zâlimlerden olursunuz."

"O takdirde ikiniz olursunuz" kelimesi. "Yaklaşmayınız" kelimesinin üzerine ma'tûf olduğu için meczumdur. (Cezim alâmeti olarak tesniye nunu düştü) Veya nehye cevâb olduğu için mensubtur. (Nasb alâmeti olarak tesniye nunu düştü.) Birincisine göre manâ: Sizden ağaca yaklaşan olmasın, yoksa zâlimlerden olursunuz. İkincisine göre bu ağaca yaklaşırsanız zalimlerden olursunuz. Hangisi olursa yaklaşmak yani yemek ikisinden (Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'nın) zâlimlerden olmasına sebep olmasıdır. (1/107)

Yani günahları irtikab etmekle nefislerine zulmedenlerden olursunuz. Veya keramet (saygı değerliklerinin) ihlal edilmesi, nimetin elden gitmesi ve Allah'ın hududunun tecâvüz edilmesiyle mübâşeretlerinin hazzı noksanlasın Kurtubî buyurdu:

Bazı "Meânî"(ilmi) erbabı, dediler ki: "(ağaca) yaklaşmayın" kavli şerifinde bu hatâ'nın vuku bulacağına ve Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten çıkarılacağına, Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'nın cennette yerleşmelerinin ebedî olmadığına işaret vardır. Zîrâ cennette ebedî kalacak olana hiçbir tehlike ve onlara yasak hiçbir şey olmaz. Onlara emir ve yasak olmaz. Buna delil şu mübarek âyettir: "Muhakkak ben yeryüzünde halife kılacağım,"²⁰⁵ buyurması Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirileceğine delildir.

Te'vilât-ı Necmiyye'de Tasavvufî Manalar

Şeyh Necmeddin (k.s.) Hazretleri buyurdular:

Âdem Aleyhisselâm'a, Mevtası hitab etti. Amma mübtelâ. imtihan ve nehyetme hitabıyla hitab etti. Allahü Teâlâ'nın Âdem Aleyhisselâm'a hitab edip ona izzet ve şeref vermesi ve onu nehyetmesi, şuna delâlet eder: sanki Allah şöyle buyurdu: Ey Adem! Cennet ve cennetin içinde bulunanları sana mübâh kıldım. Ancak şu ağaç hariç. Çünkü o muhabbet ve marifet ağacıydı. Muhabbet, mihneti doğurur. Allahü Teâlâ Hazretlerinin insanı muhabbet ağacından nehyetmesi, insanın muhabbete karşı çok haris (sevgiye düşkün) olmasındandır. Zîrâ insan, kendisine yasak edilen şeye çok harisdir (düşkündür). Âdem Aleyhisselâm'ın nefsi Hazret-i Havva, cennet ve cennetin içinde bulunanlardan sükûnet buldu. Ancak nehyedilen ağaçta sükûneti bulmadı. Çünkü kalb onu çekmişti. Ve nefsin de onun için büyük bir hazzı vardır. Onu korumak için, çalışmaktadır. Onu kasedetti. Hatta onu elde etmek için çalıştı. Hilâfet, muhabbet ve mihnetin sırrı bu şekilde izhâr oldu. Bu. Celâl ve cemâl tezahürünün gerçekleşmesidir. Tevvâb (tevbeleri kabul eden), gafur, afıvv (çok affedici), kakhâr, settâr (ayıplan örtten) sıfatlarının tezahür etmesi gibi.

Velhâsıl: Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın o ağaçtan yiyeceğini bildiği için, o ağaçtan yemeği yasakladı ki, tevbe mucip (gerektiren) bir isyan olsun... Tevbe ve muhabbet, günah kirlerinden temizlemeye vesile kılındı. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdıkları gibi:

"Şüphesiz ki Allah, çok tevbe edenleri de sever, çok temizlenenleri de sever."²⁰⁶ Allahü Teâlâ, ağaçtan yemeği Âdem Aleyhisselâm'a yasakladı. Âdem Aleyhisselâm isyanını, unutmaklığı sebebiyle işledi; Allah ona, isyanı sebebiyle tevbe; tevbesi sebebiyle muhabbet ve günahlarından temizliği nasibetti. Varid olduğu gibi.

Allahü Teâlâ Hazretleri, bir kulu sevdiğinde, (o kişiye tevbe nasib etmesiyle geçmiş) günahları ona zarar vermez." Yani Allahü Teâlâ Hazretleri, onu günah işlemekten muhafaza eder. Onun için muhabbet (Allah sevgisi) girdiği zaman, Allahü Teâlâ Hazretleri, ona, tevbe ve pişmanlık muvaffakiyetini (başarısını) verir. Hemen ardında tevbe, teşrif (muhabbetle müşerref olmak) ve (günahlardan) kaçınma bulunan her zellenin, tenzihî zelle olduğu söylenilmektedir. Âdem Aleyhisselâm, tenzihî zelle işlemekle levme mustehak olması; Ebrârın hasenatı (iyilikleri), mukarrabın günahlarıdır," kâbilindendir.

Celvetiyye tarikatımızın mercî olan Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri²⁰⁷ buyurdular:

²⁰⁵ Bakara:2/30

²⁰⁶ Bakara: 2/222

²⁰⁷ Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri, büyük âlim ve evliya bir zattı. Bursa kadılığını yaptı. Üftade Hazretlerine mürid olup feyz, nûr ve marifeti ilâhiye'ye erip mürşid-i kâmil oldu. Müslümanların ısrad ve terbiyesi ile uğraştı. Bütün halk tarafından sevilen ve sayılan bir evliya

"Cennette davetten murad, insanoğlunun vücûdunda bulunan ruh makamına davettir. Sanki insanın kalbine şöyle denilmiştir: Ey insanın kalbi, sen ve eşin taat ve ibâdetle ruha yerleşin. Kalbin eşi de, insanîyetin nefsidir. Ey kalb ve nefis, taat ve ibâdetle ruha yerleşin," demektir.

Surj "Ondan (cennet) nimetlerinden bol bol yiyiniz", Yani İlâhî marifetlerden bol bol faydalanın. Çünkü ruh, marifet makamıdır. Marifet ise, taat ve ibâdet sebebiyle hâsıl olur.

"Dilediğiniz cihetten" Yani sizin hayırlardan ve sâlih amellerden sevdiğiniz amel ile. Ve bu ağaca yaklaşmayın," Yani muhalefet ağacına yaklaşmayın. Bu hitab sadece Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'ya münhasır (sadece onlar için) değildir; tâ kıyamete kadar yeryüzüne gelecek olan bütün kullara şâmindir. Mü'mine yakışan: Taat ve ibâdetleri sebebiyle yücelip Allah'ın rızasını kazanmak; tehlikelere ve Cehennem'in derekelerine düşmemek için Allah'a muhalefet etmekten kaçınmaktır.

Mesnevî'de buyruldu:

Mertlik ilacını kullan da,

Hamel burcundaki parlak güneş gibi ol.²⁰⁸

Şeytanın Gayreti

"Bunun üzerine şeytan onları oradan kaydırıldı."

Yani, Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'yı cennetten giderip, oradan uzaklaştırdı.

Bir şey gittiği zaman, "Benden gitti, uzaklaştı," denir. dayandırmaktır, üjfetha ile hatâ demektir. Bu durumda aî; kasd ve maksud olmaksızın, doğruluktan sapmak ve doğruluğun gitmesi demektir. Burada *J3 "ayak kaydırma" kelimesinin şeytana hamledilmesi, şeytanın, vesvese, hile, ve davetiyle onların cennetten çıkarılmalarına sebep olması iledir.

Eğer sen: "İblis kâfirdi. Kâfirler cennete giremezler. Şeytan nasıl cennete girdi?" dersen; cevaben derim ki: "İblis, melekler gibi saygı ile cennete girmekten men olundu. Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'ya vesvese verip, onları mübtelâ kılmak için cennete girmekten men olunmadı.

"(Şeytan) onları içinde bulundukları (cennet yurdu)ndan çıkardı (çıkarılmalarına sebep oldu). "Nimet ve ikram ve güzelliklerden çıkarıp uzaklaştırdı.

Aslında İblis, Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten çıkarılmasını kasdetmemiş (amaçlamamıştı); Şeytan Âdem Aleyhisselâm'ın o

yüce mertebesinden düşmesini; kendisinin Allah'ın rahmet'inden uzaklaştığı gibi Âdem Aleyhisselâm'ın da uzaklaştırılmasını kasdetmişti. Şeytan maksadına eremedi. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm için şöyle buyurdu:

Sonra Rabbi. onu (Ademi) seçti de tevbesini kabul buyurdu ve ona doğru yolu gösterdi.²⁰⁹ Âdem Aleyhisselâm'ın Yeryüzünde Yaratılıp Cennete konulması ve oradan da Dünyaya gönderilmesinin hikmetleri

Şeyh Sadreddin Konevî Hazretleri "El-Fukûk" isimli kitabında buyurdular:

Âdem Aleyhisselâm'ın iblisin:

"Derken, Şeytan bunlara kendilerinden, örtülmüş olan çirkin yerlerini açmak için ikisine de vesvese verdi ve: "Sizi rabbınız başka bir şey için değil; sırf melek olacağınız yahut ebediyyen kalanlardan olacağınız için bu ağaçtan nehyetti" dedi.7/20²¹⁰ Sözüünü işittiğinde, kendisi ve eşi şeytanı tasdik ettiler. Bu kaziyye (bu kaide ve kural) iki müşkil emre şâmindir. Bu iki kaideyi tenbih eden bir şey bulamadığım gibi zahîrî ve batmî ilim sahiplerinden bu konudaki (soru ve tereddütlerime) cevap veren de olmadı. O da:

(Birincisi:) Âdem Aleyhisselâm, meleklerin kendisine secde etmelerinden sonra, meleklerin toplanması Âdem Aleyhisselâm'ın onlara eşyanın isimlerini bilmesi ve onlara haber vererek, delillerini göstermesinin neticesinde meleklerin kendisine secde etmelerinden sonra, onun halifelîğe layık olduğunu Allahü Teâlâ Hazretleri tarafından bildirilmesi meleklerle tavsiye edilmişken nasıl olur da, Allah'ın emirlerine muhalefet eder.

Şeytanın "(Sizin bu ağaçtan men edilmeniz) birer melek ya'da (cennette) ebedî kalıcılardan olmamanız içindir" iğvâ, vesvese ve aldatmasına nasıl olur da kanabilir?

(İkincisi:) Yine Âdem Aleyhisselâmm, şeriat diliyle marifet cennetine girenler, ondan çıkarılmayacağını nasıl olur da bilmedi? Muhakkak ki cinayetin meydana gelmesi ve fesadın

olması asla kabul edilmez. Cennete girmek, haddi zatında orada ebedi kalmayı gerektirir.

Bu hal, Âdem Aleyhisselâm'ın yaratılıp içine konulduğu cennetin, eni ve genişliği yer ve gökleri kaplayan, arzı kürsî olan, sekizinci felekte bulunan (yedi kat semâ'nin üstünde olan) ve tavanı Rahmanın arşı olan (âhirette mü'minlerin gireceği) cennet olmadığına açık bir şekilde delâlet etmektedir. Zîrâ bu cennet, oraya girenler için, asla isyanın işlendiği yer ve fesadın mahalli değildir. Cennetin nimetleri muvakkat hiç değildir. Cennetin nimetlerinin kesilmesi asla mümkün değildir. Çünkü bu makam, haddi zatında iktizâ edilen şeyin hakikatının verilmesini gerektirir. Bu da cennet nimetlerinin ölüm veya başka bir sebeble asla kesilmemesidir. Allahü Tçâlâ

idi. Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri 1541 (H. 948) yılında Şereflikoçhisar'da doğdu. 1598 (H. 1007) de Üsküdar'da vefat etti.

²⁰⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/413-417.

²⁰⁹ Taha: 30/122

²¹⁰ El'Araf: 7/20

Hazretleri buyurdıkları gibi.

(Bu cennet nimetleri.) ardi arası kesilmeyen bir ihsan olacak."²¹¹ Yani cennet nimetleri asi (herhangi bir sebepten dolayı kesilmez) ve bitmez. (Bunu) anla!

Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'nın bu kıssa'daki halleri: ²¹²

Ve Bir vakit:

-"Yâ Mûsâ! Biz bir türlü yemeğe, kaabil değil katlanama-yacağız. Artık bizim için rabbine dua et, bize arzın yetiştirdiği şeylerden, sebzesinden, kabağından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın" dediniz.

-"Yâ!... O hayırlı olanı, o daha aşağı olanla değişmek mi istiyorsunuz? Bir kasabaya inin, o vakit size istediğiniz var" dedi. Üzerlerine de zillet ve meskenet binası kuruldu ve nihayet Allah'tan bir gadaba değdiler.

Evet öyle!..Çünkü Allah'ın âyetlerine küfrediyorlar ve haksızlıkla peygamberleri öldürüyorlardı. Evet öyle! Çünkü isyana daldılar ve aşırı gidiyorlardı, dedi.²¹³ diye halleri tasvir edilen İsrail oğullarının durumlarına benzemektedir.

Bu münâsebet ve ortak hallerinden dolayı Hak Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın kıssasını. Mûsâ Aleyhisselâm ve İsrâiloğulları'nın kıssasına mürâdif olarak getirdi. Aralarında uzun zamanlar olmasıyla beraber... Allah Sübhânehü ve Teâlâ Hazretleri, zaman değil de hal ve fiildeki bu benzerliğe riâyet etti. İşte bu durum, Kur'ân-i Kerim'in esrârmdandır. Şeyhin kelâmı bitti.

Eğer sen: "Allahü Teâlâ Hazretleri'nin: "İnsanı başlangıçta cennette yaratmamasında ve cennetten çıkarılıp dünyaya göndermek için mübtelâ etmemesindeki sebep ve hikmet nedir?" diye sorarsan; cevaben derim ki: Bu, kullara, kendisine tazim edilmesi vâcib olan bir nimettir. Eğer insanlar, başlangıçta dünyada yaratılmasalardı, cennetin değerini bilmezlerdi. Denildi, (insanların yeryüzünde yaratılıp sonra cennete girmeleri), cennette amellerinin mükâfâtı olarak girmeleri içindir. Başlangıçta cennet, (insanların doğup büyütüldüğü ve kendisine sahip) oldukları bir yer olmadığının bilinmesi içindir. İnsanların zevale (nimetin ve dünyanın geçiciliğine) inanmaları içindir.

Denildi ki: Biz dünyada yaratıldık ki, Allahü Teâlâ Hazretleri, Celâl sıfatının gereği olarak, itaatkârı, muhalif olandan ve kötüyü, iyiden ayırması içindir. Çünkü cennetler, celâl sıfatlarının tezahür ettiği yer değildir. (Cennet cemâl sıfatının tezahür ettiği yerdir.) Eğer biz cennette yaratılmış ve orada bakî (ebedî kalmış) olsaydık, Allahü Teâî Hazretlerinin hakkımızdaki Celâl sıfatı tecelli etmezdi. Mülkte zahir olmadığı gibi.

(Bunlar ve diğer sebeplerden dolayı) İlâhî hikmet, insanın yeryüzünde yaratılmasını iktizâ etti (gerektirdi.) Âdem Aleyhis-selâm'dan zelle'nin meydana gelmesi, Allahü Teâlânın rahmet, gufran ve affının zahir olup tecelli etmesi içindir. Eğer Âdem Aleyhisselâm, cennette kalmış olsaydı, onun kemalâtının yarısı giderdi. O da kahrın tecellisidir. Âdem Aleyhisselâm cennetten çıktı ki, Cemâl ve Celâl isimlerine mazhâr olsun. Sonra Âdem Aleyhisselâm, kâmil ve faziletlerin ve kemâlâtın bütün çeşitlerine bezenmiş mükemmel bir şekilde cennetler âlemine dönmesi için dünyaya gönderildi. Âdem Aleyhisselâm'ın dünyada yaratılıp cennete konulması ve oradan bir daha yeryüzüne gönderilmesinden maksat daha önce geçtiği gibi, iyiyi kötüden ayırt etmek içindir. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın sulbünden peygamberlerin efendisi (s.a.v.) Hazretlerinin, onun peygamber kardeşlerinin, evliyanın ve mü'minlerin dünyaya gelmesini takdir etti. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm 'm çamurunu her

mü'min ve düşmanın toprağıyla yoğurdu. Onu dünyaya çıkarttı ki, sulbünden cennette nasibi olmayanların dünyada doğup, cenneti görmeden Cehenneme gitmeleri içindir.

Kâmil ve mükemmel olan şeyh, "Keşfü'l-Kunuz ve halli rumuz" isimli kitabın hamışinde buyurdular; gerçekten bu kitab dalında yazılan ender ve değerli bir kitaptır: Ben kürsimde bazı rnülhidlerin suâl tezkiresini buldum. Efendim İbni Nureddin Ayasofya camiinin vaaz meclisinde, Hacı Hafız Şîrâzinin kelâmından soruyordu:

"Ben mülkü gördüm.

Firdevsin ötesindedir yerim.

Âdem de buldu ama, o sonra harab oldu." (1/109)

Şeyh Bedihî bir cevap verdi: Suâl ile mulhid'in muradı anlaşılmaktadır. Şeyh buyurdu: Sen Âdemi cennetten çıkarttın. Sen onun sulbünden, hasedi değil de, fesad ile istifâdını batırdın. Eğer babamız Âdem Aleyhisselâm, cennetten çıkarılmasaydı, mulhidler, facirler ve kâfirler cennette kalacaklardı. Allahü Teâlâ'nın gayreti, Âdem Aleyhisselâm'ın dolayısıyla kâfir, mülhid ve facirlerin cennetten çıkarılmışını gerektirdi.

Ebû Medyen (k.s.) Hazretlerine: "Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirilmesi, nehiyden sonra onun ağaçtan yemekte ileri gitmesinden dolayı değil miydi?" diye soruldu. Buna cevaben buyurdular:

"Eğer babamız Âdem Aleyhisselâm, sulbünden Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin çıkacağını bilseydi, ağacın meyvesini değil; damarlarını yerd. Cennetten çıkmak, yeryüzüne inmekten acele etmek için, nasıl meyvesini yemekten acele etmezdi. Adem Aleyhisselâm, Muhammedî kemâlin ve Ahmedî cemâlin zahir olması için yeryüzüne indi.

²¹¹ Hûd: 11/108

²¹² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/417-419.

²¹³ Bakara: 2/61

Halilu'r-Rahmân (İbrahim) ona ve peygamberimize salâtü selâm olsun, sordular:

-"Ya Rabbi! Âdem Aleyhisselâm'ı neden cennetten çıkarttın? Allahü Teâlâ Hazretleri:

-"Bilmez misin? Sevgilinin cefâsı şiddetli olur," buyurdular.

Celvetiyye tarikatımızın merkez ve mercilerinden olan Üftâde (k.s.) Hazretleri, buyurdular:

Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten çıkarılmasının sırrı şudur. Âdem Aleyhisselâm, tevhid mertebesinin, onun içinde bulunduğu mertebelerin içinde en yücesi olduğunu gördü. Âdem Aleyhisselâm, onu Cenâb-ı Allah'dan sordu. Yüce Allah: "O makama ancak ağlamakla ulaşabilirsin," buyurdu. Âdem Aleyhisselâm ağlamak istedi. Ona, "cennet, ağlama yeri değildir" denildi. Belki cennet sürür (ve sevinç) yeridir. Bunun üzerine Âdem Aleyhisselâm, dünyaya inmeyi istedi. Âdem Aleyhisselâm'dan meydana gelen zelle (günah), cennette bulunduğu mertebesinin arzuladığı ve sevdiği mertebeye nisbetle düşük olmasındandır. Âdem Aleyhisselâm'ın bu durumu; "Ebrânn hasenâtı (iyilikleri), mukarrabînün günahlarıdır," kâbilindendir. Yine "Vakiâtü'l-Hüdâr isimli kitabda da böyledir.²¹⁴

Te'vîlât-I Necmiyyeden Tasavvuf? Manâlar

Şeyh Necmuddin (k.s.) Hazretleri buyurdular: Âdem Aleyhisselâm, inayetin (ilâhî yardımın) mahmudu (övülmüşü) ve meleklerin secdegâhı oldu. Keramet tacını ve Saadet elbisesini giyc(i. Belinde kurbet (yakınlık) kuşağı, boynunda zülfet boyunduruğu vardı. Rütbe bakımından onun üzerinde bir rütbe yoktu. Rütbesinde kendisiyle beraber ve kendisinin üzerinde bir şahıs yoktu. Her lahza şöyle nida edilmekteydi:

"Ey Ademi Kaza geldiği zaman; feza daralır."

Mesnevîde buyuruldu:

Uzun bir zaman geçmedi, elbiseleri alındı, taç ve hilatleri soyuldu, melekler onu sertlik ile itip onu araştırmadan ve bekletmeden çıkartmaktaydılar.

"Şeytan onların ayaklarını kaydırıyor," Takdirin eli, güzel tedbir yapmaktadır.

"Şeytan oradan (cennetten ayaklarını kaydırıyor)." Yani bu izzet (şeref) ve yakınlıktan onları uzaklaştırdı. Miskîn şeytan bu konuda Yusuf Aleyhisselâm'ın kurdu gibidir. Hani cinayeti işlediklerinde, ağzını yalanca bir kana bulamıştı. Kardeşleri onu kuyunun dibine atmışlardı, inayet olmadığı için şeytan, yalancı bir nasihat kamıyla hortumunu buladı.

"İkisini oldukları yerden (cennetten) çıkarttı."

Selâmetten melâmete (yerilmeye), sevinçten üzüntüye, nimetten nikmete, muhabbetten mihnete, kurbetten (yakınlıktan) gurbete, ülfetten külfete (zorluğa) ve vuslattan firkata (ayrılığa) düştü. Âdem Aleyhisselâm, ağaçtan yemeden önce, her şeyle ünsiyet kuruyor ve her şey onunla ünsiyet peyda edebiliyordu. Bundan dolayı kendisine "İnsan" adı verildi. Âdem Aleyhisselâm, muhabbet ağacını tattığı zaman, herşeyden vahşet buldu (uzaklaştı). Herşeyi düşman edindi. Muhabbet şartı bu şekilde, mahbub (sevgili)den başka herşeyi düşman bilmektir. Zîrâ mahbub'un zatı kullukta şirki (ortaklığı) kabul etmediği gibi, yine muhabbetinde de (sevgide de) şirki kabul etmez. Bundan dolayı onlara şöyle buyuruldu:

"Birbirinize düşman olarak inin." Yine Halilullah ftazreti İbrâhîmin hali de başlangıçta böleydi. Yıldızlar, ay ve güneşe taalluk edip; "Bu benim Rabbidir,²¹⁵ diyordu. İbrahim Aleyhisselâm "dostluk ağacını tadıp (Halil olduğu) zaman, "Ben batanları sevmem"²¹⁶ Ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım".²¹⁷

"Hep onlar benim düşmanım, ancak o rabb'ul-âlemîn başka!"²¹⁸ dedi.

"Biz, inin dedik," Hitab Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'yadır. Zamirin cemi olarak gelmesi ise, ikisinin insan cinsinin aslı olmalarındandır. Sanki bütün insan cinsine "inin" denilmektedir. Denildi ki, o beş kişi içindir. Beşincileri, Tavus'dur. Bu emir, onları bir kelimedede intizam etti. Onların yeryüzüne inmeleri, cümleten olmamıştır. Belki İblis, lanete uğradığı zaman yeryüzüne inmişti. Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva ise ondan çok uzun bir zaman sonra indiler. Ancak şu var ki, İblisin cennetten ikinci kere çıkarıldığı ihtimali de vardır. (1/110) Âdem Aleyhisselâm'a vesvese vermek için girdikten sonra. "İnin" kelimesi, ikisinin (Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'nın) huld cennetinde olduklarına delâlet etmektedir. Zîrâ onlar, inme ile emir olundular. İnme ise, yükseklikten aşağıya doğru inmekle olmaktadır. Geçen âyetlerde, geçen ilimler geçti.²¹⁹

Âdem Aleyhisselâm Yeryüzüne İndirilmesinin Hikmeti

Kurtubî tefsirinde buyurdular: Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten indirilip, yeryüzüne yerleştirilmesi, bu konudaki, ezeli hikmetin tezahür etmesindendir. Bu ezeli hikmet, yeryüzünde onun neslinin üreyip çoğalması, yeryüzünde şariat (emir ve yasaklar ile) mükellef olmaları, imtihana çekilmeleri ve bunun neticesi olarak, ührevî

²¹⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/419-422.

²¹⁵ El-En'âm: 6/76

²¹⁶ El-En'âm: 6/76

²¹⁷ El-En'âm: 6/78

²¹⁸ Eş-Şuâra: 26/77

²¹⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/422-424.

sevâb ve cezaya çarpılmalarıdır. Çünkü cennet ve Cehennem her ikisi de teklif (ibâdet veya herhangi bir sorumlulukla mükellef kılınma) yurdu değildirler. Yasak edilen ağaçtan bir (tadımlık) yemek onların cennetten çıkarılıp yeryüzüne inmelerine sebep oldu. Onları cennetten çıkarttı.

Çünkü onlar onda yaratılmıştı, Âdem Aleyhisselâm, yeryüzünde Allah'ın halifesi olmak için o yasak ağaçtan yedi ve yeryüzüne indi.

(Asıl hikmet budur.) Allah için, dildeğini yapma kudreti vardır.

(Allah dilediğini yapar).

"Muhakkak ben yeryüzünde halife kılacağım," buyurdu. Bu gerçekten büyük bir menkibe, şerefli, faziletli ve değerli bir haldir. Kurtubinin sözleri bitti.

Âdem Aleyhisselâm'm cennetten İnişi, kendisine verilen bir şeref ve imtihan, saadet ehli ile şekaavet ehlinin arasını temyiz için olan bir iniştir. Çünkü bunlar, ilâhî hilâfetin gereğidir. Keşfül-kunuz'da olduğu üzere...

Müfessirlerin çoğu, "İnin" kelimesinin; "Sizler, istihfafa uğramış bir şekilde inin" demektir, Lâkin bu konudaki söz, Huzzâm'ın dedidir.

İbni Kemâl ismi ile meşhur olan zât, "kader ve kaza" isimli risalesinde buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretlerinin, Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'yı:

"Rabları da kendilerine nida etti: "Ben sizi bu ağaçtan nehyetmedim mi ve size "haberiniz olsun bu şeytan açık bir düşmandır size" demedim mi?²²⁰ şeklinde azarlaması, taltif şeklinde olan bir azarlamadır. Cezalandırma ve sert bir azarlama değildir. Âdem Aleyhisselâm'ın:

Hepiniz oradan topluca inin" emri mükemmelliktir, uzaklaştırma ve yaklaştırmadır.

Şair'in; "Ben evimin sizden uzak olmasını isteyeceğim; sizin yakın olmanız için.²²¹ dediği ma'nâ kabilinden bir şeydir.²²²

Kıyamete Kadar Sürecek Düşmanlık

"Bazınız bazınız için düşman olarak (inin)," Burası, haldir. Vav harfinden istiğna edip, onun yerine zamir kullanıldı. Yani, düşmanlar olduğunuz, bazınız bazınızı sapıtmak için çalıştığı halde inin demektir.

"düşman" kelimesi, hem müfred ve hem de cemi için kullanılmaya uygundur. Bundan dolayı ilî "düşmanlar," buyur-madı. İblis, ikisinin (Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'nın düşmanıdır, onlar da iblisin düşmanlarıdır. Yılan Adem oğlunun düşmanıdır, insanlar yılanın düşmanlarıdır. Yılan insanları ısırır, insanlar da onu vurup öldürürler. İblis İnsanları fitnelere düçar kılar, vesvese verir, insanlar da ona lanet okurlar. Yine Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'nın zürriyetinin arasında dünyada hased (kıskançlıktan) doğan düşmanlıklar ve dinî ihtilafların sebep olduğu düşmanlıklar vardır. İblis ile olan düşmanlık dinî'dir. Din bakî oldukça İblis ile olan düşmanlık kalkmaz. Yılan ile olan düşmanlık tabî'dir. Bu tabiat yılan ve insanda oldukça bu düşmanlık da kalkmaz. Sonra bu düşmanlık bizimle onların arasında kuvvetlendi. Lâkin bir taraf (mü'minl Allah onlarla beraberdir. Zafer mü'minlerindir. "Bazınız bazınız için düşman olarak (inin)," kavli şerifi, bu düşmanlığın olduğunu haber vermektedir. Yoksa düşmanlığın olmasını emretmemek-tedir. Allahü Teâlâ Hazretleri,

Bazınız bazınız için düşman olarak (inin)," dediğinde, Âdem Aleyhisselâm: "Allah, ben sizin düşmanınızım demediği için ona hamdû senalar olsun (elhamdülillah)" dedi. Burada kullanılan düşman kelimesi aslında mecazidir. Sahibinin kötülüğünü beyan etmektedir.²²³

İstikrar Mekânları

"Ve sizin için yeryüzünde bir karar kılma yeri vardır."

Bu karar kılma, ya yeryüzünde olur veya ölüp mezarlarda yerleşme şekliyledir, (veya her ikisi şeklindedir).

Sonra, "insanların istikrar ettiği (durup eğlendiği) yerler üçtür.

(Birincisi:) Anne rahmidir. Allahü Teâlâ buyurdu:

Sizi bir tek candan yaratan O'dur. Sonra sizin için bir karar yeri, bir de emanet yeri vardır. Biz âyetlerimizi, anlayan bir toplum için apaçık beyan ettik.²²⁴

İnsan, babanın sulbünde emânet, annenin rahminde ise karar bulmaktadır.

İkincisi: Dünyadır. (Bu âyette) Allahü Teâlâ buyurdu:

"Sizin için yeryüzünde belirli bir

vakte kadar, bir karâr yeri"ve bir nasib vardır."

Üçüncüsü: Ahîrettir. Ukbâ'da yerleşme iki yeredir. Ya cennette olur: Allahü Teâlâ buyurdu:

²²⁰ El-A'râf: 7/22

²²¹ Telhis s, 8 : Abbas ihni Ahfo'in

²²² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/424-425.

²²³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/425-426.

²²⁴ El-En'âm: 6/98

O gün cennetliklerin kalacakları yer çok iyi, dinlenecekleri yer pek güzeldir. ²²⁵ Yerleşme Cennette veya Cehennemde olur. Allahü Teâlâ buyurdu: "Orası (Cehennem) cidden ne kötü bir uğrak, ne kötü bir konaktır". ²²⁶

"ve meta, sizin için oradan nasıblenmek vardır,"

Yani maişet ve faydalanma yoluyla kendisiyle nasıblenmek vardır.

"Bir zamana kadar,"

Ömüflerinizi sonuna kadar, o ölüm zamanıdır. Veya kıyamete kadar...

Bazı âlimler buyurdular: Allahü Teâlâ'nın, "Bir zamana kadar," kavli şerifinde, Âdem Aleyhisselârrî'a, dünyada ebedî olmayacağını bilmesi ve oradan kendisine döneceği vaad edilen cennete intikâl edeceğini bilme faidesi vardır. Âdem Aley-hisselâm'ın dışındakilerin ise sadece kıyamete döneceklerine delâlet etmektedir. ²²⁷

Âdem Aleyhisselâm Nereye İndirildi

Âdem Aleyhisselâm. indiğinde Hindistan toprağında bulunan Serendib Dağı'nın üzerine indi. Bundan dolayı bu vadinin ağaçlarının kokusu güzeldir. Bu, Âdem Aleyhisselâm ile beraber cennet kokusu bulunduğu içindi. Baş bulutlara değiyordu. Bundan dolayı saçları döküldü. Bu durum evladına da geçti. Hazreti Havva da Cidde'ye düştü. İkisinin arasında, yediyüz fersah vardı. Tavus, Hindistan ovasına; yılan Sicistan veya İsfahân'a, İblis ise, Ye'cûc ve Me'cûc şeddine düştü. Sicistan yılanın en çok olduğu memlekettir. (1/111) Eğer savaş olmazsa, yılanlar o şehri yer ve orada onların çoğu yok olur. Ve elbette Sicistan, yılanlardan dolayı bomboş kalırdı. Onlar cennetteyken en güzel haldeydiler.

Allahü Teâlâ Hazretleri, Adem aleyhisselâmı ziraat (çiftçilik) ve kazanma ile mübtelâ etti.

Hazreti Havva'yı, hayız, ip (eğirmek), talak, akıl ve miras noksanlığı ile mübtelâ etti.

Allahü Teâlâ, yılanın ayaklarını karnında ve yiyeceğini de toprak kıldı.

Tavus kuşunun ayaklarını da çirkin etti.

İblise, en kötü ve çirkin şekli verip, onu rezil bir hale getirdi.

Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'nın cennette kalma süreleri, âhret günleriyle öğle vaktinden ikinci zamanına kadardı. Âhret günlerinden her bir gün, dünya günleriyle bin sene kadar uzun bir zaman dilimidir. ²²⁸

Yılan İle İnsanların Arasındaki Düşmanlık

Zikredilir ki, yılan cennette Âdem Aleyhisselâm'ın hizmetçi-siydi. Âdem Aleyhisselâm'ın düşmanına cennete girmesine imkân vermekle Âdem Aleyhisselâm'a ihanet etti. Burada ona düşmanlığını izhâr etmiş oldu. Yeryüzüne indiklerinde düşmanlıklar kuvvetlendi. Yılan: "Adem oğulları senin düşmanıdır. Sen de onların düşmanlarısın. Onlar, nerede seninle karşılaşılırsa, başını ezerler," denildi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

"Yılanları öldürün. (Özellikle) kısa kuyruklu habis, iki çizgi sahibi ebter olanı öldürün. Çünkü bunlar, gözü alır ve hamilenin hamlini düşürtürler" ²²⁹ Hadis-i şerifte, umûmî yılanların içine dahil olmakla beraber özellikle bu iki yılan cinsi zikredildi. Bu hadîs-i şerîfle Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, bu iki yılanın zararına tenbih etmek istedi. Yılanlardan zararları dokunmayan ve evlerin dışında yaşayan yılanlar da yine öldürülür. Zahir olan emrin umûmî olmasıdır. Evlerde yaşayan yılanlar ise, üç gün kadar izin verilmedikçe öldürülmez.

"Muhakkak Medine-i Mnevverre'de (şehir evlerinde yılan şeklinde yaşayan) cinler vardır. Onlar Müslüman olmuşlar. (Onlardan zarar gelmez). Onlardan herhangi bir şey gördüğünüzde üç gün izin verin. Eğer 3 gün sonra hâlâ size görünürlerse onu öldürün. Çünkü o şeytandır. ²³⁰

İbnü Melek Hazretleri, ²³¹ "Şerhü'l-Meşârik'te buyurdular: "Cinler, latif varlıklar olup, yılanların şekline bürünürler. Cinlerden yılan olup öldürülmekten nehyedilenler; küçük beyaz ve kıvrılmadan yürüyen yılanlardır.

Sahih (doğru olan görüş) evlerde yaşayan yılanların öldürülmelerinin yasaklanması sadece Medine-i mnevverre'ye mahsus bir durum değildir. Belki bütün şehirlerde evlerde yaşayan yılanlar öldürülmekten nehyedilmişlerdir. Allahü Teâlâ Hazretleri şöyle buyurdu: Bir de şu vakti anlat ki cinlerden bir takımını Kur'an' dinlemek üzere sana sevkettiğimiz! ²³² Kuyruğu kısa ve sırtında iki çizgi olan yılanlar ise, izin verilmeden

²²⁵ El-Furkân: 25/24

²²⁶ El-Furkân: 25/66

²²⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/426-427.

²²⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/427

²²⁹ Camiu Tirmizi, Kitâbü's-saycî, Mevzuatü'l-hadis no: 1403

²³⁰ Sahih-i Müslim. Kitâbü's-Selâm, Mevzuatü'l-hadis no: 4150

²³¹ İbni melek, asıl ismi, Abullatîf bin Abdülaziz bin Eminüddin'dir. İzmir yakınlarında olan Tire'de doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. İyi bir tahsil gördü. Devrin büyük müderrislerindendi. Aydın oğlu Mehmed bey'in hocasıdır. Aydın oğlu Mehmed bey, hocasına bir medrese yaptırdı ve İbni Melek Ölümüne kadar medresede ders okuttu. İbni Melek bir çok talebe yetiştirmenin yanı sıra bir çok kitap da yazdı. Usûl, fıkıh, hadis ve tasavvuf konularında yazmış olduğu bazı kitapları günümüzde bile büyük bir zevkle okunmaktadır. Usul fıkıh ilminde ders kitabı olan, "Menâr" üzerine yazmış olduğu şerh çok değerli bir kitaptır. İbni Melek, 801 (M. 1399) yılında Tire'de vefat etti.

²³² El-Ahkâf: 46/29

hemen öldürülür. İster şehirlerde olsun, isterse şehirlerde olmasınlar.

233

Yılan ve Akrebin Zararını Defetme Duası

Meskenlerde yılanlardan herhangi bir şey görüldüğü zaman şöyle denir:

"Ben Nuh Aleyhisselâm'ın sizden almış olduğu ahdi (sözleşmeyi) okuyorum. Ben Süleyman Aleyhisselâm'ın sizden almış olduğu ahdi (sözleşmeyi) okuyorum. Onların hakkı için bize zarar vermeyin." Eğer bundan sonra yine yılanlardan bir şey görürse, onu hemen öldürsün.²³⁴

Yılan Ve Akreb Sokmaması İçin Okunacak Dua

Kim yılan ve akrebin zarar ve tehlikesinden korkarsa şöyle dua etsin:

"Selâm Nuh'a, bütün âlemler içinde! Biz böyle mükâfat ederiz işte muhsinlere!"^{37/79-80}²³⁵

Bu âyeti kerimeleri okuyan kişi Allah'ın izniyle yılan ve akrebin tehlikesinden emin olur.

Bil ki hayvanlardan aslında insanlara eziyet eden her varlık, eziyetinden dolayı hiç şüphesiz öldürülür. Bunda ihtilâf yoktur. Yılan, akreb, zehirli keler ve benzerleri gibi.

EI-Habbâzî nin, "EI-Hidâye" üzerine yazmış olduğu haşiyesinde şöyle buyurdu: Yılanın öldürülmesi, ya zararı defetmek veya bir faydayı celbetmek (çekmek) içindir.

Bu güzel ve ince konuları toplayan ben fakir (ismail Hakkı Bursevî.) derim ki: Zarar için veya fayda için öldürülür sözünün içine, bal arısı, ipek böceği ve benzerleri de (bu hükmün altına) girer. Çünkü ipek böceğini öldürmeden kendisinden faydalanmak mümkün değildir.²³⁶

Yılanı Öldürmek

Yılanın cevheri, başlangıçtan beri habistir. Yılan, şeytanı çenelerinin arasına alarak, cennete sokmakla Âdem Aleyhis-selâm'a ihanet ettiği için gerçekten kötüdür. Eğer yılan şeytanı cennete sokmasaydı, şeytan asla cennete girmeye yol bulamayacaktı. Şeytan ona: "Sen benim zimmetimdesin" demişti. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, yılanı öldürmeyi emretti.

"Namazda olsanız bile yılanı öldürün," Yani yılan ve akrebi öldürün.

Zehirli keler ise, diğer hayvanların arasında, gidip; Hazreti İbrahim'i yakmak için Nemrud'un tutuşturmuş olduğu ateşin iyice tutuşması için üfleyen hayvandır. Bu hareketinden dolayı lanete uğradı. Hadis-i şerifte şöyle buyuruldu:

"Kim zehirli bir keleri öldürürse sanki bir kâfiri öldürmüş gibi olur." Zehirli keler, bünyesinde zehir taşıyan hayvanlardır. Yemekleri, özellikle tuz'u bozar. Tuzu (ve yemeği) bozmaya yol bulamazsa dama çıkar, yemek ve tuzun olduğu yerlerin hizasına pisliğini bırakır. Onun cibiliyyeti bozgunculuk ve fesad üzeredir.

Farenin ise cevheri, gemide iken Nuh Aleyhisselâm'ın gemisinin iplerine dalmıştı. Onları kesmeye çalıştı.

Karganın cevheri, vazifesini terkedip leşe dalmaktır. Nuh Aleyhisselâm, kendisine kara durumunu araştırmak için vazife vermişti. O gemiden ayrıldı. Kara parçasını gördü. Gemiye hayırlı haber getirmesi gerekirken orada görmüş olduğu bir leşin üzerine inip yemeye daldı. Vazifesini unuttu.

Çaylak, adi yırtıcı hayvanlar, kuduz köpek bunların hepsi zararlı olmaları bakımından yılan manâsının altına girer. Zararlarını defetmekle irşâd babında öldürülür. (1/112)

Sadî (k.s.) buyurdular:

Yılan gördüğünde taş dostun olsun.

Onun düşmanlığı ezeldir.

Ve yine buyurdu:

Kuduz arslana merhamet etmek felakettir.²³⁷

Te'vîlât-ı Necmiyyede Tasavvufî Manalar

Te'vîlât-ı Necmiyyede buyuruldu: Muhabbet habbesi, Âdem Aleyhisselâm'ın kalbinde bir tohum gibi yerleşip karar kılınca; Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın şahsiyetini kalbine yerleştirdi. Şahsını da yeryüzünde karar kıldı.

"Sizin için yeryüzünde belirli bir vakte kadar, bir karar yeri ve bir nasib vardır," buyurdu. Nasiblenmek ve faydalanmak, muhabbet tohumu içindir. Muhabbet tohumu, taat ve kulluk suyu ile faydalanıp; tâ marifet meyvesini verme vaktine kadar gelişir. Allahü Teâlâ:

²³³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/428-429.

²³⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/429.

²³⁵ Es-Sâfiât: 37/79-80

²³⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/429-430.

²³⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/430-431.

"(O ağaç) ... yemişlerini rabbinin izniyle her dem verir ²³⁸ "buyurdu. Yapılan tahkik ve incelemede, bu yaratılan ağaçların meyvesi değil, ancak marifettir. Şu âyeti kerimeden dolayıdır: "Ben cinleri ve insanları ancak bana'ibadet etsinler diye yarattım. ²³⁹ Yani beni tanısınlar diye yarattım demektir. Marifetin meyvesi, herhalde ibâdetin dallarının üzerine zahir olur. Lâkin marifet, ancak, muhabbet habbesinden yeşerir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri haber verdikleri gibi:

"Davud Aleyhisselâm:

-"Ya Rabbi! Mahlûkatı neden yarattın? Diye sordu. Allahü Teâlâ Hazretleri:

-"Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeyi arzuladım. Beni bilmeleri için halkı yarattım." Buyurdu. ²⁴⁰ Bununla marifetin tohumunun muhabbet olduğu sabit oldu.

Mesnevîde buyuruldu: Marifet güneşinin batışı yoktur. Onun doğduğu yer: Akıl, ruh ve kalplerdir. ²⁴¹

Âdem Aleyhisselâm Rabbine Yalvardı

"Derken Âdem Rabb'ından birtakım kelimeler aldı."

Âyeti kerimenin başındaki ü (fe) harfi, tevbe 'nin inme emrinden hemen sonra ve yeryüzüne inmeden önce meydana geldiğine delâlet etmektedir. Bundan dolayı Kurtubî buyurdular: Âdem Aleyhisselâm zellesinden dolayı tevbe ettikten sonra yeryüzüne indirildi. Buna ikinci kere varid olan, "inin," emri delalet etmektedir. Ve yine bundan yeryüzüne inme emrinin, istihfaf (hafif ve hakir) görme olmadığı ve gadab çeşidini kapsamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü tevbeden sonra gadab olmaz. Âdem Aleyhisselâm, Allahü Teâlâ Hazretleri onun tevbesini kabul ettikten sonra yeryüzüne indirildi. Rabbinden bir takım kelimeler almanın manâsı, onun almak ve kabul için yönelmesi ve istikbâl etmesi ve öğrendikten sonra onunla amel etmesidir. Eğer sen o kelimelerin ne olduğunu sorarsan, cevaben derim o kelimeler:

Dediler ki:

"Rabbena! nefislerimize zulmettik. Eğer sen bize mağfiret etmez, merhamet buyurmazsan, şüphe yok ki biz hüsrana düşenlerden oluruz"7/23 ²⁴² âyeti kerimesidir.

Hafız buyurdu:

Zâhid gururlandı.

Koş selâmet, selâm diyarındadır. ²⁴³

Âdem Aleyhisselâmın İstiğfar Duası

Ibnü Mes'ûd (r.a.) Hazretlerinden rivayet olundu: Allahü Teâlâ Hazretlerine en sevimli kelime, babamız Âdem Aleyhis-selâm'ın hatâ (zelle)ye düştüğü zaman, söylediği şu kelimelerdir:

Allahımî Hamdinle seni teşbih ediyorum. Senin adın mübarektir. Şerefin yücedir. Senden başka ilâh yoktur. Ben nefsimi zulmettim. Beni bağışla. Senden başka günahları bağışlayan yoktur." ²⁴⁴

Ya Rabbi, beni Muhammed (s.a.v.) Hakkı için bağışla!

Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden rivayet olundu: Âdem Aleyhisselâm dua ederken:

Ya Rabbi! Beni Muhammed (Mustafa) s.a.v. hazretlerinin hakkı için bağışla" dedi. Allah:

Muhammed Mustafa'yı nereden biliyorsun," dedi. O:

Sen beni yaratıp içime ruh üflediğinde gözlerimi açtım. Arşın direklerinin üzerinde ^ui 'JjJ/> UU«İ M vı iJı V Allah'dan başka ilah yoktur. Muhammed Allah'ın rasûlüdür" yazılıydı. Oradan muhlûkatinin en şerefli ve en üstünü olduğunu anladım. Çünkü sen onun adını kendi adına yakınlaştırdın," dedi. Allah:

Evet!" dedi. Ve böylece Âdem Aleyhisselâm, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şefaatiyle bağışlandı.

Âdem Aleyhisselâm, cennetten indirilme anında söylediği ilk sözler şunlar:

Ya Rabbi! Sen vasıtasız olarak beni kudret elinle yaratmadın mı?" Allah:

Evet", dedi. Âdem Aleyhisselâm:

Beni cennetine yerleştirmedin mi?" Allah:

Evet," dedi. Âdem Aleyhisselâm:

Ya Rabbi! Senin gadabın rahmetini geçmedi mi?" Allah:

Evet!" dedi. Adem Aleyhisselâm:

Ya Rabbil Eğer ben kendimi düzeltir, sana döner ve tevbe edersem, sen beni yine cennetine koyar mısın?" Allah:

-"Evetrdedi.

²³⁸ İbrahim 14/25

²³⁹ Ez-Zâriyyât: 51/56

²⁴⁰ Keşfü'l-Hafâ: Muhaddis no: 2016

²⁴¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/431-432.

²⁴² El-A'râf: 7/23

²⁴³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/432.

²⁴⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/433.

İşte bu kelimeler, insanî ahidlerdir. Ademî mîsâk ve sözleşmelerdir. Halifeden, Hak Teâlâ Hazretlerine yapılan Rabbânî münâcâtlardır. Böylece Âdem Aleyhisselâm, masiyetinden dönmekle, zellesini (günahını) itiraf etmekle, hatâ ve unutkanlığından dolayı özür dilemekle Allaha tevbe etti. (O da) tevbesini kabul etti." Yani Rabbi ona rahmet ve tevbesini kabul etmekle döndü.

Tevbe'in aslı, dönmektir. Onunla, yani tevbeyle kul vasıflandığı (kul tevbe etti denildiği) zaman; bu masiyetten taate dönmek manâsına olur. (1/113) Ve kendisiyle Yüce Yaratıcı (Allah) vasıflandığı zaman ise, cezalandırmadan, mağfirete dönüş murad edilir, (O da) tevbesini kabul etti." Cümlesinin başındaki ü "Fe" harfi, tevbe manasını tazammun eden kelimelerin akışını ve tevbesinin kabulündeki tertibe delâlet etmek içindir.²⁴⁵

Tevbenin Kabul Edilmesinin Şartları

Kuldan tevbe'nin tamam olması, için şu şartlar aranır:

- 1 - Yaptıklarına pişman olmak,
- 2- Şu anda günahları terketmek
- 3- İleride asla günaha dönmemeye niyet etmek,
- 4- Kullardan zulmedilenlere hakkını vermek,
- 5- Hasımlara haklarını eliyle vermekle onları memnun etmek,
- 6- Ve diliyle onlardan özür dilemekle tevbe tamam olur. Âyet-i kerime de, Âdem Aleyhisselâm'ın zikriyle iktifa etti.

Çünkü Hazreti Havva hükümde ona tâbi idi. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerimin bir çok yerlerinde ve hadîs-i şeriflerde kadınların zikri (erkeklere tâbi olmak suretiyle) dırıldı.²⁴⁶

Allah Tevbeleri Kabul Edendir

"Muhakkak O! Allah Tevvâb'tır (Tevbeleri çok kabul edendir)" Kullarına mağfiretiyle çok dönüp muamele eden veya onların tevbe etmeleri için onlara çok yardım edendir.

"O rahimdir," Rahmetinde mübalağa edendir.

Bu iki vasfın arasını toplaması, (yani "Ettevvâb" ve "rahim" sıfatlarını bir araya getirmesi), tövbecar için, af ve mağfiretle beraber ihsan ile güzel bir vaaddir. Bu cümle, (O da) tevbesini kabul etti." Cümlesinin illetidir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Tevbe merkebi acâib bir merkebtir.

Bir anda o yerden göklere sıçrayıverir.

Günahkârların inlemesinden arş titrer.

İbnü Abbas (r.a.) buyurdular: Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva kaçırmış oldukları cennet nimetleri için tam yüz sene ağladılar. Kırk gün yemediler, içmediler. Adem tam yüz sene Havva'ya yaklaşmadı.

Şehr bin Havşeb buyurdu:

Bana ulaştı ki, Âdem Aleyhisselâm, yeryüzüne indiğinde, üçyüz yıl kaldı. Allahü Teâlâ'dan haya ettiği (utandığı) için başını hiç kaldırmadı. Dediler ki: Yeryüzü ehlinin bütün göz yaşları bir araya gelse, Davud Aleyhisselâm'ın zellesinden dolayı akıtmış olduğu göz yaşları kadar olamaz. Davud Aleyhisselâm ile bütün yeryüzü ehlinin göz yaşları bir araya toplansa, cennetten çıkarıldığı için ağlayan Âdem Aleyhisselâm'ın göz yaşları kadar olamaz.

Küçük günahlardan bile daha küçük bir zelle işleyen hali bu olunca, "İsyân DenizTne dalanın hali nasıl olur? (Nasıl olmalıdır?) Tevbe, sabun'un yerindedir. Sabun zahiri kirleri giderdiği gibi, tevbe de bâtinî kirleri temizleyip giderir. Bir kul, günah ve kötülükten dönüp halini düzelttiği zaman, Allah'da onun şanını düzeltir. Geçmiş ve kaçırmış olduğu nimetleri ona geri verir.²⁴⁷

İbrahim Edhem Hazretlerinden248Rivayet Olundu:

Bana ulaştı, İsrâiloğullarından bir adam bir buzağıyı annesinin gözlerinin önünde kesti. Elleri kurudu. Bu arada o oturuyordu. Düştüğünde, evinde idi. Annesi, hâlâ yavrusuna bakıyordu. Gitti, buzağının annesini okşadı, sevdi, onu götürüp ağılına koydu. Bu hareketi Allah'ın hoşuna gitti. Allah ellerini ona iade etti; yaptığına karşılık olarak. Çünkü sâlih amel hatâları siler.²⁴⁹

Te'vîlât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

Te'vîlât-ı Necmiyye de buyuruldu:

²⁴⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/433-434.

²⁴⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/434.

²⁴⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/434-435.

²⁴⁸ İbrahim Edhem Hazretleri:

²⁴⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/435.

Rabbânî ilham yağmurlarının, muhabbet habbesinden (dane ve tohumundan) Âdem Aleyhisselâm'ın kalbinde ve insanlık toprağında ilk yeşerttiği nebatat:

"Rabbena! nefislerimize zulmettik. Eğer sen bize mağfiret etmez, merhamet buyurmazsan, şüphe yok ki hüsrana düşenlerden oluruz.7723"²⁵⁰ nebatıdır. Çünkü o iman nuruyla görülmektedir. Nefsine zulmetmektedir. Muhabbet habbesini (danesini) yediğinde, kendisinde mihnet ve müzillet (zelil olma) şikâyetleri peyda oldu. Eğer Rabbi ona, mağfiretiyle yardım etmeseydi ve onu rahmetiyle korumasaydı, o kendisine indiği beşerî alçaklıktan asla kurtulamazdı. Ezeli saadet istidadının sermayesini kaybederdi. Kurbet (Allah'a yaklaşma) makamının zirvesine dönmesi mümkün olmazdı. Âdem Aleyhisselâm, Rabbinden yardım diledi. Gerçekten yalvararak; "Ey Rabbimiz!" dedi.

Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten uzaklaştırılmasının hikmeti, işte bu yalvarma, dua ve yakarmasıydı. Çünkü zarar ve meşakkate uğrayan kişinin duasını Allah muhakkak kabul eder ve kötülüğü giderir. (1/114) İlâhî inayetin sebkatiyle onun elinden tuttu. Allah onun üzerine rahmetinin yağmurlarını yağdırdı

"(O da) tevbesini kabul etti. Muhakkak O, tevvâb, 'tevbeyi çok kabul eden, rahim, çok esirgeyendir." Tevbe edenlere... Allahü Teâlâ Hazretleri, kelimeler nebatından, "ictibâ" seçilme (ve günah'dan kaçınma) ağacını çıkarttı. O ağacın dallarının üzerine, tevbe çiçeklerini izhâr etti. O ağacın uzun dalları, meyveye durdu; hidâyet meyvesini verdi. O hidâyet meyvesi de marifettir.

"Sonra rabbi onu istifa etti, seçti de tevbesini kabul buyurdu ve yol gösterdi20/122.²⁵¹

HİS "Biz dedik" istinaf (başlangıç) cümlesidir. Kelâm'ın akışına göre akla gelen mukadder bir suâlin cevabıdır. Sanki şöyle denildi: Allah tevbesini kabul ettikten sonra onlara ne dedi?" diye bir sual varid oldu. Allah, buyurdu:

"Ondan (yani cennetten) inin," dedik.

Bu kelime, cemi tekid zamirinden hal olmak üzere mensubtur. Ma'nâ'da cemi olması, Âdem Aleyhisselâm, Hazreti Havva, İblis, yılan ve tavus kuşu oldukları içindir. Sanki onlara, sizler topluca buradan inin, denilmektedir. Bundan dolayı onların yeryüzüne inmelerinde bir araya toplanmaları ve hepsinin bir kerrede inmeleri ve hepsinin bir zamanda inmelerini gerektirmez. İnme emrinin tekrarı, gereğinin kesin olduğunu bildirmek, bunun mutlaka gerçekleşeceğinin beyan edilmesi ve bundan kaçmanın mümkün olmadığını anlatmak içindir. Âdem Aleyhisselâm'ın tevbesinin kabulü ile yeryüzüne inmekten belki vazgeçileceği düşüncesi kalbine doğmuştu. Birinci inme emriyle, onların belâ ve imtihan dünyasına birer düşman olarak inceklerine ve orada ebedî kalmayacaklarına delâlet etmektedir. İkinci emriyle de onların teklif (ilâhî emir ve yasaklarla mükellef olmak) için yeryüzüne indiklerini onlara bildirmek içindir. İnmekten asıl maksadın ne (ve hangisi) olduğunda ihtilaf olundu. İnmenin bir kerre olmasından dolayı her iki manâ'nın yakınlaştırılması sahih olur. Lâkin ikisinin arasına kelâm girdi. O'da Âdem Aleyhisselâm'ın Allah'dan bazı kelimeler aldığı ve Allah'ın onun tevbesini kabul ettiğini beyan eden âyetlerdir. Birinci inme emri tekrarlandı ki, ikinci inme emrinin ma'nâsının kendisine isal edilmesi (bitiştirilmesi) içindir. O'da ibâdetle mübtelâ olmak, taat'ın üzerine sevabın yazılması ve isyanın üzerine de cezâ'nın tahakkuk etmesidir.

"İrşâd"da buyuruldu:

İkinci inme emri, hidâyetin verilme vaadine yakın oldu. Hidâyet, insanı kurtuluş ve saadete götürür. İçinde bulunan cezalandırma uyarıları ise... Tekliften kasd edilen şey, öncelikle kasd edilen ve arzulan şey değildir. Tekliflerden (Akâid ve amelî emirlerden kastedilen şey, mükellefleri cezalandırmak değildir.) Belki o (yani cezalandırma) mükelleflerin sû-i ihtiyarlarının (yani irâdelerini kötüye kullanmalarının) bir neticesidir.

Yine bu âyet-i kerime, masiyetin, sahibinden nimetleri giderdiğine delildir. Çünkü Âdem Aleyhisselâm sadece bir ma'siyet (zelle) sebebiyle cennetten çıkarıldı.

Şâirin biri şöyle söyledi:

Emir tamam olduğu zaman onun noksanlaşması yaklaşıp.

Tamam denildiği zaman, kaymalar olur.

Eğer sen bir nimet içindeysen, o boşalır.

Çünkü isyanlar, nimetleri giderir, yok eder.

Allahü Teâlâ buyurdu:

"Her halde Allah bir kavme verisini -onlar nefislerindeki bozmadıkça - bozmaz."13711²⁵² "Amma elbette benden size gelir." Yani muhakkak size gelecektir. Âyetin başındaki ii (Fe) harfî, tertib içindir. Kendisinden sonra geleni, inme emrinin mefhûmuna tertib içindir.²⁵³

"Hidâyet"

Yani rüşd, size göndereceğim peygamber ile şeriatı beyan etmek ve size indireceğim kitab ile size hidâyet gelecektir.

²⁵⁰ El-A'râf: 7/23

²⁵¹ Tâhâ: 20/122

²⁵² Er-Râd: 13/11

²⁵³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/436-438.

"Elbette size gelecektir," hitabı Âdem Aleyhis-selâm'adır. Bundan murad, zürriyetidir. İblis ve zürriyetine ise ne bir peygamber geldi ne de kitab indi. Onlardan tâbi olan olmaz. Şartın cevâbı, cevâbıyla beraber gelen ikinci şarttır. O'da şu kavli şeriftir:

"Ve kim benim hidâyetime tâbi olursa," Yani şeriatime uyar ve onunla amel ederse, demektir. "hidâyet" lafzı tekrar edildi.

"Kim ona tâbi olursa," şeklinde zamir olarak getirilmedi. Çünkü ikinci (hidâyet kelimesi) ile birinci (hidâyet kelimesinin ihtiva ettiği manâ'dan daha geniş ve) daha umûmî bir hidâyeti murad etti. O da, peygamberlerin getirmiş olduğu şeriat olup, itikâd, amel ve aklın iktizâ etmiş olduğu şeylerdir. Yani kim, şeriat kabilinden kendisine gelen şeylerin içinde bulunan ilâhî hükümlere riâyet edip, onları aklıyla afakî ve enfûsî delillerle müşahede ederse;

"Onların üzerine hiçbir korku yoktur." Her iki âlemde (dünya ve ahirette) insanların başlarına gelen kötülüklerden doğan korkular, onlara yoktur.

"Ve onlar manzan da olmazlar," istek ve arzularını kaybetme üzüntüsü de onlara yoktur.

Korku, olabilecek tehlikelerden doğar. hüzn (üzüntü) ise, olmuş şeylerden meydana gelir. Yani bunları gerektiren, korku ve üzüntüyü mucip bir hal onların başına gelmez. Yoksa, bu onların başına gelmez demek değildir. Lâkin onlar, korkmazlar ve üzülmazler. Çünkü korku ve üzüntü denilen şey, onlarda meydana gelmez. Belki bütün zamanlar, sevinç ve neşeyle devam edip geçer. Nasıl olmasın ki? Korku ve haşyet, Allah'ın celâlinin azametinden ve heybetinden doğmaktadır. Kulların haklarına riâyet etmedeki çalışma ve gayret, havas (Allah'ın has kullarının) ve ona yaklaşanların en büyük özelliğidir.

"Ve o inkâr edenler,"

Bu cümle daha önce geçen, "Ve kim tâbi olursa" cümlesinin üzerine atıftır. Onun bir alternatifidir. Sanki: Kim o hidâyete tâbi olmazsa onun durumu nedir?" denilmektedir. Onların zikredilmesi, dalâletin rüsvâyılığını beyan etmek ve çirkinliğinin kemâlini izhâr etmek içindir. Cemi sığasında ismi mevsul (j-uSı onlar ki) kelimesinin getirilmesi, kâfirlerin çok olduğunu beyan etmek içindir. Yani bizim kendilerine göndermiş olduğumuz peygamberlerimize inanmayan o kâfirler demektir.

"Ve âyetlerimizi yalanlayanlar," (1/115)

Kendilerine inen âyetlerimizi veya kalben âyetlerimizi inkâr eden ve diliyle bunları yalanlayanlar! iüjî "İşte onlar," mevsûle işaret eder. Kâfirlerden ve yalanlamadan meydana gelen sılanın yerine geçerli olup onların sıfatına itibâr ile (onlar ki):

"Ateş ashabıdırılar, (ateş ehlidirler)"

Onlar, hiç ayrılmayacak şekilde, Cehenneme giren, orayı tadan ve daimî olarak orada kalacaklardır. Sohbetle vuslat manâsı vardır. Cehennem ashabı diye isimlendirildiler.

Cehenneme girip ona bitiştikleri ve orada daimî kaldıklarından ateş ashabı denilmiştir. Sanki onlar, Cehenneme sahib olmakla onun ashabı oldular.

"Onlar orada" Yani ateşte, "Ebedî olarak kalacaklardır." Daimîdirler. Cümle hal olmak üzere nasb yerindedir²⁵⁴

Cennet Ve Cehennem Şu An Mevcûd Olup Azablan Daimîdir

Bu iki âyet-i kerime'de şu işaretler vardır. (Birincisi:) Cennetin yüksek yerde olduğudur. Buna, "Oradan (cennetten) inin," âyet-i kerime delâlet etmektedir.,

(İkincisi:) İlâhî hidâyete tâbi olan kişiler, akîbetlerinden emindirler. Çünkü: "Kim o hidâyetçimin izinde giderse, onlar için hiçbir korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır." Buyurulmaktadır.

(Üçüncüsü:) Cehennem azabı daimîdir. Kâfirler, Cehennemde ebedî kalacaklardır. Kâfirlerin dışındakiler. Cehennemde ebedî değillerdir. Buna şu âyet-i kerime delâlet etmektedir:

"Onlar da Cehennem ehlidirler. Orada ebedî olarak kalacaklardır. Bu hasr ifade eder. Bilkî en büyük şeref, hidâyete tâbi olmaktır. Denildiği gibi: Ashab-i kehf'in köpeği bir kaç gün Allah dostlarıyla oldu. O da güzel makamlarla cennete girdi.

Mü'min ise, Allah'a İtaat ederek sevâb almakla ve Allah'a isyan edip cezâ'ya çarpılmanın arasındadır. (Mü'min irade-i cüziyyesini hangi tarafa kullanırsa o taraf onun hakkında tecelli eder.

Ne şaşılacak bir şey ki, câmidât, herhangi bir şey ile mükellef olmadıkları halde, Allah'ın azabından korkuyorlar, Allah'ın hukukunu yerine getiriyorlar! Mükellef olan kullar ise korkmuyorlar! Allah'ın hukukunu yerine getirmiyorlar!²⁵⁵

Hikâye

Mâlik bin Dinar'dan rivayet olundu:

Mâlik bin Dinar Hazretleri, bir gün, bir sabiye (küçük çocuğa) rastladı. Çocuk toprak ile oynuyordu. Bazen gülüyor ve bazen de ağlıyordu. Mâlik bin Dinar buyurdu:

²⁵⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/438-440.

²⁵⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/440.

"İçime o çocuğa selam vermek doğdu. Nefsim kibirlenip selâm vermekten vazgeçti. Ben nefsimi şöyle seslendim: Ey nefsim! Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, küçük ve büyük herkese selâm verirdi. Sen de buna selam ver!

Ve o çocuğa selam verdim." Çocuk:

"Allah'ın rahmeti, bereketi ve selâmı senin üzerine olsun! Ey Mâlik bin Dinâr!" dedi. Sordum:

"Beni nereden tanıdın? Daha önce beni görmüşlüğü yoktu!" Çocuk:

"Melekût âleminde ruhum, senin ruhunla karşılaştı. Ölmeyen ve sürekli Hayy (diri) olan Allah bizleri tanıştırdı." Ben ona sordum:

"Akıl ile nefsin arasındaki fark nedir?" Çocuk:

"Nefsin, seni bana selam vermekten alıkoyandır. Aklın ise seni selâm vermeye teşvik eden ve zorlayandır," dedi. Yine sordum:

"Senin halin nedir? Niye bu toprak ile oynuyorsun?" O:

"Çünkü biz topraktan yaratıldık; yine ona döndürüleceğiz!" dedi. Yine sordum:

"Neden bazen gülüyor ve bazen de ağlıyorsun?" O:

"Evet! Rabbimin azabını hatırladığımda ağlıyorum; rahmetini hatırladığımda ise gülüyorum," dedi. Ben sordum:

"Evlâdım! Senin ne günâhın var ki?" Çocuk:

"Ey Mâlik bin Dinar! Böyle söyleme! Görmüyor musun büyük odunları tutuşturmak için, önce küçük odunları tutuşturuyorlar!" dedi.

Mesnevide buyuruldu:

Bulut göz yaşı dökmedikçe çimen gülmez.

Çocuk ağlamadıkça süt verilmez.

Bir günlük çocuk bile ağlamazsa dadının şefkat göstermeyeceğini bilir.

Bil ki, o bütün dadıların Hakkı'da ağlamaksızın sütü kolayca vermez.²⁵⁶

Te'vîlât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

Bu iki âyetin incelenmesinde şu gerçek ortaya çıkmaktadır: Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ı yeryüzüne indirmekle mübtelâ kıldığı zaman; ona, vahiy ve ilhamının ondan kesilmeyeceğini, yine Allahü Teâlâ Hazretleri, peygamberlerinin vasıtasıyla vahyinin ve indirdiği kitablar ile, zürriyetine hidâyetinin kesilmeyeceğini müjdeledi. Benden sizlere hidâyet gelecektir. . İlhamımdan, vahyimden, peygamberim ve kitabım gelir ve o da Âdem Aleyhisselâm, tevbe, inleme, ağlama, sızlama, istiğfar ve muhabbet tohumunu taat ve kullukla terbiye eder. Hatta bu hidâyet, tevhid ve marifet meyvesini verir. Gelecekte onlara, hayvanı sıfatların tıynetinden ve yırtıcılık sıfatlarından doğan muhabbet tohumunu bozmaktan hiç bir vebal korkusu yoktur. Ve ebedî saadet istîdâtını, dünyevî faydalanma istifası ile bozma korkusu onlara yoktur.

Ve yine onlar, muhabbet tohumunun terbiyesi için, yeryüzüne inmekten dolayı asla üzülmezler. Onlar, hidâyete tâbi olmak ve cezbelerin yardımıyla cennet bahçelerinin en yüksek zirvesine çıktılar. Allahü Teâlâ buyurduğu Her halde nihayet rabbinedir dönüş! 96/8²⁵⁷ Sonra hidâyetin'yerine küfrü zikretti. Ve Ateşin onların yeri olduğunu beyan etti. Allah buyurdu:

"O inkâr edenler" Yani nefsânî şehvetler ile muhabbet tohumunu örtenler (1/1 16) ve insanî cehaletten dolayı, apaçık ayetleri yalanlayıp kendi nefislerine zulmettiler. Hatta fitrî olan istîdâtı bozdular.

"Ve ayetlerimizi yalanladılar." Yani peygamberlerimizin mucizelerini ve kitablarını yalanladılar. Bizim peygamberlerimize vahiy, ilham ve irşad ile, muhabbet tohumunu terbiye etmeleri için indirdiklerimizi yalanladılar. Ve insanlık ağacının tevhid ve marifet meyvesiyle meyve vermesini, yakınlık derecelerine yükselmeyi, cennetlerin nimetlerine kavuşmayı ve cennetlerin bahçelerini yalanladılar.

499 İşte onlar, ateş ehli dirler." Cehennem ehli dirler.

.....

"Onlar orada ebedî Ocaklardır. Çünkü onlar, tabiat toprağına saplanıp kaldılar. Hevâ (ve heveslerine) tâbi oldular. Şeriat suyu ile onların muhabbetlerinin tohumları yeşermedi. İfsâd ettikleri istîdâtlarıyla Cehennem'in çukurlarında daimî kaldılar. Nimetleri hüsrana uğradı. Onlar Cehennemde mühalled olarak ebedî kaldılar.²⁵⁸

İSRAİL OĞULLARI

Meali Şerifi:

Ey Israiloğulları! Size inam ettiğim nimetimi hatırlayın ve ahdime vefa edin ki, ahdinize vefa edeyim ve benden, korkun artık benden!..40

Ve beraberinizdekini Musaddık olarak indirdiğim (Yani, Tevratı tasdik eden) Kur'ân'a imân edin!.. Ona (yani Kur'ana) inanmayanların birincisi olmayın!.. Benim âyetlerimi birkaç paraya değişmeyin ve benden sakının artık,

²⁵⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/440-441.

²⁵⁷ El-Aİak: 96/8

²⁵⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/442-443.

benden!..41 Hakkı bâtılla bulayıp da, bile bile hakkı gizlemeyin!..42

Hem, namazı dürüst kılın ve zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin!..43

Nâsa (yani insanlara) İyilik emreder de, kendinizi unuttur musunuz?! Halbuki Kitap okuyorsunuz... Artık akıl etmez misiniz?44

Bir de sabır ile, salât ile yardım isteyin. Gerçi bu ağır gelir fakat, saygılı kimselere değil...45

Onlar ki, kendilerini hakikaten rablerine kavuşuyor ve hakikaten O'na rücû ediyor sayarlar. Böyle bir huşu ile kırlarlar.'46²⁵⁹

"Ey İsrâîloğulları!"

oğullar", toplandıkları zaman erkeklerin ve kadınların ismidir. "İsrâîl" Yakub Aleyhisselâm'ın ismidir. Abdullah (Allah'ın kulu) manasınadır. İbranî dili ki, Yahûdîlerin dili olup, kul manasınadır. "İyi" ise Allah demektir. Yani, Ey Yakub'un evladı demektir. Hitab, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin asrında yaşayan Yahûdîleredir. O dönemde Benî kurayza ve benî Nadr gibi Medine-i münevvere ve çevresinde yaşayan Yahûdîleredir. Onlar Yakub Aleyhisselâm'ın neslindendir. Hitabın zikretme ve hatırlatma bakımından bu taifeye tahsis edilmesi, Yahûdî milletine zamanında çok nimetin verilmesi, onlara verilen nimetlere nazaran onların küfür ve inkârda çok ileri gitmelerinden dolayıdır. Onun için Allah buyurdu:

"Benim nimetlerimi hatırlayın,"

"Zükr" kelimesi, i "zâ"nın zammesiyle, özellikle kalb ile zikretmektir. Hıfzetmek manasınadır. Hıfzetmek, unutkanlığın zıddıdır. "Zikr" kelimesi, "zâ"nın kesresiyle dil ile zikretmek ve kalb ile zikretmektir. Zikretmek, nimetlere dil ile şükretmek ve kalb ile muhafaza etmektir. Yani: Nimetlerimizi, kalbinizle muhafaza edin, dilinizle şükredin.

"Nimet": Cins ismidir. Cemi manasınadır. Allahü Teâlâ buyurdu: öyle ki Allah'ın nimetini saysanız onu bitiremezsiniz!"14/34²⁶⁰

"O verdiğim nimeti."

Bunda, onların nimetleri tamamen unuttukları ve hatırlarına getirmedikleri gerçeği vardır. Çünkü onlar, nimetlerin şükürünü ihmâl ettiler. Nimetin kendilerine kendileriyle kayıtlandırılması: İnsan tabiatıyla gayret sahibi ve kıskançtır. Yani insan, Allahü Teâlâ Hazretlerinin başkalarına verdiği nimetlerine baktığı zaman, hemen gayret, kıskançlık, küfrânî nimet (nankörlük) ve gadaba kapılır. Bundan dolayı: "Senin üzerindeki ilâhî nimetleri unutmaman için, dünyalık bakımından senin üzerinde olanlara bakma," denilmiştir. Kim Allah'ın kendisine verdiği nimetlere bakar ve onları görürse, içine nimetler üzerine şükretme ve memnuniyet doğar.

Meânî erbabı buyurdular; Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrail oğullarını nimetin zikrine bağladı. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ümmetinden bunu düşürdü. {Onlar için nimetimi hatırlayın demedi, sadece} onları zikrine davet etti. Ve: "O halde anın benî, anayım sizi ve" şükredin ae bana nankörlük etmeyin.2/152²⁶¹ Ümmetin nazarı nimetten mün'im'e {nimeti veren Allah'a} olması içindir. Ve ümmeti Muhammed'in nazarı ise, mün'im'den (nimeti veren Allah'dan) nimete olması içindir. Nimet, seni "mün'im" nimeti veren Allah'dan alıkoymadan seninle Allah arasında hicâb yani perde olmayan şeydir.

"Vefa edin," tamamlayın, terketmeyin.

"Benim ahdime," sizin misâk günü kabul ettiğiniz sözleşmeyi ifâ edin. Bu ahid umûmidir. İman ve taatten bütün emirler, nehiler ve vasiyetler bunun içine girmektedir. Aynı zamanda, Allahü Teâlâ Hazretlerinin Tevrâtta, Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerine tabi olmakla ilgili ahdi de bu ahidin içine girmektedir.

"Ahd", bir şeyi muhafaza etmek, hallerinden bütün haline riâyet etmektir. Burada ahid'den murad, misâk gününde alınan sözdür. Vasiyet ve ahid burada faile muzâf olmuştur.

"Ben de sizin ahdinize vefa edeyim,"

Mükâfatınızı güzel bir inâbe ve kabul ile tamamlayayım, sizleri cennete dahil edeyim. Ahd, kendisine ahd edilen şeylere izafe edilmiştir. Kendisine yapılan ahidler ise burada, mefûie muzâftır. Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrail oğullarına, iman, sâlih amel, delilleri ayakta tutmak, peygamberleri göndermek ve kitabları indirmekle onlara hesenâtlan kadar sevab vaadetti. Bizden vefâ'nın ilk mertebesi, şehâdet kelimelerini getirmektir. Allah'dan ise, mal ve kan'ın bağışlanmasıdır (korunmasıdır.) Bizden vefâ'nın son noktası, "tevhid denizine gark" olmaktır. Bu tevhid denizi, bizim dışımızdakilerden fazla olarak, nefislerimizden, gafletten uzaklaştırır. Allahü Teâlâ Hazretlerinden ise, daimî bir kavuşma ile kurtuluştur.

Kuşeyri Hazretleri buyurdular : "Benim ahdimi ifâ ediniz," perdeler diyarında, "Ben de ahdinizi ifâ edeyim," kurbet diyarında ünsiyetin devam etmesiyle vuslatın bastı (yayılması), rü'yet (Allah'ı görme şerefi) ile ilgili size verdiğim sözleri tutayım. Siz, ebedde bana söylemiş olduğunuz gibi, Rabbim Rabbim, deyin ben de size kulum, kulum deme ahdime bağlı olayım.

"Ve sadece benden" nasbtır.

Bunun takdiri, "Sadece benden korkun," demektir.

²⁵⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/444.

²⁶⁰ İbrahim: 14/34

²⁶¹ Bakara:2/152

"Benden korkun!"

Yaptıklarınızdan ve korkutulduklarınızdan ve hususiyetle ahdi bozmaktan dolayı benden korkun. (1/117)

Benden korkunuz kelimesi, değildir. Çünkü bunun mefulü hazf oldu. Zîrâ bunun 'aslı Benden korkunuz'dur. Kelimenin sonundaki nisbet ye'si hafiflik ve âyetlerin başlarına uygunluk olsun diye hazf oldu. Cümleinin başındaki o "fe" ceza manâsını ifade etmek için geldi. Böylece, fe harfi cümleinin şart manasını tazammun ettiğine delalet etmektedir. Sanki şöyle denilmektedir. Eğer siz bir şeyden korka-caksanız sadece ve sadece benden korkun.

Çâj Rahbet, sakınmakla beraber korkmaktır. Bu âyet vaadi (Allah'ın ihsan, mağfiret ve cennetini) tazammun etmektedir, "Ben ifâ edeyim" kavliyle. Aynı zamanda, vaîdi (cehennem, korkutma ve inzan) da tazammun etmektedir, "Ve sadece benden korkun sözü ile,"

Bu âyet-i kerime, şükrün ve ahde vefa etmenin vâcib olduğuna delâlet etmektedir. Mü'min, Allah'dan başka hiçbir kimseden korkmamalıdır. "Sadece benden" kelimesinin takdiminden korkunun Allah'a hâsredildiği manâ çıkmaktadır.

"Ve iman ediniz." Ey İsrail oğulları iman ediniz.

Benim indirdiğime,"

İman etmeyi ahdin altına aldıktan sonra, ferdler Kur'ân-ı Kerime iman ile emir olundu. Çünkü bu vefâ'nın şânında ahdin son direği idi. Yani: Benim Muhammed'e indirdiğim bu Kur'ân'a iman edin, demektir.

"Sizinle beraber olanı (Tevrâtı) tasdik edicidir."

Kur'ân-i Kerim, Tevrâtı tasdik edici olduğu halde ona iman edin. Çünkü içinde Tevratın sıfatları olduğu halde inmektedir. İnen (Kur'ânı kerimin) onların beraberinde olan Tevrâtı tasdik edici olarak kayıtlandırması, emre uymanın vâcib olduğunu te'kid etmek (kuvvetlendirmek) içindir. Zîrâ Yahudilerin, beraberlerindeki Tevrâta olan İnançları, Tevrat tasdik eden Kur'ân-ı Kerim'e iman etmeyi gerektirir. (Bu yaklaşım aynı zamanda bu çağın pedagoglarının bue yakalayamadığı bir eğitim ve öğretim sistemidir.)

"Ve siz ilki olmayın." İlkırka, topluluk, O'nu, inkar edenin."

Yani: Kur'ân-ı Kerimi inkâr edenlerin ilki olmayın. Zîrâ mukte-di yani bir öncekine tabi olanın günahı, muktedinin kendi üzerine olduğu gibi, o işi ilk başlatanın da üzerine olur.

Mesnevfde buyuruldu:

Her kim bir kötü âdet vazeder (koyar)

ve halkı bid'at ehli yaparsa;

o adet devam ettikçe, onun günahından,

o kötü adeti ilk koyan kişi de hissedardır.

Çünkü o Önder olmuştu, diğerleriyse kuyruk.

Yani: Ey Yahûdîler! Kur'ân-ı Kerimi inkâr etmek için birbi-rinizle yarışmayın. Çünkü sizin vazifeniz ona ilk iman edenlerden olmaktır. Zîrâ siz Kur'ân-ı Kerim'in şânını ve hakikatini biliyorsunuz. Siz beraberinizdeki ilâhî kitablardan onun yüceliğini anlatan şeylere mülâkî yani karşılaşır oldunuz. Siz Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerini, erkek çocuklarınızı tanıdığınız gibi tanıyorsunuz. Siz daha önce onunla fetihler umuyordunuz, onun zamanını müjdeliyordunuz. Sizden meydana gelmesi düşünülmeyen şeyi işlememeniz ve onu ilk inkâr edenlerden olmamanızdır.

Bu âyeti kerime, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin Medine-i münevvere'ye ayak bastığında onu ilk inkâr edenlerin, Medine Yahudileri olduğuna delâlet etmektedir. Sonra (Yahûdî kabilelerden) Kurayza oğulları onu yalanladı, sonra, Nadr oğulları ve daha sonra da Hayber Yahûdîleri Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerini yalanladılar. Ve diğer Yahûdîler de, bu konuda onlara uydu.²⁶²

Yahûdî Âlimleri, İmandan Alıkoyan Maddi Düşünce

"Benim âyetlerimi değişmeyin," Yani âyetlerimden dolayı nefsiniz için bir bedel ve karşılık almayın.

"Bir kaç paraya" O dünyevî nazlardır.

Bu aldıkları ücret ve para ne kadar çok olursa olsun, imanı terketmelerinden dolayı kaçırmış oldukları uhrevî hazzın yanında çok azdır.

Denildi ki: Yahûdîlerin avam (cahil) tabakası, âlimlerine, ziraatlarından, ekinlerinden, bağ ve bahçelerin meyvelerinden onlara hediye ediyorlardı ve şeriatte onlara zor gelen hükümleri değiştirmeleri ve tahrif etmeleri için âlimlere rüşvet veriyorlardı. Yahûdîlerin Melikleri ve idarecileri de, hakkı gizlemeleri, Tevrâtı tahrif etmeleri için âlimlere bol bol mal veriyordu. Yahûdî bilginlerin bu şekilde bütün Yahûdîlerin üzerine bir üstünlükleri vardı. Onların reisleri gibiydiler. Âlimlerin geçimleri, halka bağlıydı. Onlar, Müslüman olmakla bunun ellerinden gitmelerinden korktular. Ahbâr, yani Yahûdî bilginler, doğruluğunu ve sıfatlarını bilip tanıdıkları Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretlerine iman etseler, bu maddi imkanların ellerinden gitmelerinden ve rant kapılarının kapanmasından çekindiler. Kelimeleri yerinden değiştirmeye devam ettiler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin Tevrat'ta bulunan sıfatlarını değiştirdiler.²⁶³

²⁶² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/445-449.

²⁶³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/449.

Sebebi Nüzulü

Hikâye olunduğu gibi, Ka'b bin Eşref, Yahûdî âlimlere: -"Muhammed hakkında ne dersiniz?" diye sordu. Alimler:

- "O peygamberdir," dediler. Ka'b bin Eşref, âlimlere şöyle dedi:

- "Sizin için benim yanımda bir hediye (vergi) ve yakınlık vardır. Keşke bundan başka bir şey söylemiş olsaydınız," dedi. Yahûdî âlimleri:

- "Biz hiç düşünmeden sana cevap verdik. Sen bize mühlet ver. Düşünelim ve Tevrâta bakalım," dediler. Yahûdî âlimler, çıktılar. Tevrat'ın içinde bulunan Efendimiz Muhammed Mustafa

(s.a.v.) hazretlerini anlatan ve sıfatlarını dile getiren bölümleri, "Deccâl" ile karıştırdılar. Sonra Ka'b bin Eşrefin yanına döndüler. Ve bu kötü durumu söylediler. Ka'b bin Eşref herbirine birer sa' arpa ve dört zîrâa kadar, keten bezi verdi. Allahû Teâlâ Hazretlerinin bu âyetle "az mal=birkaç para" diye zikrettiği, işte budur.

Mesnevî'de buyurdu:

İncil'de Mustafa (s.a.v.) hazretlerinin adı yani, o safa denizinin incisinin medhi vardır.

Orada güzel şekli şemai, cismânî ve ruhanî halleri anlatılmıştı.

Ve benden sakının artık benden..." iman etmekle Hakka tabi olmakla ve dünya kırıntılarından yüz çevirmekle benden sakının. Benden korkun, manasındaki cümle burada yine tekrar edildi. (İ/118) Çünkü birincisinin "Ve sadece benden sakının" manâsı, ahdi bozmaktan benden sakının demektir. Bu tiydi "Ve benden sakının artık benden." ise Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin Tevrâta geçen vasıflarını gizlemekten benden korkun demektir. Veya birinci ayet ile hitab, âlim ve mukallid herkese idi. Onlara sulûk'un başlangıcı olan korku emredilmişti. Amma ikinci âyet ise âlimlere mahsusdu. Onlara takvâ'yı emretmektedir. Takva ise sulûk'un sonudur.²⁶⁴

Hakkı Bâtıla Karıştırmayın

"Hakk'ı bâtıla karıştırmayın." Bir önceki cümle üzerine atıftır. kelimesi (fetha ile) bulamak, karıştırmak demektir. Yani, inen ve Hakk olanı uydurduklarınız ve gizlediklerinizle karıştırmayın. Yahudiler, öyle karıştırıyorlardı ki, daha sonra hak ile bâtılın arasını ayırt edemiyorlardı. Veya hakkı, bâtıla karıştırma sebebiyle, çevresinde gizlediğiniz şeylere benzetmeyin, demektir. Veya onun te'vilini, düşündüğünüz gibi yapmayın.

"Ve bile bile hakkı gizlemeyin,"

Burada (nefiy edatı) gizlidir. Veya burada geçen müzâri fiili gizli bir (fiili muzâriyi nasbenden âmil) ile mensubtur. Burada geçen "vav" harfî toplamak manası içindir. Yani, hakkı bâtıla bulayıp karıştırmak ve hakkı gizlemek üzere toplanmayın demektir.

"Hakk'ı bâtıla karıştırmayın." Değişikliği yasaklamak içindir. "Ve hakkı gizlemeyin," kavli şerifi de, hakkı gizlemeyi yasaklamak içindir. Çünkü Yahûdî âlimler: "Biz, Tevrâta Muhammed'in vasfını bulamıyoruz," diyorlardı, bulamak ve karıştırmak ki, gizlemenin dışında bir şeydir.²⁶⁵

Bilerek Hakkı Gizlemeyin

"Ve siz bildiğiniz halde,"

Yani, siz, nakla bâtılı birbirine karıştırdığınızı ve hakkı gizlediğinizi bildiğiniz halde. Veya siz O'nun gönderilen bir peygamber olduğunu bildiğiniz halde demektir. Hal'in söylenmesi, nehyedilenin takyidi için değildir. Belki ziyâdelik içindir. O âlimlerin hallerinin çirkinliğinin ortaya çıkması içindir. Çünkü câhil kişi mazur sayılır. Bunlar âlim insanlar oldukları için mazur sayılmazlar.

Teysir tefsirinde buyurdu: Hitabın Müslümanlara çevirilmesi de caizdir. Hitabın Müslümanlardan her sınıf için beyan edilebilir:

Ey Sultanlar! Adaletle zulmü karıştırmayın.

Ey kadılar! Hüküm ile rüşveti birbirine karıştırmayın.

Ve bu şekilde bütün meslek sahibleri için bu âyeti kerime bu şekilde yorumlanabilir...

Eğer bu âyet-i kerime, İsrâiloğullarına mahsus bile olsa, onların yapmış oldukları işleri işleyen herkese şâmindir. Kim hakkın değiştirilmesi veya ibtâl kılınması için rüşvet alırsa. Öğretilmesi, üzerine vâcib olan ilim (ve gerçekleri) öğretmekten imtina ederse veya kendisine herhangi bir ücret tayin edilmeden bildiklerini öğretmekten kaçırırsa, o kişiler de bu âyeti kerimenin hükmünün altına girer. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

"Kim Aziz ve Celil olan Allah'ın cemâli (ve rızası) istenilecek şeylerden bulunan bir ilmi, dünya (malın) dan bir metâa erişmek için öğrenirse kıyamet günü cennetin kokusunu bulamayacaktır."²⁶⁶ Yani cennetin kokusunu bile bulamayacaktır. Kim Allah'dan korkar ve takva sahibi olursa o kişi, ilminden dolayı bir ücret almaz. Vasiyyet,

²⁶⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/449-450.

²⁶⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/450-451.

²⁶⁶ Ebû Dâvûd c.3. s. 323

nasihat ve vaaz ve sohbetlerinden dolayı da kendisine bir şey (dünyalığın) bağlanmasını istemez. Belki hakkı açıklar. Onu, başları çatlatırcasına söyler ve bu konuda hiçbir korku ve endişeye kapılmaz. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular.

"Nerede olursa olsun hiçbir kimsenin korkusu, hiç birinizi, sizi asla hakkı söylemekten ve onu ayakta tutmaktan alkoymasın.²⁶⁷ " Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyuruldu:

"Ey o bütün imân edenler! İçinizden kim dininden dönerse duysun: Allah onun yerine öyle bir kavim getirecek ki, Allah onları sever, onlar Allah'ı severler. Mü'minlere karşı boyunları aşağıda, kâfirlere karşı başları yukarıda... Allah yolunda mücâhede ederler, dil uzatanın levminden korkmazlar. İşte o, Allah'ın fazlıdır. Onu dilediğine verir ve Allah vâsî'dir, alîm'dir." ²⁶⁸

Allah, Âlimlerden Hakkı Gizlememeleri İçin Ahid Aldı

Hikâye olunur:

Süleyman bin Abdülmeiik, Mekke-i mükerrmeyi ziyaret etmek için yolculuğa çıkmıştı. Medine-i münevvereye uğradı. Birkaç gün orada kaldı. Sordu:

-"Medine'de Rasûlullah (s.a.v.) Hazretlerinin ashabına yetişen kimse var mı?" Ona:

-"Ebû Hâzim (r.h.) var," dediler.

Süleyman bin Abdülmeiik, hemen Ebû Hâzim (r.h.) Hazretlerini yanına çağdırtmak üzere adamlarını gönderdi. Ebû Hâzim geldiğinde, Süleyman bin Abdülmeiik:

-"Ey Ebû Hâzim! Cefâ neden?" diye sordu. Ebû Hâzim:

-"Ey Mü'minlerin emiril Benden ne cefâ gördünüz?" dedi.

Süleyman bin Abdülmeiik:

-"Medine şehrinin bütün eşraf ve önde gelenleri, hep yanıma geldiler, ama sen gelmedin. Seni hiç meclisimde göremedim bunun sebebi nedir?" Ebû Hâzim:

-"Ey mü'minlerin emiri, (senin söylediğin gibi değildir.) söylediklerinizden dolayı, senden Allah'a sığınırım! Çünkü bu güne kadar sen beni tanımazdın, ben de seni görmemiştim," dedi. Süleyman bin Abdülmeiik, yanında bulunan, Muhammed bin Şihab ez-Zühri*ye dönerek:

-"Bu yaşlı zât doğru söyledi, Süleyman hata etti" dedi.

Sonra Süleyman bin Abdülmeiik. Ebû Hâzime sordu:

-"Ey Ebû Hâzim! Neden ölümünden hoşlanmıyoruz?" Ebû Hâzim:

-"Çünkü siz âhireti harabeye çevirdiniz. Dünyayı mamur ettiniz. Bu yüzden mamur hâle getirdiğiniz bir dünyadan, harabeye dönüştürdüğünüz âhirete gitmek istemiyorsunuz," dedi. Süleyman bin Abdülmeiik:

-"Doğru söyledin," dedi. Ve yine sordu:

-"Ey Ebû Hâzim! Yarın Allah'ın huzuruna gidiş nasıl olacak?" Ebû Hâzim:

-"Amma "muhsin" (iyilik yapan ve Allahü Teâlâ Hazretlerini görürcesine ona ibâdet edenler) uzun süre kayıp olan kişinin ailesine dönüşü gibi (büyük bir sevinçle) Allah'a döner.

Amma "müsiyy" kötülik yapan günahkâr kişi ise, tıpkı kaçak bir kölenin (tutuklanıp getirilmesi; firaride olan bir insanın hapisaneyeye) dönüşü gibi Mevlâsına döner."

Süleyman bin Abdülmeiik ağlamaya başladı. Ve:

-"Bilmiyorum, acaba Allah'ın yanında bizim halimiz ne olur?" dedi. Ebû Hâzim:

-"Amelini Allah'ın kitabına arz et. (bakalım durumun nice olur)" dedi. Süleyman bin Abdülmeiik:

-"Orada ne bulurum? Hangi mekânı bulurum? Yerim ne olur?" Ebû Hâzim (r.h.) buyurdular:

-"Allahü Teâlâ Hazretleri şöyle buyuruyorlar:

"Şüphesiz ki iyiler naîm (nimetler) içindedir. Ve şüphesiz ki facirler cahîm Cehennem) içindedir." 82"3"14 ²⁶⁹

Süleyman bin Abdülmelik:

-"Allah'ın rahmeti nerede? Sen Allah'ın rahmetinden haber ver!" dedi. Ebû Hâzim (r.h.) buyurdular:

"Herhalde Allah'ın rahmeti yakındır muhsinlere..." 7/56 ²⁷⁰ Süleyman bin Abdülmelik sordu:

-"Allah'ın kullarından hangileri daha kerim ve asalet sahibi dirler?" 0:

-" Haramdan kaçman, akıllı ve mürüvvet sahibi olanlar," buyurdu. Süleyman bin Abdülmelik sordu: -"Hangi amel daha faziletlidir?"

-"Haramlardan uzak durmakla beraber, farzları edâ etmektir," buyurdu. Süleyman bin Abdülmelik sordu: -"Hangi dua kabul edilir?" 0:

-"Kendisine iyilik yapılan kimsenin, kendisine iyilikte bulunana yapmış olduğu duadır veya muhsin'in yani ihsan erbabının, muhsin olan Allah'a yapmış oldukları duadır, buyurdu. Süleyman bin Abdülmelik yine sordu:

²⁶⁷ Tirmizi KitâbüVFiten, Mevzuâtül-hadis, no: 2117. bu mealde hadis-i şerif, İbni wıace ve Ahmed bin Hambel'in mûsnedinde de geçmektedir.

²⁶⁸ El-Mâide: 5/54

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/451-452.

²⁶⁹ El-Infitar: 82/13 14

²⁷⁰ El-AYâf: 7/56

- "Hangi sadaka daha faziletlidir?" 0: (1/119) - "Gerçekten ümitsiz kalmış yoksul kimseye, herhangi bir eziyet vermeksizin ve başa kakılmaksızın verilen sadaka daha faziletlidir/" buyurdu. Yine sordu:

- "Hangi söz daha âdil ve doğrudur?"

- "Kendisinden korktuğun veya zararının dokunması mümkün olan kişinin yanında doğru sözü söylemektir." Yine sordu: - "Mü'minlerden en akıllı kimdir?" Cevab verdi: - "Allahü Teâlâ Hazretlerinin taatıyla amel eden ve insanları Allah'ın yoluna davet eden ve buna delâlet edendir," Yine sordu: - "En ahmak mü'min kimdir?" Cevâb verdi: - "Zâlim kardeşinin nevasına tabi olan (zalimlere avene ve yardımcılık yapan). Başkasına, dünya karşılığında âhireti satandır." Süleyman bin Abdülmelik:

- "Doğru söyledin. Bütün konuşmalarında isabet ettin," dedi. Yine sordu:

- "Bizim şimdiki halimiz ve üzerinde olduğumuz durumla ilgili olarak ne söylersin?" Cevab verdi:

- "Ey mü'minlerin emiri! Bu soruya cevap vermekten beni bağışla. Bu konuda konuşmak istemiyorum," dedi. Süleyman bin Abdülmelik ısrâr etti:

- "Hayır! Lakin bize bir nasihat etmelisin!" dedi. Ebû Hâzim, Halifenin ısrarı üzerine konuşmaya başladı:

- "Ey emire'l-mü'minin Babaların (ecdadın) halkı kılıçla ezdiler. (Zulüm ettiler.) Bu mülkü, halifeliği (idareyi) Müslümanlara danışmadan zorla aldılar. Saltanat kurdular. Buna Müslümanların rızası yoktu. Hatta bu uğurda Müslümanlar ile savaştılar, büyük savaşlar oldu. Katliâm derecesinde Müslüman öldürdüler. Müslümanlardan kimi de senin babalarının elinden kurtulmak için vatan ve memleketini terketti. Ey mü'minlerin emiri keşke bilsen ne dediler? Ve onlara ne denildi?

Halife Süleyman bin Abdülmelik'in yanında bulunan (yağcı ve kraldan çok kralcı olan kötü aşâğılık psikolojisine sahip ayak takımlarından biri, Ebû Hâzim Hazretlerine çıkışarak:)

- "Ey Ebû Hâzim! Sen ne kötü konuştun," dedi. Ebû Hâzim ona döndü:

- "Yalan söylüyorsun. Allahü Teâlâ Hazretleri, âlimlerden, doğruyu söylemeleri ve hakkı gizlememeleri için söz aldı. Âlimlerin doğru söylemeleri gerekir. Doğruyu söylemeyen âlimlerin kötü durumlarını şöyle beyan etmektedir:

"Vaktiyle Allah, kendilerine kitâb verilen okur-yazarların şöyle mîsâkmı aldı: "Celâlim hakkı için, onu nâsa anlatacaksınız, gizlemeyeceksiniz" derken, onlar onu, omuzlarının arkasına attılar da, mukabilinde biraz para aldılar. Bakın! Ne kötü alış-veriş 3/187." ²⁷¹

Süleyman bin Abdülmelik:

- "Nasıl düzelebiliriz? İslah yolu nedir?" diye sordu: Ebû Hâzim:

- "Kini, kötülüğü ve zulmü bırakınız. Mürüvvete (insanlık işlerine değer verin ve ona) sarılın ve tutununuz ve bölüştürmeyi eşit yapın. (Torpil yapmayın ve adam kayırmayın. Herkese eşit muamele edin.) Süleyman bin Abdülmelik yine sordu:

- "Bizim alma (yani kazanç) kaynağımız nasıl olmalıdır?" - "Helalinden kazanın, onu yerinde kullanın ve ehil olana verin, - "Ebû Hâzim! İster misin seninle dostluk kuralım, seninle hep sohbet edelim ve senden faydalanalım?" - "Allah'a sığınırım!" - "Bu neden? (Niye böyle dersin)?"

- "Size azıcıkta olsa meyletmekten korkarım! Size meyledersem, Allahü Teâlâ Hazretleri, beni hayatım süresince ve ölümüm süresince kat kat azabla bana azab etmesinden korkarım," - "İhtiyaçlarını bize ilet (onları karşılayalım)," - "Beni cehennem azabından kurtar ve cennete koy," - "Bu benim yapabileceğim bir şey değildir,"

- "Benim bundan başka (cennete girmekten ve cehennem ateşinden kurtulmanın dışında herhangi) bir hacet (ihtiyaç) ve dileğim yoktur," dedi. Süleyman bin Abdülmelik:

- "Benim için dua buyur," dedi. Ebû Hâzim Hazretleri eilerini açtı şöyle dua etti:

- "Allahim! Eğer Süleyman senin dostunsa kendisi için dünya ve âhiret hayırlarını kolaylaştır. (Ona hayır kapılarını aç.) Eğer senin düşmanmsa, onun perçeminden tut da. senin razı olduğun yola ilet." Âmin. Süleyman bin Abdülmelik:

- "Bana öğüt ver," dedi. Ebû Hâzim Hazretleri: - "Eğer sen bu işin ehli ve erbâbıysan aslında veciz ve kısa konuştum fakat çok şeyler söyledim, yok eğer bunun ehli değilsen, benim kirişi olmayan bir okla atış yapmam doğru değil-dir," dedi. Süleyman bin Abdülmelik:

- "Vasiyet," buyur dedi. Ebû Hâzim Hazretleri, buyurdular: - "Sana vasiyet edeceğim; ama veciz konuşacağım: Rabbini büyük bil ve Allahü Teâlâ Hazretlerinin, seni nehyederken. seni görmediğinden veya sana emrederken seni kaybettiğinden onu temiz ve tenzih bil (Her hal ve hareketini Allah, görmektedir.) dedi.

Ebû Hâzim oradan çıkıp gittiğinde, Süleyman bin Abdülmelik, kendisine yüz altın gönderdi. Ve ona:

- "Bunları infak et! Senin için yüz altın daha göndereceğim," dedi. Ebû Hâzim hazretleri, altınları getirenlere:

- "Bunları götürün ona geri verin," dedi ve şöyle bir yazı gönderdi:

- "Ey mü'minlerin emiri! Senden bir şey istemekten ve senin gönderdiklerini almaktan Allah'a sığınırım. Seni küçük görerek, bana gönderdiklerini ben de tamamen sana gönderdim. Senin kendin için hoş görmediklerini neden ben alayım? Nasıl olur bana? Hani Mûsâ bin İmrân (Mûsâ Aleyhisselâm). Medyen suyuna vardığında, orada çobanların koyunlarını otlatmakta olduğunu gördü. Onların ta uzağında duran iki kız gördü. Onlar koyunlarını suıamıyorlardı. Bir kenarda bekliyorlardı. Onların koyunlarını suladı. Onlar, bu çobanlar koyunlarını

sulamadıkça biz koyunlarımızı sulamayız. Onların içine karışmayız. Babamız yaşlı bir kişidir. Mûsâ Aleyhisselâm, onların koyunlarını suladıktan sonra orada bulunan bir ağacın altında gölgelendi ve şöyle dua etti. "Yâ rabbî!: <Ben cidden bana indirdiğin hayırdan dolayı bir" fâkirim! 28/24" ²⁷²Mûsâ Aleyhisselâm, bu duayı ederken aç idi. Düşmandan kaçmış ve korkuyordu. Can emniyeti de yoktu. Yine kimseden bir şey istemedi. Herşeyi Rabbinden istedi. Mûsâ Aleyhisselâm'ın sözünü ve halini düşmanlar anlayamadılar. O iki kız anladılar. Gelip onun sözlerini babalarına anlattılar. Babaları Şuayb Aleyhisselâm idi. Şuayb Aleyhisselâm: -"O adam açtır," dedi sonra kızlarından birine: -"Git onu çağır," dedi. Kız, Mûsâ Aleyhisselâm'ın yanına geldiğinde ona saygı duydu. Yüzünü kapattı ve ona: -"Babam, sizi çağırıyor. Koyunlarımızı suladığın için size ücret vermek istiyor," dedi. Mûsâ Aleyhisselâm, "bize koyunlarımızı sulamanın ücretini" sözünü işitince çok ağrına gitti. Dünya kendisine dar geldi. Amma, ona uymaktan başka çâre bulamadı. Çünkü günlerdir, dağların arasında yapayalnız ve aç bir halde yürüyordu. Mûsâ Aleyhisselâm, kızın sözüne uyup yürümeye başladılar. O anda şiddetli bir rüzgar esti. Mûsâ Aleyhisselâm, esen rüzgardan dolayı kızın eteğinin kalkıp mahrem yerlerinin açılmasından korktu ve kıza: -"Ey Emetüllah! Ben önden yürüyeyim! Sen ardında bana yolu tarif et," dedi. Öyle ettiler. Mûsâ Aleyhisselâm, Aleyhisselâm'ın yanına geldiğinde, akşam yemeğini hazırlıyorlardı. Şuayb Aleyhisselâm: -"Ey genç! Otur, yemek ye," dedi. Mûsâ Aleyhisselâm, ona: -"(Yemeği yemekten) Allah'a sığırım!" dedi. Şuayb Aleyhisselâm sordu: -"Aç değil misin?" -"Açım!" -"Neden yemiyorsun peki?" Mûsâ Aleyhisselâm: -"Ben bu yemeğin, sulamış olduğum koyunların karşılığı olmasından korkuyorum. Ben, dinini (sewab ve hayır işlerini) dünya dolusu altın ile değiştirmeyen bir ailenin ferdiyim," dedi. Şuayb Aleyhisselâm: -"Hayır! Ey genç! Sandığın gibi değil; lakin müsâfirlere yemek yedirmek benim ve atalarımın adetidir. Biz müsâfiri ağırlarız. Yemek yediririz," dedi. Bunun üzerine Mûsâ Aleyhisselâm, oturdu ve yemeğini yedi... Ey Süleyman bin Abdülmelik, eğer senin bu yüz altının benim konuştuklarımın ve nasihatlerimin karşılığı ise, (1/120) (şeriatın haram kıldığı) leş, kan ve domuz eti gibi şeyleri zor durumda kalındığında yemek benim için, bu yüz altından daha helal'dir. Eğer bunlar, beytül'-maldan payıma düşen şey ise, o zaman benim için, senin, insanlar arasında bu paralan eşit bir şekilde dağıtıp dağıtmadığına bakmak düşer. Eğer aramızda eşit bir şekilde dağıttıysan ne âla. Yok eğer başkalarına hiç vermediğin halde onların payını ve hakkını bana veriyorsan, benim buna ihtiyacım yoktur. Bunu alamam," dedi. Kurtubî Hazretleri, tefsirinde bu hikâyeyi anlattıktan sonra şöyle dedi: İşte kitaba ve peygamberlere uymak böyle olur. ²⁷³ Kurtubî'nin sözü burada bitti. ²⁷⁴

Kur'ân ve İlim Öğretme Karşılığında Ücret Caiz mi?

"Ve benim âyetlerimi birkaç paraya değiştirmeyin "(satmayın.) âyet-i kerimesinden dolayı, âlimler, Kur'ân-ı Kerim ve ilim öğretmenin karşılığında ücret almanın caiz olup olmadığı konusunda ihtilâf ettiler (görüş ayrılığına düştüler).

Bu zamanda fetva, Kur'ân-ı Kerim'in öğretim, fıkıh ve diğer ilimlerin öğretimi için ücret alınıp verilmesinin caiz olduğuna dairdir. Bu cevaz, Kur'ân-ı Kerim, fıkıh ve diğer ilimlerin kayıp olmamaları içindir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

"Sizin üzerinde ücret almaya en hak kazandığınız şey Allah'ın kitabıdır. ²⁷⁵

Âyet-i kerime, eğitim için tayin edilen kişilerin, ücretlerini almadıkça derse başlamayan ve öğretim yapmayanlar hakkındadır. Öğretim yapan kişi, buna herhangi bir ücret tayin etmezse, ona sünnet (bu hadîs-i şerifin) deliliyle ücret alması caizdir. Yine ücretin tayin edilmesinin caiz olup olmaması konusunda "gassal"(cenaze yıkayanlar da) böyledir. Köy ve kasaba gibi, kendisinden başka gassal bulunmayan yerlerde cenazeyi yıkayan kişilere bu işlerinden dolayı belirli bir ücret tayin edilmez ve kişinin ücret istemesi caiz olmaz. Eğer, uygar yerlerde veya şehirlerde yaşıyorsa, kendisi bir ücret tayin etmemek şartıyla ücret alabilir. Bu kişi cenazeyi yıkamamakla günahkâr olmaz. Bazen kendisine ücret tayin edilir. Ancak onun kendisine ve ailesine infak edebileceği bir şeyi yoksa ona bir ücret tayin edilir. Onun üzerine bunu öğretmek vâcib değildir. Onun sanatını ve mesleğini kabul etmesi gerekir.

İmam (Halife), kendisi için bir ücret tayin etmesi gerekir. Yoksa Müslümanların ona bir ücret tayin etmeleri gerekir. Ebû Bekir Siddık (r.a.) Hazretleri, halife seçilip bu iş için tayin edildi. Amma yanında ailesini geçindirecek bir şeyi yoktu. Hazreti Ebû Bekir (r.a.), ticâret yapmak istedi. Bir elbise alıp pazara götürdü. Onu pazarda elbise satarken görenler, bunun sebebini sordular. O:

- "Ailemi nasıl geçindireyim?" dedi. Sahabeler, onu hilâfetin idaresine geri çevirdiler. Toplanıp o'na, ailesini

²⁷² El-Kasas: 28/24

²⁷³ Kurtubî Tefsiri: 1, s. 317-319

²⁷⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/452-458.

²⁷⁵ Buhârî, Kitâbü'l-icâre, Mevsûâtü'l-Hadîs

geçindirebileceği bir ücret tayin ettiler. Yine imam, müezzin ve benzerlerinin bir ücret almaları caizdir. Mushaf-ı şerifi satmak, Kur'an-ı Kerimi satmak demek değildir. Mushaf satanlar, kağıt yapraklarını ve onu yazan hattatların el emeklerini satıyorlar.

Âlimler, buyurdular: "Zamanın değişmesiyle zamanımızda bazı meselelerin cevabları da değişti. Zamanla cevabı değişen bazı meseleler:

*İlim ve dinin sönmesi ve kayıp olmasının korkusundan, ücret alınabilir.

* Âlimlerin, sultanların kapılarına gitmesi,

* Âlimlerin (ve ilim talebelerinin cer için) köylere gidip geçimini temin etmesi,

* Kur'an-ı kerim'in öğretimi için, imamet ve müezzinlik ücreti almanın caiz olması,

* Nikahlı (ve hür) eşinin izni olmadan1 azl yapmak (doğum kontrolü yapmak),

* Şarap içenlere selâm verilmesi ve benzeri konularda, caiz olduğuna fetva verilmiştir. Zîrâ bu konularda fetva verilmezse kendilerinden daha şiddetli (istenmeyen hadiseler) vuku' bulacaktır. (Yani zararı faydasını geçecektir.)

Nisâbü'l-Ahsâb ve diğer kitaplarda da böyledir.

Mesnevfde buyuruldu:

Âşika, şevk de gam da nimet de odur.

El emeği ve hizmetinin ücreti de odur.

Âşık, bir başka maşukun cemâlini seyr etse

o, hoş bir sevda olur, onu âşık zannetme.

Aşk, bir şüledir, parlayınca maşuktan gayri her şeyi yakar.²⁷⁶

Namaz kılın

"Ve namazı kılın,"

Hıtab İsrâiloğullannadır. Yani onu kabul ediniz, namazın farziyetini kabul edin ve namazı şart ve rukunlarına riayet ederek kılın. Müslümanların namazı gibi namaz kılın. Çünkü Müslümanların namazı gibi olmayan şeyler namaz değildir.

"Vezekâtınızverin."

Mü'minlerin zekâtı gibi zekât verin. Zîrâ, mü'minlerin zekâtı gibi olmayan şeyler, zekât değildir.

Zekât kelimesi, "Ziraat yeşerip üredi," sözünden gelmektedir. Zîrâ zekâtın çıkarılması, mal'dan bereketi artırır (celbeder). insanda cömertlik duygusunu geliştirir. Veya Â-il Zekât kelimesi, "kelimesinden" türemiştir. kelimesi, taharet (temizlik) manasınadır. Zekât, malı pislikten kişiyi de cimrilikten temizler. Namaz ve oruç gibidir.

Bil ki: Muhakkak ki, namaz ve oruç gibi, ibâdetlerden edâ ile düşme ihtimali olanlarla kâfirler muhatab olmazlar. Kâfirler, ibâdetler ile muhatab olmadıkları gibi, ibâdetleri terketmekle de hanefî mezhebine göre, dünyevî herhangi bir cezaya çarptılmazlar. Onlara göre, teklif, itikad ve kabule racidir.

"Ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin." Yani cemaatların içinde olun cemaatin dışında kalmayın.²⁷⁷

Cemaatle Namaz

Muhakkak ki, cemaatle kılınan bir namaz, diğer namazlardan yirmi yedi derece daha üstündür. Cemaatlerde temiz kalbli insanların olmasındandır. Namaz, savaş gibidir. Mihrâb da, harb meydanı gibidir. Savaşta elbette insanların toplanıp saf tutmaları gerekir. Cemaat kuvvettir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

"Müslümanlar, bir cemaatte kırk kişi toplanırsa, muhakkak onların içinde, bağışlanan biri vardır."

Allahü Teâlâ Hazretleri, mağfiret kıldığına ikram eder. (1/121) diğerleri de, zarara uğramış ve mağfiretten mahrum olmuş bir şekilde dönerler. Cemaat ile kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece faziletli kılındı. Çünkü cemaat, cemi'den (toplum)dan alınma bir kelimedir. cemi' ise, en azı üç'dür. Kişinin tek başına kılmış olduğu bir namaza, on hasene verilir. O, on haseneden biri asıldır. Dokuzu ise, Allahü Teâlâ Hazretlerinin ona vermiş olduğu fazlû keremidir. Allah'ın eklemiş olduğu sevablar toplandığında yirmi yediye ulaşmaktadır. Kurtubî tefsirinde buyurdu:

Özürsüz olarak, cemaatle namazı kaçırıp, tek başına kılan kişi, cezaya çarptılır.

Ebû Süleyman Ed-Dârânî buyurdu: Ben yirmi sene namaz kıldım, hiç ihtilam olmadım. Mekke'ye girdim, orada hiçbir şey yapmadım. Ancak ihtilam oldum. Sonra anladım ki, arız olan bu ihtilâm, yatışı namazını cemaatle kılmayı terketmemden dolayı idi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, hadîs-i şeriflerinde buyurdular:

"Allahü Teâlâ Hazretleri, mahlûkatının üzerine tevhid'den sonra kendisine namazdan daha sevimli bir şey farz kılmadı. Eğer namazdan daha sevimli bir şey olmuş olsaydı, melekler o şey ile Allah'a ibâdet ederlerdi. Meleklerin bir kısmı, rükû, bazısı secde ve bazıları da kıyam ve kaade halindedirler."²⁷⁸

²⁷⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/458-460.

²⁷⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/460-461.

²⁷⁸ İhya-u Ulûmiddin, c. î, s. 147

Namaz kılana gereken şey, "huzuru kalb" ile namaz kılmaktır. Selef-i sâlihîn eğer, herhangi bir mal kendilerini Allah'ı zikretmekten meşgul ederse, bu durumlarına keffâret olsun diye onu tasadduk ederlerdi. Asıl olan bâtin (kalbin) amelidir.

"Ey o bütün imân edenleri Sarhoş iken namaza yaklaşmayın; söylediğinizi bilinceye kadar... 4/43 ²⁷⁹Yani, kim, dünyayı sever, gâilesi, dünya ile ilgili düşüncesi çok olursa Allahü Teâlâ Hazretleri, namazında bedeniyle beraber kalbini hazır bulundurmaya kişinin namazına bakmaz. Hatıra gelen şeyleri mutlaka defetmek lâzımdır. Mesnevî'de buyuruldu:

Gafilin bağlandığı dünya serab gibidir.

Dünyayı terket. ²⁸⁰

Te'vîlât-ı Necmiyye'den Tasavvuf? Manâlar

"Namazı dürüst kılın," kalbin murakabesi ile, hudû' ve huşu' ile namaz kılın.

"Ve zekât verin." Yani, nefsinizi dünyevî işlerden hırstan ve kötü ahlâklardan temizleme derecesine ulaşın. Ve kalbinizi, kötü amelleri görmekten ve masivâ'ya (Allah'ın rızasının dışında kalan şeyleri) istemekten temizleyin. Zîrâ, Hakkı aramakla beraber, mâsivâ ziyâdeliktir. Kemâlin üzerine gelen ziyâdelik ise noksanlıktır.

"Ve rûkû' edenlerle beraber rûkû' edin." İnkisâr'da ve vücûdunu nefyetmede; mevcûd'e nail olmak için, vücudlarından vazgeçenlere ve kalbi kırıklara uyun, demektir. ²⁸¹

Yahûdî Âlimlerin İslâm'a Karşı Tutumu

"İnsanlara iyilik emreder de?"

Hitab Yahûdileredir. Emir, kişinin mertebe bakımından kensinden düşük olanlara "yap" demektir. İnsanlardan murad, sefilleridir. "İyilik ile"

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin peygamberliğini itiraf etmek ve ona tabi olmanın gerekli olduğuna delilleri söylediğiniz halde. Bu da geniş ve feza olan "iyilik"den daha geniş bir hayrdir. Cümlemin başındaki hemze, takrir ile beraber, tevbiî (azarlama) ve ta'cib (acâib görmek) içindir, (i/123)

"Ve kendi nefsinizi, unuttur musunuz."

Kendi nefsinizde ise iyiliği unutulmuş gibi terk ediyorsunuz. Çünkü yanılmanın ve unutmanın aslı terketmektir. Ancak yanılma insanın bildiği şeylerden meydana gelir. Unutkanlık ise, daha önce akılda olduğu halde sonra bırakılan şeydir.

Yahûdî âlimler, kendilerinden bir şey (dünyalık) umulmayan fakirlerine, gizlice, "Muhammed'e iman edin. O hak peygaberdur," diyorlardı. Amma kendilerinden dünyalık (maddi fayda) umdukları zenginlere ise, "kendisinde âhir zaman peygamberinin bazı âlâmetlerini görüyoruz; ama bazı âlâmetleri göremiyoruz. Biraz bekleyin" diye fetva veriyorlardı; onlardan gelecek olan maddî çıkarları için... Âlimler, kendilerinin iman etme işlerini ise geciktiriyorlardı. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine iman etme niyetinde oldukları halde bir türlü tabi olamıyorlardı. Sürekli günah bataklığına dalanların hali de böyledir. "Ben şimdilik gencim, yaşlandığım zaman tevbe ederim," der. Halbuki ölüm bir gün ansızın gelecektir. O da elden kaçırıldıklarından dolayı pişmanlık ve hasretin içinde kalır. Hafız buyurdu: O kekliğin kahkahasını Hafız işittiği zaman, şahinin sesinden gafil idi.

"Halbuki kitabı (yani Tevratı) okuyorsunuz."

Yani, halbuki sizler o Rasûlün vasıflarını ve peygamberliğini anlatan, hakkı dile getiren ve ona iman etmenizi emrederi Tevrat okuyorsunuz.

"Akıl etmez misiniz? Hâlâ aklınızı başınıza almaz mısınız?"

Yani, onu tanıyan aklınız yok mu? Çünkü siz aklınız sayesinde, nefsinizi islah etmenizin (kendinizi düzeltmenizin) sizin için daha çirkin bir davranış olduğunu ve kendi nefsinizi bırakıp başka şeylerle uğraşmanın iyi şeyler olmadığını öğreneceksiniz.

Akir aslında menetmek ve tutmaktır. Hayvanların bağlandığı ip veya yulara da ikâl, denir. Devenin dizlerine kadar kendisiyle bağlanıp hareket etmekten hapsedildiği şeydir. Sonra "Akıl" kelimesi, nefsin kendisiyle zarurî ve nazarî ilimleri idrâk ettiği ruhanî nûr'a isim oldu. Çünkü akıl kişiye gelecek olan çirkinlik ve kötülükleri işlemekten sahibini meneder. Akıl insanı iyiliklere bağlar. Aklın mahallî dimağdır. Çünkü dimağ, hissin yeridir. Bazılarının (bir kısım âlimlerin) yanında ise, aklın mahallî kalbtir. Çünkü kalb, hayatın madeni ve hislerin maddesidir. Bazılarına göre akıl, insanın bedeninde bulunan bir nurdur. ²⁸²

Önce Nefsine Vaaz Et, Sonra İnsanlara Öğüt Ver

Sonra bu kınama, insanların iyilikleri emretmelerinden dolayı değildir. Belki amellerinde şirk koşmalarındandır.

²⁷⁹ En-Nisâ: 4/43

²⁸⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/461-462.

²⁸¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/462-464.

²⁸² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/464..

Yani bildikleriyle amel etmemelerinden dolayı azarlanıp, kınandılar. Burada inkâr ve kınamayı ifade eden cümle "Ve kendi nefsinizi, unutuyorsunuz," cümlesidir. Yoksa bu cümlenin üzerine atfedildiği "İnsanlara iyiliği mi emrediyorsunuz?" cümlesi değildir. Eğer bir kimse, hayrı ve iyiliği emrediyorsa, her şeyden önce kendisinin bu hayrı ve iyiliği yapmaya koşması gerekir. Yine eğer bir kimse başkalarını herhangi bir şeyden nehyediyorsa, herkesten önce kendisinin bu kötülükten uzak

durması gerekir. Bu âyeti kerimeden dolayı, "söylediğiyle amel etmeyen kişinin iyiliği emretmesi caiz değildir," sözü; doğru değildir. Belki iyilikle hem amel etmek ve hem de onu insanlara emretmek vâcibdir. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular: "iyiliği emredin; Siz kendiniz onunla amel etmeseniz bile. Kötülükten alıkoymaya çalışın; Siz kendinizi kötülükten alıkoya-mazsanız bile."

Bu şundandır: Bir kişi iyilik yapmazsa bir vacibi terketmiştir. Eğer iyiliği emretmeyi terkederse iki vacibi terketmiştir (Günahı ona göre çok olur. Kötülüğü işleyen bir emri çiğnemiştir. Kötülüğü işleyip, insanları kötülüklerden alıkoymayan ise iki vacibi terketmiş olur.)

Güzellik emretmek güzeldir. Onunla amel etmezse bile güzeldir. Lakin önce nefesine vaaz etmeyen vaazının fayda vermesi çok az olur. İnsanlara hayrı emreden kişinin, hayır işlerinde koşan biri olması gerekir. İnsanlara bir şeyi nehyeden (alıkoymaya çalışan) o şeyden el ve etek çekmiş olması lâzımdır.

Senin gördüğün gibi bu âyeti kerime, başkalarına vaaz ettiği halde kendi nefesine vaaz etmeyenlere ve nefisini kötülükleri işlemekten alıkoymayanlara seslenmektedir. Bu tür kişilerin vaazlarının tesiri olmaz. Bu davranış gerçekten, şeriatı bilmeyen ve akıldan yoksun ahmakların işidir. Bundan murad, vaazın, nefsi temizlemeye teşvik etmek, mükemmel bir şekilde şeriate dönmesini sağlamaktır. Hak ile ayakta kalabilmesi içindir. İyi kişiler, hakkı ayakta tuttukları gibi başkaları da hakkı ayakta tutarlar. Bundan dolayı fasık kişi vaazdan menedilmez. Zîrâ kişinin kendisiyle memur olduğu iki emirden birini ihlâl etmesi (terkedip çiğnemesi), diğer emri de ihlâl etmesini gerektirmez.²⁸³

Sözün Tesiriyle Ölen Vaiz

Rivayet olunur. Bir âlim vardı. Sözü tesirliydi. Büyük bir kuvvetle kalblerde tasarruf ederdi. Onun vaaz meclislerinde bir çok kişi ölürdü. Her vaazında konuşmalarının ve vaazının tesirinden bir, iki kişi Ölürdü. O vaizin bulunduğu şehirde yaşlı bir kadın vardı. O yaşlı kadının ince kalbli ve hemen infiale gelen cezbe sahibi bir oğlu vardı. Yaşlı kadın oğlunu o meşhur vaize ve

onun bulunduğu meclislere gitmekten sakındırıyordu. Oğluna; adı geçen vaizin meclislerine gitme, diyordu. Yaşlı kadının oğlu bir gün farkına varmadan gafletle o vaizin meclisinde hazır bulundu. Allah'ın emri tecelli etti olan oldu. (O yaşlı kadının oğlu vaaz esnasında vefat etti.) Sonra o yaşlı kadın bir gün yolda o vaize rastladı. Yaşlı kadın, vaiz efendiye seslendi:

Sen hidâyete ermezken, halkı mı hidâyete davet edersin? Dikkat et! Muhakkak ki bu (hareketin) fayda vermez. Ey ege taşıl Daha ne zamana kadar, sen kesmediğin halde, Demiri keskinleştirmeye devam edeceksin? (1/123)

Vaiz Efendi, yaşlı kadının bu sözlerini işitince feryad etti. Bağırıp, yere düştü. Bayıldı. Onu alıp evine götürdüler. Vefat etti. Allah'ın rahmetine kavuştu. Vaizler mihrab'da cilveli cilveli sana, "gel tevbe et" derler. Vaiz kendi şeklini daha düzeltmemiş, kendisi vaaza muhtaçtır.

ilmiyle amel etmeyen Vaiz ve hatiblerin akıbeti Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

"İsrâ (mîrâc) gecesi, bazı insanlara uğradım. Dudakları, ateşten yapılmış makaslar ile kırılıyordu. Ben:

-"Ey Cebrail bunlar kimlerdir?" dedim. O:

-"Bunlar, senin ümmetinin, insanlara iyiliği emredip, kendi nefislerini unutan hatibleridir. Cehennemde paylarına düşen cezayı çekiyorlar. Onlara:

-"Sizler kimlersiniz?" denildiğinde, onlar:

-"Biz insanlara, hayrı emreder; kendi nefsimizi unutturduk. (Söylediklerimizle amel etmezdik) diye cevap verirler. Evzâi buyurdular:

Lahitler, (kâfirlerin içinde oldukları sandukalar), kâfirlerin leşlerinden gördükleri (duydukları) pis kokulardan Allahü Teâlâ Hazretlerine şikâyetle bulundular. Allahü Teâlâ Hazretleri ona vahyetti:

-"Ulemâ-i sû (kötü âlimlerin) karınları, sizin içinde bulunduğunuzdan daha pis kokuludur," buyurdu.

Hadis-i şerifte Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

"Herhangi bir kul, hutbe okuduğunda muhakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, kıyamet günü ona, hutbesiyle ne murad ettiğini kendisine soracaktır."

Şeyh Üftâde Efendi buyurdular:

Eğer vaaz eden kişi, kendisini, dinleyenlerden hayırlı görürse, işi zorlaşır. Yine konuşmasına kulak veren kimse olmazsa, o kişi, dövünüp kafasına vuran kimseyle müsâvî ve eşit olup işi zordur. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

"Nice vaizler vardır ki, şeytan onunla oynar."

Allah'ım ben ancak Müslümanların benden faydalanacakları sözleri söyleyeyim. Ben cehennemde

²⁸³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/464-465.

azablandırılacak biri olsam bile... Bu kötü bir sonuç çeşitidir. Lakin içinde, kötülüğün hazzını görme korkusu vardır.

Yine buyurdular:

İnsanlara vaaz edenler, ya insanların kendisinin bildiği şeyi bildiğine inanır. Ya da insanların kendisinin bildiğini bilmediğine inanır. Birincisine düşen insanların onun vaazına ihtiyaçlarının olmadığını bilmesidir. İkincisi ise, insanların câhil, kendisinin âlim olduğunu isbat etti. Bu ise tamamen kibirdir. Gerçekten nefsin hileleri çoktur. Ondan kurtulmak ancak ve ancak Allah'ın lütfü ve keremiyle mümkündür. Bu durumun en düşük hali, Efendimiz (s..a.v.) Hazretlerinin şu hadîsini mülâhaza etmesidir:

"Muhakkak Allahü Teâlâ Hazretleri,' bu dini, facir (ve fasık) bir kişiyle (bile) kuvvetlendirir (teyid eder.)"²⁸⁴

Sâlik (hak yolun yolcusu), hakikate erişmedikçe, ikilem ve (nefsin pençesinden) kolay kolay kurtulamaz. Efendimiz (s.a.v.)

Hazretleri buyurdular, "Âlimler, müstesna bütün insanlar, sarhoşturlar." İhlâs sahipleri gerçekten büyü\$ bir tehlike ile karşı karşıyadırlar. Emniyet, ancak ihlâsa erdirilmiş kişilerinindir. Onlar da hakikî tevhide ulaşmış kişidir. O da "adem" yokluk ve "vucûd" varlığının son haddinde, kahr ve harici kerem ile fânî olmuştur. Bu durumda külli yani tam fena olmak vardır. Allahü Teâlâ Hazretlerinin Şeytana hitaben:

"Hakikat, o kullarım (ki), senin onlar üzerine bir sulta'n (ve gücün) yoktur 15/42."²⁸⁵ Âyetiyle murad edilenler işte bunlardır.

Bütün mertebelerde elbette şeriate riâyet etmek lâzımdır. Çünkü kemâl yani manen olgunluk ancak şeriat ile mümkündür. Şeriate riâyet etmeyen kişi, noksanıdır. Bundan dolayı cezbeye tutulanlar, noksanlıklardan hali değildir, (soyutlanmamıştır). Görmüyor musun? Peygamberlerden hiçbirine, bunaklık ve delilik ânz olmadı. Kemâl mertebesinde olan kâmil kişinin aklı da tam ve mükemmel olur. Hatta istiğrak halindeyken bile, kapının gıcirtısını hisseder. Ya Rabbi! Bizi kemâl derecesine ulaştır. Âmin. Üftade Hazretlerinin sözü bitti.²⁸⁶

Namaz Ve Sabır İle Yardım Dilemek

"Ve yardım dileyin,"

Ey İsrail oğulları, ihtiyaçlarınızın karşılanması için yardım dileyin.

"Sabır ile"

Âllahü Teâlâyâ tevekkül ederek, ferah, bolluk, bereket ve zafer (başarıya) kavuşmayı bekleyin. Veya oruç ile yardım dileyin. Çünkü onda, (oruçta) orucu bozan şeylere karşı sabretmek, şehveti kırmak ve nefsi tasfiye etmek (saf ve duru etmek) vardır.

Ve Namaz ile (yardım dileyin)" Yani namaz ile tevessül edip, namaz ile Allah'a iltica edin. Bu şekilde yaparsanız, ihtiyaçlarınızı tahsil edip, arzularınıza kavuşur; musibet ve felâketlerden kurtulursunuz.

Sanki onlar yani İsrail oğulları, kendilerine zor gelen şeyler ile emir olunduklarında, emir olundukları şeyler, insanlara yük olmayı, riyaseti (baş olmayı) terketmeyi ve maldan yüz çevirmekle emir olunduklarında bununla (bu âyet ile) tedâvî olmuşlardı.

Rivayet olundu: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, bir iş konusunda sıkıntıya girip üzüldükleri zaman, hemen namaz kılarak Allah'a sığırdı.

Rivayet olundu: İbnü Abbas (r.a.) Hazretleri, (çok sevdiği) kız çocuğunun vefat haberini aldı. Yolculukta idi hemen, istirca1 etti: (Yani "Biz Allah'a aitiz ve nihayet O'na döneceğiz 2/156."²⁸⁷ deyip konuşmasına devam etti: O bir avretti. Allah onu kapattı, (mezar ile örttü), o bir emânetti, Allah onu alıp korudu ve onu bir ecir için alıp götürdü." Dedi. Sonra, yoldan uzaklaşıp namaz kıldı. Sonra arkadaşlarının yanına döndü. (1/124) İbnü Abbas Hazretleri arkadaşlarının yanına dönerken:

"Bir de sabırla, namazla yardım isteyin." Âyetini okuyordu.

"Ve hiç şüphesiz o " Yani ikisiyle (sabır ve namaz ile) yardım dilemek, "Elbette çok büyüktür ."

Elbette çok ağır gelir, zordur. Allahü Teâlâ buyurdular: "Müşriklere bu davet ettiğin emir ağır geldi 42/13."²⁸⁸

(Allah'a) saygılı olanlardan başkasına ağır gelir. Yani tevazu, saygı, alçak gönüllülükle Allah'dan korkanlar.

Huşu": Azalar (organlar) ile olur. "Hudû" Kalb ile olur.

Veya, "Huşu", (basiretle) gözle olur. "Hudû" diğer azalar ve organlar ile olur.

"Huşu": Azalar (organlar) ile Allah'dan korkup saygı duyanlara sabır ve namaz ile Allah'dan yardım dilemek ağır gelmez. Çünkü onlar, Rabblerinin münâcâtıyla istiğraka dalmışlar (dopdolu bir hale gelmişlerdir). Onlar, başlarına gelen, zorluk, sıkıntı ve yorgunlukların varlığını hissetmezler. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

"Dünyadan "bana üç şey sevdirdi: Kadın, güzel koku ve gözüm aydınlığı namaz'da kılındı,²⁸⁹ buyurdular.

²⁸⁴ Salih -I Buhâri. Kitâbü'siyar Meğazi Mavsatü hadis no:2405

²⁸⁵ E1-Hicr: 15/42

²⁸⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/465-468.

²⁸⁷ Bakara: 2/156

²⁸⁸ Eş-Şurâ: 42/13

²⁸⁹ Buhârî Kitâbü'r-Rikak: Mevsûâtü'l-Hadis: 6026

Çünkü Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, namaz ile meşgul olduğu zaman, rahat ve huzur bulurdu Diğer dünyevi ameller ise birer zorluktur.

"Onlar kesinlikle biliyorlar,"

Yani yakinen biliyorlar. Zann, kelimesi yakîn (kesinlik) manasına geldiği gibi, şek (şüphe) manâsına da gelir. "Zann, kelimesi, "ezdâd"dandır. Yani iki zıd manâyı bünyesinde bulunduran, birbirlerine zıd iki manâ'ya gelen kelimelerdendir. Recâ gibi. korku manâsına geldiği gibi, aynı zamanda güven (yani Allah'ın azabından emin olmak) manasına da gelir. Kevâşî Tefsirinde olduğu gibi.²⁹⁰

Allah'a Kavuşmayı Dilemek

"Muhakkak onlar, Rablerine kavuşacaklarına inanıyorlar)"

Onu göreceklerini kesinlikle bilirler. Bu cümle, kıyamet gününde arz ve suâl'in müşahade edileceği (görüleceği yerde) müşahade etmeden (Allahı temaşa etmeden) kinayedir. Bu, haberlerde rivayet olunan bir yöndür. Allah'a, Allah kendisine gadablanmış bir şekilde mülâkî olan da bunun yerine geçerlidir.

Buyuruldu (bu âyeti bazı âlimler şöyle tefsir ettiler.) yani onlar, kesinlikle Öleceklerini biliyorlar.

"Kim Allah ile karşılaşmaktan hoşlanırsa, Allah da onunla karşılaşmayı ister. Kim de Allah'la karşılaşmaktan hoşlanmazsa, Allah da onunla karşılaşmayı istemez. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri: "Kavuşma ve karşılaşma" kelimesiyle "ölüm"ü murad etti.

"Muhakkak onlar, O'na (Allah'a) döneceklerini bilirler."

Yani onlar, kıyamet günü Allah'a döneceklerini bilirler. Yani Allah'ın, amellerine vermiş olduğu ceza ve karşılığa döneceklerini bilirler. Amma cezâ'ya kesin olarak inanmayanlar, sevabı ümid etmezler ve azab'dan da korkmazlar. İşte husûsî zorluk (özellikle meşakkat) bunların üzerine olur. Sabır ve namaz ile Allah'dan yardım dilemek bunlara ağır gelir. Bunlar, münafıklar gibidirler, mürâf dirler, (amelleriyle) gösteriş yaparlar.

Eziyyet ve taate sabretmek, nefsin cihâdı babındandır. (Nefisle yapılan mücâhede'ye girer). Şhevî arzulan kökten söküp atmak ve onun vücûd ve ahlâkta kök salıp yerleşmesine engel olmaktır. Eziyet ve taate sabretmek ve nefisle cihâd etmek, peygamberlerin ve sâlihlerin ahlâkıdır.

Yahya bin Yemânî buyurdular:

Allahü Teâlâ Hazretlerinin sana vermiş olduğu halin dışında bir şey istememen; Allah'ın senin dünya işlerin ve âhiretin ile ilgili sana takdir ettiği şeylere razı olmandır. Bu ise, cesed (bedene) nisbetle baş gibidir.

Hâfız buyurdu:

Herşeye sabır makamıyla.

evet yetiştirsin, lakin sabret.

Sevablar kat katdır, günah misliyledir

Sonra Allahü Teâlâ Hazretleri, amellerin karşılıklarını vafetti (anlattı) ve bunlara bir sonuç koydu. Ve buyurdu:

"Kim bir hasene ile gelirse, ona on misli verilir, kim de bir seyyie ile gelirse, ona ancak misliyle ceza edilir ve hiçbirine haksızlık edilmez 6/160.²⁹¹

Allah yolunda malını infâk etmenin karşılığını ise bunun çok fevkinde (üstünde) kıldı. Ve buyurdu:

"Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin meseli, bir dane meseli gibidir ki, yedi başak bitirmiş, her başakta yüz dane... Allah dilediğine daha da katlar, Allah vâsidir, âlîmdir 2/61.²⁹²

Allahü Teâlâ Hazretleri, sabredenlerin ecir ve sevablarının hesabsız olduğunu beyan etti ve sabır ehlini övdü: Ve buyurdu:

"Taraftımdan söyle: 'Ey iman eden kullarım! Rabbinize, takva ile korunun, bu dünyada güzellik yapanlara, bir güzellik var ve Allah'ın arz'ı genişdir; ancak sabredenlerdir ki, ecirlerine hesapsız erdirilir 39/10.'²⁹³

Allahü Telâlâ Hazretleri, bizzat kendi nefsinin sabır ile vafetti: Nitekim Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurdular:

"Hiçbir kimse, kendisiyle ilgili olarak duyduğu ezâ verici isnâd ve iftiraya, Allah'dan daha çok sabırlı değildir. Çünkü onlar, (kâfirler-yahudî, hiristiyan ve müşrikler) Allah'a evlâd (kız ve erkek evlâd) isnâd ederler, Allah da buna rağmen onları afiyette kılar ve onlara türlü türlü nzıklar verir.²⁹⁴

Allahü Teâlâ Hazretlerinin, sabır ile vasıflanması "hilim" manasınadır. Hilim, azaba müstehak olanların cezasını geciktirmektir.

Halim ile Sabûr'un arasındaki fark şudur: Günahkâr kişi, sabûr sıfatında, cezaya çarpılmamaktan emin değildir. Amma halim sıfatında ise, emindir. Allah, halim'dir, her suçun cezasını dünyada vermez. Onu âhirete geciktirir. Her suçluyu hemen cezâlandırsaydı yeryüzünde insan kalmazdı.

Huşu' hakkında şöyle denildi: Eğer sen insanların, imamı (başı) olmak istiyorsan, sen Huşu'u bilmiyorsundur.

²⁹⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/468-470.

²⁹¹ El-En'âm: 6/160

²⁹² Bakara: 2/261

²⁹³ Ez-Zümer: 39/10

²⁹⁴ Buhârî Kitâbü'l-Edeb. Mevsûâtü'l-Hadis no: 5634

Huşu', sert şeyleri yemek, sert ve kaba elbiseler giymek demek değildir. Lakin Huşu', senin (insanların soylu değerli dediği) şerif insan ile (onların ve senin nazarında alçak, kötü ve) değersiz kişileri hak ve hakikatte bir tutmandır. Bu durum, senin Allah'ın sana farz kıldığı bütün şeylerde Allah için Huşu' duymana eşit bir harekettir. Kim, kalbinde bulunanın üstünde Huşu' ile zafer bulursa o kişi, gerçekten, nifak üzerine nifak ile zafer bulmuştur.

Sehl bin Abdullah buyurdu:

Senin bedeninin bütün kılları Huşu'a ermedikçe sen Allah'dan korkanlardan olmazsın. İşte övülen Huşu', budur. Çünkü korku kalbe girip orada yerleşince zahirde Huşu'u icâbettirir. Sahibi ona bir defadan mâlik olup Huşu'u elde edemez. Onun tezellül, edeblenme ve çok uğraşmakla elde edildiğini görürsün. Selef-i sâlihîn, bundan zahir olan şeyleri gizlemek için çalışıyorlardı. Kötü olan ise, kişinin zahiri olarak kendisini Huşu' ehlindeymiş gibi zorlaması ve göstermesidir. Bu da, cahillerin kendilerini insanlara iyi, şerefli ve sofu göstermek için toplumlarda zoraki ağlama, başını sallama gibi hareketlerdir. Bu aslında şeytanın hilesidir. Ve insan nefsinin, aldatmasıdır.

Hazreti Ömer (r.a.), konuştuğu zaman, sesini iştittirirdi. Yürüdüğünde, süratli giderdi. Vurduğunda acıttırdı. Gerçekten, o hak yoldaydı, ibâdetlerinde sâdıktı ve hakikî bir Huşu' ile Allah'dan korkardı. (1/125) Kurtubî tefsirinde olduğu gibi.²⁹⁵

Te'vîlât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

"Ve sabır ile (Allah'dan) yardım dileyin." Nefsin şehvetlerinden ve ona tabi olmaktan.

"Ve namaz ile," Yani sürekli durmak, gâyib'in kapısında ve Rabbin huzurunda saygıyla durmaktır.

"Muhakkak o," Yani ikisiyle (sabır ve namaz ile) yardım dilemek:

Elbette ağır gelir büyük bir iş ve zor bir haldir. Ancak (Allah'a) saygılı olanlara değil... (onlara ağır gelmez.)"Onlar hakkın esrarına, tecelli ettiği kişilerdir. Onların nefisleri, Allah'a Huşu' duymaktadırlar. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdıkları gibi: Allahü Teâlâ

Hazretleri, bir şeye tecelli ettiği zaman, o şey, Allah'a hudû duyar (Allah korkusu onun kalbine girer ve Allah'a saygı duyar). Allahü Teâlâ buyurdu:

"O gün dâvetçiye i'vicasız tebâiyyet edecekler (Yani, hiç muhalefet etmeden çağıranın peşine düşecekler); öyle ki Rahmân'ın heybetinden sesler kısılmıştır, artık bir hışıldan başka bir şey işitmezsiniz 20/108 ."²⁹⁶ Bu şekilde Hak Teâlâ Hazretleriyle beraber ona tecelli nasib olur ve halka yük olmak ondan düşer.

Muhakkak onlar, Rablerine kavuşacaklardır," Yani onlar Hakkın Cemâlini müşâhede edeceklerine kesin iman ediyorlar.²⁹⁷

Ey İsrailoğulları Hatırlayın

Meal-i şerifi:

"Ey İsrailoğulları! Size İn'am ettiğim nimeti ve vaktiyle sizi âlemlerin üstüne geçirdiğimi hatırlayın!..47

Ve öyle bir günden korunun ki, kimse kimseden bir şey ödeyemez, kimseden şefaât de kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz. Hem onlar, kurtarılacak da değillerdir! ^

Hem hatırlayın ki, bir vakit sizi, Âl-i Fir'avn'dan kurtardık... Sizi azabın kötüsüne peyliyorlardı. Oğullarınızı boğazlıyorlar ve kızlarınızı diri tutmak istiyorlardı. Ve bunda size, Rabbiniz tarafından büyük bir İmtihan vardı...49

Ve bir vakit, sizin sebebinize denizi yardık. Sizi necata çıkardık da, Âli Fir'avn'ı garkettik (suda boğduk)... Sizler bakıp duruyordunuz.50

Ve bir vakit, Musa'ya kırk geceye va'd verdik. Sonra siz, onun arkasından danaya tutuldunuz(ve danaya tapmaya başladınız). Zulmediyordunuz.51

Sonra, bunun arkasından da sizden affettik. Gerekti ki, şükredecektiniz!sz

Ve bir vakit Musa'ya, o Kitâb'ı ve Furkan'ı verdik; gerekti ki, doğru gidecektiniz.ra

Ve bir vakit Mûsâ, kavmine dedi ki:

"Ey kavmim! Cidden siz o danaya tutulmanızla kendinize zulmettiniz. Gelin Bârî'nize dönün, tevbe edin de, nefislerinizi öldürün. Böyle yapmanız, Bârî'niz yanında sizin için hayırlıdır". Filhakika tevbenizi kabul buyurdu. Filhakika O, öyle Tevvâb, öyle rahîm'dir!54

Ve bir vakit,

-"Yâ Mûsâ!" dediniz. "Biz Allah'ı aşikâre görmedikçe, senin sözünle asla inanmayacağız". Bunun üzerine sizi o saika (bir azab) yakalayiverdi... Bakınıp duruyordunuz...55

Sonra sizi, şükredesiniz diye ba'sü ba'de'l-mevte (yani, öldükten sonra dirilmeye) mazhar ettik..56

Ve üstünüze o bulutu gölgelik çektik ve:

-"Size kismet ettiğimiz hoş rızıklardan yeyin" diye üzerinize hem kudret helvası, hem bıldırcın indirdik... Zulmü

²⁹⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/470-473.

²⁹⁶ Tâhâ: 20/108

²⁹⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/473-474.

bize etmediler lâkin, kendilerine ediyorlardı.S7

Ve bir vakit,

-"Şu şehre girin de nimetlerinden dilediğiniz veçhile bol bol yeyin ve secdeler ederek kapıya girin ve "hıttâ" deyin ki, size hatfelerinizi (günahlarınızı) mağfîret ediverelim. Muhsinlere ise daha artıracamız" dedik.M

Derken o zulmedenler sözü değiştirdiler. Kendilerine söylenildiğinden başka bir şekle koydular. Biz de, o zâlimlere, fîsk işledikleri için gökten bir murdar azap indirdik." ²⁹⁸

Tefsiri:

Ey İsrailoğullan! Hatırlayın."

"O in'âm ettiğim (verdiğim) nimetlerimi," onun sebebiyle,

"Size, sizin üzerinize,"

Menn, selva, bulutların gölgelik olması, taşlardan suların fışkırıp kaynamasını ve bunlardan başka size vermiş olduğum nimetlerimi hatırlayın. Babalara verilen nimetlerin hatırlanması, evladına şükür gerektirir. Çünkü evlâd, baba ve ecdadının şerefiyle övünmekte ve şeref duymaktadır. Bundan dolayı Allahü Teâlâ Hazretleri,

"Ben sizleri faziletli kıldım," buyurdu. "Babalarınızı üstün kıldım" buyurmadı. Zîrâ babalarının fazilet ve üstünlüğü, onların fazilet ve üstünlüğüdür. "Ve" hatırlayın,

"Ve vaktiyle sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın."

Bu cümle şeref için, husûsinin, umûmî üzerine atfî kabilin-dendir. Yani sizin babalarınıza, iman, ilim ve sâlih amel bağışlamakla, onları zamanlarındaki âlemler üzerine faziletli kıldım.

Atalarınızı kılmıştım. sonra ve atalarındı.

melekler: çok temiz peygamberler, melikler, adaleti ayakta tutan kişiler Onlar, İsrâiloğullannın Mûsâ Aleyhisselâm'ın asrından Tevrâtı değiştirip tahrif etmeden önce yaşayan Hazreti Meryem'in de hakkında böyle denilmişti: Hani "Ya Meryemî Her halde Allah seni süzüp seçti ve seni , pâk kıldı; hem seni âlemîn kadınlarının üzerinde seçti 3/42²⁹⁹

Efendimiz (S.A.V.)'in Ümmeti En Hayırlı Ümmettir

Yani senin zamanının kadınları demektir. Zîrâ, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin eşleri Hazreti -i Hatice (r.a.) ve Hazreti Âişe (r.a.) ile Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin kızı Hazreti Fatıma (r.a.) annelerimiz; Hazreti Meryem'den daha faziletli ve üstündürler.

Zira onların (İsrâiloğullannın kendilerinin ve atalarının) ümmeti Muhammed (s.a.v.)'in üzerine hiçbir üstünlük ve fazilet-leri yoktur. Böyle bir şey söz konusu değildir. Çünkü Allahü Teâlâ Hazretleri, ümmeti Muhammed (s.a.v.) hakkında:

"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet olmak üzere , vücuda geldiniz; ma'rûfu emredersiniz, münkerden nehy eylersiniz ve Allah'a inanır, iymân getirirsiniz. EhM Kitâb da imâna gelseydi, elbette haklarında hayırlı olurdu; içlerinden iymân edenler varsa da ekserisi dinden çıkmış fâsıklardır.3/110"³⁰⁰ En ' faziletli ve en hayırlı ümmet, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ' ümmetidir. Teysir'de olduğu gibi.

Âlemleri kapsamı örfi'dir, hakîkî manâ'da değildir. Bâzî âlimler, kitab ehlinde (Yahûdî ve Hristiyanlardan) Efendimiz ' (s.a.v.) Hazretlerine iman edenler için iki fazilet vardır. Biri, peygamberine olan imanı, diğeri de Efendimiz (s.a.v.) Hazret- ' lerine olan imanından ve ona tâbi olmasından dolayı kendisine ' verilen ecirdir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden rivayet olundu:

"Üç (zümre vardır ki) onların iki sevabı var.

(Birincisi:) Kitab ehlinde biridir. Kendi peygamberine iman etti ve Müslüman olup Muhammed (s.a.v.)'e iman eden kişi..

(İkincisi:) Bir köle. Bu köle, Allahü Teâlâ Hazretlerinin haddini edâ ettikten sonra, sahibinin haklarına riâyet eden kişidir.

(Üçüncüsü:) Bir cariyeyi eğiten kişidir. Bir adamdır ki, yanında bir câriye vardır. O cariye (kızı gibi) terbiye etti. Terbiye ve eğitimi güzel yaptı. Sonra onu azâd edip hürriyetine kavuşturup everdi. İşte bunun için iki kat sevâb vardır."³⁰¹

Kuşeyri Hazretleri buyurdular:

Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrail oğullarını faziletli kıldığına kendisi şahidlik etti. Ve. "Sizleri âlemlere üstün kıldım" buyurdu. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerini de Rabbinin faziletine şahid kıldı. Ve:

De ki: "Allah'ın fazlıyla, rahmetiyle...10/58"³⁰²

²⁹⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/475-477.

²⁹⁹ Al-i İmrân: 3/42

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/477-478.

³⁰⁰ AII-İlmrâi3/110

³⁰¹ Sahîh-i Buhârî, Kitâbü'l-İlim, Mevsûâtü'l-Hadîs no: 95

³⁰² Yunus: 10/38

Rabbinin faziletlerine, şahidlik ettiği kişiler ile, Rabbinin kendi faziletine şahid olarak gösterdiği kişiler arasında dağlar kadar fark vardır. Onun nefsinin fazlına şahidliği şaşkınlığı gerektirir. Onun Rabbinin faziletine şahidliği ise icâbı gerektirir.³⁰³

Kıyamet Günü Nesebin Faydası Yoktur

Sonra Yahûdiler: "Biz, Halilü'r-Rahmân İbrahim Aleyhisse-lâm'ın ve Zebîhüüah (Allah için kurban edilen³⁰⁴ İshâk Aleyhis-selâm'ın evladlarındanız. Allah onların bizim hakkımızdaki şefaathlerini kabul eder," diyorlardı. Allah onların bu sözlerini reddetti. Bu âyeti indirip şöyle buyurdu: "İttikâ edin, korkun, takvâlı olun." Yani, ey İsrail oğulları korkun. "günden..."

kıyamet günü, yani o günün hesabından ve o günün azabından. Bu "zikrül-mahall irâdetü'l-hâll" bir şeyin yerini ve zamanını anıp onda meydana gelecek olan hadiseyi niyet etmek, kabilinden istiairedir.

"Ödeyemez,"

Yani hükmedemez, edâ edemez, veremez ve fayda sağlayamaz. Burada aid mahzuftur. Cümle, ıS^ "gün" kelimesinin sıfatıdır. "nefis" mü'min (kişi), "bir nefisten" kâfir kişinin yerine, "Hiçbir şey"

Kendisine ödemesi gerekli olan hak ve hukuklardan hiçbir şey ödeyemez. "Hiçbir şey" kelimesi, mefûlû bih olmak üzere mensubtur. "Hiçbir şey" kelimesinin, "kişi" kelimesiyle beraber nekre olarak gelip kullanılması, umumîlik ve hepsinden umid kesmek içindir. Allahü Teâlâ buyurdu:

"Ne hısımlarınızın ne de evlatlarınızın size, asla menfaati olmaz! O, kıyamet günü'nde aranızı ayırır ve Allah hep amellerinizi gözetir!60/3.³⁰⁵Ve yine Allah buyurdu:

"O kaçacağı gün kişinin kardeşinden. Ve anasından, babasından. Ve refİKasından ve oğullarından; onlardan her kişinin bir şe'ni vardır; o gün başından aşar. 80/4"37"³⁰⁶

Mesnevide buyuruldu:

Öyle bir gün ki kişi kardeşlerinden,

çocuklarından ve babalarından kaçır.

O an, bil ki her dost düşman olacaktır.

Zira onlar put gibi senin yolunu kesiyorlardı (1/126)

Bu durum kâfirlerin hakkındadır. Mü'minler ise, bunlardan istisna edilmiştir. Mü'minler için, Allahü Teâlâ, buyurdu:

"O gün ki ne mal fayda verir, ne oğullar. Ancak Allah'a selîm bir kalb ile varan başka!Z6/88-89"³⁰⁷ Yani şirkten hâlî (soyutlanmış) bir kalble Allah'a gelenler müstesna.

Şefaath

"Ve ondan kabul edilmez," Yani birinci nefisten yani müminden kabul edilmez. Ne,³⁰⁸

şefaath".

Eğer kâfir olan ikinci nefsin azab'dan kurtulması için şefaath edecek olursa, Allah'ın katında şefaathi kabul edilmez. siilS "şefaath" masdardır. "şefaath edici" ve giSz "şefaath edici" kelimeleri, üiLs "şefaath'tan alınmış (türemiş) olup başkasının ihtiyaçlarının karşılanması için isteyen, dilekte bulunan, demektir. Çünkü o şefaathçi kılındığı kişiye muradının gerçekleşmesi ve arzusunun istenmesi için şefaath etmektedir. Kâfir'in hakkında şefaath yoktur ama, mü'minin hakkında şefaath vardır, "Benim şefaathım ümmetinden büyük günah işleyenler içindir.³⁰⁹ Şefaathi inkâr eden ve yalanlayan kişi ona nail olamaz. Şefaathin olmadığına dair vârid olan âyetler, kâfirlere mahsus olan şefaath hakkındadır.³¹⁰

O Gün Fidyeye Alınmaz

"Ondan alınmaz,"

Yani kendisine şefaath edilenden. O da Rabbisine âsî olan ikinci nefistir.³¹¹

"Fidyeye,"

Yani maldan fidyeler. Veya onun yerine başkası (azaba) alınmaz. Veya onu ateşten kurtaracak bir tevbe

³⁰³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/478-479.

³⁰⁴ Meşhur olan rivayete göre, "Zebîhüllah" Allah için kurban edilen İsmail Aliyhissilâmdır.

³⁰⁵ El-Mümtehhine: 60/3

³⁰⁶ Abese: 80/34-37

³⁰⁷ Eş-Şuârâ: 26/88-89

³⁰⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/479-481.

³⁰⁹ Tirmizî, Mevzüatü'l-hadis no: 2359

³¹⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/481.

³¹¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/481-482.

yoktur."Fidye," fetha ile, başka bir cinsten ber şeye misli ve muâdili olan demektir. Kesre ile okunursa, kendi cinsinden misli ve kendisine muâdil olan şey demektir, jii kelimesi ile "fidye" isimlendirildi. O, ona müsavidir, onun mümasilidir ve onun makamına geçerlidir. "Ve onlar yardım da olunmazlar." Yani onlardan Allah'ın azabını men edecek bir yardım da göremezler. Onların azab eden (zebânî meleklerinin) ellerinden kurtacarak kimse yoktur. Onlar için, fayda sağlayacak kimse yok, şefaât edecek yok ve azabı onlardan defedecek kimse yoktur. "onlar" Burada zamir olarak gelmesi, ikinci inkâr eden, çok kişilerden yerinde kullanılan kâfirler için zamir olarak geldi, li "onlar" zahirinin müzekker olarak gelmesi ise, onların erkeklerden ve kadınlardan meydana gelmelerindendir. Burada "yardım etmek" kelimesi, *JJ^ "muavin olmak" kelimesinden daha hususîdir. Zararların defedilmesinde daha husûsî olduğu için î'İflî "yardım etmek" kelimesi kullanıldı. Sonra (bil ki,) bu âyette gayet güzel belâğât (örnekleri) vardır. Bu âyeti kerime, bir çok hususları kendisinde topladı. Bunlar, dünyada kişinin başına isabet eden tehlikelerden korunmanın çâre ve reçeteleridir. Bunlar dörttür: Kişi:

(1) Bir başkası onun başına gelecekleri onun yerine (inâbeten) yüklenir (sanır).

(2) Veya mal ve fidye verip onunla kurtulur (sanır).

(3) Kendisine bir şefaâtçi, şefaât edip, ona hibe'de bulunur (diye sevinir ve ümidvâr olur).

(4) Veya bir yardım edici, ona yardım edip, onu azab'dan korur (düşüncesine kapılır).

Allahü Teâlâ Hazretleri, onların bütün bu düşünce ve inançlarını bu mâberek âyet-i kerimeyle topluca çürüttü ve kökünden kesip attı.³¹²

O Gün Kimse Kimsenin Günahını Yüklenemez

İkrime'den rivayet olundu: O buyurdu: Baba (ve anne), kıyamet günü, evladının eteğine yapışır (yalvarır:)

-"Ey oğlum! Evladım! Ben dünyada senin babandım (annendim). Benim kurtulmam için miskâl habbesi kadar bir haseneye (sevaba) ihtiyacım var. Eğer bana verirsen kurtulurum. Ne dersin der?" Evladı:

-"Senin kendisinden korktuğun şeyden (Cehennem azabından) ben de senin gibi korkmaktayım. Ben sana bir şey veremem!" der. Kişi, oradan eşine gider. Onun eteğine yapışır. Ona:

-"Ey falanca eşim! Ben dünyada senin eşindim," diye söze başlayıp, dünyada ona yapmış olduğu iyilikleri sayar. Ve sonra da ona şöyle yalvarır:

-"Ben senden bir hasene (sevâb) istiyorum. Ben kurtuluşum senin bana hediye edeceğin bir sevaba bağlıdır. Ne dersin bana sevâb verecek misin?" Eşi:

-"Sana sevabımdan bir şey veremem. Senin kendisinden korktuğun (Cehennem azabından) ben de korkmaktayım," der. Bundan dolayı Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdular:

"Hem günah çeken bir nefis, başkasının günahını çekmeyecek, yükü ağır basan onun yükletilmesine çağırsa da ondan bir şey yüklenilmeyecek, isterse bir yakını olsun!³¹³35/18 Yani kimin günahları ağır gelirse, hiç kimse ondan günah yükünden bir şey alıp yüklenmez.

Sadî buyurdu: Herkes kaçacaktır.

Sanki kendisini öldürecekmişim gibi.

Ey Sadî kimseden ümit bekleme, ameli sâlih işle."³¹⁴

Te'vîlât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

"Ey İsrailoğulları Üzerinize in'âm ettiğim (size verdiğim) nimetimi hatırlayın." O nimetin zahiri umûmidir. Bâtını ise onlardan bir kavme (Abdullah bin Selâm gibi bir topluluğa mahsustur). Allahü Teâlâ Hazretleri onlarda hayır olduğunu bildiğinden hitabı gizlilikle onlara duyurdu. Onlar da Rabbinin onlara olan nimetini hatırladılar. O nimet, İslâmı kabul etme istidâti ve Allahü Teâlâ Hazretleri mahlûkâtını zulmette (karanlıkta) yaratıp, onlara nurunu serptiğinde o nurdan aldıkları nasiblenmek nimetidir. Allah sonra onlara nurunu serpti. Onlar da Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerine iman ettiler. (Abdullah bin Selâm Hazretleri gibi bazı kitab ehli âlimlerin iman etmeleri) bu nurun hususiyetinden dolayıdır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdıkları gibi:

Kime bu nûr isabet ettiyse o kişi 'hidâyete erdi. Ve kim, şaşırıp bu nurdan faydalanmadıysa o kişi dalâlete düştü."

"Ve vaktiyle sizi âlemlere üstün kıldım." Yani bu nimetin sayesinde sizi zamanınızdaki insanlar üzerine faziletli kılmıştım. Yani, sizleri:"Öyle ya! Her kim Allah'a ve Peygamber'e mutî olursa, işte onlar, Allah'ın kendilerine in'âm eylediği enbiya, siddîklar, şehidler ve sâlihler ile birliktedirler. Bunlarsa ne güzel arkadaş...! 4/69"³¹⁵ kişiler ile birlikte faziletli kıldım. Sizleri de. isabet eden bu nûr serpintisi ve ışıltısı ile âlemlerde bu nurun kendilerine isabet etmediği kişilerden daha faziletli kıldım.

"O günden korkun" yani azab gününden korkun.³¹⁶

³¹² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/482.

³¹³ El-Fatır: 35/18

³¹⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/483.

³¹⁵ En-Nisa 4/69

³¹⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/484.

Korkutmanın Mertebeleri

(Birincisi:) Allahü Teâlâ Hazretleri, avamı utmaktadır. korkutmaktadır. yok yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde -çirası insanlarla o taşlar olan- o ateşten sakının!.. O, kâfirler için hazırlandı!2/24³¹⁷

, (İkincisi:) Allahü Teâlâ Hazretleri, has kullarını (havassı) ise sıfatlarıyla korkutmaktadır. Buyurduğu gibi: "O halde onların lâkırdıları seni mahzun etmesin, biz onların içlerini de biliriz, dışlarını da!76"³¹⁸ Başka bir âyeti kerimede:

(Bunu Allah), "Sâdıklara sadakatlerinden soracağı için"³¹⁹ yaptı!

(Üçüncüsü:) Allahü Teâlâ Hazretleri, Ehass (Hâssın hâssı olan) kullarını ise zâtı ile korkutmaktadır: "'Yine Allah sizi kendisinden tahzîr buyuruyor sakındırıyor."³²⁰ (İ/127)

Ve Allahü Teâlâ Hazretlerinin:

"Ey o bütün ivmân edenler! Allah'a nasıl korunmak gerekse öyle korunun, 3/102"

hakıyla muttaki olun ve her halde müslim olarak can verin. ³²¹ödeyemez,"

kimsenin yerine bir şey j O gün emir (buyruk) yalnız Allah'ındır." ³²²

Y, Kimseden şefaât da kabul edilmez." Kendi nefsi hakkında ve başkalarının hakkındaki izinsiz şefaati Allah, kabul etmez. "İzni olmadan huzurunda şefaât edecek olan kimdir? Kimin haddine ki, O'nun izni olmaksızın huzurunda şefaât edecek.27255³²³

"Ve ondan fîdye de alınmaz." Yani fîdye

" Ve çalışması da karşılığı tastamam kabul edilmez.

yakında görülecektir. Sonra ' ona verilecektir."³²⁴ Güzel çalışma burada olur.

"Ve onlara hiçbir yardım da yapılmaz." Çünkü onlar, burada Hakka yardım etmediler. Allah'ın dinine hizmet etmediler. Allahü Teâlâ buyurdu:

"Ey o bütün iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, O size nusret verir ve ayaklarınızı kaydırmaz. ³²⁵

(Hem hatırlayın ki bir zaman) sizi kurtardık." Hitab İsrail oğullarınadır. Yani sizi kurtardığım vakti hatırlayın. Yani, babalarınızı kurtardığımız vakti hatırlayın. Çünkü babalarının kurtarılması, onların ardından geldikleri için, dolayı-sıyla onların kurtarılmasıdır. Şöyle söylemek Arabların adetlerin-dendir.

"Sizi ukâz günü öldürdük," Yani babalarımız, babalarınızı öldürdüler.

Aslında yerden yüksek yere denir. Çünkü tepelere ulaşan kişi kurtulur. Sonra her umduğuna erene (kurtulan kişiye) kurtulan denildi. Sıkıntı ve darlıktan genişliğe çıktığı için kendisine kurtulan denildi. Buna göre bu cümlelerin manâsı, babalarınızı en sağlam ve tehlikesiz yere getirdik ve üzerlerinden eziyet ve azabı kaldırdık, demektir. ³²⁶

Firavun

"Firavun'un ehlinden,"

Yani Firavun'a tâbi olan ve onun inançlarının ehlinden kurtardık.

Firavun, Amâlîka hükümdarlarına verilen bir lakaptır. Fars (İran) meliklerine Kisrâ, Rum meliklerine Kayser, Türk hükümdarlarına Hakan, Habeş meliklerine Necâşi ve Yemen hükümdarlarına Tübbe' denildiği gibi.

Amâlîkalar, ceberut (çok azılı ve zalim) insanlardır. Onlar Mısır melikleridir. Onlar, Amlîk bin Lavid bin irem bin Sâm bin Nuh Aleyhisselâm'ın soyundan gelmektedir. Şâm civarında oturanlar da onlardandır. Şâm'da oturanlara Cebâbirler (azılı ve zâlimler) diye isimlendirildiler. Mısır meliklerine de adı verildi. Firavun, oldukça azılı olduğu için bu ismi aldı. Bu kelimeden dolayı Arablar: "Kişi Firavunlaştı," derler. Kişi azıttı ve şımarıldığı zaman böyle söylenir. Burada Firavun'dan murad, bütün Firavunlar değildir. Mısır'da olan Firavun'dur. Mûsâ Aleyhisselâm'ın Firavun'u, Velid bin Mus'ab ibni Reyyân'dır. Firavun Kıbtîlerdendir. Firavun, dört yüz seneden fazla yaşadı. ³²⁷

Firavun'un Başlangıcı

Denildiğine göre, Mûsâ Aleyhisselâm'ın Firavun'u, Isfehanlı bir attar idi. Borçların altına girdi. İflas etti.

³¹⁷ En-Nisâ: 4/69

³¹⁸ Bakara.2/24

³¹⁹ Yasin: 36/76

³²⁰ El-Ahzâb: 33/8

³²¹ Al-i İmrân:3/30

³²² Al-İlmrân: 3/102

³²³ El-İnfitar: 82/19

³²⁴ En-Necm: 53/40,41

³²⁵ Muhammed: 47/7

³²⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/485-486.

³²⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/486-487.

İsfahan'dan çıkmak zorunda kaldı. Şam'a geldi. Orada işleri kolay ve doğru gitmedi. Mısır'a girdi. Mısır'da şehir dışında karpuz ve kavunun yükü bir dirheme, şehir içinde ise, tanesinin bir dirheme olduğunu gördü. Kendi kendine şöyle düşündü:

"Bu benim için iyi bir fırsat. Bunu değerlendirirsem, borçlarımı Ödeyebileceğim güzel bir yoldur," dedi. Firavun, şehrin dışına çıktı. Toptancısından bir yükü bir dirheme satın aldı. Şehire girdiğinde, beraberinde ancak bir karpuz kalmıştı. Onu bir dirheme sattı. Günlerini bu şekilde geçirdi. Şehir ehlinin kendi haline terkedildiğini, işlerini idare eden ve siyâsetlerini güzel yürüten kimse yoktu. Şehirde büyük bir veba başgösterdi. Firavun, mezarlığa doğru yöneldi. Baktı ki bir ölüyü gömüyorlar. Firavun, ölünün sahiblerine durumunu şöyle arzetti.

"Ben mezarlıkların sorumlusuyum," dedi. Onlar:

"Ne istiyorsun?" dediler: Firavun:

"Bana beş dirhem vermeden, ölünüzü defnedemezsiniz?" dedi. Cenaze sahipleri, Firavun'a beş dirhem verdiler. Firavun, bu şekilde mezarlığa gelen bütün cenazeler için para aldı. Üç ayın içinde büyük bir mal topladı. Hiç kimse ona itiraz etmedi. Ancak bir gün, mezarlığa gelen cenaze sahiplerinden biri para istediğinde itiraz ettiler. Onlar, Firavun'a:

"Seni kim buraya dikti (seni mezarlıkların sorumlusu olarak tayin eden kimdir?" diye sordular. Onu alıp asıl Firavun'a yani şehrin hükümdarına çıkarttılar. Hükümdar sordu:

"Sen kimsin? Seni bu makama tayin eden kim?" Firavun: -"Beni bu makama kimse tayin etmedi. Ben bunu halkın beni senin huzuruna çıkartmaları için yaptım. Senin huzuruna geleyim ki kavmin hakkında seni uyarayım ve onların durumlarını sana anlatabileyim," diye durumunu beyan ettikten sonra, Firavun mezarlıktan kazanmış olduğu bütün altınları, hükümdarın önüne koydu ve konuşmasına devam etti:

"Ben bu yolla bu kadar topladım. Buyur sizin hakkınızdır," Hükümdarın hoşuna gitti. Firavun yine konuşmasına devam etti:

"İdare işlerini bana ver. Benim güvenilir ve işler konusunda yeterli siyâset, bilgi ve beceriye sahib olduğumu görürsünüz," dedi. Hükümdar, halkın idaresini ona verdi. Onu kendisine vezir tayin etti. Firavun, halkı güzel bir şekilde yönetti. Askeri İslâhatlar yaptı. Orduyu düzene soktu. Halkın durumlarını düzeltti. İşleri rayına koydu. Ekonomik ve iktisadî hayatları müreffeh bir düzeye çıktı. Uzun bir süre bu vazifesinde kaldı. Firavun, bütün işlerini adalet ve güzellikle yönetti. Şehrin hükümdarı (yani Firavun'u) öldü. Firavun'u, onun yerine hükümdar tayin ettiler. Onun işi yapageldiği şeylerdi. Yusuf Aleyhisselâm'ın (çağında yaşayan) Firavun'un ismi, Reyyân idi. İkisnin arasında, dört yüz yıldan daha fazla bir zaman vardır.³²⁸

Firavun'un İsrâiloğullarını Köleleştirmesi Ve Zulmü

"Onlar size kötülük yapıyorlardı."

Yani size kötülük azgınlık yapıyorlardı. "Azabın en kötüsünü," Diğerlerine nisbetle en çirkin azab. Sizi kötü azaba sürüklüyorlardı. Size zor işleri yüklüyorlardı. Sürekli azab ediyorlardı. Bu cümle yani j&j^; "Onlar size kötülük yapıyorlardı." cümlesi, "eşyaya istenilen fiyatı belirterek satışa sunmaktır. İstenildiği zaman bâği olmak, azgın olmak manasınadır. Vasıtasız olarak, iki mefûl alır. Bundan dolayı,

"Azabın en kötüsünü."

Cümledeki, kelimesi, "Onlar size kötülük yapıyorlardı." Fiili için mefûl olmak üzere mensubdur. (1/128)

Cümlelerin hepsi, "Biz sizi kurtardık," cümlesindeki mefûl zamirinden haldir. O zaman âyetin manası: "Onlar size kötü azab yapar oldukları halde biz sizi kurtardık," olur. Senin şu sözün gibidir. Ben zeydi onu amr döverken gördüm. Yani zeyd, amr tarafından dövülürken gördüm demektir. (Ben zeydi gördüğümde amr onu dövüyordu.) Çünkü Firavun, uşak ve hizmetçiler kılmıştı. Bir sınıfı işlerde çalıştırıyordu. Bir sınıf inşaattı. Bir sınıf çiftçiydi, ekin ediyorlardı. Bir sınıf ona hizmet ediyordu. İsrail oğullarından çalışmayacak durumda olanlara ise cizye (hayat vergisi) konulmuştu.

Veheb buyurdu: Yahudiler, Firavun'un işinde sınıf sınıf olmuşlardı. Kuvvetli olanlar, dağlardan kayaları yontuyor ve taşıyorlardı. Kaya kırmak ve taşımaktan, boyunları ve elleri yaralandı. Sırtları, yara bere içinde kalıp büküldü. Bir taife, taşlara taş ve çamur taşıyorlardı. Harç yapıp onunla Firavun'a gerekli olan saray, kasr ve evler yapıyorlardı. Onlardan bir taife, pirket imal ediyor ve tuğla pişiriyordu. Bir taife neccâr (marangoz) ve demirci idi. Onlardan çalışmayacak şekilde zaif olanlara ise haraç (vergi) yüklenirdi. Ağır vergiler öderlerdi. O vergiyi hergün vermesi gerekirdi. Kim güneş batmadan önce vergisini vermezse tam bir ay sağ eli boynununa bağlatılırdı. (vergi verme, birkaç gün gecikirse öldürülürdü.) Kadınlar ise, keten, kumaş dokuyorlardı, ipek çıkarıp, elbiseler dikeyyorlardı.

Buyuruldu: "Size azabın en kötüsünü yapıyorlardı," cümlesinin tefsiri şudur: "Erkek (çocuklarınızı) kesiyorlardı," Sanki şöyle denilmektedir: "Firavun'un

0 büyük kötü azabı neydi?" denilmektedir. Allah, onlara cevap verdi:

"Erkek (çocuklarınızı) kesiyorlardı," Yani öldürüyorlardı, kesiyor, (fiilinin) şeddeli olması (yani babında gelmesi,) teksir, (çokluk) içindir. (Çünkü babının binası teksir içindir.) "Ben çok çok kapıları açtım" denildiği

gibi. (Oğullar)dan murad, hasseten erkek evladdır. Her ne kadar, bu konunun dışındaki yerlerde, kelimesi, erkek ve dişiye şâmil bir kelime ise de, burada kendisiyle erkek evlâd kast edildi.

Ey İsrailoğulları!" ifâdesindeki oaA kelimesi gibidir. Çünkü' Firavun, sadece erkekleri kesiyordu. Başkalarını kesmiyordu. Yine bununla yani kġjf (Oğullar) kelimesiyle küçük çocuklar murad edildi, büyükler değil. Çünkü Firavun, küçük erkek çocuklarını öldürüyordu. "Ve kadınlarınızı (kız çocuklarınızı) diri bırakıyorlar." Yani kız çocuklarınızı bırakıp onları (büyümleri için) hayat hali üzere terk ediyorlardı. a_w "Kadınlar" kelimesi zikredildi. Halbuki Firavun, bunu küçük kız çocuklarına yapıyordu. Çünkü onlar, kızları, ileride alacakları durumun isimleriyle isimlendiriyorlardı. Zîrâ kızlar, öldürülmeyip, büyümleri için terkedildiklerinde bulûğ çağına erdiklerinde kadın olacaklardır. Kız çocuklarına, 114 "Kadınlar" denilmesinin (ikinci) bir sebebi de, onlar, kız çocukları anneleriyle beraber salıveriyorlardı. Küçük ile büyük birbirine karıştığında, büyüklerin adı o karışıma verilir. Onun için oLJ kızlar denilmedi "Kadınlar" denildi.

Bir gün, Firavun rüyasında görmüştü: Beyt-i Makdis'den bir ateş yükselip Mısır'a yöneldi. O ateş, Mısır'da olan bütün Kıbtîleri (Firavun'un akrabalarını) çıkarttı. Ateş, İsrail oğullarına dokunmadı. Firavun bunun çok etkisinde kaldı, korktu. Kâhinleri ve sihirbazları çağırdı. Rüyasını onlara anlattı ve yorumunu sordu. Onlar dediler:

-"İsrail oğullarında erkek bir çok doğacak. Senin helakin (ölümün) ve mülkünün (saltanatının) son bulması onun elinden olacaktır. Sihirbaz ve kâhinlerin bu yorumu üzerine Firavun, yeni doğan İsrail oğullarının erkek çocuklarının öldürülmesini emretti. Firavun, ebeleri (doğum doktoru ve hemşireleri) topladı. Onlara:

-"Elinizle doğan İsrail oğullarının erkek çocuklarını, daha yere düşürmeden hemen öldürün. Kız çocuklarını da dokunmayın ve onları terkedin," diye emir verdi. Bütün ebeler, kadın doğum doktorları bunu yaptılar. Hatta denildi ki, Mûsâ Aleyhisselâm'ın bulunup öldürülmesi için on iki bin sabi (küçük erkek çocuk) öldürüldü. Başka bir rivayette doksan bin erkek çocuk öldürüldü. Bu erkek çocuklar, öldürülmeyip, canlı kalmış olsalardı, sahib olacakları bütün kuvveti Allah, Mûsâ Aleyhisselâm'a verdi. Bundan dolayı Mûsâ Aleyhisselâm'ın mucizeleri, açık ve etkiliydi. İsrail oğullarının yaşlılarının arasında da ölümler başgösterdi. Kıbtîlerin reisleri (ileri gelenleri ve eşrafı) toplanıp Firavun'un huzuruna çıktılar. Ona:

-"İsrail oğullarının arasında ölüm yayıldı. Çocuklarını siz öldürüyorsunuz. Yaşlıları da kendiliğinden ölüyor. Bu gidişle kısa bir süre sonra, kendi işinizi kendinizin yapmasından korkarız," dediler.

(O dönemde, Yahudiler, köle hayatı yaşıyorlardı. Yahudiler, sadece Firavun'un değil, bütün Kıbtîlerin kölesiydi. Kıbtîler, diledikleri Yahudi'yi hiç ücret ödmeden kendi işlerinde çalıştırıyorlardı. Bütün angarya işleri Yahudiler görüyordu.)

Bu tehlikeli durum üzerine, Firavun, erkek çocukların bir sene kesilmesini ve bir sene kesilmemesini emretti. Harun Aleyhis-selâm, erkek çocukların kesilmediği sene doğdu. Mûsâ Aleyhis-selâm, erkek çocukların kesildiği sene doğdu. Firavun'un, çalışma ve çabalan, Allah'ın takdir ve kazâ'sma mani olamadı. Firavun, çok çalıştı çabaladı, çalışmayı ayakta tuttu, çalışmanın şiddetini bacaklarına kadar hissetti ama, ta koluna kadar inat'm zararını gördü. Allahü Teâlâ Hazretleri, kazasının meydana gelmesini istedi.

"İstiyorlar ki Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürsünler. Allah da razı olmuyor. Ancak nurunu tamamlamak diliyor. Kâfirler isterlerse hoşlanmasınlar...9/3E"³²⁹

"Sizin bu durumunuz da," Burasıf erkek çocukların Öldürülmesi ve kız çocukların canlı bırakılmalarına işaretler.

*% "belâ vardır,"

Yani mihnet ve bela vardır. Kadınlarının (kız çocuklarının) öldürülmeyip, canlı bırakılmaları, hayat olmakla beraber onlar için mihnettir. Onları azaba terketmektir. O kızları büyüüp kendilerine köle (cariye) olmaları, ağır ve zor işlerini görmeleri için öldürmüyorlardı. Erkek çocuklarının boğazlanmasından sonra, kız çocukların öldürülmeyip, canlı bırakılmaları Yahûdî babalara çok zor geliyordu. Arlarına gidiyordu. (İ/129)

"Rabbinizden," Firavun'u başınıza musallat kılmakla (bütün bunlar) Rabbiniz tarafından size gelen bir belâdır.

"Büyük," Bu, ku "belâ'nın sıfatıdır. Yani büyük belâ demektir. Nekre gelmesi, tefhim (çok büyük olduğunu ifade etmek) içindir.

Sizin bu durumunuz," ismi işaret ile "Sizin Firavun'un işkence ve zulmünden kurtulmanız" işaret edilmektedir. Bu takdirde "belâ'nın manâsı, nimettir. Çünkü belânın aslı, denemek, tecrübe etmek ve seçmek demektir. Allahü Teâlâ Hazretleri, bazen kullarını, şükretmeleri için, (onlara) menfaatler ve faydalar verir; o zaman bu imtihan, bağış yani ata (vergi) ve nimet olur. (O kişi nimet ile imtihan edilmiş olur!). Allahü Teâlâ Hazretleri, bazen de kullarını sabretmeleri için, zararlar ile imtihan eder. Bu da mihmet ve sıkıntı olur. İhtibâr, deneme, tecrübe ve seçme lafzı, hem hayır (iyilik, menfaat ve nimet) ve hem de serde (zarar, mihmet ve sıkıntı)da kullanılır. Allahü Teâlâ buyurdu: "Her nefis ölümü tadacak ve sizi bir imtihan olarak şer ve hayr ile mübtela kılacağız; hepiniz de nihayet bize irca olunacaksınız!21/35"³³⁰

Âyet-i kerimede geçen, "Rabbiniz tarafından" cümlesinin manâsı, Yani Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm'ı gönderip ona, sizleri, Firavun'un ve ehlinin azabından kurtarması için başarı ve muvaffakiyet verir, demektir.³³¹

³²⁹ Et-Tevbe: 9/32

³³⁰ El-Enbiya: 21/35

³³¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/488-492.

Te'vîlât-ı Necmiyyede Tasavvufî Manâlar

(Hem hatırlayın ki bir zaman) sizi Firavun ailesinden de kurtardı," âyetiyle, nefsi emmâre'den kötü sıfatlarından ve rezil ahlâkından kurtuluşa işaret vardır. ^IUI I^L "Azabın kötüsü"nden kavli ile, şerefli ruha kötü azabın yapıldığı güne işaret vardır.

Erkek (çocuklarınızı) boğazlıyorlardı," Ruhanî ve övülen güzel sıfatların kesilmesine işarettir.

"Kadınlarınızı (kız çocuklarınızı) canlı bırakıyorlardı," yani, kalbî bazı sıfatları bırakıyorlar. Onunla gücü yetilen hayvanî bazı işlerinde kullanmak ve kendisine hizmet ettirmek içindir. Bu ancak, Allahü Teâlâ Hazretlerinin kurtarmasıyla mümkündür. Hadis-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) buyurdular:

"Sizden hiçbiriniz ameliyle kurtulamaz." Buyurdular: -"Sen de mi Yâ Resûlellah? Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri; - "Ben de...! Ancak Allah, beni kendisinden bir fazilet ve rahmete garketti.³³²

"Sizin bu durumunuz," Nefis sıfatlarının, kalb, ve ruhun üzerini istilâ etmesinde.

ol; "Rabbimiz tarafından büyük bir belâ'dır." Hayır ve şer ile yapılan büyük bir imtihandır.

Kim ki, Allah kendisine hidâyet verirse, Allah, ona nail olmak istediğini verir, o kişi ahlâkını düzeltip, kendisini islâh eder ve Allah'a dönerse ve kurtuluşunu Allah'dan dilerse, Allah onu nefsin kötü ahlâkından kurtarır ve onun düşmanlarını helak eder. Kim, iradesini kötüye kullanıp sapıtırsa, Allah, onu rezil eder ve yerin altına geçirir, iy "Kalbini, zikrimizden gafil bırakmışsınız, keyfinin ardına düşmüş ve işi, haddini aşmak olmuştur!18/28"³³³

Yine bu âyet-i kerime'de kulun başına (kişiye isabet eden) her iyilik ve kötülük (her sevinç ve üzüntü) imtihan kabilindendir. Kişiye sevinçli ve iyi şeylerde şükretmek; zararlar (ve üzüntülerde) sabretmek gerekir.

Hafız buyurduğu gibi:

Eğer verilen lutuflar iltifat ile arttırılırsa kahrılar yok olur.

Nimetleri hatırlatarak imana davet, sünnetullahdır

Kullarını, rızıkların genişliği ve afiyet (sıhhat ve selâmetin) devamı ile ibâdete çağırması, Allahü Teâlâ Hazretlerinin sünne-tindendir. Âdetullah'ın kullarını, rızık genişliği ve afiyetle ibâdete çağırması, onların kendisine nimetle dönmeleri içindir. Eğer kullar, bunu yapmazlarsa yani rızık genişliği ve sıhhat ile Allah'a dönmeyiz ise, Allahü Teâlâ Hazretleri, kullarının kendisine dönmeleri için, onlara zararlar ve sevinçler verir. Belki dönerler diye. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretlerinin muradı kullarının isteyerek veya istemeyerek, kendisine dönmeleridir. Birincisi, ahrâr'ın (nefsin ve şeytanın elinden kurtuluş ve hürriyetini elde etmiş olanların halidir) ikincisi de ağıyarın (Yani nefsin esiri olanların) hâlidir.

Davud bin Reşid (Ki bu zat, Muhammed bin Hasan'ın ashabından yani arkadaşlarındandır.) buyurdu:

Bir gece teheccüde kalktım. Soğuk aldım, üşüdüm. Soğuktan örtünememek ve ısınamamaktan ağladım. Uyudum. Rüyâm'da birini gördüm bana şöyle diyordu:

"Ey Davudi Biz insanlara uyku verdik. Seni uyandırdık (geceleyin teheccüd namazına kalkmayı sana nasib ettik), sen de bize karşı ağlamaya başladın." Davud bin Reşid bu gece'den sonra hiç uyumadı. "Ravzatü'l-Ahyâr" kitabında böyledir.

Mesnevfde buyurdu:

Mevla, bir sırt ağrısı verdi.

Uyudukça gece yarısı bir ızdırab hâsıl oldu, gözlerimden uyku kaçtı.

Bütün gece uykuyla geçmesin diye

Hakkın lütfü, kahr suretinde tecelli etti.³³⁴

Belâ İlâhî Rahmetin Habercisidir

Rivayet olunur. Allahü Teâlâ bazı peygamberlerine vahyetti. Ben kuluma belâ indirdim. Kulum bana dua etti. Duasına icabet edip ondan belâ'yi kaldırmam için benden şikâyetçi olmaya başladı. Ben: "Ey kulum kendisiyle sana rahmet edeceğim bir şeyi nasıl senden esirgeyeyim?" dedim.

Kim, Allahü Teâlâ Hazretlerinin lütfunun ayrılmasının bir kusurdan olduğunu sanırsa o kişi, akıl, âdet gelenek ve şeriate bir baksın.

Amma aklen sabittir; Hiçbir belâ yoktur ki kendisinden daha büyüğü mümkün olmasın. Hatta dünyadaki bütün belâları, bir kâfirin üzerine yığmaya gücümüz yetseydi, o kâfir elbette ahirette ateş ehlinin hepsinden (Cehenneme giren bütün mü'minlerden) daha büyük bir azab görecekti. Dünyadaki belâlar ona sanki bir lütuf olacaktır. Allah, o kâfire dünyada görmüş olduğu bütün belâlardan daha büyük bir azab ile azab etmeye kadirdir.

Âdet ve gelenek olarak sabittir: Hiçbir belâ yoktur ki, mutlaka onun altında ondan daha hayırlı ve onda gizlenmiş bir lütuf olmasın. Bütün belâ çeşitlerine nazaran, kısır ve olması itibariyle.., Mesela: Belâya uğrayan kişi, cüzzâmlı olsa... (Allah korusun) Adam cüzzâmlı ama kör değil. Veya her ikisi kendisinde var ama zengin. Bu kişi hem cüzzâmlı, hem kör ve hem de fakir kişiye nazaran bir mi? Bir kişide de bu belâların hepsi var (cüzzâmlı,

³³² Sahîh-i Buhârî. Müslim, Ahmed bin Hambel, Mevsûâtü'l-hadis: 9866

³³³ RI-Kehf 18/28

³³⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/492-494.

kör ve fakir fakat) din selâmeti var. Yani dindar olan kişi ile (hem cüzzamlı, hem kör hem fakir ve hem de kâfir olan kişinin uğradığı belâlar asla bir değildir.)

Şeriatte ise, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, buyurdular:

Allahü Teâlâ Hazretleri, bir kulunu sevdiğinde, onu mübtelâ kılar (onu imtihan eder). Eğer sabrederse, Allah onu seçer. Eğer razı olursa, Allah onu arındırıp temiz ve seçkin kılar."

Sana gelen belâları, hafifletmen için," önce, o belâları verenin muhakkak Allah olduğunu bileceksin. Allah'ın bütün işlerinin güzel olduğu itibarıyla bu belâ'nın içinde elbette gizli bir güzellik vardır. Allah bu belâları sana onlardan daha güzel bir fiil ve iş sebebiyle sana dönmesi ve sana bol bol ata ve ihsanda bulunması için vermekte olduğunu kesinlikle kabul edeceksin. (1/130)

"Ve" Ey İsrail oğullan hatırlayın.

"O vakti ki, biz ayırdık.

"Sizin sebebinizle,"

Sizi kurtarmak için, w (be) sebebiyet içindir. (be) sebebiyet manâsına olması daha evlâdır. Çünkü, kelâmın akışı ve gelişî nimetlerin sayılması, emniyetin sağlanmasını beyan etmektedir. Sebebiyette tazime delâlet manâsı vardır. Aynı şekilde o, nimettir. Denildiki (be) (lâm) manasınadır. Bu durumda da w (be) illet için olur. Şu kavli şerifte olduğu gibi:

Ona "Bul diye; 'senin iki elinin takdim ettiği ve Allah'ın kullarına zulümkâr olmadığı içindir! 22/10"³³⁵Buradaki kelimesi,

inu öü demektir.

"Denizi,"

Kızıldenizi. Faris denizlerinden bir deniz veya onların ötesinde kendisine Asâf denilen bir denizdir. Hatta İsrail oğullarının (torunlarının) kabilelerinin (12 olan) sayısınca, denizde on iki yol

açıldı, oğlun oğluna yani toruna denir. İsrail oğullan da Arablardaki kabileler gibidir. Onlar, Yakub Aleyhisselâm'ın evladıdır.

lumi» (Böylece) sizi kurtardık" Yani, sizi sahili selâmete çıkarıp boğulmaktan kurtardık.

"Ve boğduk".

Gark, sıvı olan bir şeye dalmaktır ve bir şeyin suyun içine

girip dalmasıdır; yani suyun altına girmesidir, İğrâk ise, suyun içinde helak olmak yani suda ölmektir.

"Firavun'un ehlini,"

Firavun ve kavmi murad edilmektedir. Firavun'un da, adamlarının içine dahil olduğu ve boğulmak yolunda onlardan daha evlâ olduğu bilindiği için, Firavun ve ehlini helak ettik, diye tefsir edildi.

"Ve siz de bakıp duruyordunuz."

Size yol açmak için denizin ayrılışını (tam on iki yol açmasını); siz kurtulduktan sonra Firavun ve ehlini (boğmak için onların) üzerine kapanışını siz gözlerinizle gördünüz. Ve siz yine, boğulmuş ölümlerin sahile atılışını gördünüz.

İmam Kurtubî buyurdu:

Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrâiloğullarını kurtarıp, Firavun boğulduğunda; İsrâiloğullan:

-"Ey Mûsâ! Firavun'un gerçekten boğulup öldüğüne kalbimiz bir türlü tatmin olmuyor," dediler. Mûsâ Aleyhisselâm, dua etti. Allahü Teâlâ Hazretleri, denize emretti. Deniz, Firavun'un cesedini sahile attı. Yahudiler, Firavun'un ölü cesedine baktılar. Gerçeği anladılar.³³⁶

Mûsâ Aleyhisselâm'ın İsrâiloğulları İle Gece Hicreti

Rivayet olundu:

Firavun'un helaki yaklaştığında, Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm'a "İsrâiloğullarını alıp geceleyin Mısır'dan çıkıp gitmelerini," emretti. Mûsâ Aleyhisselâm, onlara (İsrâiloğullarına) çıkmalarını ve Kibtîlerin süs eşyalarını ödünç almalarını emretti. Musa Aleyhisselâm İsrâiloğullarına, gitme işini gizli tutmalarını, kimsenin kimseye seslenmemesini ve evlerinde kadillerini yakmalarını (evden çıkarken bile evlerinde yanan bir kandil bırakmalarını) emretti. Evinden çıkan kişinin, evden çıkıp gittiği bilinsin diye çıkarken evinin kapısına bir el içi yani avuç kadar kan (veya kırmızı boya) sürmelerini istedi. İsrâiloğullan çıktılar. Sayıları, (620 bin) altıyüzyirmibin kişiydi. Bunlar savaşılabilecek kişilerdi. Yaşları yirminin altında olanlar küçük kabul edildikleri için ve yine yaşları altmışın üstünde olanlar da yaşlı kabul edildiği için bu sayıya dahil edilmediler.

Kibtîler, İsrâiloğullarını şehirden çıkıp gittiğini bilmiyorlardı. Kibtîlerin içine ölüm girmişti. Onlar, ölümlerini gömmekle meşguldüler. Bu meşguliyet onları İsrâiloğullarını aramaktan alıkoydu. İsrâiloğullan geceleyin yürümek istediklerinde, önlerine "Tin" çölü geldi. Gidemediler. Bir türlü yol alamadılar.³³⁷

³³⁵ EI-Hacc: 22/10

³³⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/494-496.

³³⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/496-497.

Yusuf Aleyhisselâm'ın Sandukası

Mûsâ Aleyhisselâm, İsrâiloğullarının yaşlılarını çağırdı. Onlarla durum müzâkeresini yaptı. Yaşlılar, -"Yusuf Aleyhisselâm'ın ölümü geldiğinde, kardeşlerine vasiyet etti: Mısır'dan çıkıp gittiklerinde cesedini burada bırakmamalarını, kendisini de beraber götürmeleri hakkında kardeşlerinden ahid (söz) aldı. İşte bundan dolayı bu gün bize yol kapanmaktadır," dediler. Mûsâ Aleyhisselâm, Yusuf Aleyhisselâm'ın kabrinin yerini sordu. Yaşlı bir kadından başka bilen yoktu. Yaşlı kadın, Mûsâ Aleyhisselâm'a: -"Eğer ben Yusuf Aleyhisselâm'ın kabrinin yerini size delâlet etsem (sizi oraya götürsem), her istediğimi verecek misin? Yoksa söylemem!" dedi. Mûsâ Aleyhisselâm: -"Rabbime dua edeyim!" dedi. Mûsâ Aleyhisselâm dua etti. Allahü Teâlâ Hazretleri de yaşlı kadının bütün isteklerini vermesini Mûsâ Aleyhisselâm'a emretti. Mûsâ Aleyhisselâm, yaşlı kadına bütün isteklerinin kabul edildiğini haber verdi. Kadın: -"Gördüğünüz gibi, ben yaşlıyım. Yürümeye gücüm yetmiyor. Mısır'dan çıkarken beni de yüklenip, beraberinizde götürün. Bu benim dünyadaki isteğimdir. Âhirette ise, senin konukladığın her oda veya yere benim de konuklamamdır. Ey Allah'ın peygamberi, cennette seninle beraber olmak istiyorum," dedi. Mûsâ Aleyhisselâm: -"Peki!" dedi. Yaşlı kadın: denize hücum etti. Firavun, denize yaklaştığında, denizin infilak edip, yollara bölündüğünü görünce, çevresindekilere: -"Denize bakın! Benim heybetimden infilak etti. Deniz, ben kullanma (kölelerime) yetişeyim diye bana yol açtı."dedi. Firavun'un çevresindeki dalkavuklar da onu tasdik ettiler. Kavmi denize girmekten korktular. Firavun'a: -"Eğer Rabb isen, Musa'nın denizde yol alıp gittiği gibi sen de denize gir," dediler. Firavun, Edhem bir atın üzerindeydi, Edhem, siyah (kır) ve erkek atlara denir. Firavun ordusunun bineklerinde hiç dişi at yoktu. Cebrail Aleyhisselâm, erkek atların kendisine heveslendiği dişi bir at sırtında geldi. Cebrail Aleyhisselâm, atını denize sürdü. Firavun'un atı, Cebrail Aleyhisselâm'm binmiş olduğu dişi atın kokusunu aldı. Ve hemen arkasından denize saldırdı. Yani hücum edip, onun arkasından denize girdi. Firavun, atının hareketine bir mana veremedi. Çünkü Firavun, Cebrail Aleyhisselâm'ı ve onun atını göremiyordu. Firavun, atın hareketlerini dizginleyemiyordu. Atın denize girmesine ses de çıkartmadı. Firavun'un denize girmesiyle bütün ordu atını denizde açılmış olan yollara dehledi. Firavun ordusu büyük bir şaşkınlı ile denizde yol almaya başladı. Mikâil Aleyhisselâm bir at üzerinde geldi. Geride kalanların atlarını denize şevketti. Bütün ordu suyun içine girince deniz kapandı. Firavun ve ordusu boğuldu. Firavun boğulurken: "İnandım. Hakikat Benî İsrail'in imân ettiğinden başka ilâh yok. Ben de O'na teslim olanlardanım" 10/90³³⁸ dedi. Kıssa... Firavun'un, denizde boğulup öldüğüne inanmadılar. Korktular: -"Şimdi Firavun bize yetişir ve bizi öldürür," dediler. Bunun üzerine Mûsâ Aleyhisselâm dua etti. Deniz altıyüz yirmi bin kişiyi üzerlerinde demirden zırhlar olduğu halde dışarıya attı. Bundan dolayı Allahü Teâlâ buyurdu: "Biz de bugün seni bedeninle yüksek bir yere atacağız ki arkandan geleceklere bir ibret olasın." Maamâfih insanların bir çoğu âyetlerimizden cidden gaafildirler. 10/92³³⁹ Deniz, Firavun'u, dışarıya attı. Firavun, kırmızı bir öküz gibiydi. Bu günden itibaren deniz, hiçbir boğulanı dibinde kabul etmedi. Suda boğulanları su dışarıya atmaya başladı. Bil ki, bu hâdise, Mûsâ Aleyhisselâm için büyük bir mucizedir. İsrâiloğullarının ilkleri (Mûsâ Aleyhisselâm'ın zamanında yaşayan İsrâiloğulları) içindi. Buna şükretmeleri vâcibtir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin bu kıssa'yı anlatması da Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin apaçık bir mucizesidir. Bununla haktan kaçan kalbler mutmeîn oluyor. Anlayışı zayıf olan nefisler (kişiler) bile eğilmekte ve teslim olmaktadır. Onların ardından gelenlerin de, bu kıssayı büyük bir izân ile (hiç şüpheye kapılmaksızın) kabul etmeleri gerekir. Çünkü bunu Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri haber verdi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ümmî idi. Hiçbir kitabı okumamıştı. Bu bilgiler, gayb'tı. Arablar, bu haber ve bilgilerden yoksundu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin bunları haber vermesi ve bunları anlatması, onun vahiy olduğuna delâlet etmektedir. İşte bu, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin peygamberliğine alâmet ve delildir. İlk İsrâiloğulları, bu mucizeleri bizzat gördükleri ve müşahade ettikleri, yani izleyip seyrettikleri halde onlarda bir tesir bırakmadı. Firavun'un elinden ve denizde boğulmaktan kurtulduktan sonra buzağıyı ilâh edindiler. Sonra, nebî ve rasûllerini (peygamberlerini) öldürmeye başladılar. İşte Yahûdilerin Rabblarına karşı aldıkları tavır bu idi. Onların dinî hayatları ve kötü ahlâkları bu idi. Onlardan sonra gelen Yahudiler de onların kıssalarından ders, rivayetlerinden ibret almadı. Tevrâtı değiştirdiler. Allah'a iftira ettiler. Elleriyle (bir şeyler yazıp) Tevrat diye insanlara sattılar. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin peygamberliğini yalanladılar. O yüce Rasûle inanmadılar. Ve bunlardan başka bir çok azgınlıklar yaptılar. Bu kadar âsî olan bir toplumun ve azgın olan taife ve kavmin haline gerçekten şaşılır!³⁴⁰

³³⁸ Yunus: 10/90

³³⁹ Yunus: 10/92

³⁴⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/497-498.

Âşûra Orucu

İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden nivâyet olundu: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri Medine'ye geldiklerinde, Yahudileri, Âşûrâ günü j oruç tutar gördü. Onlara sordu:

-"Bu oruç tuttuğunuz gün nedir?" Onlar:

-"Bu büyük bir gündür. Bu gün, Aliahü Teâlânın Mûsâ i Aleyhisselâm ve kavmini boğulmaktan kurtarıp, Firavun ve I kavmini suda boğdurduğu gündür. Allah'a şükür için Mûsâ I Aleyhisselâm. bu gün oruç tutmuştu. Biz de onun için oruç tutuyoruz," dediler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Mûsâ Aleyhisselâm'a biz, sizden daha evlâyız ve gerçekten sizden daha çok ona yakınız," dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri o günü oruçlu geçirdi ve Âşûre gününü oruçlu geçirmeyi emretti.³⁴¹ Bunu Sahih-i Müslim rivayet etti.

Bu hadîs-i şerîfin zahiri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin, Yahudilerin haber vermesi üzerine, Mûsâ Aleyhisselâm'a uyararak,

Âşûrâ günü oruç tuttuğuna delildir. Halbuki, işin gerçeği böyle değildir.

Hazreti Âişe (r.a.) annemizden rivayet olduğuna göre, Kureyş, câhiliyyet döneminde Âşûrâ günü oruç tutuyorlardı. Daha önceleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri de âşûra günü oruç tutuyordu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Medine'ye geldiğinde yine Âşûra günü oruç tuttu ve ashabına tutmalarını emretti. Ramazan orucu farz olunca Âşûra orucunu terketti. Dileyen tutsun; dileyen iftar etsin, buyurdular.³⁴²

Hikâye

Hikâye olunur: Müslüman bir esir bir Âşûrâ günü kâfirlerin elinden kaçtı. Kâfirler, onu yakalamak için bineklerine binip arkasına düştüler. Müslüman esir, arkasında atlıları gördü. Yakalanacağını bildi. Ellerini göğse kaldırıp, dua etti:

-"Allahım! Bu mübarek günün hürmetine, Senden beni bu kâfirlerin elinden kurtarmanı istiyorum," dedi. Aliahü Teâlâ Hazretleri, kâfirlerin gözlerini kör etti. Onu göremediler. Müslüman esir öylece onların elinden kurtuldu. O günü oruçla geçirdi. İftar vaktinde, kendisiyle iftarını açacak bir şey bulamadı. Aç ve susuz uyudu. Rüyasında, kendisine yedirdiler, içirdiler. Kalktığına, tok ve suya kanmıştı. Bu Müslüman bundan sonra yirmi sene yaşadı ve bu yirmi sene içinde açlık ve susuzluk hissetmedi. Efendimiz te.a.v.l Hazretleri buvurdular:

"Onun yanı Âşûrânın fazlını arayın. Çünkü, o mübarek bir gündür. Allah, onu günlerin arasından seçti. Kim bu gün oruçlu olursa, Allahü Teâlâ Hazretleri, bütün kullarının ibâdetinden ona bir nasib verir. Meleklerin, nebilerin, rasûllerin (peygamberlerin), şehidlerin ve sâlihlerin ibâdetinden bir nasib ona verir." Bunlar oruçta olan fazilettir.³⁴³

Âşûrâ Günü Namaz

Amma Âşûrâ günü varid olan namazla alakalı: Şeyh Abdülkadir (k.s.) Hazretleri'nin, İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet ettiği uzunca bir hadîs-i şerîftir. Hadîs-i şerîfin sonlarına doğru şöyle denilmektedir:

-"Kim Âşûra günü dört rek'at namaz kılar, her rek'atında Fatiha sûresini bir kere ve İhlâs sûresini elli kere okursa, Allah onun elli yıllık günahını bağışlar. Gelecekte Allah ona, mele-i a'lâda (yüceler yücesinde) nurdan bin mimber yapacaktır."

Âşûra gecesini ihya etmek (ibâdet ile geçirmek) müstehabtır.

"Kim Âşûra gecesini ihya ederse (ibâdetle) geçirirse, sanki mukarrabîn meleklerin ibadetiyle Allah'a ibâdet etmiş gibi sevâb alır."³⁴⁴

Te'vflât-i Necmîyyeden Tasavvufî Manâlar

Âyet-i kerimede geçen, "Deniz"den murad, dünyadır. Denizin suyundan maksat dünyanın şehvet ve lezzetleridir. Mûsâ Aleyhisselâm, kalbtir. Kavmi, kalbin sıfatlarıdır. Firavun, nefs-i emmâredir. Firavun'un kavmi nefs-i emmârenin kötü sıfatlarıdır. Onlar, Mûsâ Aleyhisselâm'ın düşmanlarıdır. Firavun ve kavmi, öldürmek için, Mûsâ Aleyhisselâm'ın kavmini arıyorlar. Mûsâ Aleyhisselâm, kavmi ile Allah'a gidiyor. Düşman onların arkalarında; önlerinde ise deniz.. Onlar (Mûsâ Aleyhisselâm ve kavmi) ise mutlaka denizi geçip Allah'a gitmeleri lâzım. Denize dalamazlar. Onlar, kalb olan Mûsâ Aleyhisselâm'in elinde olan Allah'dan başka ilah yoktur," (Tevhid) asası ile denize vurmadıkça denize dalamazlar. Çünkü Mûsâ Aleyhis-

³⁴¹ Sahih-i Müslim: Sıyâm, Mevsûâtü'l-Hadîs no: 1911

³⁴² Sahih-i Buhârî: Siyam. Mevsûâtü'l-Hadîs: no 1760

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/502-503.

³⁴³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/503-504.

³⁴⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/504.

selâm'ın "yed-i beyzâ"sı vardır. Bu durumda, elbette suda boğulurlardı. Firavun ve kavmi boğulduğu gibi. Eğer bu asâ, nefsi emmâre olan Firavun elinde olmuş olsaydı, onunla denizi infilak ettiren mucize gerçekleşmezdi. Kalb olan Musa'nın eli, zikir olan asâ ile vurduğunda dünya denizi infilak etti. Şehvet suyu sağa, sola dağıldı. Allahü Teâlâ Hazretleri, inayet yani ilâhî yardım rüzgarını ve hidâyet güneşini gönderdi, dünya denizinin dibini kurutmak için... Dünya denizi, inayet rüzgarı ve hidâyet güneşiyle kurudu. Kalb, Mûsâ ve sıfatları onu geçtiler. Onlar, Allah'ın yardımı ile sahili selâmete çıktılar. Ve elbette nihayet rabbine gidilecek! 53/42³⁴⁵ Nefs-i emmâre' olan Firavun ve kavmine "boğulun ve ateşe girin," denildi. "Allahü Teâlâ temiz nefsinin mukaddes kılınsın, Tevilat sahibi böyle buyurdu"

"Ve" Ey İsrâiloğulları (yine) hatırlayın.

"Hani biz vaadettik,"

Vaadettğimiz vakti hatırlayın. (babının) sığasında gelmesi, ikinci manâyadır. babının binası iki kişi arasında müşareket içindir. Yani Mûsâ ile sözleştiğimiz vakti hatırlayın, demektir. Veya aslı üzeredir. Eğer vaad, Allah tarafından ise onun kabulü Mûsâ Aleyhisselâm tarafındandır. Vaadi kabul etmek vaadetmeye benzer. Allahü Teâlâ Hazretleri, vahyetmeyi vaadetti. (1/33)³⁴⁶

Mûsâ Aleyhisselâm

Mûsâ Aleyhisselâm da belirtilen vakitte Tur'a gelmeyi vaadetti. "Mûsâ", "Biz vaadettik" fiilinin birinci mefûlûdür. ^ İbranî dilinde su demektir. "Ağaç" demektir. aslında idi. Arabçaya geçerken, (şin), (sin) oldu. Mûsâ Aleyhisselâm'a Mûsâ denilmesinin sebebi şuydu. Mûsâ Aleyhisselâm'ın annesi, Firavun'un onu öldürmesinden korktuğundan, onu bir tabutun içine koydu. Tabutu suya bıraktı. Nil nehrinin sulan, Mûsâ Aleyhisselâm'ın içinde bulunduğu tabutu. Firavun'un sarayının bahçesine götürdü. (Firavun'un sarayının bir kısmı suyun üzerine geliyordu.) Firavun'un cariyeleri orada suda yıkanırken ağaçların arasında bir tabut gördüler. Çıkarttılar. İçinde Mûsâ Aleyhisselâm vardı. Mûsâ Aleyhisselâm suda bir tabutun içinde, ağaçlık ve sulu bir mekânda bulunduğu için ona "Mûsâ" adını verdiler. Mûsâ Aleyhisselâm'ın nesebi, Mûsâ bin İmran bin Yusher, bin Lavî bin Yakub İsrâilullah bin İshak bin İbrahim Aleyhisselamdır. Yani kırk geceyi tamamlamayı. İkinci mefû ve muzâf olan kelimesi, hazfedildi. Aliahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhis-selâm'a otuz gün oruç tutmasını emretti. 0 otuz gün, Zil'ka'de ayı idi. Ondan sonra ona on gün de Zilhicce ayından ekledi. Aliahü Teâlâ Hazretleri burada günleri, gece diye tabir etti. Çünkü,-gece ayın başlangıcı yani ayın ilk günü girdiği zaman olduğundandır. Arab aylan, "Ay"ın seyrine göre tayin edilmek-tedir. Arab aylarında tarih gecenin başlamasıyla başlar. Gece giren ayın ilk zaman dilimidir. Gündüzler de gecelere tabidir. Çünkü zulmet (karanlık) aydınlıktan öncedir.³⁴⁷

İsrâiloğullarının Buzağıya Tapmaları

"Sonra siz, buzağıya tutuldunuz; buzağıyı (ilah) edindiniz."

buzağı, sığırın yavrusuna denir. Samiri'nin onlara altından buzağı heykelini ilah ve mabud diye yapması üzerine.

"Ondan sonra,"

Yani Mûsâ Aleyhisselâm'ın mikata geçmesinden sonra. Burada, "sonra" lafzının zikredilmesi, Aliahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm'a Tevratı inzal etmek için onun "mikâf'a vaadilen yere gelmesini vaadetti. Bu İsrail oğullarına bir fazîlet (ve şeref)tir. Ve bu hazırdaakilere de onların derecelerinin yüksekliğini, tenbih (uyarı), gâibtekilere onları tanıtmak ve dini mükemmel kılmak içindir. İşte bu, en büyük nimetlerdendir. İsrail oğulları, bu nimetlerden sonra çirkinlikler işlediler. Küfrün ve cehaletin bütün çeşitleriyle amel ettiler. İşte burada jLJ "sonra" kelimesinin gelmesi, bir taaccüb (hayret) ifadesi içindir. Şöyle diyen bir kişi gibi: "Doğrusu ben sana iyilikte bulundum ve senin için şunları

şunları yaptım, sonra sen, evet sen, bana kötülük edip eziyet vermeye kalkışıyorsun. Bu hiç olacak iş mi?" diye kişinin sözündeki hayret mesajını bu âyeti kerime vermektedir.

"Ve siz bu halinizle zâlimlerden idiniz."

Şirkinizle, bir şeyi hakkı olmadığı bir yere koymanızla... Yani Allah-ü Teâlâ Hazretlerine yapmanız gereken ibâdeti buzağıya yapmakla başka yere koydunuz. Bu cümle, "tutuldunuz" cümlesinin zamirinden haldir.

"Sonra yine sizi affettik"

Yani siz tevbe ettiğinizde biz cerimelerinizi (cürüm, hata ve günahlarınızı) silip yok ettik." bundan sonra,"

Yani çirkinliğin doruk noktası olan buzağıyı ilah ve mabut edinmenizden sonra... Sizi cezalandırmada acele etmedik. Mûsâ Aleyhisselâm'ın gelmesine kadar size mühlet verdik. Mûsâ Aleyhisselâm, sizleri uyardı ve size günahlarınızın keffaretinin ne olduğunu haber verdi.

"Gerekti ki şükredecektiniz"

Af ve mağfîret nimetine şükretmeniz ve bundan sonra taat ve ibâdet yoluna devam etmeniz için. Çünkü

³⁴⁵ En-Necm: 53/42

³⁴⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/504-505.

³⁴⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/505-506.

nimetlendirme (ve nimetler) şükürü icâbeder. Şükürün aslı nimetleri tasavvur etmek (zihinde düşünmek) ve onları izhâr etmektir. Şükürün hakikati ise, şükürden aciz olmaktır. Sadî buyurdu: Yiğit kişi, tabiatıyla kendisine nimetleri verene severek şükredendir.³⁴⁸

Mûsâ Aleyhisselâm'a Kitab Verildi

"Ve bir zamanlar biz verdik", "Musa'ya o kitabı ve furkanı,"

Yani Tevrat verdik. Tevrat, kitab olmakla, hak ile bâtılın arasını tefrik edici bir hüccet ve delil olmayı kendisinde toplamıştı. Senin cömertlik ile ücret'in arasını bir toplayarak: Ben aslan ve yağmurla karşılaştım," demen gibidir. Burada geçen, LAsşd» kitab ve furkan ikisi de birdir.."gerekli ki, doğru gidecektiniz."

Tevrâtın içindekileri düşünerek hidâyete ermeniz ve içindekiler ile amel etmeniz için Tevrâtı indirdik. Bu ayet, indirme illetini (sebebinin) değil de hikmetini ihtiva etmektedir. Yani Tevrâtın indirilmesindeki hikmet, onların yani İsrail oğullarının, Tevrâtı okuyup üzerinde düşünceleri ve kendisiyle amel etmeleridir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin Mûsâ Aleyhisselâm'a Tevrat vermesi, onun peygamberliğinin doğruluğuna delâlet etmesi içindir. Böylece İsrâiloğulları, rüşde (irşada) tâbi olmakta çalışmaları gerekir. Siz bunu yaptığınızda, irşada ermek ve hidâyeti bulmak için çalıştığınızda Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerine iman edersiniz. Çünkü o yüce rasûl, siz düşündüğünüzde ve araştırdığınızda, size kendi peygamberliğine delâlet edecek büyük mucizeler ile geldi. Rivayet olundu:

İsrâiloğulları, Allahü Teâlâ'nın düşmanlarını yani Firavun ve avenelerinin suda boğulduklarından emin olduklarında, Mısır'a girdiler. Kendisiyle kötülüklerden kaçınıp, amel edecekleri bir kitab ve şeriatleri yoktu. Allahü Teâlâ, Mûsâ Aleyhisselâm'a Tevrâtı indirmeyi vaadetti. Mûsâ Aleyhisselâm, kavmine:

-"Ben Rabbimin mikâtına gidiyorum. Orada içinde, size emirler ve korkutmalar bulunan bir kitab getireceğim," dedi. Onlara kırk gece vaadetti. Onlara kardeşi Harun Aleyhisselâm'ı halife bıraktı. Zamanı geldiğinde, Cebrail Aleyhisselâm, kendisine "hayat atı" denilen bir atın üzerinde geldi. Hayat atı, neye değse hemen canlanırdı. Mûsâ Aleyhisselâm Rabbine gelmişti.³⁴⁹

Sâmîrî

Sâmîrî, hayat atını (ve onun bastığı yerin canlandığını) gördü. . Samiri, kuyumcu biriydi. Bacurumî ehlindendi. Adı Mihâ idi. Cebrail Aleyhisselâm'n atının bastığı yerin yeşerdiğini gördü. Münafık idi. Müslümanlığını izhâr etti. Aslında sığıra tapan bir kavimdendi. Samiri, Cebrail Aleyhisselâm'ı bu atın üzerinde görünce kendi kendine: "Bunda bir iş var!" dedi. Cebrail Aleyhisselâm'ın atının tırnaklarının bastığı topraktan bir avuç aldı.

Başka bir rivayete göre ise: Sâmîrî³⁵⁰ onun Cebrail Aleyhisselâm olduğunu tanıdı. Çünkü Firavun'un, İsrâiloğulları çocuklarını öldürdüğü sene Samiri doğmuştu. Annesi Firavun'un onu öldürmesinden korktuğu için götürüp bir ormanlıkta bıraktı. Cebrail Aleyhisselâm, gelir parmaklarıyla onu besledi. Samiri Cebrail Aleyhisselâm'ın parmaklarını emdi. Samiri'nin gıdalanması için Cebrail Aleyhisselâm'ın sağ başparmağından bal, sol başparmağından yağ akardı. Denizi geçtikten sonra Cebrail Aleyhisselâm'ı gördüğünde tanıdı.

Cebrail Aleyhisselâm'ın atının ayak izlerinden bir avuç toprak aldı. Mûsâ Aleyhisselâm, Tur dağına gitme zamanına kadar Samiri, o toprağı hep avucunda taşıdı, bırakmadı. Denizden çıktıklarında Samiri onları iştmişti. İsrâiloğulları, puta tapan bir kavim görmüştü. Mûsâ Aleyhisselâm'a:

-"Ey Mûsâ! Sen de bize bunların ilahları gibi bir ilah yap. Ona ibâdet edelim," demişlerdi. Onların bu seslerini işiten Samiri'nin içine İsrail oğullarını bu şekilde sapıtma düşüncesi doğdu. İsrâiloğullarının yanında Mısır'dan çıkarılarken, Kibîlilerden düğün bahanesiyle ödünç alınmış çok altın vardı. Allahü Teâlâ Hazretleri, Firavun'u ve kavmini Kızıldeniz'de heiâk edince bu altınlar (ziynet ve süs eşyaları) İsrâiloğullarının elinde kalmıştı. Mûsâ Aleyhisselâm, Rabbine münâcât için gittiğinde, İsrâiloğulları, gece ve gündüzü iki gün saydılar (yani gündüzü ayrı bir gün, aynı gündüzün gecesini de ayrı bir gün olarak saydılar). Yirmi gün olduğunda, Yahûdîler:

-"Kırk gün tamam oldu ama Mûsâ hâlâ bize dönmedil Mûsâ bize muhalefet etti" dediler. Samiri, onlara:

-"Kibîlilerden ödünç almış olduğunuz altınları (ziynet ve süs eşyalarını) bana getirin," dedi. Daha önce Mûsâ Aleyhisselâm, onları toplamıştı. Bir çukura koymuştu. "Ben dönüp bu konuda ilâhî bir emir getiresiye kadar burada kalsın," demişti. 0 altınlar toplandığında, Samiri, üç günün içinde onlardan bir buzağı heykeli yaptı. Cebrail Aleyhisselâm'ın, atının tırnağının değdiği topraktan da onun içine koydu. Buzağı altından çıktı. Cevahir ile süslenmiş, donatılmış ve en güzel bir şekil aldı. Böğürmesi olan bir cesed oldu. Yani buzağı sesi gibi sesi olan

³⁴⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/506-507.

³⁴⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/507-508.

³⁵⁰ Sâmîrî'nin, asıl adı Musa'dır. Yahudilerin Sâmîrî kabilesine mensup olduğu için kendisine Sâmîrî denmiştir. 0 da, Firavun'un Yahûdî çocuklarını öldürdüğü sene doğdu. Onu da annesi, götürüp, dağda bir mağara'ya bıraktı. Cebrail (Aleyhisselâm) besleyip, büyüttü. Mûsâ aleyhisselâm'dan öğrenmiş olduğu fen ve simya ilmiyle altından bir buzağı yapmayı becerdi. Ona daha önce görmüş olduğu Cebrail Aleyhisselâm'ın atının ayak tozundan biraz serpince o heykel canlı bir hayvan gibi böğürmeye başladı. Halk, hemen ona meyletti. Buzağıya secde ettiler. Sâmîrî çok cömert olduğu için öldürülmedi. Sâmîrî sahip olduğu fen ilmini kötü yola kullanan kişilerin sembolüdür. Samiri ve Hazreti Mûsâ hakkında: "Cebrail'in besleyip büyüttüğü Mûsâ, kâfir: Firavun'un büyütüp beslediği Mûsâ, peygamber oldu", buyurmuşlar. Nişâncıza'de, İbni Esîr. El-Kâmil fit-Tarih c. 1, s. 183; Mir'ât-i Kâinat. 1/206, Meşâhîru'n-Nisâ, s. 14, Hacı Mehmed Zihni Efendi

bir cesed oldu. Eti, kan ve kılları (tüyleri) vardı. {Bazı rivayetlerde} denildi ki, boşluğundan rüzgar girip, ağzından çıkınca buzağı sesi gibi bir ses çıkarttı. (Yahudilerin şaşkın şaşkın bakışları arasında) Samiri, kavmi Yahudilere: İşte sizin de, Musa'nın da ilâhı budur, ama o" unuttu³⁵¹ dedi'. Yani, Mûsâ Aleyhisselâm, Rabbinin yolunu şaşırdı (hataya düştü). Rabbi burada, Mûsâ Aleyhisselâm ise onu aramaya gitti.

Bütün Yahudiler, buzağıya tapmaya başladılar. Hepsi taptı. Ancak Harun Aleyhisselâm ile beraberinde on iki bin kadar İsrâiloğulu kalmıştı. Bunlar, Harun Aleyhisselâm'a tâbi oldu. Bunlardan başka kimse tâbi olmadı, Harun Aleyhisselâm, onları buzağıya tapmaktan alıkoymaya çalıştı ve onlara nasihat etti:

"Ey kavmimi Siz bununla sırf bir fitneye tutuldunuz ve doğrusu sizin rabbiniz ancak Rahmân'dır! Gelin, bana tâbi olun ve emrine itaat edin! 20/9^{o352} demişti. Yahudiler, Harun Aleyhisselâm'a:

'Biz' dediler; 'bunun başına devam edip durmaktan asla ayrılmayız, tâ dönünceye kadar bize Mûsâ..20/91"³⁵³ Dediler.

Denildi ki: Mûsâ Aleyhisselâm, onlara otuz gün vaadetmişti. Sonra on gün daha ziyâde kılındı. Yahudilerin, imtihan olup fitneye düşmeleri ve sapıtmaları, bu son on günün içinde oldu. Otuz gün geçip Mûsâ Aleyhisselâm, gelmeyince; onlar, Mûsâ Aleyhisselâm'ın gerçekten öldüğünü sandılar. Yahudiler, buzağıyı gördüler. SamirTnin sözlerini işittiler. Buzağıya tapmaya başladılar,

Ebul Leys tefsirinde buyurdu:

Bu en doğru olan yoldur. Mûsâ Aleyhisselâm, döndüğünde onları bu halde görünce, "Levhleri" aldı. Hepsinden altı cüzleri kalktı. Bir cüz kaldı. O da helal ve haram idi. Onların muhtaç olduğu şeydi. Mûsâ Aleyhisselâm, buzağıyı yaktı. Onun külünü denize saçtı. Yahudiler, buzağıya olan muhabbet ve derin sevgilerinden dolayı, gidip deniz suyunu içtiler. Deniz suyunu içmeleri üzerine, Yahudilerin dudakları sapsarı oldu. Karınları ileri doğru atıldı (şişti). İsrâiloğulları tevbe ettiler. Tevbeleri kabul olunmadı. Kendi nefislerini (canlarını almadıkça) katletmedikçe tevbeleri kabul edilmedi. Bu İsrâiloğullarının haliydi. Amma bu ümmet ise, surette kendilerini katletmeye (öldürmeye) muhtaç değiller. Bu ümmetin hakikî tevbeleri, hevâ (ve heves) buzağısına tapan, nefis-i emmârelerini öldürerek, Allah'a dönmektir.

Mesnevi de buyuruldu:

Gerçi dışarıdan hasmı mağlub ettik ama, içimizdeki düşman ondan daha fenadır. Onun öldürülmesi aklın, idrakin yapacağı bir iş sanma. Nefis arslanı tavşanın maskarası olamaz. (1/135)³⁵⁴

Erbain

Bilki "mîkâd"da (belirtilen zamanda) kırk adedin kırk olarak tayin edilmesinde kırk sayısının kemâliyet ihtisasından dolayıdır. Çünkü adetlerin mertebeleri, dörttür. Birler, onlar, yüzler ve binlerdir. On sayısı kendi nefsinde kâmilidir. Allahü Teâla buyurduğu gibi: Bu tam (kâmil ve mükemmel) on (gündür).³⁵⁵ On sayısını dört defa katlarsan, sayıların kemal mertebesidir. O da kemâlin kemâlidir. Bu da Adem Aleyhisselâm'ın hamurunun yoğurulduğu günlerin sayısıdır. Allahü Teâlâ'nın: Uç Ben Adem'in toprağını kırk sabah yoğurdum," buyurmaları gibi. Kırk sayısı buna tahsis edildi. Kırk sayısındaki tesir onun dışındaki sayılarda bulunmadı. Efendimiz (s.a.v.) buyurdıkları gibi:

"Sizden herhangi birinizin yaratılışı: Annesinin karnında kırk gün nutfе olarak toplanır. Sonra bu kadar (40 gün) alaka olur. Sonra bunun gibi (40 gün) muzğa olur.³⁵⁶ buyurdular.

Cismânî tılsımın, ruhanî hazinenin üzerine konması, bağlanması kırk'a mahsustur. Çözülmesi (mezarda dağılması) da kırka muhsustur. Bu durum:

"Allah'ın öteden beri cereyan edegelen sünneti !.. Allah'ın o sünnetine bir tebdil (değişme) de bulamazsın!48/23³⁵⁷

Kulun Allaha En Yakın Olduğu Vakit

Ayet-i kerimede "gece"nin zikredilmesi, İki manâ

Birincisi: Gece ibâdet ve Allah'a yaklaşmaya tahsis edildiği içindir. Bunun için Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

"Kulun Rabbine en yakın olduğu vakit gecenin yarısıdır."

Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

"Allahü Teâlâ her gece, rahmet ve mağfiretiyle dünya semâsına inip tecelli eder." Yine bu manâ'da Allahü Teâlâ,

³⁵¹ Taha: 20/88

³⁵² Taha: 20/90

³⁵³ Taha:20/91

³⁵⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/508-511.

³⁵⁵ Bakara: 2/196

³⁵⁶ Sahih-i Buhari, Enbiya Müslim kader Tirmizi Kader Ebü Davud Sünnet İbni Mace: Mukaddime, Mûsne'd-i AhmedMevzüatül hadis no: 4781

³⁵⁷ I-fsrâ: 17/79

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/511-512.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine şöyle hitab etti:

"Geceden de sana mahsus fazla bir namaz olarak uykudan kalk, Kur'an ile teheccüd kıl! Yakındır ki rabbin seni bir makam-ı mahmûd'a ba'sede Allahü Teâlâ buyurdu:

Tenzîh o sübhân'a ki kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan o havalisini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya isrâ buyurdu (yürüttü); ona ayetlerimizden gösterelim diye! Hakikat bu, O'dur o; işiten-gören! 17/1³⁵⁸

(İkincisi) Diğer, eğer gece değil de gündüz zikredilseydi, insanlar, sadece gündüzleri, Allah'a ibâdet etmekle vazifeli olduklarını; gecelerinin ibâdetin yapılmadığı zannına kapılırlardı. Çünkü geceler, istirahat ve sükûnet içindir. Allahü Teâlâ geceler için şöyle buyurdu:

"O, odur ki, içinde durup dinlenesiniz diye sizin için geceyi yaptı, gündüzü de göz açıcı... Elbette bunda dinleyecek bir kavim için birçok âyetler var...10/67"³⁵⁹ Gecenin zikre tahsis edilmesinden dolayı Mûsâ Aleyhisselâm, gece ve gündüz Allah'a ibâdet edileceğini öğrendi. Te'vilât-i Necmiyyede de böyledir.

Şeyh Üftâde (k.s.) Hazretleri buyurdular: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, "erbaîn" yani kırk gün falan tayin etmedi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, sadece Ramazan-ı Şerifin son on günlerini itikâf ile geçirdi. Evet Mûsâ Aleyhisselâm yaptı. Allahü Teâlâ onun için:

"Bir de Musa'ya otuz geceye vaa'd verdik ve onu bir on ile tamamladık. Bu suretle rabbinin mîkatı tam kırk gece oldu ve Mûsâ, kardeşi Harun'a şöyle dedi:

"Kavmim içinde bana halef ol, ıslâha çalış da müfsidler yoluna gitme."³⁶⁰

Halvetiyye işte bunu aldılar. Bu âyeti delil getirerek "çile" çıkarttılar. Allah, nefsini temizlesin, Şeyh Hüdâî Hazretlerinin "vâkiâf"ında da böyledir.³⁶¹

ŞÜKÜR

Te'vilât-ı Necmiyye'de şöyle buyuruldu:

Şükürde üç vecih vardır, (üç türdür). Sözler ile şükür, ameller ile şükür ve haller ile şükür.

(Birincisi:) Sözler ile şükür. Sözler ile şükretmek, Allah'ın nimetlerini, kendi nefsinde gizlemek, (yani o nimetler ile böbürlenmemek) gizlemek, başkalarıyla beraber olunduğunda izhâr etmek ve Rabbiyle beraber olunduğunda ona karşı fakir ve zelil bir kul olduğunu söyleyip izhâr etmektir. Allahü Teâlâ buyurduğu gibi: Ve amma sâili (yoksulu) azarlama! Fakat rabbinin nimetini anlat da anlat! 93/11³⁶²

"Aza şükretmeyen, çoğa da şükretmez. İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükredemez. Allah'ın nimetlerini konuşmak şükürdür. Şükürü terketmek nankörlüktür. Cemaat rahmet, ayrılık ise azabtır."³⁶³

(ikincisi:) Ameller ile şükürdür. Ameller ile şükür, Allah'ın verdiği nimetleri, onun taat ve yolunda harcamaktır. O nimetleri, asla isyanda kullanmamaktır. Kişi, Allah'ın verdiği maddi ve manevi nimetler ile, kaçırıldığı taatlerden kaçırıldıklarını elde etmeye çalışır. Onunla isyandan uzaklaşır. Allahü Teâlâ buyurduğu gibi: Çalışın ey Dâvud hanedanı, şükür için çalışın! Mamafih kullarım içinde şekûr olan azdır.³⁴⁷¹³³⁶⁴

(Üçüncüsü:) Ahvâl (haller yani lisân-i hâl) ile şükürdür: Mün'im, yani nimetleri veren Allah jycs "Şekûr" çok şükreden sıfatıyla kulun "sırrfının üzerine tecelli eder. Kul artık nimetlerde Mün'imi; şükürde Şekûr görür. Kul böylece, Mün'imi, ni'metlerde, nimetleri de Mün'im olan Allah'dan görür. Şekûr, şükür'de ve şükretmeyi de Şekûr'den olduğunu bilir. Kul, varlığını ve şükürünü, Mün'im olan Allah'ın nimetlerinden iki nimet olarak görür. Nimetin görülmesi, varlık nimeti, Mün'im'in cemâline bir ayna olur. Şükür, Şekûr (olan Allah'ın) cemâline bir ayna olur. Mün'im'in ve nimetin görülmesi sonsuz ayrı birer nimettirler. Ve böylece kul, şükürünü edâ etmekle ona ancak şekûr'ün şükredeceğini anlar.

"Ve her kim çalışır bir güzellik kazanırsa ona, onda, daha ziyâde bir güzellik veririz; çünkü Allah gafûr'dur şekûr'dur! 42/23"³⁶⁵ Buyurdu.

"Ve" Ey İsâiloğullan yine hatırlayın. Bu onlara verilen beşinci nimettir.

"Hani bir zamanlar Mûsâ dediği vakti hatırlayın.

"Kavmine," buzağıya tapanlara dedi:

"Ey kavmim!"

Yani: "ey benim kavmim!" Kavmin r kendisine izafe edilmesi, şefkat içindir.

"Gerçekten siz (o buzağıyı put edinmekle ve ona tapmakla) kendi kendinize zulmettiniz."

Yani siz nefsinizi zarara soktunuz. (1/136) Nefsinizin üzerine azabını icâb ettirecek bir amel işlemekle kendi nefsinize zulmettiniz. Mûsâ Aleyhisselâm'ın ahbine üzerinize vâcib olan uslu uslu durmayı ve ikâmet etmeyi bozduğunuz için, sevâbla-ınnızı noksanlaştırdınız.

"Buzağıya tutulup (onu ilâh) edinmekle," yani ma'bud edinmekle...

³⁵⁸ El-İsrâ: 17/1

³⁵⁹ Yunus: 10/67

³⁶⁰ El-A'râf: 7/142

³⁶¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/512-513.

³⁶² Ed-Duhâ: 93/11

³⁶³ Ahmed bin Hambel Müsnedi: Mesûâtül-hadis no: 17721

³⁶⁴ Es-Seb'e: 34/13

³⁶⁵ Eş-Şurâ: 42/23

Yahûdiler Mûsâ Aleyhisselâm'a sordular: "-Ne yapmalıyız?" Mûsâ Aleyhisselâm Buyurdu:

"Tevbe edin de," yani tevbeye azmedin de.

Cümlemin başındaki ü (fe) harfi sebebiyet içindir. Çünkü zulüm tevbeye sebeptir.

"Halikinıza"

Vani' sizi ayıp, noksan ve karışıklıktan uzak bir şekilde yaratana dönüp tevbe edin de. Rabbiniz, suret ve şekillerinizi değişik yaratmakla sizleri birbirinizden ayırdı. Bari Teâlâ Hazretlerinin unvanının arz edilmesi, Allahü Teâlâ'nın onlara hatırlatılması, irşâd içindir. Çünkü Yahûdiler (ilim, marifet ve gerçeklerden uzaklaşıp) cehaletin en doruk noktasına ulaştılar. Ahmaklığın (ve aptallığın) son noktasındaydılar. Yahûdiler, kendilerini lütfuyle, hikmetiyle karışıklık (noksan, ayıp) ve nefretten uzak bir şekilde yaratan; alim (herşeyi hakkıyla bilen) hatâm (hikmet sahibi) olan Allahü Teâlâ Hazretlerini bırakıp; (Samiri'nin altın ve süs eşyalarından yapmış olduğu bir heykele) buzağıya-danaya ibâdet etmeye koyulmaları, gerçekten gabâvetten başka bir şey değildir. Bundan dolayı Yahûdiler, "gabâvet" aptallık ve ahmaklık ile itham edildiler. Kim kendisine nimet veren, ikram ve ihsanda bulunanın (Yani Allah'ın) haklarını tanımazsa, o, nimetlerin kendisinden geri alınmasına layık olur. İşte bundan dolayı, terkinin bozulması ve kendilerini öldürmekle emir olundular. Çünkü buzağıya tapan Yahûdiler, sordular:

-"Nasıl tevbe edelim?" Allahü Teâlâ buyurdu:

"Kendi nefislerinizi öldürün." Yani, buzağıya tapmaktan uzaklaşan kişi, mücrim olan nefisini öldürsün.

Burada kendi nefsinizi," öldürün denildi. Çünkü mü'minler kardeşlerdir. Kişi kardeşi ise sanki kendisidir. Onunla (Allahü Teâlâ Hazretlerini bırakıp buzağıya tapan) kardeşlerinizi öldürün (manâsı), murad edildi. Bu şunun gibidir: Kendi kendinizi ayıplamayın,³⁶⁶ yani, Müslüman kardeşlerinizin gıybetlerini etmeyin. Teysir tefsirinde ve Ebû'l-Lays tefsirinde de böyledir.

"Kendi nefislerinizi öldürün." cümlesinin başındaki ü (fe) harfi, takib içindir. Onların tevbeleri katledilmeleri (öldürülmeleridir). Yani tevbeye azmedin de nefislerinizi öldürün. Keşşaf da böyledir.

Tefsir-i Kebir'de buyuruldu.

Tevbe'nin tefsiriyle katletmek murad edilmedi. Belki onların tevbelerinin beyanıdır. Sizlerin tevbeleri ancak, nefislerinizi öldürmekle hâsıl olur. Çünkü Allahü Teâlâ Hazretleri. Mûsâ Aleyhisselâm'a vahyetti. Mürteddin tevbesinin ancak ve ancak öldürülmekle olduğunu beyan etti.

"Sizin bu haliniz," yani tevbe ve kati (öldürülme), (Böyle yapmanız) Bâri Teâlânız katında sizin için daha hayırlıdır,"

Allah'ın katında sizin için, buzağıya ve küfre ısrar etmeniz ve ebedî azaba müstahak olmanızdan daha faydalıdır. Zîrâ kati (öldürülme) şirkten temizlik, ebedî hayata vuslat (kavuşma) ve bitmeyen, tükenmeyen ve sürekli bir nimet ve sevinçtir. "(Allah,) böylece" tevbenizi kabul buyurdu." Hitab Allahü Teâlâ'dandır. Yani siz benim emrettiklerimi yaptığınızda onun sebebiyle Barınız, (yaratıcınız olan Allah) tevbe-ferinizi kabul buyurdu. Yani kabul etti ve sizi cezalandırmadı. Âyette, ikli Laii "(Allah) böylece" tevbenizi kabul etti," buyurdu da; "Onların tevbelerini kabul etti," demedi. Çünkü bir kavme zamir göndermek onlar için büyük bir nimettir. Âyetle muhâtablarına nimeti hatırlatmaktadır. Seleflerine (geçmiş)lerine değil. Eğer sen: "Allahü Teâlâ katli (öldürülmeyi) onlara emretti. Öldürülme ise nimet değildir?" dersin; cevaben derim ki: Allah, onların büyük günahlarına tenbih etti. Sonra da onlara bu büyük günahtan nasıl kurtulacaklarını tenbih etti. İşte bu, deinde bir nimettir.

MuhakakO. Allahü Teâlâ,

"Tevvâb O'dur,"

Yani, O (Allah), günahkâr kullarına çok çok tevbe etme başarısını verir ve tevbeyle onlardan kabul etmede mübalağa eder.

Emrine itaat edenlere karşı çok rahmetlidir. Öldürülmeyi onların günahlarına keffâret kıldı. Sa'di buyurdu: Allah'ın rahmeti yakındır. O dualara icabet edendir.

Rivayet olundu:

Mûsâ Aieyhisselâm. onlara öldürülmeyi emrettiğinde, onlar, kendilerinden geçmiş, büyük bir saygıyla kabul edip, herşeyden el etek çekerek oturdular. Ve onlara şöyle denildi:

-"Kim kendisini öldürecek olan kişiden az emekle kadar da olsa uzaklaşacak olursa veya herhangi bir tarafını eğse veya eliyle ondan korunmaya çalışsa, o kişi mel'undur. Onun tevbesi makbul değildir," denildi. Kavim, (buzağıya tapmayan Müslümanlar), hançerleriyle onların üzerine saldırdılar. Onları öldürmeye başladılar. Müslümanların çoğunun öldüreceği kişiler, oğlu, babası, kardeşi, yakını, dostu ve komşusuydu. Onlar için Allah'ın emirlerini yerine getirmek mümkün olmuyordu. Mûsâ Aleyhisselâm'a:

-"Ey Mûsâ! Bunu nasıl yapacağız?" dediler. Allahü Teâlâ Hazretleri, sis ve siyah bir bulut gönderdi. Birbirlerini göremez oldular. Akşama kadar onları öldürmeye başladılar. Öldürülmeleri çok oldu. Mûsâ Aieyhisselâm ile Hazretî Harun, ağladılar, büyük tazarru ile Allah'a dua etti:

-"Ya Rabbi! İsrâiloğulları helak oldu. Bari geride kalanları bize bağışla, geride kalanları bağışla!" Allahü Teâlâ Hazretleri, bulutu onların üzerinden kaldırdı. Tevbe indirildi. Onlara, katilden vazgeçmeleri emir olundu. Onlardan yetmiş bin kişi öldürülmüştü.} Öldürülenler şehid kabul edildiler. Geride kalanlarının günahları ise

mağfur olundu. Allahü Teâlâ Hazretleri, vahyetti. "Katili ve maktulü cennetime sokacağım," dedi. Bu bir rivayet, mücrimlerden Öldürülenlerin, Allahü Teâlâ'nın; "Kendi nefislerinizi Öldürün," âyetinin ma'nâsıdır. (1/137) Yani bazı mücrimler, bazılarını öldürsünler diyedir. Burada katil, öldürülmekten elçekme emrinden sonra mücrimlerden geride kalanlardır. Ancak başka bir rivayete göre ise kati işini yapan, buzağıya tapmayanlardır. Âyetin tefsirinden geçtiği gibi. Rivayet olundu:

Onların ölümle emir olunmaları, üzerlerindeki ve omuzlarındaki ağır yükler, prangalar, sıkıntı türünden şeylerdi. Hangi organ ile hata işlemişlerse o hatanın kesilmesi, namazlarının mescidin dışında herhangi bir yerde kabul edilmemesi, suyun dışında başka bir şeyle temizliklerinin caiz olmaması, uyuduktan sonra oruçlunun bir şeyi yemesinin haram olması, işlemiş oldukları günahlar ile onlardan güzelliklerin menedilmesi, zekâtın onların mallarının dörtte biri olması ve gündüzleyin günah işleyenlerin kapılarına geceleyin yazının yazılması gibi yüklerin onların üzerine yazılması demektir.

Rivayet olunduğu üzere, İsrâiloğulları, namaz için ayağa kalktıklarında yünden yapılmış elbiseyi (sertliğinden insanın içini acıtan ruhban elbisesini) giyer, ellerini boynuna bağlar, dizleri delinecek gibi olur. Bir tarafından zincirle kendilerini direklere bağlar ve kendi nefisini ibâdetle hapsedirdi. İşte bu zor durumlar Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ikram olarak, bu ümmetten kaldırıldı.³⁶⁷

Tevbe'nin Çeşitleri

Tevbe, Allahü Teâlâ Hazretlerinden bir nimettir. Allahü Teâlâ Hazretleri bu ümmete in'âm etti. Diğer ümmetlere Allah, bu nimeti vermedi. Tevbe'nin dört mertebesi vardır.

Birincisi: Tevbe ismiyle ilgilidir. O'da sâliklerin (seyrû sulûk'a girenlerin) ilk mertebesidir. Bu nefsi emmâre'nin tevbesidir. Bu mü'minlerden avamların mertebesidir. Bu tevbe'de, menhiyyatı (Allah'ın yasakladıklarını) terketmek, Allah'ın emirlerini işlemek, kaçırdıklarını (namaz ve oruç gibi ibâdetleri) kaza etmek, hakları hak sahiblerine vermek, zulmettiği kimseler ile helâlleşmek, yaptıklarına pişman olmak ve bir daha onlara dönmemeye azmetmektir.

ikincisi: İnâbe mertebesidir. Bu nefs-i levvâme'nin mertebesidir. Bu, evliyâ'dan mü'minlerin havassının (seçkin olanların) mertebesidir. Allah'a inâbet, dünyayı terketmek, dünyanın lezzetlerine karşı zâhid olmak, güzel ahlâka sahip olmak, nefsi, hevâ ve hevesine muhalefet ederek temizlemek ve nefis ile mücâhede etmeye devam etmektir. Nefis inâbe mertebesini kazanırsa, kalb makamına girer. Kalbin sıfatıyla vasıflanır. Çünkü inâbe kalbin sıfatlanndandır. Allahü Teâlâ buyurdu:

"Gaybda Rahmân'a haşyet duyan ve inâbeli bir kalb ile gelen kimselere!50/33"³⁶⁸

Üçüncü mertebe, "Evbe" mertebesidir. Bu ise nefs-i mülheme'ye mahsus bir yerdir. Bu mertebe, evliyâ'nın havassının mertebesidir. Allah'a "evbe" etmek (ona yönelmek), mü'minin şevk ve iştîyak duygularının eseri olarak Allah ile karşılaşmaya ve buluşmaya yönelmesidir. Eğer "evbe" mertebesini kazanırsa, "ruh" makamına girer. "Evbe" makamının emmârelerindendir. Allah'a müştak olmak, insanlara karışmayı uzlet ile değiştirmesi, dostlar ile halvet yapmaktan pişman olmak, haktan uzaklaşır, Hak Teâlâ Hazretleriyle ünsiyet eder ve Allah yolunda hakkıyla mücâhede eder. İki kâinatta ona taalluk eden herşeyi keser.

Dördüncü mertebe, Nefs-i mutmainne'nin mertebesidir. Bu peygamberlerin ve evliyanın ehassının mertebesidir. Allahü Teâlâ buyurdu:

"Ey o rabbine muti olan nefs-i mutmainnel Sen dön o rabbine hem râdiye olarak, hem merdiyye... Gir kullarımÇine. Gir cennetime!"³⁶⁹

Bu Rabbânî inayetin cezbenin şeklidir. Enbiyâ ve evliyâ'nın nefislerinde ruhlarındaki cezbe halidir. Enâniyetin cezbelelerinden Rubûbiyetin hüviyetine râzî olmuş yani, bu ruhlar, büyük bir iştîyak ile (kendisinden yani Rablerinden razı olmuş bir halde) Rablerine kavuşmak istemektedirler. Yani, mardiyeye (Allah'dan razı olunmuş) yolunda, nefisini zelil ve hakir kılarak, Rabbine giderken; Rabbinin müşahedesine kavuşmayı istemektedirler. Bunu, enâniyetin kalkması, Allah'a kavuşma ve müşahadenin devam etmesi için isterler.³⁷⁰

Hallacı Mensûr'un Öldürülmesi

Rivayet olduğuna Hallac-ı Mansûr, takdim olduğunda, önce sağ eli kesildi. Hallaç tebessüm etti, güldü. Sonra sol elini kestiler. Sol eli kesilince Hallâc katıla katıla güldü. Kanının akmasından (kansızlıktan) yüzünün sararmasından korktu. Yüzükoyun akan kana düştü. Yüzünü kana buladı. Ve şöyle diyordu:

carcara suresi,

"Allah biliyor ki, muhakkak ruh, büyük bir şevk ile sana ülfet etmektedir. Lâkin bu bir temennidir. Senden beklemekteyim, ya isteğimi ver veya temenni ettiğimi! Senin ülfetin bana dünya ve dünyanın içinde olan her şeyden daha hoştur. Ey kavmim! Ben memleketinizde garibim. Size ruhumu teslim ettim. O istediğiniz hükmü

³⁶⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/514-419.

³⁶⁸ Kaf: 50/33

³⁶⁹ El-Fecr: 89/27-28-29-30

³⁷⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/519-520.

verin. Nefs hastalıklara teslim olmadı. Ona ancak benim, vuslatın onu dirilttiği (ihya ettiği) ilmim ile ülfet etmektedir. Seven bir nefis elemlere sabredicidir. Umulur ki ona hastalık veren Allah, bir gün onu tedavi edip şifâ da verir.

Bundan sonra Hallac-ı Mansûr, ellerini semâ'ya kaldırdı. Ve şöyle dedi:

-"Ey Mevlâm! Muhakkak ki ben senin kullarının arasında garîbim! (Fakat) Senin zikrin benden daha garibtir. Garib garibe ülfet eder."

Sonra Hallacı Mansûr Hazretlerine bir adam yaklaştı ve sordu:

-"Ey Şeyh! Aşk nedir?" Hallacı Mansûr:

-"Aşkın zahiri senin gördüğün gibidir. Bâtını ise, inceliğinden halktan gizlidir," buyurdu. (1/138)³⁷¹

Te'vîlât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Manalar

Te'vîlât-ı Necmiyye de buyuruldu: Muhakkak ki her kavmin Allah'dan başka kendisine ibâdet ettiği (taptığı) bir buzağıları vardır. Bir kavim, dirhem ve dinar yani para buzağısına tapıyor, bir kavim, şehvetler buzağısına tapıyor, bir kavim makam ve mevki buzağısına tapıyor ve bir kavim, hevâ (ve heves) buzağısına tapıyor. Allah'ın en çok buğuz ettiği budur. Allahü Teâlâ her saîd'in Mûsâ kalbine şöyle demesini ilham eder:"

"Ey kavmim cidden siz o buzağıyı put edinmekle kendi kendinize zulmettiniz, bari gelin Rabbinize tevbe ile dönün." Mâsivâ'dan (Allah'dan başka şeyleri) çıkartarak, Allah'a dönün. Bu ise size ancak ve ancak nefislerinizi öldürmekle mümkün olur. "(Öyleyse) nefislerinizi öldürün," Hevâ ve hevesi frenlemek ve dizginlemekle. Çünkü hevâ ve heves, nefsin hayat kaynağıdır. Firavun, hevâ ve hevesine tâbi olmakla Rubûbiyet

iddia etti. Hevâ ve hevesle fîrâilöğullan buzağıya taptilar. Hevâ ve heves ile İblis yüz çevirdi ve büyüklendi. Veya şöyle demektedir: Nefsi hevâ ve hevesine tâbi olmaktan nehyederek onu öldürmeye yardım etmeye dönün. Allah'ın yardımı ve davetiyle nefislerinizi öldürün. Zahirde nefsi öldürmek mü'min ve kâfire kolaydır. Amma Bâtında nefsi öldürmek ve onu kahrettmek (ona hükmetmek) gerçekten zor bir iştir. Bu ancak "sıdk" doğruluk kılıcıyla Hak Teâlâ'nın has kullarına ve Hakkın yardımı ile müyesser olur. Bundan dolayı, "sıddîk"ların mertebesi "şehid"lerin mertebesinin fevkinde (üstünde) kılındı. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, savaştan döndüklerinde şöyle buyurdular:

-"Biz küçük savaştan büyük savaşa döndük." Sahabeler sordular:

-"Ya Resûlellahî Büyük cihâd nedir?" Efendimiz (s.a.v.):

-"O, kulun, hevâ ve hevesiyle mücâhede etmesidir." buyurdu.³⁷²

Nefis ile yapılan mücâhedenin kâfirler ile yapılan cihâd'dan daha büyük olması şundandır. Bir mü'min, kâfirlerin kılıcıyla öldürüldüğünde, bir kerede bütün yorgunluklarından kurtulup istirahat (Allah'ın rahmet ve nimetlerine) kavuşur. Bir kişi sıdk kılıcıyla bir günde bin kerre nefsini öldürse bile nefsi, her defasında başka bir şekilde dirilir. Karşısına çıkar ve hilelerini o nisbette ziyâdeleştirir. Nefsiyle mücâhede eden mücâhid kişiye. göz açıp kırpıncaya kadar da olsa, istirahat yoktur. Asla nefsin hile ve oyunlarından emin olamaz. Hakikatte ise nefis, Hak Teâlâ Hazretlerinin mekr'inin suretidir.

"Ya, artık Allah'ın mekrinden emin mi oldular!?!.. Fakat, kendilerine yazık eden kavimlerden başkası Allah'ın mekrinden emin olmaz."³⁷³

Böyle yapmanız Bârî Teâlâniz katında sizin için hayırlıdır," Yani nefsi sıdk kılıcıyla öldürmeniz, sizin için daha hayırlıdır. Zîrâ her öldürüş için bir yükseliş ve Bariniz (yaratıcınız) katında bir derecedir sizin için. Siz Allah'a nefsinizi öldürmek, neva ve hevesi dizginlemek ile yaklaşırsınız. Allahda size, tevbe etmeniz için başarı nasibetmek ve size rahmet etmekle size yaklaşır.

"Kulum, bana bir karış yaklaştığı zaman, ben ona bir zira yaklaşıyorum. Kulum, bana bir zira yaklaştığında ben ona bir kulaç yaklaşıyorum,"³⁷⁴ buyurdu. İşte bu onun sözüdür:

"Böylece tevbenizi kabul

buyurdu. Gerçekten de o Tevvab ve Rahîm'dir." Mesnevi de buyuruldu:

Ömrün geçse de kötü bu demdir. Eğer o susuzsa ona tövbe suyu verir. Ömür köküne hemen ab-ı hayat ver de, Ömür ağacın güzelce bitsin.³⁷⁵

Yahudilerin Ali Ahi Görmek İstemeleri

"Ve bir vakit siz söylediniz..." Bu aftıncı nimettir. Yani Ey İsrail oğulları, buzağıya tapmanızdan dolayı özür dilemek için, Mûsâ Aleyhisselâm'ın seçip beraberinde Tur'a götürdüğü yetmiş kişiden oluşan seleflerinizin (geçmişlerinizin) söylediklerini hatırlayın. Onlar, yetmişin dışındaydı. Mûsâ Aleyhisselâm'ın Firavun'un boğulmasından sonra birinci defasında, Tur dağına Tevrâtı getirmek için çıkmaya gittiğinde seçtiği kişilerdi.

³⁷¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/520-521.

³⁷² Feyzülkadir c. 3, s.

³⁷³ El-A'râf: 7/99

³⁷⁴ Sahîh-i Buhârî. Tevhid, Mevsuatül-hadis-i şerif no: 6983

³⁷⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/521-523.

"Ey Mûsâ! Elbette biz sana inanmayız."

Sadece senin sözün ve davetinle biz, bunun Allah'ın kitabı olduğunu, senin Allah'ın kelâmını işittiğini ve Allahü Teâlâ'nın bize bunu kabul etmemiz ve bununla amel etmemizi emrettiğini asla tasdik etmeyiz. "Biz Allah'ı açıkça görmedikçe, asla sana inanmayız," Yani ayânen, aşikâre olarak, bizimle onun arasında bir perde olmadan onu görmedikçe iman etmeyiz.

Vuzuh (belirginlik) olmakta ve inkişâfta cehrî gibi olmalıdır. Çünkü, işitilen şeylerde cehrî (açık olmak), görülen şeylerde ayânî olmaktır, "Cehrî (açıkça)" kelimesi, masdar (mefûlu mutlak) olmak üzere mensubtur. Çünkü o görmenin bir çeşididir. Sanki o nasb olan fiilin masdarı gibidir. Veya failden haldir. O zaman manası: "Biz aşikâre olduğumuz halde Allahı görmedikçe," olur. Veya mefûlden haldir. O zaman cümlelerin manası: "Biz Allahı aşikâre bir halde görmedikçe" olur. Bu cümle He'nin fethasıyla okunur.

"Bunun üzerine sizi saika (yani yıldırım) yakalayıverdi."

O (yıldırım), gökten inen ve İçinde ses olan bir ateştir. Her korkunç iş, öldürücü veya akıl ve anlayışı izâle ve yok eder. Bu ses olabilir, ateş olabilir veya bunlardan başka bir şey olabilir (farketmez). Onların, Allah'ı görmedikçe sana inanmayız deyip, Allah'ı görmeyi istemelerinden dolayı, onları yıldırım yaktı. Zîrâ Allah'ın dünyada görülmesi caiz değildir. Yahûdîlerin bu istekleri, inadın ve azgınlığın ifrat (son) noktasıdır. Mümkün olan ise. Allahü Teâlâ Hazretlerinin, keyfiyetten münezze bir şekilde âhirette mü'minlere görünmesidir. (Mü'minler âhirette Allahü Teâlâyı göreceklerdir) ve peygamberlerden bazıları münferid hallerde dünyada Allahü Teâlâ'yı gördüler.

Ve siz de bakınıp duruyordunuz".

Üzerlerine inen yıldırıma bakakalmıştınız. İnən yıldırım'ın ateşi ise ayânen ve açıkça görünüyordu. (1/139) Eğer, korkutucu şey ses ise, bazıları önce ölmüştür. Diğerleri, onların ölümlerini görmüşlerdir. Buna mecazî olarak ölümü görmek denir.

"Sonra biz sizi, dirilttik,"

"Sizin ölümünüzden sonra,"

Bu yıldırım ile ölmenizden sonra. Âyeti kerime de, "diriltmenin "Sizin ölümünüzden sonra," ifadesiyle kayıtlanmış olması, böyle bir durumun, ya bir baygınlık geçirmeleri veya uykuya varmaları gibi bir halden dolayı olabileceği içindir.

Katâde (r.h.) Hazretleri buyurdular:

Allah, ölenleri, geride kalan ömürlerini bitirmeleri ve nızıklarını tüketmeleri için yarattı. Bu ölüm ecelsizdi. Onlar için bu ölüm, başkalarının kalb sekteşi geçirmeleri gibidir. Ecelleri gelmeden önce oldu. Eğer ecelleriyle ölmüş olsalardı, kıyamete kadar bir daha diriltilemezlerdi. Eğer sen: "Bunların mükellef kılınmaları nasıl caiz olur? Allah bunları öldürmüştü. Ölenlerin dirildikten sonra mükellef olmaması lâzım? Eğer bu caiz ise âhiret ehli, ölümden dirildikten sonra mükellef olmaları neden caiz olmuyor?" diye sorarsan cevaben deriz ki: Âhirette insanın, mükellefiyetine mani olan şey. ölüm ve ölümden sonra yeniden diriliştir. Bu durum mükellef olmaya manidir. Çünkü ölen ve yeniden dirilen kişi herşeyi artık anlamıştır. Çünkü âhiret, onları, Allahı tanımaya, cennette olan lezzetleri bilmeye ve Cehennemde olan elemeleri gerçekten anlamaya mecbur kılmıştır. Onlar bu gerçekleri, zarurî bir ilim ile artık öğrenmişlerdir. Hakikat ile yüzyüze gelmişlerdir. İşte bu durum teklife manidir. Teklife mani olan durum bu olunca, yıldırım ile öldürüldükten sonra yeniden diriltilecek İsrâiloğullarını helal ve haram ile mükellef olmaya mani olamaz. Çünkü Allah, onları yıldırım ile öldürdü, ama onlar için zarurî ilim gerçekleşmeden bir daha dirildiler. İsrâiloğullarının durumları bu olunca, onların ölümlerinden sonra mükellef olmaları da sahih olur. Çünkü onların ölümleri, (gerçek anlamda bir ölüm değildi, belki ölümleri,) bir uyku gibi veya bayılmak gibiydi.

"Umulur ki şükredersiniz."

Hayat nimetine, tevhid ve taat ile şükredersiniz.

Veya siz. yıldırım ile Allah'ın rahmetinden ümit kestiğinizde umulur ki, iman nimetine şükredersiniz. Çünkü siz "Biz Allah'ı açıkça görmedikçe senin sözünle asla inanmayacağız" diyerek, inkâr ettiğiniz iman nimetine kavuşur ve onun için şükredersiniz. Zîrâ daha fazlasını istemek için (az gibi görünen) bir nimete şükretmeyi terketmek küfrânî nimettir (ona nankörlüktür). Yani umulur ki sizler, iman nimetine şükreder-siniz. Ona bir şeyler katmak için mucizelerin zahir olmasını istemezsiniz.³⁷⁶

İsrâiloğullarının İnançsızlığı

Bu kıssanın aslı şudur: Mûsâ Aleyhisselâm, Tur'dan kavmine döndüğünde: Onları buzağıya tapar halde gördü. Bunun üzerine kardeşi Harun Aleyhisselâm'a ve Samiri'ye söylenmesi gerekenleri söyledi. Buzağıyı yakıp (külünü) denize savurdu. İsrâiloğulları taptıklarına pişman oldular.

"Kasem olsun ki" dediler, "eğer bize merhamet etmez de rabbimiz, mağfiret buyurmazsa herhalde hüsranda kalanlardan olacağız"³⁷⁷ dediler. Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm'a, İsrail oğullarından bazı insanları, yanına alıp; buzağıya tapmalarından dolayı kendisinden özür dilemeleri için, Tur'a getirmelerini, emretti. Mûsâ

³⁷⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/523-525.

³⁷⁷ El-AYâf: 7/149

Aleyhisselâm, kavminin seçkinlerinden yetmiş kişiyi seçti. Tura çıktıklarında, Mûsâ Aleyhis-selâm'a:

"Allah'dan, zatının kelâmını işitmemizi iste," dediler. Mûsâ Aleyhisselâm, bunu Allah'dan istedi. Allah kabul etti. Öğe yaklaştıklarında, nurdan bir bulut direği üzerlerine vaki oldu, bütün dağı kapladı. Mûsâ Aleyhisselâm, o buluta yaklaştı ve içine girdi. Kavmine:

-"Girin! Sizde girin," buyurdu. Onlar da girdiler. Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm ile konuştu. Ona emir ediyor ve nehiylerde bulunuyordu. Allahü Teâlâ, Mûsâ Aleyhisselâm ile bir kelime konuştuğunda, Mûsâ Aleyhisselâm'ın yüzünde bir nûr beliriyor ve şimşek gibi çakıyordu. O yetmiş kişiden hiçbiri Mûsâ Aleyhisselâm'm yüzüne bakamıyordu. Mûsâ Aleyhisselâm ile beraber Allahü Teâlâ'nın "yap" ve "yapma" deyişini işitiyorlardı. İsrail oğullarının seçkinleri, Allahü Teâlâ'nın kelâmını işittiler, ama yine Allah'a inanmadılar. Ve dediler ki:

"Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe asla inanmayacağız. Konuştuğun Allahı görmek istiyoruz!" Bunun üzerine onları yıldırım çarptı. Hepsini yıldırım çarptı ve ölü bir halde yere düştüler. Bir gün ve bir gece bu halde kaldılar. İsrâiloğullarının bütün seçkinleri ölünce, Mûsâ Aleyhisselâm, ağlamaya başladı. Mûsâ Aleyhisselâm, ellerini semâyâ kaldırıp Tazarru' ile dua etmeye başladı:

-"Yâ İlâhî! Ben İsrâiloğullarından yetmiş kişi seçtim ki, tevbelerinin kabul edildiğine dair benim şahidlerim olsunlar diye. Şimdi ben İsrâiloğulların dönünce onlara ne diyeceğim? Sen, bu seçkin insanları, bu gün helak ettin. Keşke bunları, buzağı ashabı (buzağıya tapanlar) ile beraber daha önce helak etmiş olsaydın. (Mûsâ Aleyhisselâm, dua etmeye devam etti:)

"Rabbim" dedi; "dileseydin bunları ve beni daha evvel helak ederdin. Şimdi bizi içimizden o süfehâ'nın ettikleriyle helak mi edeceksin? O sırf senin fitnen; sen bununla dilediğini dalâlete bırakır, dilediğine hidâyet kılarısın. Sen bizim velîmizsin, artık bize mağfîret buyur, merhamet buyur; sen ki hayr'ul-gâfirîn'sin.

".... ve bize hem bu dünyada bir hasene yaz, hem âhirette. Biz sana cidden tevbe ile rücûa geldik." Buyurdu ki:

"Azabım! Onunla dilediğimi Mûsâ'ya kılarım, rahmetim ise herşeye vâsidir. İleride onu, bilhassa onlar için yazacağım ki; korunurlar ve zekât verirler. Hem onlar ki, âyetlerimize imân ederler³⁷⁸ Mûsâ Aleyhisselâm, durmaksızın Rabbine yalvardı, yakardı. Allah, Mûsâ Aleyhisselâm'ın duasını kabul etti. Onları diriltti. Ruhlarını yeniden kendilerine verdi. Mûsâ Aleyhisselâm, İsrâiloğullarının buzağıyı mabud edinmelerinden dolayı tevbelerinin kabulünü istedi. Allah:

-"Ancak onlar, kendi nefislerini öldürürlerse tevbelerini kabul ederim," buyurdu.

(Âlimler) buyurdular: Mûsâ Aleyhisselâm, Tur'a ilk gidişinde Rabbini görmeyi istediğinde ölmedi. Çünkü, Mûsâ Aleyhisselâm'ın o zaman yere düşmesi, sadece bir baygınlıktı. Baygınlık ise ölüm değildir. Lâkin bu bir bayılma olduğuna şu ayeti kerime delildir:

-"Vaktâ ki Mûsâ mikatımıza geldi ve rabbi onu kelâmıyla taltif buyurdu. (Mûsâ aleyhisselâm)

"Yârab" dedi, "göster bana, bakayım sana." Allahü Teala buyurdu :

"Len terânî. (Beni katiyyen göremezsin) ve lâkin dağa bak... Eğer yerinde durursa, demek beni göreceksin"

Derken rabbi dağa bir tecelli buyurunca, onu un ufrâ ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Sonra vaktâ ki ayıldı:

"Sübhânsın." Dedi; "sana tevbe ile döndüm ve ben mü'minlerin evveliyim. 7/143"³⁷⁹ Bu âyetle Mûsâ Aleyhisselâm kendisine gelmesini ayılıp kendine gelince," kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu kelâm, Mûsâ Aleyhisselâm'ın baygın düştüğüne delildir.

İkinci kere Tur dağına Özü dilemek için çıktıklarında kavmi Allahü Teâlâ'yi görmek istediğinde öldüler. Bu, Mûsâ Aleyhisselâm'ın Allahü Teâlâ'yi görme isteğinin ona olan aşk, şevk, muhabbet ve ona muhtaç olmasından; kavminin (İsrâiloğullarının seçkinlerinin) Allahü Teâlâ'yi görme istekleri ise, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmamalarından ve yalanlama cüretinden ileri gelmesindendi. Onlar, gerçekten doğruyu bulmak için Allah'ı görmek istemediler. Onların görme istekleri, yanıltmak içindi. Onlar, Allahü Teâlâ'nın cisimlere benzediğini zannettiler. Onlar, cihetlerde (altı yönde) herhangi bir cismi gördükleri gibi Allahü Teâlâ'yi görmek istediler. Allahı herhangi bir mukabile koyarak görme, muhaldir. Allah cihetlerden münezzehtir olduğu için, cisim gibi görülmez, (1/140)

Bu âyeti kerime, Allah'ın görülmeyeceğine delil değildir. Hatta belki bu âyet-i kerime, Allah'ın görüleceğini (ru'yetullah'ı) isbât etmektedir. Bundan dolayı o yetmiş kişi Allahü Teâlâ'yi görmek istediklerinde, Mûsâ Aleyhisselâm, onları bundan menetmedi. Ve böylece onların, Allah'ı görmeleri için Allahü Teâlâ'ya dua etti. Allahü Teâlâda onları bundan nehyetmedi. Belki: "Ve lâkin dağa bak... Eğer yerinde durursa, elemek beni göreceksin."³⁸⁰ buyurdu. Bu tasavvur edilene taalluk etmektedir.

Bazı âlimler ve hikmet sahipleri, Allahü Teâlâ'nın dünyada görülmemesinin (ve cennette mü'minler tarafından görülmesinin) sebep ve hikmetlerindeki inceliği şöyle beyan ettiler.

Birincisi: Çünkü dünya, düşmanlarının yurdu ve kâfirlerin cenneti olmasındandır.

İkincisi: Eğer mü'min, Allah'ı görmüş olsaydı, kâfirler, mü'minlere şöyle derdi: "Eğer ben Allahı görmüş olsaydım, elbette ona ibâdet ederdim. Eğer mü'min ve kâfir bütün insanlar, Allahı görmüş olsalardı, birinin diğerinin üzerine bir meziyyeti olmazdı.

³⁷⁸ El-A'râf: 7/155,156

³⁷⁹ El-ATaf: 7/143

³⁸⁰ El-A'râf: 7/143

Üçüncüsü: Gayba (görülme) muhabbet, görülene muhabbet gibi değildir. (Görülme daha çok aranır ve istenir).

Dördüncüsü: Dünya maîşet yeridir. Eğer halk, Allahı görebilmiş olsalardı, iş ve güçlerini bırakırlardı. İşler tatil olurdu.

Beşincisi: Bu görme, basiret (kalb) gözüyle olurdu, baş gözüyle değil. Melekler, mü'minlerin kalblerinin saflığını görsünler diye.

Altıncısı: Allahü Teâlâ'nın değerinin tam takdir edilmesi içindir. Zîrâ her görülen şey gerçekten azîz ve yücedir.

Yedincisi: Allahü Teâlâ dünyada görülmemesi, kullara bir rahmettir. Çünkü insanlar, bu dünyada kıskanç olarak yaratılmışlardır. Eğer Allah, bu dünyada görülebilseydi, mü'minin kalbi, başkası da görebilecek diye çatlardı. Tıpkı Mûsâ Aleyhisselâm'ın görmeyi istemesi üzerine, dağın kıskanarak, paramparça olması gibi.

Âyet-i kerimde şuna işaret vardır: Allahü Teâlâ'yı aşikâre görmeyi istemek; Allahü Teâlâ'nın zâtına taarruz ettiği için gaflettir. Allah'ın zâtından gafil olmaktır. Sû-i edebi gerektirir. Edebsizliktir. Allah'ın hakkına hümratsızlıktır. Bu, uzaklık ve şekâvetin bulunduğu işaretir. Allahü Teâlâ'nın azamet ve izzetinin, gadab ve kahretmesiyle onları, ızdırıp, deprenme ve yıldırım aldı. Allah adaletini izhâr etti. Sonra Allah, sırâ yol olması için onların üzerine, kovadan boşalırcasına rahmetini saçtı. Hizmet ve kulluk şekli üzerine Allah:

"Sonra şükredesiniz diye sizi ölümünüzün ardından yeniden diriltmiştik," buyurdu Allah, fazlû keremini izhâr etti. Bu vuslatın alâmetlerindendir. Saadetin delâleti, kurbet (yakınlık) lutuflarına yakın olarak, izzet mükâşefelerinden uzaklaşmaktır. Kim halini düzeltir de cehalet lisanı itlâk etmezse (mükâşefelere nail olduğunu, gizlemezse), belki eve kapısından gelmiştir ve onun suâl ve cevâbıyla edeblenmelidir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Kemâl sahiblerinin önünde edebi terkedersen, vücûdun şehvet ateşine odun olur.

Hakk'ın nuru seni aydınlatmadığı için güzelliğini körlere arz edersin.

Hakikat âleminde dilediğin gibi hükmedebilmen için, elbette nefis-i emmâreyi öldürmen lâzımdır.

Kuşeyri (k.s.) Hazretleri buyurdular:

Nefisleri öldürmek şekliyle yapılan tevbe bu ümmette neshedilmiş değildir (hüküm kaldırılmadı). Ancak şu var ki İsrâiloğulları, nefislerini (canlarını) aşikâr öldürürlerdi. Bu ümmet (ümme-i merhûme) ise nefsi emmârelerini gizli olarak öldürürler. Allah'a varmanın ilk yolu, bu güzel maksad için Allah'a adım atmak ve Allah için nefisten çıkmaktır, buyurdu.

insanlar, İsrâiloğulların tevbelerinin gerçekten çok zor olduğu düşüncesine kapıldılar. Bunun bir kere olduğunu düşündükleri gibi. Bu ümmetin havass ehli, her lahzada nefislerini öldürmektedirler. Denildiği gibi:

"Ölen kişi, Ölümüyle istirahatı kavuşmuş değildir. Gerçek ölüm hayatta olanların ölümüdür." Mesnevide buyuruldu: Nefse galebe etmek için kuvvet ve tevfiği Hak isterim ki, kaf dağı gibi nefsi emmârenin vücûd binasını iğne ile yarı kuvvet ve gayrı alet ile koparmaktır. Düşman saflarını yaran arslanlığı kolay bil. Asıl arslan nefsinin kırandır.³⁸¹

Tih Çölünde Bulut

"Ve üstünüze o bulutu gölgelik çektik,"

Bu yedinci nimettir. Ey İsrâiloğulları biz, bulutları, üzerinize gölgelik kıldık. Bu hadise Şâm ile Mısır arasındaki Tih çölünde cereyan etmişti. İsrâiloğulları, Mısır'dan çıkıp, denizi geçtiklerinde bir sahraya düştüler. Ucu bucağı olmayan bir sahra idi. Allahü Teâlâ Hazretleri, onlara, "cebbarların şehirlerine girmelerini ve onlarla savaşmalarını emretti. İsrâiloğulları o şehre yaklaştıklarında, şehir ehlinin cebbârlar olduğunu, çok uzun boylu olduklarını, öyle ki, her birinin yediyüz zira kadar uzun olduğunu işittiler. Bunun üzerine İsrâiloğulları, savaşmaktan imtina ettiler. Daha savaşa girmeden kaçtılar. Onları savaşa teşvik eden Mûsâ Aleyhisselâm'a:

"Yâ Mûsâ" dediler. "Onlar orada bulundukça, biz oraya ebedâ girmeyiz. Haydi sen rabbınla git, ikiniz harb edin. Biz işte burada oturuyoruz"³⁸² dediler. Bunun üzerine Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrâiloğullarını "Tih" arazisinde kırk sene (hapsedilmekle) cezalandırdı. (1/141) Mesafesi, yani Tih çölünün alanı, on iki fersah idi. İsrâiloğulları Tih çölünde, şiddetli bir sıcaklık, ifrat derecesinde açlık ve susuzluk isabet etti. Bu durumu gelip Mûsâ Aleyhisselâm'a şikâyetle bulundular. Allah onlara acıdı. Allah, onlara aydınlık olması için gökten nûr'dan bir direk gönderdi. O nûr geceleri onlar ile yürür ve hareket ederdi. Ayın yerine onlara ışık verirdi. Ay olmadığı zamanlarda bu nûr onların yollarını aydınlatırdı. Allahü Teâlâ onların üzerine bir bulut gönderdi. Bu bulut, çok ince ve yağmur bulutundan daha güzeldi. Bu bulut, onları gündüzleri, güneşin sıcaklığından korurdu.

"Bulut'a denilmesinin sebebi, bulut'un semâyi (göğü), kaplaması, yani gizlemesinden dolayıdır. "S kalbi örten bir hüznün ve kederdir."³⁸³

İsrâiloğulları Kudret Helvası Ve Bildirici Etinin İnmesi

³⁸¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/525-530.

³⁸² El-Mâide: 5/24

³⁸³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/530-531.

Sonra, tsrâiloğulları, Mûsâ Aleyhisselâm'dan yemek istediler. Mûsâ Aleyhisselâm Rabbine dua etti. Allah duasını kabul etti ve şöyle buyurdu:

"Ve biz üzerinize kudret helvası (mennî) indirdik."

Yani üzy'jl kudret helvası demektir. Bu kelime (rı) harfinin fethası ve o (nun) harfinin sükünüyle okunur. Gökten inen kudret helvası, kardan daha beyaz idi. Yağ ile yoğurulmuş bal macununa benziyordu. Kudret helvası diye ifade edilen kelimeye ^li denilmesinin sebebi, Allahü Teâlâ'nın, kulları tarafından bir yorulma ve ekil olmaksızın kendilerine lütfettiği ve her nimet demektir. Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular:

"Mantar, menn'dendir. Onun suyu göze şifâdır.³⁸⁴ Yani kimsenin ekim ve yorulması olmadan Allahü Teâlâ'nın kullarına olan nimetidir. Zahirî olarak onun suyunun mücerred olarak şifâ olmasıdır. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, onu mutlak zikretti. Herhangi bir şeye karıştırmaktan söz etmedi. Ebu Hüreyre (r.a.) hazretleri buyurdular:

"Ben üç mantar aldım. Veya beş veyahut yedi (mantar aldım) onların suyunu sıktım. Sularını bir şişeye koydum. Gözleri ağrıyan cariyemin gözlerine onlarla sürme çektim. Allah'ın izniyle gözleri iyileşti.³⁸⁵

İmam Nevevî (r.h.) Hazretleri buyurdular; "Zamanımızda bir kör gördük. Gözlerine sadece mantar suyunu sürme olarak çekiyordu. Adam şifa buldu. Görme gücü kendisine geri döndü.

İsrâiloğulları, kudret helvasını yemekten bıktılar. Mûsâ Aleyhisselâm'a geldiler.

-"Ey Mûsâ! Kudret helvasını yemekten usandık. Bu kudret helvası tatlılığı ile bizi öldürdü. Rabbine dua et, bize et indirsin," dediler. Bunun üzerine, Allahü Teâlâ, onlara "bıldırcın" kuşu etini indirdi. Ve şöyle buyurdu:

"Ve bıldırcın (indirdik)."

Bu sekizinci nimettir. Üzerlerine kuzey rüzgarı eserdî. Rüzgâr, bıldırcınların boğazını, keser, karnını yarıp içini temizler tüylerini yoldu. Güneş de onları kızartırdı. İsrâiloğulları da yelin (rüzgarın) kestiği, temizlediği ve güneşin pişirdiği bıldırcınları, kudret helvası ile beraber ve taşlardan fışkıran sulardan içiyorlardı. (Ekmek yelden su göl'den geçiyorlardı). Müfessirlerin çoğuna göre ise, İsrâiloğulları, bıldırcınları yakalayıp kesiyorlardı.

Menn (kudret helvası), onların üzerine yağıyordu, tıpkı kar'ın yağışı gibi yağıyordu. Kudret helvası, fecrin doğuşundan (tanyerinin ağarmasından) itibaren tâ güneşin doğuşuna kadar yağardı. Bıldırcın da onlara gelirdi. Herkes kendisine ertesi güne yetecek kadar alırdı. Ancak cuma günü hariç; cuma herkes iki günlük alırdı. Cumartesi günü, inmiyordu. Çünkü Cumartesi günü, çalışma günü değil, ibâdet günüydü. Bir kişi kendisine yetecek şeyden az fazla bir şey alacak olsaydı, o aldığı fazlalık hemen bozulurdu.

"Yiyin." Yani biz onlara yiyin dedik.:

"temiz şeylerden" Helâl olan şeylerden.

"Sizi rızıklandırdıklarımızdan,"

Kudret helvası ve bıldırcın etinden. Onlardan biriktirmek için bir şey kaldırmayın. Benim emirlerime isyan etmeyin. Bütün bunlara rağmen, Yahûdiler, gizli gizli eti kaldırdılar, biriktirdiler, depolamaya çalıştılar. Tükenir korkusuyla Allah'ın katında hesapsız olarak indirdiği bıldırcın etlerini taşların üzerine koyarak, güneşte kuruttular. Eğer onlar, böyle aç gözlülük etmeselerdi, bu nimet devam ederdi. Tabiatıyla afiyet vermeyen temiz şeyler, şer'an mekruh değiller. "Onlar, zulmü bize etmediler,"

Yani onlar, bu güzel nimetlere nankörlük etmeleriyle, kendilerine yasaklandığı halde, onlar bıldırcın etlerini ve kudret helvasını, depolamakla, zulmü bize etmediler. Onlar bu davranışlarıyla hakkımıza zarar vermediler.

"Lâkin kendi nefislerine zulmediyorlardı."

Onlara azabım vâcib (ve hak) oldu. Onlar her gün üzerlerine çalışmaksızın ve yorulmaksızın; âhirette hesabı olmayan ve sürekli üzerlerine inen nimetin kesilmesine sebep oldular. İsrâiloğullarının bize tevekkülü olmadığı için bu nimetleri onlardan kaldırdık.

Mesnevide buyuruldu:

Nice yıldır yersin de Cenâb-ı Allah'ın lütfü eksilmez. İstikbâli bırak maziye bak.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

"Eğer İsrâiloğulları olmasaydı, yiyecekler bozulmaz, etler kokmazdı. Eğer Havva olmasaydı, kadın cinsi hiçbir dönemde kocasına ihanette bulunmazdı.³⁸⁶ O vakitten beri, et ve yemeklerin kokuşması devam edegeldi. Çünkü, başlangıçta bir şeyi yapmak, onu başkası için yüklenip edegelen gibidir. Yine bu şekilde kadınlarda ihanet devam edegelmektedir. Çünkü kadınların annesi, İblisin igvâsı ile hiyânet etti. Âdem Aleyhis-selâm'dan önce yasaklanan ağaçtan yedi. Sonra onu Âdem Aleyhisselâm'a getirdi ve süslü gösterdi ve Âdem Aleyhisselâm'm yemesini sağladı. Ve bu ihanet, o günden beri Hazreti Havva'nın kızları tarafından kocalarına yapıla gelmektedir. Sadî buyurdu: ihanet ilk bayındırlıktan beri vardır.

Allah rahmetiyle seni ihanetlerden korusun.³⁸⁷

"Eşbâh'ta Buyuruldu:

³⁸⁴ Buhârî, tefsir, Mevsütü'l-hadîs-i şerîf: no: 4273

³⁸⁵ Tirmizî, Tıp, Mevsuatü'l-hadîs-i şerîf: no: 1995

³⁸⁶ Buhârî, Embiyâ. Mevsuatü'l-hadîs-i şerîf, no: 3147

³⁸⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/531-534.

Yemeklere bakıldığında, değıştiğı zaman ve değışikliği kokuştığında necis olup haram olur. Süt, zeytin yağı ve hayvânî (tere) yağı koklaştığı zaman yenilmesi haram olmaz.

Âyet-i kerimede şu işaret edilmektedir:

Allahü Teâlâ Hazretleri onları, gurbet kamçısıyla terbiye edip edeplendirdiğinde, onlara rahmetiyle idrâk etti (1/142) üzüntünün ortasında... Allah, onlara nimetleriyle ikram etti. Onları bulutlar ile gölgelendirdi. Allahü Teâlâ Hazretleri, onlara kudret helvası ve bıldırcın etlerini göndermekle nimetlendirdi. Bu dönemde saçları (kılları) uzamıyordu. Tırnakları yeşermiyordu. Elbiseleri, eskimiyor, pislenniyor, kirlenmiyordu ve büyümeleri (vucûdlarının gelişmesiyle) kendilerine dar gelmiyordu. Çocuklarının büyümesiyle elbiseler de büyüyordu. Sabilerin gelişmesiyle elbiseleri de geliyordu. Güneşin şuaı ile elbiseleri genişlemezdi. Allah'ın kanunu (sünnetullah) böyledir. Kendisiyle seçtiğı kişinin arasını bu şekilde halleder. Kendisinin ona seçtiğı şeyler, kulun kendi nefsi için seçmiş olduğu şeylerden daha hayırlı olur. Tabiatıyla uğursuzluk ve kötülüğü ziyâde edenler ise, ancak belâlara düşerler.

Onlara denildiğı gibi: "Size ihsan ettiğimiz hoş rızıklardan yiyin," şer-i şerifin emriyle yiyin. Ve bize zulümetmediler," Onda tabiat ile tasarruf ettiklerinde,

"Ve lâkin kendi nefislerine zulmettiler."

Dünyaya haris olmak, hevâ ve heveslerine tâbi olmakla kendi nefislerine zulmettiler.

Tenvîr'de buyruldu.

Allahü Teâlâ'nın seni içine koyduğu (sana kendi tarafından ve senin bir çalışman olmadan verdiği) nimet, onun üzerine sana yardım etmede Allah, senin velidir. Senin kendi nefsinin koyduğun (çalışmanla Allah'ın sana verdiği) nimet ise, Allah, seni onlara vekil etmiştir. Allahü Teâlâ'nın sana verdiği nimetlerinde ona nankörlük etme. Kimileri çölde olur. Ona susuzluk isabet eder. Çok susar. Bir kuyunun başına gider. (Suyu çekecek kova gibi alet olmadığından Allah'ın lütfü ile) su kuyunun başına kadar yükselir. O kişi suyunu içtikten sonra başını semaya kaldırır ve şöyle dua eder: "Allahım! Biliyorum ki, Sen kadirsin, gücün herşeye yeter. Lâkin buna takat getiremiyorum. Beni bazı Bedeviler, yakalayıp; tokatlamış olsalardı ve bana su içirselardı benim için bundan daha hayırlı olurdu." Sonra ben biliyorum ki, bu Allah tarafından rıfk ve yumuşak davranmasıdır. Zîrâ Allah'ın mekri (hilesi) gizlidir. Zahirî ve bâtını nimetler seni aldatmasın. Senin azmin Allah'ın nimetlerine şükretmek ve Allahü Teâlâ'nın sana verdiği nimetlerinin hakkını edâ etmeye çalış. Yoksa sapıtır ve şekâavete düşersin.

Şeyh Abdullah El-Karşî (k.s.) Hazretleri buyurdular:

Kim kendisinden kerametlerin ve havârikü'l-âdelerin (âdetleri bozan olağanüstü şeylerin) meydana gelmesini, sanki isyan meydana geliyormuş gibi kerih görmezse, o kerametler kendisinin hakkında bir perde ve rahmete ondan bir örtüdür. Nimetler, saadete vesile oldukları gibi, istidrâç olarak da şekâavete vesile olurlar.

Mesnevî'de buyruldu:

Kul gece gündüz Hakk'a ağlayıp yakarır,
derdinden dolayı yüzlerce şikâyetinde bulunur.

Cenâb-i Hak da ona, 'ey biçâre, dert ve mihmet, seni doğru yola çıkarır. Ey kusurlarla dolu olan, şikâyetini, seni bizden uzaklaştıran nimetlerden et.

Seyr ü sülûka giren bir mü'mine zât, sıfat ve efâl'den fena bulması elbette lâzımdır. Her halinde ilâhî emir üzere dönmesi ve hareket etmesi gerekir. Sıddıklardan ve yakın ehlinde olmaya çalışmalıdır. Allahım! Bizleri mekrinden emin kılma! Zikrini bize unutturma! Bizleri, bütün hal, hareket, kalblerinin her döneminde ve her muamelelerinde seninle beraber olanlardan eyle. Amin Amin Amin. Emin olan O yüce peygamberin hürmetine!
Ve bir zamanlar biz dedik..."

Bu sekizinci nimettir. Zîrâ bu nimet ile Allahü Teâlâ onlara şehre girmelerine izin verdi ve onlardan Tih (ablukasını) kaldırdı. Ey îsrâiloğulları hatırlayın. Hani babalarınıza Tih'te kalma sürelerini doldurduktan sonra onlara şöyle dedik: "Girin şu şehre," Zarf olmak üzere mensubtur. Yani Beyti makdis şehrine girin.

"El-karye" (Kaf) harfinin fetha ve kesresi ile insanların içinde toplandığı yerdir. jjd\ kelimesinden alınmıştır.

"Ondan (nimetlerinden) dilediğiniz şekilde bol bol yiyin." Yani afiyetle geniş bir şekilde yiyin demektir. Masdariyet üzerine mensubtur. Veya "yiyiniz" cümlesinin "vav"ından haldir. Yani, geniş imkanlara sahip olduğunuz, refah, bolluk ve bereket içinde olduğunuz halde afiyetle yiyin demektir. Burada işaret edilen şey, şehre yerleşmek ve orada ikâmet etmek için şehre girmekle emir olunduklarına delildir. Teysir tefsirinde buyruldu:

Yani size mubah kıldık. Size genişlik verdik. Orada herhangi bir tazyîk (sıkma) ve menetme (yasaklama) olmaksızın orada dilediğiniz şekilde geçirin, yiyin ve yaşayın demektir. Bu ise orada bulunan şeylere ganimet yoluyla sahip olmaları demektir. Âyette "yiyiniz" diyerek, yemeği zikretmesi, en büyük maksadın bu olduğu içindir. Çünkü yemeden ve içmeden hayat olmaz. "Kapıdan giriniz."

Yani şehrin kapılarından bir kapıdan girin. O dönemde şehrin yedi kapısı vardı. Bu kapıdan murad Beyti makdiste bulunan

Yani şehrin kapılarından bir kapıdan girin. O dönemde şehrin yedi kapısı vardı. Bu kapıdan murad Beyti makdiste bulunan ikinci kapıydı. Bu kapı "Hitta" kapısı olarak bilinir. Veya "Kubbe" kapısıdır. O kubbenin içinde Mûsâ Aleyhisselâm ibâdet eder. Harun Aleyhisselâm ve ikisi îsrâiloğullarıyla beraber ona yönelerek namaz kılarlardı.

"Secde ederek,"

Rükû' ederek, eğilerek, tevâzû ile başınızı öne eğerek girin, demektir. Veya lökJL- "Secde ederek," hakikî manası olur. Allahü Teâlâ sizleri, Tih çölünden çıkarttığından dolayı şükürle Allah için secde edin, demektir. Bundan murad şer'î manası olur.

"hıta" {bizi bağışla!} deyin,"

kelimesi, mahzûf mübtedâ'nın haberi olmakla merfudur. Yani bizim Allah'dan tek dileğimiz, günahlarımızı silmesidir. (1/143) Veya nasb'tır. Yani günahlarımızı bizden silmekle sil. Denildi ki onunla (kelimesiyle) şehâdet kelimesi murad edildi. Yani günahları ihata eden şehâdet kelimesini söyleyin ki,

"Sizin için mağfiret edelim" Emrin cevâbı olduğu için meczûmdur. den gelmektedir. ise, örtmektir. Yani size örtelim,

"Hatalarınızı,"

"hata" kelimesinin cemiidir."hata", doğrunun zıddıdır. Yani günahlarınızı bağışlayalım. Onunla yaptıklarınızdan dolayı sizi cezalandırmayalım. Secde ve dua'dan. Onlar, buzağıya tapan ve sonra tevbe edenlerdi.

"Ve biz muhsinlere (Allah'ı görmüşçesine candan' ve gönülden ibâdet edenlere ve iyilik yapanlara) nimetlerimizi daha da arttıracamız"

Fazlû keremimizden sevâb olarak. Bunlar, buzağıya tapmayanlardır. "Muhsin", fiilini (işini) güzellikle yapan demektir. İhsan, kendi nefesine ve başkalarına iyilik yapmaktır. Denildi ki, "Muhsin", tevhid akdini sahih yapan ve nefsinin siyâsetini güzel bir hale getiren, farzları edâ etmeye yönelen ve serlerden korunan kişidir. Denildi ki: "Muhsin" yaptığı işler, tab'an güzel ve şer-i şerif tarafından övülen kişidir. Bu Muhsin kişi "Hıta" bizi affet, demedikçe sevabının ziyadeleşmesine engel olduğunu ilan ve vaad etme bakımından cümleyi cevâb suretinden çıkartmış oldu. Çünkü muhsin kişi, bunu söylediği zaman istiğfar etmiş olur. Onun için de, "Hıta" bizi affet, demekten ve istiğfarda bulunmaktan başka yol yoktur.

Allahü Teâlâ onlara iki şeyi emretti. Kolay bir amel ve küçük bir söz. Amel, kapıdan girerken, eğilmeleri (secde etmeleridir. Söz de, söylenildiği sözü (yani Hıta" bizi affet,) demeleridir.

Allah bu iki şeye karşılık onlara, kötülüklerini örtmeyi, günahlarını bağışlamayı ve hasenatını ziyâdeleştirmeyi, iyiliklerine fazlasıyla sevâb vermeyi vadetti.

(Bunun üzerine) o zulme devam edenler sözü değiştirdiler,"

Yani, masiyetle nefislerine zulmedenlerin dışında, kendilerine tevbe ve istiğfar için sözleri değiştirdiler.

Sözü"

Kendisinde hayır olmayan başka bir söz ile değiştirdiler, al; değiştirdiler fiilinin mefullerinden biri mahzûftür.

"Kendilerine söylenildiğinden başkasıyla" "başta" kelimesi, "Söz" kelimesinin sıfatıdır. Bu âyeti kerimeyle, söylenen kelimeyi, tam zıddı olmadan değiştirmenin tahakkuk etmesinin helâl olduğunu açıkladı. Onların buna muhalefet etmesine rağmen ve heryönden zıddıya yöneldiklerini beyan etmektedir.

Rivayet olundu:

Onlar (Yahudiler), "Hıta" (bizi affet,) sözünün yerine "bize buğday ver" dediler. Denildi ki, bu kelime, Nebatî dilindeydi. O onların diliydi. uzunluk demektir. Onlar onun ile Allahü Teâlâ'nın emrini hafife alarak; kırmızı buğdayı kasdetmektedirler.

Mücâhid (r.h.) Hazretleri, buyurdular: Onların başlarını eğerek yürümeleri için; kapının üst eşiği indirildi. Onlar, secde ederek, yürümekten imtina etti. Başlarını eğerek, kapıdan girmemek için, dizlerinin üzerine çömelerek başlarını dikerek yürüdüler. Sözü değiştirdikleri gibi kapıdan yürüme şekillerini de değiştirdiler. Amma muhsinler, emrolunduklarını yaptılar. Bundan dolayı cemi sıygası ile, "değiştirdiler" denilmeyip;

"O zulme devam edenler sözü değiştirdiler," denildi. Bu âyetin zahirine göre onlar, sadece sözü değiştirdiler; ameli değiştirmediler.

Bir cemaat dedi. Denildi ki: Belki, hem ameli ve hem de sözü beraberce değiştirdiler. Sözünün manâsı, yani o emri, emredilenden başka bir emir ile değiştirdiler. Allahü Teâlâ'nın emri, emredilen şeylerin hepsinin değiştirilmesi olan bir sözdür.

"Ve biz indirdik." Yani bunun akabinde indirdik.

"O zulmedenlerin üzerine,"

Yani emredileni değiştirenlerin üzerine indirdik. Burada ihtisar yoluyla "onların üzerine (indirdik) denilmedi. Çünkü daha önce, "o zulmedenler," ifâdesi geçmişti. Yine

(bununla beraber) "muhsinler," kelimesi de geçmişti. Eğer burada mutlak olarak, "onların üzerine (indirdik" denilseydi, bu azabın, hem zâlimlerin ve hem de muhsinlerin üzerine azabın indiği yani hepsinin bu hükmün altına girme ihtimali olurdu. Sonra bu tekrar değildir. Çünkü zulüm, küçük ve büyük günâhları içine alır. Fisk, sadece büyük günahlar için kullanılır. Burada murad edilen ise, fisk karinesi (ip ucuyla) büyük günahlardır. Zulümden murad ise geçmişte işlenen küçük günahlardır.³⁸⁸

Gökten Yahudilerin Üzerlerine Azab'ın İnmesi

"Gökten murdar bir azap (indirdik)."

Yani mukadder bir azabı... Tenvîn, tefhim (büyüklük) ve tehvîl (korkutma) içindir. "O şeyle ki" Ma masdariyettir.

"Fisk (kötülük) yaptıklarından dolayı,"

Taat ve ibâdetten çıkmaları sebebiyle. "Riciz" "necis azab," aslında, hoş görülme ve iyi karşılanmayan şey demektir. "Rics" de böyledir. Burada kendisiyle murad edilen şey, veba ve tâûn'dur.³⁸⁹

İsrâiloğuharına Gelen Ceza

Rivayet olundu:

Bir saatte yirmi dört bin kişi öldü. Bu hastalık, onların içinde yetmiş bin kişi ölesiye kadar devam etti. Hadis-i şerifte buyuruldu:

"Tâûn (veba) hastalığı, bir azaptır. İsrâiloğullarından bir, taifeye veya sizden öncekilere gönderildi. Siz, bir toprakta tâûn olduğunu işitirseniz, oraya girmeyin ve eğer sizin olduğunuz yere tâûn hastalığı vaki olursa, oradan çıkmayın.³⁹⁰Yine hadîs-i şerifte buyuruldu:"Bana Cebail Aleyhisselâm, Humma ve Tâûn ile geldi. Ben Hummâ'yı Medine'de tuttum. Tâûnu Şam'a gönderdim. Tâûn hastalığı ümmetim için şehâdet (taundan ölen şehiddir,) ve onlar için bir rahmettir; (taun hastalığı) kâfirler içinse büyük bir azaptır.³⁹¹

Bilki tâûnda Ölen bir Müslüman şehid olarak ölmüştür. Kabir fitnesinden emindir. Yine tâûn hastalığına sabreden (taunun çıktığı yerden kaçmayıp orada sabreden) kişi, taundan ölmezse bile, yine kabir fitnesinden emindir. Çünkü onlar, Allah yolunda murabıtlarla eş değerdedirler. (1/144)³⁹²

Şehitler

- 1- Taûn'dan ölen şehiddir. Matûn, taun hastalığından ölen kişiye denir.
- 2- (Tâûn'a) Sabreden kişi şehid olarak ölür. Sabreden ise, Allah'ın kendisi hakkında hükmünü bekleyen kişi demektir.
- 3- Karın hastalığından ölen de şehiddir.
- 4- İshal sahibi,
- 5- İstiskâ, kamında su toplanan, kişiler karın hastalığından ölenin hükmüne girer, (şehidirler).. Çünkü onun aklı, hep hazır ve zihni ölüm vaktine kadar kendisindedir.
- 6- Sel'e tutulan kişi de bunlar gibidir. (O şehiddir. O da ölüme gittiğini bilmekte, aklı ve zihni yerindedir).
- 7- Suda boğulan şehid'dir. (jip. boğulma kelimesi, n'nin kesresiyle okunur). Suda boğularak ölen kişi demektir.
- 8- Yıkıntı altında kalan şehiddir. Alit (yıkıntı altında kalan) kelimesi ismi mefûl olduğu için, (dâl) harfinin fethası ile okunur. Üzerine ev, duvar veya herhangi bir şey yıkılan ve altında ölen kişi demektir.
- 9- Allah yolunda öldürülenler şehidirler.
- 10- Zâtü'l-cenb (Akciğer zarı iltihabı) hastalığından ölenler şehidirler.
- 11 - Yangında (yanarak) ölenler şehididirler.
- 12- Hamile iken çocuğuyla beraber ölen kadınlar.
- 13- Doğum'da vefat eden kadınlar.

Bunların ölümleri, ansızın ölen kişinin ölümüne benzemez. Bununla beraber şu manevî şehidlerin ölüm şekilleri; zehir ile ölenin, bunayarak (deliliğe yakın bir hastalık ile) ölen, insanı kuşatan hummadan ölen, kulunç hastalığından ve taştan (böbrek ve dalağında taş toplanmakla) ve diğer hastalıklardan ölenlere benzemezler. Manevî şehidler, ölüme yaklaşırken akılları başlarında başlarına gelen hadisenin bütün vahametini hissettikleri halde, diğer hastalıklardan ölen kişiler, elem ve acılarının şiddetinden akıllarını kaybederler. Dimağları gereken şekilde çalışmaz ve mizaçları bozulur.³⁹³

Taun Hastalığı

Bilki, Tâûn, insanların arasında çok sık görülen bir hastalıktır. Veba ise, taûn'dan sonra türeyen umûmî bir hastalıktır. Veba bazen tâûn ile olur, bazen tâûnsuz olur. Hadis-i şerifte buyuruldu:

nuuu ı-oeyan

"Ümmetimin hayatlarının son bulması, tan (düşman silahı ile ölüp şehid olmak) ve tâûn iledir.

³⁸⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/539-

³⁹⁰ Bahari, Sahih-i müslim, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif, no: 3214

³⁹¹ Musned-i Ahmed, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif: 19839

³⁹² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/540.

³⁹³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/540-541.

-Yâ Resûlellah! Bu ta'n'in ne olduğunu biliyoruz. Taun nedir? Diye soruldu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-O cinlerden düşmanlarınızın süngüsüdür; her şehide zarar vermeleridir." ³⁹⁴

İbni Esir, süngü (ve silah) ile öldürülme, ise, herhangi bir süngünün, (ve silahın) nüfûzü (vucûdû delmesi) olmaksızın süngülemektir (kurşun gibi). Bunlar, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin, hadîs-i şeriflerine zıt değildir.

"(Tâûn mikrobu.) Deve guddesi (bezi) gibi bir gudde (bez)dir. Kann suyundan çıkar. ³⁹⁵ Bu o cinnî, terini, karın dibindeki suyu bulaştırdığında, onun insana bulaştırdığı şeyden guddeler meydana gelir. Cinni'nin insana bıraktığı salgı, haricî guddelere (beze) sebep olmaktadır. Guddе, etin içinde, karnın suyunun altında çıkandır. Hadis-i şerifte şöyle buyruldu:

"Tart ve Ölçüde hile yapıldığı zaman, yağmur habsedilir (oraya yağmur kıt yağar). Zina çoğaldığı zaman, öldürmeler.. çoğalır. Yalan çoğaldığında karışıklıklar (herc-ü merelik) çoğalır. v Bunun hikmeti, zina nefsi helak etmektedir. Zîrâ veledi zina, hükmen helak olmuştur. Bundan dolayı seri bir şekilde ölümü cezası vaki olmaktadır. Çünkü ceza amelin cinsindendir. Görmüyor musun? Keyillerde (ölçü ile satılan hububat ve tahıllarda) sahtekarlık ve aldatma meydana geldiğinde. Allah, onlara yağmur vermemekle cezalandırmaktadır. Yağmursuzluk, nızıkların noksanlaşmasına sebeptir. Yalan insanların arasına tefrika ve düşmanlığın girmesine sebeptir. Bundan dolayı hastalıklara, veba ve tauna sebep olan mikroblardan söz etmektedir.

Allah, yalancı bir topluma hercü merc verir. Here, fitne ve karışıklık demektir. Bela geldiğinde umûmî gelir. Ceza vaki olduğunda, şeytanın kardeşlerine büyük belâ ve cezâ'dır. Allah'ın sâlih kullarına ise, rahmettir. Çünkü ölüm mü'minin hediyesidir; fasıklar için ise hasret ve pişmanlıktır. Sonra Allah, onları amelleri ve niyetleri üzerine diriltir ve onlara amellerinin karşılıklarını verir.

Tâûn'dan kaçmak haramdır. Zîrâ firar, muhtar olan faili (Allahı) unutmaktır.

İbni Mesûd (r.a.) buyurdıkları gibi: Tâûn, kaçana ve ikâmet edene fitnedir. Firar eden kaçım ölümden kurtuldum, der. İkâmet eden ise, ben burada , öleceğim, der. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular.

"Tâûn'dan firar eden, savaştan kaçmış gibi (günahkârdır). Taûn'un olduğu yerde kalıp sabreden ise savaştan sabreden gazi gibidir (sevâb alır). ³⁹⁶

Ordu demektir. Çokluğundan dolayı, üst üste kalabalık görülen ordudur. Onlar, sanki sürüngenler gibi sürünmektedirler. Burada Ordu," kelimesinden murad, ordudan (savaştan) kaçmaktır. Lâkin misliyle kayıd etmek gerekir. Veya haberin tekitti olması, savaştan kaçmanın haram olduğunu göstermektedir. Muhakkak ki savaştan kaçmak büyük günahlardandır. Savaştan kaçmak, ömrün kılınmasına sebep olduğu gibi, tâûn'dan kaçmak da ömrün kılınmasına sebep olabilir. Allahü Teâlâ buyurdu:

"De ki: Eğer ölümden veya kati olunmadan kaçırıyorsanız, kaçmak size asla menfaat vermez; bilfarz verdiği takdirde de istifade ettirilmezsiniz, meğer ki pek azî33/16 ³⁹⁷

Amma firar (kaçmak) olmaksızın başka bir yoldan çıkmaya ise ruhsat verildi. Lâkin, çıkmaya ruhsat bazı zor şartlar ile meşrut kılınmıştır. Bu şartlara ancak fert olarak tek başına güç getirilebilir. 0 şartlardandır: Emir ve itikadı muhafaza etmek, hastalık için, adî sebeplerden bozuk hava ve diğer sebeplerden (doktorun hava değişikliği raporu vermesi gibi sebeplerle) uzaklaşmak gibi. Bu bir ruhsattır. Lâkin , mübaşeretten maksat, ölümden kurtulmak ise sefihlik ve pisliktir. Bunun avam için haram oluşunda şüphe yoktur. Havasslanndan fazlalık olarak...

Âlimler buyurdular: Bazı hastalıklarda Allahü Teâlâ'nın izniyle yakınlarına (başkalarına) sirayet etmek (hastalık mikrobunun geçmesi) vardır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdıkları gibi. (1/145) Bazı kere telef olmak (ölmek) hareketli hastalıktandır. ³⁹⁸ 'hastalik maddelerinin hareket etmesidir. Amma Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin: "Hastalıkta bulaşıcılık ve salgın yoktur," Hastalığın tabiatıyla geçmesini nefyetmektedir. Câhiliyyet döneminin inancı böyleydi. Onlar, tesirin bizzat hastalığın kendisinden kaynaklandığını kabul ediyordu. Bu hadis, hastalığın sirayet etmesini başkalarına bulaşmasını nefyetmiyor yani reddetmiyor. Sebeb olmak, avam ve seyrü sulûka yeni başlayanlar için vâcibtir. Orta derece olanlar için ise, tevekkül efdaldır. Kâmillerin ve mükemmellerin hallerini ise, herhangi bir durum ile hasretmek mümkün değildir. Sebeb olmak ve tevekkül, onların yanında değişir. ³⁹⁹

Mesnevde buyruldu:

Kaderden sakınmak hatalıdır,

Var tevekkül kıl,

Zira kaderin hükmünden kurtaramaz,

Kaza ve kader ile pençeleşme ki,

bundan sana bir üzüntü gelmesin,

³⁹⁴ Musned Ahmed bin Hambel. Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif; 18707

³⁹⁵ Ahmed bin Hambel Müsnedi, Mevsuatü'l-hadîs-i şerif: 23975 Bu hadîs-i şerif

³⁹⁶ Ahmed bin Hambel, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif: 13904

³⁹⁷ El-Ahzâb: 33/16

³⁹⁸ Sünen-i Ebî Dâvud, Tıp, MevsuatÜ'l-hadîs-i şerif no: 3422

³⁹⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/541-544.

Allah'ın hükmüne karşı aciz ol ki, O seni korusun.⁴⁰⁰

Calinus'un Ölümü

Rivayet olundu ki, Câlînus, öleceği sırada ashabına (talebe ve çevresine), fındık gibi iki yuvarlık şey verdi. Ve dedi ki:

-"Bunlardan birini, ben öldükten sonra, demircilerin üzerinde çalıştıkları demirin (Örsün) üzerine koyun. Diğerini de, su ile dolu olan cam kabın içine koyun, sonra cam kabı kırın. Calinus'un vasiyyet ettiği gibi yaptılar. Demircilerin demirinin üzerine konulup dövülen demir, eriyip yere aktı. Ondan bir şey bulamadılar. Su ise dondu. Buz haline geldi. Kapsız olarak olduğu gibi kaldı. Hakimler, (Filiozoflar) buyurdular: "Calînûs, bununla şunu murad etti. Sert cisimleri su gibi akıtabiliyorum. Ben dilediğim maddeyi, taibatında akıcılık olan suyu dondurabiliyorum. Amma ölüm için bir ilaç bulamadım." Demek istedi. Bundan dolayı bazıları:

"Ey mağrur olan kişi, zaman geçirmeden hemen tevbe et. Mutlaka ölüm gelip sana yetişir. Kaarun olsan bile... Aristoteles zehir ile Öldü. Bukrat felç olarak öldü. Eflâtun zatülcenb (akciğer iltihabı hastalığından) öldü. Calînûs ise karın hastalığından öldü."

İmam Şafî (r.h.) Hazretleri, kişilerin kendisiyle veba ve tâûnu tedavî ettikleri şeylerin en güzeli, teşbihtir. Çünkü, zikir ceza ve azabı kaldırı. Yunus Aleyhisselâm için Allah şöyle buyurdu.

"Eğer çok tesbîh edenlerden olmasaydı, her halde ba's olunacakları güne kadar onun karnında kalırdı. 37/142'143"⁴⁰¹ yine azab ve cezâ'nın kalkması için Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin üzerine bolca salevât okumak lâzım. Bunlar ve bunların benzerlerinin her biri, zahîrî ve bâtınî şartlara uyararak okunduğunda, maddî ve manevî musîbet, belâ, azab ve cezanın kalmasında etkilidirler. Şartlarına göre okunmayan zikir ve salevât Yüce tlâh'm huzurunda şefaathî olacak değildir.

Mesnevide buyuruldu:

Eğer dua için temiz bir nefesin yoksa, temiz gönüllü dostlardan dua dile.⁴⁰²

Tih Çölünde Yahudilerin İhtiyaçlarının Giderilmesi

Meali Şerifi:

"Ve bir vakit Mûsâ, kavmi için su dilemişti. Biz de, "Asan ile . . . dilemiştik' Onun üzeri"e ondan on iki pınar de, mufsidlik ederek yeryüzünü fesada vermeyin! Ve bir vakit: dedi. Üzerlerine de zillet ve meskenet binası kuruldu ve nihayet Allah'tan bir gadaba değdiler.

Evet öyle!.. Çünkü Allah'ın âyetlerine küfrediyorlar ve haksızlıkla peygamberleri öldürüyorlardı. Evet öyle! Çünkü isyana daldılar ve aşın gidiyorlardı.⁶¹⁴⁰³

Tefsiri:

Taştan suyun fışkırması

"Hani bir vakit Mûsâ, su dilemişti"

İsrail oğullarının nankörlük ettikleri başka bir nimet. Ey İsrâiloğulları yine hatırlayın. Hani Mûsâ Aleyhisselâm su istemişti.

kavmi için," kavmi için su istemişti.

Bu hâdise Tih çölünde olmuştu. İsrail oğullarını susuzluk kaplamıştı. Mûsâ Aleyhisselâm'dan su istediler. Mûsâ Aleyhisselâm, Rabbinden kendilerine su vermesini diledi.

"Ve biz dedik," Ona vahiy ile dedik ki:

"(Ey Mûsâî) asan ile vur, dedik." Mûsâ Aleyrîsselâm'ın asası, cennetten gelmişti. Mersin (gül) ağacındandı. Uzunluğu, Mûsâ Aleyhisselâm'ın uzunluğu gibi on zira idi. Asanın iki çatalı vardı. Karanlıkta Mûsâ Aleyhisselâm'ın çevresine nûr (ışık) saçıyordu. Onu Âdem Aleyhisselâm, cennetten getirmişti. Peygamberler birbirlerine miras yoluyla bırakıyorlardı. Bu şekilde Şuayb Aleyhisselâm'a kadar geldi. Şuayb Aleyhisselâm da onu Mûsâ Aleyhisselâm'a verdi. "taşa (vur dedik.)"

Bu kelimenin başındaki lam ahd içindir. Bilinene işaret etmektedir.

Rivayet olundu ki, O taş Tur dağının taşlanındandı. Mûsâ Aleyhisselâm onu yanına almıştı. Hafif ve dört köşeliydi. Bir adam kafası gibi dört yönü vardı. Her yönünden üç gözü (pınarı) vardı. Veya o taş, Mûsâ Aleyhisselâm'ın yıkanması için elbiselerini üzerine koyduğunda kaçan taş idi. Böylece Allahü Teâlâ, Yahûdîlerin Mûsâ Aleyhisselâm hakkında düşündükleri kötü düşünce ve hastalıklardan Mûsâ Aleyhisselâm'ın temiz olduğunu onlara göstermişti. O zaman Cebrail Aleyhisselâm, o taşı alması içinîşaret etmişti. Cebrail Aleyhisselâm, Mûsâ Aleyhisselâm'a: "O taşta Allah'ın bir kudreti vardır. Senin de mucizen gerçekleşecek,"

⁴⁰⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/544.

⁴⁰¹ Es-Sâfiât: 37/143-144

⁴⁰² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/544-545

⁴⁰³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/546-547.

Efendimiz (S.A.V.) Hazretleri Buyurdular:

İsrâiloğullan, çıplak olarak yıkanırldı. Birbirlerine bakarldı. Mûsâ Aleyhisselâm, (Yahudilerin bu kötü adetlerini bildiği ve onları bir türlü bu davranışlarından vaz geçiremediği için) yalnız yıkanırldı. Yahudiler, bunun üzerine dedikodu çıkarttılar:

- "Mûsâ Aleyhisselâm'ı bizimle beraber yıkanmaktan meneden şey, onda bulunan Âder hastalığıdır. (Yani kendisine yel inmekle husyelerinin şişme hastalığına yakalanmıştır) dediler. Mûsâ Aleyhisselâm, bir gün (akar bir suda) yıkanmaya gitmişti. Elbisesini bir taşın üzerine koydu. Taş onun elbiseleriyle beraber yuvarlanmaya başladı. Mûsâ Aleyhisselâm yıkanmakta olduğu nehir'den çıktı. Yuvarlanıp giden taşın ardına düştü ve:

- "Ey taş! Ebliselerimi bırak! Diyordu. Orada gizlenmiş olan İsrâiloğulları Mûsâ Aleyhisselâm'a baktılar. Ve:

- "Vallahi Musa'da herhangi bir hastalık yokmuş," dediler.⁴⁰⁵ Hadis-i şerîfte geçen kelimesi, zamme ile husyelerin şişmesi demektir.

"taş" kelimesinin başındaki lamı tarif cins için de olabilir. Yani "Asan ile kendisine taş denilen şeye vur," demektir. Hücet olma bakımından doğru olan budur. Yani ilâhî kudreti bu beyan etmektedir. Zîrâ taş cinsine yani bilinmeyen herhangi bir taşa asayı vurup suyu ondan çıkartmak, Mûsâ Aleyhisselâm'ın peygamberliğini isbat etmektedir. Amma (Tur dağından getirilen veya herhangi belirli bir taşa) asanın vurulup suyun çıkması ise, zaman tıpkı demir ile miknâtısın arasındaki özel çekim gibi asâ ile husûsî taşın arasında bir ilginin olabileceği ve bundan dolayı suyun fişkırıldığı, insanın aklına gelebilir. Mûsâ Aleyhisselâm, asasını taşa vurunca,

"Ve hemen fişkırldı."

Yani, Mûsâ Aleyhisselâm da hemen vurdu ve su fişkırldı, demektir. mahzûf fiile taalluk etmektedir. Suyun taştan çıkması, fişkırldı, akmak, dökülmek, şarıl şarıl akmak, küçük damlalar ile akmak ve çisinti şekillerinde olur. Önce çisinti şeklinde (küçük damlalar) halinde aktı, sonra fişkırldıya başladı.

"Ondan," yani bu taştan

"On iki pınar (fişkırldı)."

Esbât (yani kabilelerin) sayısına göre tatlı bir su fişkırldı. Her kabileye bir pınar. Bir yere konakladığında asası ile taşa vuruyor su fişkırldıyordu. Oradan göçüp gittiklerinde Mûsâ Aleyhisselâm, yine asası ile taşa vuruyordu. Taş kuruyordu.

"Her kısım insan bildi," Yani oniki kabileden her biri öğrendi. "kendi su alacağı yeri,"

Kendi pınarlarını, kendilerine mahsus olan su kaynağını öğrendiler veya su içecekleri yeri öğrendiler. Hiç bir kabile diğerrinin su kaynağına karışmadı. "su içilecek, su içmek," kelimesi masdarı mekândır. Bunun hikmeti, esbâtın (kabilelerin) arasında kabilecilik, kendi kabilesiyle övünmek ve kendilerini üstün görmek gibi asabiyyet (ırkçı) bir düşünceleri vardı. Hatta Öyle ki, Esbât (her kabile) her biri diğerrile evlenmiyordu. Her kabile kendi sayılarının diğerrlerinden fazla olmasını (ve diğerrlerini emrinin altına almayı) istiyordu. Allahü Teâlâ kabilelerden herbirine bir nehir yarattı. O sudan faydalansın, içsin, hayvanlarını sulasınlar, aralarında, münâkaşa, kavga ve düşmanlık girmesin diye. Taşın her bir yanında üç pınar fişkırldıyordu. O suların herbiri gideceği kabilenin arkına (açtıkları dereye) akıyordu. O zaman Yahudilerin sayısı, altıyüzbin kadardı (çocuklar ve yaşlılar bu sayının dışındadır.) Bulundukları alan ise, on iki bin mil kadardı.

Allahü Teâlâ Hazretleri, taştan suyun fişkırldıması ve denizin on ikiye bölünmesini, Mûsâ Aleyhisselâm, asasını vurmaksızın da yapmaya kaadirdi. Lâkin bununla Allahü Teâlâ, herşeyin bir sebebe bağlı olduğunu göstermeyi murad etti. (Çünkü biz sebebler dünyasında yaşıyoruz.) Bu durum, kulların arzu ve isteklerine kavuşmaları için bir hikmet ve rahmettir. Bu şekilde dünyada yaptıkları güzel amele sevâb, kötü amele de âhirette ceza almaları gerçekleşsin, diyerdir.

Bir kişinin bu ve benzeri mucizeleri inkâr etmesi, onun Allahü Teâlâ hakkında gayet câhil olduğunu gösterir. Allahü Teâlâ'nın yaratmış olduğu sanatının acâiblikleri üzerinde düşünmesinin az olduğuna delildir. Taştan, kılları traş eden şeylerin çıkması, sirkeye küp olması ve taşın (miknâtısın) demiri kendisine çekmesi mümkündür. (Bütün bunlar mümkün olduğuna göre) Allahü Teâlâ, yerin altındaki suyu çeken bir taşı yaratması veya çevrede havayı kendisine çeken bir taşı var etmesi ve suyu gayet soğutması olmayacak şey değildir. O, ol dediğinde istenilen şey olurverir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/547-548.

⁴⁰⁵ Buhari, Gûsûl, mevşûâtülhadîs-i şerîf no: 279

⁴⁰⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/548-550.